

ANUL XXXIII
Chișinău

Limba

ROMÂNĂ

Nr. 7-12 (285-290) 2023

Revistă de știință și cultură

Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

**ÎN SERVICIUL
MOLDOVEI
EUROPENE**

33

DE ANI

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 7-12 (285-290), iulie - decembrie 2023

CHIȘINĂU

Revista „Limba Română” este indexată
cu text integral în baza de date internațională
Central and Eastern European Online Library – CEEOL

R|O|M|Ă|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Constantin OLTEANU
Victoria POPOVICI
Augustin ORJACOVSCI
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Coperta I-a: Alex Marchitan
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Lucia CIFOR (Iași), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Gabriela HAJA, Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Anatol PETRENCU, Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

ZIUA LIMBII ROMÂNE

Ioan-Aurel POP

**Limba română, cea mai importantă creație a poporului român /
The Romanian language – the Most Important Creation of the
Romanian People** 7

Ion TIGHINEANU

**În veci să ne aparțină limba noastră cea română /
May our Romanian language belong to us forever** 10

Ioan-Aurel POP

**Eugeniu Coșeriu despre locul limbii române vechi între limbile
romanice / Eugeniu Coșeriu on the place of the
Old Romanian language among the Romance languages** 14

Mircea DUMITRU

Elogiu limbii rămâne / Eulogy of the Romanian language 21

Gheorghe CHIVU

Vitalitatea limbii române / The vitality of the Romanian language 29

REVISTA „LIMBA ROMÂNĂ” – 33

O revistă a adevărului și speranței / A journal of truth and hope 37

Veronica BORȘ

**Expoziție-eveniment. „LIMBA ROMÂNĂ, revistă de știință și cultură.
33 de ani în serviciul Moldovei europene” / An Exhibition Event.
“LIMBA ROMANA – a Journal of Science and Culture: Celebrating
33 Years of Championing European Moldova’s Linguistic Heritage”** 40

Alexandru BANTOȘ

**Să nu lăsăm să piară această revistă... / Let’s not let this
magazine perish...** 43

Ana PLĂMĂDEALĂ

**Reportaj fotografic de la inaugurarea expoziției /
Photo report from the opening of the exhibition** I-IV

Ion TIGHINEANU

**Revista „Limba Română” – promotoare a idealurilor naționale /
The journal „Limba Română” – promoter of national ideals** 49

4 **Limba** ROMÂNIA

- Ana BANTOȘ
Cine rezistă este învingător! / He who resists is victorious! 56
- Arcadie SUCEVEANU
**Statul ar trebui să-și finanțeze propriile publicații /
The government should finance its publications** 60
- Viorica MOLEA
**O platformă importantă de lansare a științei filologice /
An important platform for launching philological investigations** 62
- Anatol PETRENCU
**Revista „Limba Română” – „o carte de noblețe a neamului nostru” /
The journal “Limba Română” – “a book of nobility of our nation”** 64
- Ioan C. POPA
**Limba Română „în serviciul Uniunii Europene” /
Romanian language “in the service of the European Union”** 68

IN MEMORIAM MIRCEA SNEGUR

- Dumitru ȚĂRA
Ieșirea din labirint / Escape from the labyrinth 72
- Constantin OBOROC
Adevărat fecior al acestui neam / True son of this nation 78
- Valeriu SAHARNEANU
**Mircea Snegur, evadatul din imperiu /
Mircea Snegur, the escapee from the empire** 84
- Mircea SNEGUR
**„Limba română este numele corect al limbii noastre”. Mesajul
Președintelui Republicii Moldova prezentat Parlamentului în ziua de
27 aprilie 1995 / “The Romanian language is the correct name
of our language”. The message of the President of the
Republic of Moldova presented to the Parliament on April 27, 1995** 90
- Alexandru BANTOȘ
**Cine trage sforile la guvern? / Who pulls the strings
in the government?** 102

STARE DE VEGHE

- Valeriu SAHARNEANU
**Încotro au luat-o ruinele mișcătoare ale imperiului sovietic? /
Where did the moving ruins of the Soviet empire go?** 120
- Iurie BOJONCĂ
**„Vremuri mai bune fără ghilimele” /
“Better times without quotation marks”** 130

REGISTRU ACTUAL

- Dorin CIMPOEȘU
Vocația europeană a Republicii Moldova / European vocation of the Republic of Moldova 135

DESTIN DE CĂRTURAR

- Mircea COLOȘENCO
Modernitatea capodoperei cantemiriene / The modernity of the Cantemirian masterpiece 153
- Ștefan AFLOROAEI
Cantemir. Adevăratul exil și trepte ale înțelegerii de sine (III) / Cantemir. True exile and the steps of self-understanding (III) 161
- Andrei EȘANU, Valentina EȘANU
Dimitrie Cantemir despre Mitropolitul Dosoftei al Moldovei / Dimitrie Cantemir on the Metropolitan Dosoftei of Moldavia 168

ANDREI EȘANU – 75

- Liviu BELĂI
Răsărit din brazda Sculenilor... / Born from the furrows of Sculeni... 180

LECȚIILE ISTORIEI

- Anatol PETRENCU
Pantelimon Halippa – director al revistei lunare literare și de cultură „Viața Basarabiei” (1932-1944) / Pantelimon Halippa – director of the monthly literary and cultural journal „Viața Basarabiei” (1932-1944) 191
- Vlad MISCHEVCA
Anexarea Bucovinei (1775) / The Annexation of Bucovina (1775) 196

PRO DIDACTICA

- Ana HARAGA
Dezvoltarea competențelor de comunicare digitală ale elevilor de gimnaziu / Development of digital communication skills for secondary school students 205

SINTEZE

- Iulian BOLDEA
Nichita Stănescu. Poetica și poietica trăirii (I) /
Nichita Stănescu. Poetics and poietics of living (I) 214

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

- Constantin OLTEANU
„Cimitirul oamenilor de zăpadă” (Fragment) /
“Cemetery of the Snowmen” (Fragment) 221

POESIS

- Igor GUZUN
Te sărut, România / I kiss you, Romania! 227
- Vasile GRIBINCEA
Poeme / Poems 229

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

- Andrei PROHIN
Coordonatele perene ale istoriei / The perennial coordinates of history 237
- Constantin BURAC
Dorin Cimpoeșu: Guvernări politice post-totalitare din Republica Moldova (2012-2022) / Dorin Cimpoeșu: Post-totalitarian political governments in the Republic of Moldova (2012-2022) 246
- Ion I. IONESCU
Bogația și complexitatea lumii universitare (II) /
The richness and complexity of the university world (II) 254
- Anatol PETRENCU
Propaganda politică a URSS – un instrument de realizare a prevederilor Pactului Molotov-Ribbentrop. Note de lectură /
The political propaganda of the USSR – a tool for realizing the provisions of the Molotov-Ribbentrop Pact. Reading notes 273
- Nicolae SUCIU
O carte utilă și necesară / A useful and necessary book 278

Ioan-Aurel POP

Limba română, cea mai importantă creație a poporului român*

Astăzi cinștim pentru prima oară Ziua Limbii Române într-un fel special, cum nu a mai fost în cei peste treizeci de ani, de când există două state românești independente. Firește, în mod oficial și diplomatic, se vorbește de statul Republica Moldova și de poporul moldovean, dar, în sfârșit, adevărul a ieșit la iveală inclusiv din punct de vedere oficial și diplomatic și limba oficială a celor două țări se cheamă **limba română**. Cât de frumos sună! În adâncul nostru, știm că nu suntem două popoare distincte, ci două ramuri ale aceluiași popor, silite de istorie să meargă pe căi paralele. Dar aceste căi se apropie tot mai mult. Dacă am fi fost popoare distincte, nu ajungea un mare om cu obârșia pe Cogâlnic să fie prim-ministru al României și președinte al Academiei Române, și nici moldoveanul de la Botoșani, acela care a copilărit pe dealurile și în pădurile de la Ipotești, nu ar fi scris că România era țara lui de glorie și de dor. Aceștia doi, ca și cronicarii, ca și Cantemir, ca și Creangă, ca și Sa-

* Cuvânt de deschidere rostit de acad. Ioan-Aurel POP, președintele Academiei Române, la ședința comună din 31 august 2023 a Academiei de Științe a Moldovei și a Academiei Române, dedicată Zilei Limbii Române. Cu un mesaj de salut s-a adresat participanților la ședința comună a celor două academii-surori, derulată inclusiv online, acad. Ion TIGHINEANU, președintele AȘM. La acest eveniment de anvergură, au ținut discursuri reprezentanți notorii ai științei românești de pe ambele maluri ale Prutului. În ediția de față a revistei noastre, propunem atenției cititorilor comunicările: „Limba română veche în viziunea lui Eugeniu Coșeriu” de acad. Ioan-Aurel POP, Președintele Academiei Române, „Elogiu limbii române. La începuturile vocabularului filosofic; câteva remarcii cu privire la experiența eminesciană a lecturilor kantiene” de acad. Mircea DUMITRU, vicepreședinte al Academiei Române, „Vitalitatea limbii române” de acad. Gheorghe CHIVU, președinte al Secției de filologie a Academiei Române.

doveanu, ca și Vieru s-au simțit mereu parte a poporului român și s-au scăldat mereu în apa purificatoare numită limba română. Astăzi suntem despărțiți de râul Prut, dar și Milcovul a despărțit timp de sute de ani ramura munteană de cea moldoveană a românilor și zăgazarile s-au frânt până la urmă. Ce să mai spun de creștele Carpaților, între care au trăit închiși românii transilvăneni! Un mare intelectual și om de stat moldovean ne-a învățat demult „să dăm mână cu mână cei cu inima română”. Noi, cele două academii, o facem astăzi cu sufletul curat, gândind doar la adevăr și la dreptate, fără intenția de a ofensa pe nimeni, ci mânați numai de armonie în cadrul concertului european.

„Limba noastră-i limbă sfântă!” Este un vers scris de părintele Alexie Mateevici acum mai bine de un secol și devenit, între timp, parte a unui imn de stat românesc. Substantivul „sfințenie” (cu derivatele sale) presupune harul dumnezeirii, pogorât, din mila Celui Preaînalt, peste unii oameni și peste tot ceea ce ne înconjoară. Sfințenia limbii vine la români din vremuri imemorabile și rezidă în rolul identitar al felului nostru de a exprima în cuvinte lumea. Acest fel de raportare la lume ne-a păstrat vii ca popor, încât observația – făcută de umanistul Antonio Bonfini, spre finele secolului al XV-lea – că românii au dăinuit la spațiul lor pentru că și-au apărut mai mult limba decât viața – devine mai mult decât relevantă.

Nu poți fi român dacă nu vorbești românește, deși poți vorbi românește fără să fii român. Limba noastră rămâne viața noastră ca popor. Nu există popor pe lumea asta care să nu-și prețuiască, îngrijească și conserve limba. La fel fac ori ar trebui să facă și românii. Azi este mai ușor decât odinioară să te cufunzi în altă limbă sau în altă „limbă de comunicare”. Evident, aceste noi limbi nu vor fi niciodată precum limba aceea care vine de la mamă și de la buneii, de la moși și strămoși. Noi, care „locului ne ținem”, ne-am cultivat limba, am normat-o, i-am stabilit o gramatică și am scos-o în lume. Academia Română, încă de la înființare, s-a îngrijit de corectitudinea limbii și de zestrea ei. În mai bine de un secol, lingviștii români de la Academie au creat *Dicționarul Tezaur al Limbii Române*, început înainte de 1900 și terminat după anul 2000. Este un monument merit să învingă timpul, în zeci de volume și cu aproape 200 000 de cuvinte,

comentate și definite după regulile științei. Mai sunt *Atlasul lingvistic*, colecția de Literatură română (în peste 300 de volume) și multe altele. Prin limba noastră comunicăm și ne prezentăm lumii cu literatura română, adică cu acea pleiadă de lumi recreate de scriitorii români, de la cronicari încoace. În rândul celor 6-7 mii de limbi vii de pe planetă, româna se află – în funcție de mai multe criterii obiective, fixate de specialiști neromâni – între primele 15-20, ceea ce nu este puțin lucru.

Mie îmi place să spun că cea mai importantă creație spirituală a poporului român este limba română. Calde felicitări tuturor românilor și mult spor în păstrarea, cultivarea și onorarea limbii române. S-o păzim așa cum ne îndemna cândva Ienăchiță Văcărescu și s-o dăm frumoasă, caldă, curată și strălucitoare feților și fetelor noastre, în veacul vecilor!

Și să nu uităm: dintre toate limbile pământului, numai în limba română să poate vedea cum „streșine vechi casele-n lună ridică”.

Abstract

The Romanian language – the Most Important Creation of the Romanian People

Keywords: *new latin languages; Romanian language; Romania; the Republic of Moldova; Romanian Academy; the Academy of the Republic of Moldova*

The Romanian language is a Romance language, inherited from Latin, as Italian, French, Spanish, Portuguese and others. The Day of Romanian language, celebrated yearly at August 31, is a very good occasion to remember the role of this language in communication and dialogue between all Romanians living in Romania, Republic of Moldova and diaspora. The language is the main characteristic of Romanian ethnicity. This year, the Romanian Academy and the Academy of Sciences of the Republic of Moldova celebrated together the Day of Romanian language.

Ion TIGHINEANU

În veci să ne aparțină limba noastră cea română

I.T. – academician, Academia de Științe a Moldovei. S-a născut la 22.03.1955 în s. Sofia, r. Drochia. A absolvit Institutul de Fizică și Inginerie din Moscova în 1978 și doctorantura Institutului Lebedev al Academiei de Științe a URSS în 1981. În 2004 a fost ales vicepreședinte, iar în 2019 – președinte al Academiei de Științe a Moldovei. Este expert în nanotehnologii, are peste 450 de publicații în reviste internaționale. Este membru al Consiliului Științific Internațional, Academiei Europene, Academiei Europene de Științe și Arte, membru de onoare al Academiei Române, membru al multor asociații profesionale.

Stimați membri ai Academiei Române și ai Academiei de Științe a Moldovei, oameni de cultură și artă, rectori și directori ai institutelor de cercetare, cercetători științifici care ați dat curs invitației noastre de a participa la ședința festivă consacrată Sărbătorii Naționale *Limba Noastră cea Română*,

„Limba este tezaurul cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care merită de a fi păstrat cu sfințenie de generațiile care-l primesc”, a spus la timpul său Vasile Alecsandri. An de an, limba română ne reunește în cadrul lecturilor academice devenite o bună și frumoasă tradiție la Academia de Științe a Moldovei, începând cu anul 2005. Anul acesta avem parte însă de o ședință festivă deosebită, organizată de două academii-surori.

Întrunirea noastră se desfășoară în ziua de 31 august 2023, având astfel o profundă semnificație simbolică. Ca urmare a Planului de acțiuni, aprobat la 4 aprilie curent în ședința Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei și a Biroului Prezidiului Academiei Române, s-a decis organizarea de comun acord a mai multor activități. În opinia mea

însă, cea mai importantă realizare este ședința festivă comună a Academiei Române și Academiei de Științe a Moldovei dedicată Sărbătorii Naționale *Limba Noastră cea Română*, precum și deschiderii Congresului Mondial al Eminescologilor, ajuns la cea de-a XII-a ediție. Astăzi, ne-am dat întâlnire atât în spațiul online – fiindcă suntem urmăriți de multe persoane de pe ambele maluri ale Prutului și din diasporă –, cât și în format fizic – în Aula Academiei Române și în Sala Azurie a Academiei de Științe a Moldovei.

Cu această ocazie, salutăm membrii Academiei Române prezenți la Chișinău și în mediul online: președintele Academiei, acad. Ioan-Aurel Pop, acad. Mircea Dumitru, vicepreședinte al Academiei Române; acad. Gheorghe Chivu, președintele Secției de Filologie a Academiei Române; acad. Mircea Martin; prof. Rodica Zafiu, membru corespondent al Academiei Române; prof. Viorel Vizureanu, decan al Facultății de Filosofie a Universității din București și director al Institutului de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române.

De asemenea, salutăm prezența tuturor membrilor celor două Academii, a personalităților notorii care ne onorează astăzi în Aula Academiei Române, Sala Azurie a AȘM sau în spațiul virtual comun.

„Limba noastră-i o comoară”, spunea poetul Alexie Mateevici, autorul versurilor imnului Republicii Moldova. Prin limbă ne păstrăm cultura, tradițiile, istoria și credința. Limba română este limba noastră maternă prin care ne rostim esențial ființa și care este casa, Sanctuarul acesteia, așa cum a spus Eminescu. Ținând cont de acest adevăr, la 16 martie 2023, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat decizia prin care sintagma „limba română” se introduce în toate actele legislative, inclusiv în Constituție, renunțându-se la formulările „limba moldovenească”, „limba de stat”, „limba oficială”, „limba noastră”.

S-a instituit astfel un act juridic, demult așteptat, de confirmare a adevărului științific cu privire la denumirea limbii vorbite în Republica Moldova – limba română – pentru care Academia de Științe a Moldovei a pledat permanent și insistent în Declarații, Adresări, Hotărâri, lecturi academice, congrese și conferințe științifice. Această Hotărâre istorică reprezintă un act de recunoștință față de toți oamenii de știință

și de cultură care au luptat pentru promovarea adevărului științific privind limba vorbită în spațiul basarabean și pentru acordarea acesteia a statutului de limbă de stat.

Onorată asistență,

Deși avem o concluzie strânsă mai ales în cei 32 de ani de independență a Republicii Moldova, consemnați la 27 august, trebuie să menționăm că după ședința emblematică din 4 aprilie cele două Academii într-adevăr s-au înfrățit.

Îmi permiteți să reiterez unele aspecte ale acestui plan comun de acțiuni discutat și aprobat de cele două Academii. În primul rând, s-a discutat despre organizarea Concursului anual pentru premiile Academiei Române și Academiei de Științe a Moldovei, care a inclus următoarele patru domenii: *Agricultură durabilă, biotehnologii, protecția mediului; Sănătate; Tehnologii inovative, digitalizare, competitivitate economică; Promovarea identității românești.*

O altă chestiune vizează completarea componenței colegiilor de redacție ale celor două reviste ale noastre: pentru *Academica*, AȘM a propus candidatura acad. Mihai Cimpoi, iar pentru *Akados*, Academia Română a propus în colegiul de redacție candidatura acad. Ioan Dumitrache, secretar general al Academiei Române.

După cum observați accesând pagina web a AȘM, Prezidiul acesteia a instituit următoarele Comisii de experți ale AȘM: 1) Schimbări climatice; 2) Agricultură; 3) Securitate socioeconomică; 4) Istoria științei; 5) Patrimoniul cultural în context european; 6) Medicină; 7) Nanotehnologii, materiale funcționale și dispozitive electronice. Am solicitat, din partea AȘM, delegarea unor personalități notorii din partea Academiei Române în componența acestor comisii. La rândul nostru, am transmis candidaturile AȘM pentru a fi incluse, la discreția comisiilor de experți, în componența comisiilor care activează în cadrul Academiei Române.

Un compartiment important îl constituie organizarea evenimentelor comune (conferințe, simpozioane, mese rotunde). Experiența desfășurării la 22 noiembrie 2022 a Conferinței dedicate centenarului

omului de știință George Emil Palade, Laureat al Premiului Nobel pentru medicină (1974), ne-a înaripat la cucerirea unor noi culmi. Planul pentru acest an este unul ambițios, dar realizabil. În fond, unele acțiuni deja au și fost făcute. Vorbesc de prelegerea publică „Impactul științei și tehnologiei asupra societății viitorului”, susținută la 6 aprilie curent de acad. Ioan Dumitrache, secretar general al Academiei Române, de prelegerile susținute de acad. Mihai Cimpoi și membrul de onoare al AȘM Theodor Codreanu în cadrul Festivalului Internațional de Poezie „Grigore Vieru” din 18-19 mai curent, de Școlile de vară organizate de Academiile noastre și la care au participat elevi de pe ambele maluri ale Prutului etc.

Astăzi, printr-o ședință festivă comună a Academiei Române și Academiei de Științe a Moldovei, sărbătorim împreună, în tot spațiul românesc, Ziua Limbii Române. Este un îndemn de a ne consolida și unifica eforturile, de a crea un spațiu comun în toate sferile de activitate.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

Abstract

May our Romanian language belong to us forever

Keywords: *festive meeting; Romanian language; joint action plan; common scientific events*

The paper describes the symbolic meaning of the joint Festive Meeting of two scientific entities - the Romanian Academy and the Academy of Sciences of Moldova, which convened to mark together the Day of the Romanian Language and open the 12th edition of the World Congress of Eminescologists. The long-awaited decision of the Parliament of the Republic of Moldova from March 16, 2023, by which the phrase "Romanian language" is introduced in all legislative acts, is mentioned. The main objectives of the Joint Action Plan approved by the two sister Academies on April 4, 2023 are highlighted: the organization of the annual Competition for the Awards of the Romanian Academy and the Academy of Sciences of Moldova; completing by joint efforts the composition of the specialized commissions of experts and of the Editorial Boards of the scientific journals edited by the two Academies; organization of common scientific events etc.

Ioan-Aurel POP

Eugeniu Coșeriu despre locul limbii române vechi între limbile romanice

I.-A.P. – președintele Academiei Române, profesor și rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autor și coautor a peste 80 de cărți, tratate și manuale și a peste 700 de studii și articole, mai recente fiind *Istoria României moderne* (2019); *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate* (2019); *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018); *Istoria, adevărul și miturile* (2018). Doctor Honoris Causa al 10 universități din țară și de peste hotare. Membru al unor academii și societăți savante străine, între care Academia Europeană de Știință și Artă de la Salzburg (Austria), Academia Națională Virgiliană din Mantova (Italia), Ateneo Veneto din Veneția (Italia), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere din Paris (Franța) ș.a.

Eugeniu Coșeriu sau Eugenio Coseriu (1921-2002), membru de onoare al Academiei Române, a fost unul dintre cei mai mari lingviști ai secolului al XX-lea pe plan mondial. Este fondatorul primei școli lingvistice din America de Sud și al Școlii lingvistice de la Tübingen, considerat părintele a ceea ce azi se numește lingvistica integrală. A făcut liceul la Bălți și studiile superioare la universitățile din Iași, Roma și Milano. A predat la Universitatea Republicii Uruguay din Montevideo, a fost profesor-invitat și la Universitatea din Bonn, iar apoi, până la sfârșitul vieții, a fost profesor la Universitatea din Tübingen. A fost *doctor honoris causa* al aproape 50 de universități din întreaga lume.

Eugeniu Coșeriu a rămas în plan universal ca un teoretician al lingvisticii interpretate în cheie modernă și mai puțin ca un specialist în domeniul limbii române. Și totuși, obligat de regimurile comuniste să trăiască și să se afirme profesional în afara spațiului românesc, nu a lăsat niciodată complet deoparte studiul limbii sale materne. În peregrinările sale prin Occident și America Latină, savantul s-a lovit de multe ori de prejudecățile, de clișeele, de

erorile privind interpretarea limbii române. I-a fost dat să vadă, la unele universități, plasarea românei la catedrele de limbi slave, fapt datorat ignoranței și politicii deopotrivă. Unor decidenți universitari le venea greu să creadă că românii, așezați geografic într-o „mare slavă”, ar putea să fie altceva decât tot un fel de slavi. Pe de altă parte, propaganda sovietică lucrase intens, mai ales după al Doilea Război Mondial. Fusesse un timp, în anii proletcultismului și ai dictaturii proletariatului, când trupele sovietice și consilierii sovietici decideau totul, când, chiar și în România, romanitatea românilor și latinitatea limbii erau obturate, ascunse, ignorate voit. În plus, după apariția „teoriei imigraționiste” la finele secolului al XVIII-lea (în principal prin Johann Christian von Engel), reluate cu un arsenal modern la finele secolului al XIX-lea (în principal prin Eduard Robert Roesler), se impusese în unele cercuri științifice ideea că româna era „o limbă balcanică” nedefinită, amestecată, fără personalitate. Cea mai gravă acuză, care l-a marcat profund pe Eugeniu Coșeriu, a fost aceea că limba română „s-a latinizat” ori „re-latinizat” abia în Epoca Modernă, prin eforturile artificiale ale reprezentanților Școlii Ardelene și ale epigonilor lor etimologiști. Asemenea „susțineri” se mai aud și azi în anumite medii intelectuale ungare și austriece politizate, ceea ce înseamnă că ideile de acest fel, în ciuda evidenței, au făcut carieră. De aceea, lingvistul român a elaborat între anii 1975-1980 o serie de studii despre istoria cunoașterii limbii române în Occident în secolele al XVI-lea, al XVII-lea și chiar al XVIII-lea, dar înainte de afirmarea curentului iluminist al Școlii Ardelene.

Pe fondul acestor idei stranii – cele mai multe cu rădăcini politice – Eugeniu Coșeriu a dovedit că au existat învățați care au inclus româna între limbile romanice încă din secolul al XVI-lea. Unul dintre aceștia a fost Gilbert Genebrard, cu numele latinizat *Genebrardus* sau *Genibrardus* (cca. 1537-1597). Acest călugăr benedictin din Auvergne, ajuns profesor la College Royal din Paris și mare erudit, în cartea sa *Cosmographia*, dedicată originii și diversității limbilor (publicată în 1580), avea să constate: „Ebraica este limba originală a omenirii”, iar „latina <este matricea> italienei, românei, francezei și spaniolei” (*Latina Italicae, Valachicae, Gallicae & Hispanicae*)¹. El trebuie să fi deținut informațiile despre limba română din lucrările unor umaniști italieni și din cosmografiile de epocă; chiar și așa, Genebrand conferă un nou sens, prin enumerarea pe care o face, informațiilor respective².

Andrés de Poza sau, în grafia epocii sale, Poça (cca. 1530-1595), avocat din Bilbao, profesor de navigație la San Sebastian, în lucrarea sa „Despre antica limbă, populațiile și diviziunile teritoriale ale Spaniilor ...” (*De la antigua lengua, poblaciones, y comarcas de las Españas ...*), Bilbao, 1587, scrie: „Din limba latină au rezultat limbile naționale care acum se folosesc în Italia, Spania, Franța și Țara Românească” (*De la lengua latina han resultado las generales che agora se usan en Italia, España, Francia y Vvalachia*)³. După textul spaniol, în lucrarea lui Poza urmează un fel de rezumat în latină, unde se spune că romanii și-au impus limba lor în întreg cuprinsul imperiului, cu excepția Greciei și a Cantabriei: „Astfel valahii, ziși așa de la comandantul militar Flaccus, avându-i acum la miazănoapte pe ruteni și Dunărea la miazăzi, păstrează până acum evidente mărturii ale limbii latine, deși așa de schimbată încât cu dificultate un italic l-ar înțelege pe un valah” (*Sic Vvalacchi a Flacco Romani exercit[us] duce sic dicti nunc Rutheniam habent[es] a Septentrione et Danubium a Meridie, Latinae adhuc linguae vestigia habent manifesta etsi tam immutata ut cum difficultate Italus Vvalacchum intelligat*)⁴.

La ambii autori de mai sus, româna apare ca limbă romanică de sine stătătoare, alături de italiană, spaniolă și franceză, și nu doar ca o formă a romaniceii care să poată fi explicată prin alta. Sunt primele texte cunoscute în care i se recunoaște românei această poziție. Româna este plasată de Poza între „limbile naționale” sau principale (*lengua general*), și nu între cele derivate (locale). Originea latină a românei și asemănarea cu italiana erau demult cunoscute autorilor italieni, umaniștilor din Peninsula, dar, tot datorită lor, româna apărea și ca o formă aberantă a italienei⁵.

Elvețianul Conrad Gesner (1516-1565), în lucrarea sa *Mithridates. Despre diferențele dintre limbi ...* (*Mithridates. De differentiis linguarum ...*), afirmă că doar trei limbi romanice sunt de sine stătătoare, anume *Italica*, *Hispanica* și *Gallica* (adică italiana, spaniola și franceza). Despre română spune că „este tot grai romanic (după cum atestă Enea Silvio Piccolomini, devenit papa Pius al II-lea), dar în mare parte schimbat și greu inteligibil pentru un om italic” (*Valachis etiam Romanus est sermo (ut Aen. Pius refert), sed magna ex parte mutatus et homini Italico vix intelligibis*)⁶. Prin urmare, la Gesner, româna este o limbă romanică, derivată din italiană, și nu o limbă de sine stătătoare.

Abia francezul Claude Duret (1570-1611), în lucrarea apărută postum „Tezaurul istoriei limbilor ...” (*Tresor de l’Histoire des Langues ...*), traduce în franceză pasajul citat din Genebrard, plasând astfel și româna alături de italiană, spaniolă și franceză⁷.

Sunt apoi amintiți alți autori de după 1600 care plasează româna între limbile romanice, alături de italiană, spaniolă, franceză etc.: germanul Martin Opitz (1597-1639), care zice chiar că româna este mai apropiată de latină decât italiana, franceza și spaniola⁸; englezul Stephen Skinner (1623-1667), care afirmă că din „mama latină” (*matrix Latina*) derivau „italiana, spaniola, franceza și româna”⁹; suedezul Georg Stiernhielm (1598-1672), susținător și el al plasării românei printre limbile romanice¹⁰; Georgius-Caspar Kirchmajer (1635-1700), care se inspiră de la Stiernhielm¹¹; germanul Andreas Müller alias Lüdeken (1630-1694), care, în culegerea sa de variante ale *Tatălui nostru* (*Oratio orationum... = „Cuvântarea cuvântărilor...”*), include și româna între „mlădițele” sau „ficele” (*propagines*) latine¹².

Pentru că lucrările lui Genebrard și Poza sunt timpurii și deschid orientarea – neatestată până atunci între lingviști – de așezare a limbii române între limbile romanice, autorul român se întrebă care vor fi fost sursele lor¹³. Pentru Genebrard, deși Pierre Sergent susținuse la 1543 că românii „foloseau limbajul roman”, izvoarele ar fi putut să fie umaniștii italieni și anumite cosmografii de epocă. La Poza, sursele de informație îi par lui Eugeniu Coșeriu și mai complexe. Dar, independent de aceste ipoteze, cei doi – Genebrard și Poza – sunt primii autori cunoscuți care, enumerând limbile romanice, stabilesc locul românei între aceste limbi. Iar faptul acesta a fost stabilit de Eugeniu Coșeriu.

Lingvistul român a mai făcut o îndreptare și o descoperire importantă, ignorată încă de mulți și legată de opera lui Andreas Müller. Textul *Tatăl nostru* românesc se află la acest autor printre versiunile latino-romanice, împreună cu cele în latină, franceză, italiană, friulană, retoromană, spaniolă, catalană, sardă, portugheză, și anume pe ultimul loc în această serie. Andreas Müller se situează printre autorii vest-europeni care recunosc și afirmă latinitatea românei în secolul al XVII-lea. El o face nu doar tacit, ci și direct. În clasificarea limbilor europene (fără să facă vreo deosebire între limbile naționale și dialecte), el distinge o grupă romanică („Latina și mlădițele sau ficele descendente din ea”

= *Latina ejusque propagines aut filiae descendentes*): „latina, franceza, italiana, friulana, retoromana, spaniola, catalana¹⁴, sarda¹⁵, portugheza, basca, provensala și româna” (*Latina, Gallica, Italica, Forojuliana, Rhaetica, Hispanica, Sardica ut in oppidis, Sardica ut in pagis, Lusitanica, Bascajna, Berriensis și Valachica*)¹⁶. Basca e pusă aici greșit, probabil din rațiuni geografice¹⁷. De altminteri, Müller mai face o eroare, perpetuată, în anumite medii până azi: are două versiuni românești de *Tatăl nostru* (una preluată dintr-o sursă, iar cealaltă din alta), iar pe a doua o numește velșă (din Wales, din Insulele Britanice). Este clar că autorul nu cunoștea nici româna și nici velșă și că va fi notat pentru al doilea text prescurtarea *Wal.*, care provenea de la *Wallica* (adică versiunea velșă) și nu de la *Wallachica* (după cum a arătat, încă în 1980, Eugen Coșeriu, reactualizând îndreptarea făcută de Lorenzo Hervás încă din 1797). În ciuda acestor clarificări, mai sunt și azi autori care încearcă să ne convingă, în mod aberant, că velșii vorbeau/ vorbesc românește.

O aberație, legată de limba sa maternă, care l-a marcat profund pe Eugeniu Coșeriu, a fost inventarea „limbii moldovenești”. În calitate de om de știință, Eugeniu Coșeriu nu a putut să nu susțină unitatea limbii române. Referindu-se la practicile de „purificare lingvistică” la care au recurs autoritățile de la Chișinău, promovând ideea existenței unei limbi moldovenești, autorul nostru, în cadrul conferinței „Unitatea limbii române – cu privire specială la Basarabia și Bucovina”, a spus următoarele: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească, deosebită de limba română, este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică. Din punct de vedere istoric și practic este o absurditate, o utopie și din punct de vedere politic e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural”. În comunicarea susținută la Congresul al V-lea al Filologilor Români (Iași-Chișinău, 6-9 iunie 1994) Eugen Coșeriu a făcut o prezentare generală a tipologiei limbilor romanice, oprindu-se asupra locului limbii române printre limbile romanice și stării actuale a dialectului dacoromân. Într-o altă comunicare, prezentată la sesiunea științifică „Limba română și varietățile ei locale” (București, 31 octombrie 1994), lingvistul avea să sublinieze apăsător: „Limbă a culturii și limbă de stat este limba română pentru întreg spațiul carpato-danubiano-nistrean, adevăr care nu poate submina independența Republicii Moldova ca stat, tot așa cum nu subminează independența Australiei, a

Canadei sau a Statelor Unite ale Americii recunoașterea limbii engleze ca limbă oficială, de stat, a acestor țări”. De asemenea, Eugeniu Coșeriu le-a amintit oponentilor săi că „granițele politice nu au coincis și nici nu pot coincide cu cele lingvistice”.

Cel care scria versuri în română, proză în italiană și studii de lingvistică în spaniolă, franceză și germană, cel care a elaborat *Lecții de lingvistică generală*, cel care și-a iubit mereu țara și limba, a devenit și un istoric al limbii române. El a reușit să spulbere cu dovezi zdrobitoare aserțiunea privind latinizarea sau relatinizarea limbii române în Epoca Modernă, mai ales secolul al XVIII-lea, în urma acțiunii Școlii Ardelene. De asemenea, prin mărturiile privitoare la plasarea limbii române între limbile romanice de către lumea savantă europeană, încă din secolul al XVI-lea, devin caduce toate încercările de catalogare a limbii române ca „limbă balcanică”, începute încă din perioada mișcării de emancipare națională a românilor din Transilvania. Savantul Eugen Coșeriu a jucat un rol decisiv și în semnalarea vechilor variante ale rugăciunii *Tatăl nostru* în românește, unele dintre ele scrise, încă din secolele modernității timpurii, cu litere latine. Cu astfel de contribuții, basarabeanul și europeanul Eugen Coșeriu se înscrie în rândul celor mai mari lingviști români din toate timpurile.

Note și referințe

¹ E. Coșeriu, *Limba română în fața occidentului. De la Genebrardus la Hervás. Contribuții la istoria cunoașterii limbii române în Europa occidentală*, în românește de Andrei A. Avram, Cluj-Napoca, 1994, p. 11-12.

² *Ibidem*, p. 17.

³ Andrés de Poça, *De la antigua lengua, poblaciones, y comarcas de las Españas, en que de paso se tocan algunas cosas de la Cantabria*, Bilbao, 1587, fol. 13, apud A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1993, p. 137, nota 173; E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 12 sqq.

⁴ Vasile Bogrea, *Mențiuni umaniste despre noi*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, I, 1921-1922, p. 363; A. Armbruster, *op. cit.*, p. 137; E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 13.

⁵ E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 14.

⁶ Conrad Gesner, *Mithridates. De differentiis linguarum tum veterum que hodie apud diversas nationes in toto terrarum in usu sunt*, Zürich, 1555, p. 57v; E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 14; A. Armbruster, *op. cit.*, p. 106, nota 79.

⁷ Claude Duret, *Tresor de l'Histoire des Langues de cest Univers...*, Cognoy, 1613, p. 269; E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 15.

⁸ Martin Opitz, *Zlatna, oder von Ruhe des Gemüths*, Leignitz, 1623; M. Opitz, *Teutsche Poemata*, ediție de G. Witkowski, Halle a. S., 1902, p. V, XLIII.

⁹ E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 15.

¹⁰ Georg Stiernhielm, *D. N. Jesu Christi SS. Evangelia ab Ulfila Gothorum in Moesia Episcopo... ex Graeco Gothicè translata...*, Stockholm, 1671; E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 15, p. 26, notele 28 și 29.

¹¹ E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 15-16.

¹² Thomas Lüdeken, *Oratio orationum, SS. Orationis Dominicae Versiones praeter Authenticam ferè Centum*, Berlin, 1680, p. 3.

¹³ E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 17-18.

¹⁴ „Sarda ca la orașe”.

¹⁵ „Sarda ca la sate”.

¹⁶ E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 16, 26-27, notele 31-32.

¹⁷ La p. 38 a lucrării sale, Müller alias Lüdeken reproduce un *Tatăl nostru* românesc numit în mod corect „valah” (*Valachica versio*), pentru a prelua însă și textul românesc al aceleiași rugăciuni de la Stiernhielm, numit, în mod inexplicabil, „velș” (*Wallica versio*). Vezi E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 16. Totuși, o anumită explicație s-ar putea încerca: Andreas Müller – destul de superficial în unele demersuri ale sale – a confundat forma *Wallica* („Velșă”) cu *Wallachica* („Valahă”), uitând că, în aceeași lucrare, un *Tatăl nostru* românesc era deja inclus. Mulți autori au perpetuat eroarea aceasta până astăzi, deși Lorenzo Hervás a îndreptat-o la 1797 (E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 27, nota 32). Încă, în România, pornind de la această eroare, se mai scrie că româna este identică ori foarte asemănătoare cu limba velșă.

Abstract

Eugeniu Coșeriu on the place of the Old Romanian language among the Romance languages

Keywords: *integral linguistics; Eugenio Coseriu, latinidation, Romance languages*

Eugenio Coșeriu, who is one of the greatest Romanian linguists of the 20th century, studied the status of the Romanian language from old times (the 16th and the 17th centuries) and proved that the European scholars have placed Romanian language among the Latin Languages, together with Italian, French, Spanish and Portuguese. This demonstration is able to strength de position of Romanian as a Romance language during its whole history. The testimonies of these old European authors contradict some modern opinions pretending that Romanian language was latinized or re-latinized during the 18th and the 19th centuries.

Mircea DUMITRU

Elogiu limbii române

La începuturile vocabularului filosofic;

câteva remarci cu privire la

experiența eminesciană a lecturilor kantiene

M.D. – prof. univ. dr., vicepreședinte al Academiei Române din anul 2022, președinte al Secției de filosofie, teologie, psihologie și pedagogie din 2021, director al Institutului de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române din 2021. Lucrări recent apărute: *Lumi ale gândirii. Zece eseuri logico-metafizice, Umanismul necesar, Modal Incompleteness and Higher-Order Logic, Springer, Patologii ale explicațiilor. Împotriva teoriilor conspiraționiste.*

Reflecțiile mele urmăresc să schițeze elementele unui răspuns la întrebarea: Cum gândim azi, împreună cu Eminescu, traducerea și interpretarea operelor filosofice, pornind de la experiența eminesciană a lecturilor kantiene? Cum dezvoltăm limba literară și limba științifică prin întâlniri ale acestora cu mari opere și creații culturale sau științifice universale? (*Lecturi kantiene. Traduceri din Critica rațiunii pure* de Mihai Eminescu, publicată de către Editura Univers în 1975, într-o ediție îngrijită de C. Noica și de regretatul acad. Al. Surdu, este o excelentă călăuză în înțelegerea acestei chestiuni.)

În privința întâlnirii lui Eminescu cu opera lui Kant, primul fapt care ne atrage atenția în mod aparte este vârsta foarte tânără la care poetul ia cunoștință de Kant. Eminescu avea mai puțin de 20 de ani când începea sa-l studieze pe filosoful german, iar înainte de a împlini 25 de ani, tradusese deja o mare parte din secțiunile cele mai dificile ale *Criticii rațiunii pure*.

De aceea, Constantin Noica ne spune, cu deplină îndreptățire: „O asemenea întâmplare

poate fi exemplară pentru orice conștiință de cultură. Fie că-i e dat cuiva să cunoască de timpuriu gândirea lui Kant sau a unui alt mare gânditor, fie că, sub orientarea veacului, îl cucerește o știință sau câte o viziune științifică, îi poate fi rodnic să vadă cum a vibrat cineva mare, în anii tinereții, la o asemenea întâlnire și cum a știut să transforme o emoție filosofică într-o muncă de severă răspundere”. (Constantin Noica, *Introducere la volumul Mihai Eminescu, Lecturi kantiene*, în Constantin Noica, *Introducere la miracolul eminescian*, Editura Humanitas, 2003, 2010, p. 281.)

Întâlnirea cu un gânditor fondator esențial, sau cu un mare autor, este, firește, determinantă și constitutivă pentru fiecare dintre noi; pentru că o astfel de apropiere acționează ca un gen de revelator (în sensul vechilor plăci de dezvoltare fotografică) al propriilor noastre gânduri și teme pe care le vom urmări, apoi, întreaga noastră viață.

Dar și întâlnirea unei culturi și a limbii în care trăiește și se dezvoltă acea cultură – nu numai întâlnirea indivizilor – cu un astfel de autor este tot atât de importantă. Cum a preluat cultura română pe Kant este o temă de reflecție și de dezbateră fascinantă, care ne-ar ajuta să ne înțelegem mai bine pe noi înșine, rosturile noastre culturale și, mai specific, rosturile noastre filosofice.

Dar cine face posibile aceste apropieri? Fără îndoială, traducătorul, care mediază și intermediază, ca un interpret de primă instanță al autorului și al textului pe care îl talmăcește pentru cei din propria sa comunitate de vorbire și de cultură. Traducătorul de filosofie este tot atât de important, pentru o cultură, precum este acela care traduce proză sau poezie.

Întâlnirea lui Eminescu cu filosofia lui Kant și receptarea mării filosofii a gânditorului german în cultura noastră ne prilejuiesc, firește, reflecții care pot fi articulate pe diferite planuri de interpretare; fiecare plan corespunzând unor semnificații care se degajă fie din motivația pentru care Eminescu face această traducere sau din locul pe care aceste lecturi kantiene îl ocupă în opera de ansamblu a poetului, fie din importanța și semnificația culturale ale traducerii pentru construirea, consolidarea și dezvoltarea unui vocabular și limbaj filosofic românesc. Din această ultimă perspectivă, doresc să fac câteva remarci asupra lecturilor kan-

ține pe care ni le-a dat Eminescu, insistând asupra construirii unui vocabular filosofic autohton și asupra dezvoltării și creării unei limbi filosofice românești.

Pentru că timpul pe care îl am la dispoziție este foarte limitat, mă voi mărgini la un comentariu asupra unui singur termen – e drept, esențial pentru traducerea și regândirea în limba română a operei filosofice a lui Kant – termenul „das Urteil” (judecată/sentință/verdict/opinie/păreră), hotărâtor nu numai în kantianism, ci și în întreaga filosofie de dată mai veche sau mai recentă. Pentru traducerea termenului „das Urteil” Eminescu folosește în anumite cazuri arhaismul „județ”, alteleori utilizează un latinism (inexistent în limba actuală), anume „judicia” (pluralul de la „judicium”), [interesant, totuși, că limba a creat și păstrat adjectivul „judiciar” sau pe acela – și cu valențe filosofice – de „judicios”], iar în alte locuri va folosi – după stabilizarea terminologiei logice tradiționale, odată cu apariția *Logicii* lui Titu Maiorescu, termenul „judecată”.

Așadar, cum ar trebui să interpretăm semnificația traducerii lui Eminescu? Dacă o limbă este la începuturile ei într-un domeniu sau altul al cunoașterii, este de înțeles că mai mulți termeni diferiți în limba din care se face traducerea ajung să fie echivalați cu unul și același termen în limba în care traducem. Sărăcia lexicală și semantică a unei limbi, încă nematurizate, face ca traducerea să utilizeze unul și același cuvânt ca echivalent semantic pentru o clasă întreagă de termeni din limba tradusă.

Dar la Eminescu, oarecum curios, se produce fenomenul invers. Unul și același termen kantian ajunge să fie redat prin mai mulți termeni românești. Este, desigur, o maximă a traducerii aceea de a păstra o anumită constanță în echivalarea unui termen străin – adică a păstra, pe cât posibil și depinzând de context, pentru un termen străin unul și același cuvânt în limba română. Eminescu însă nu se lupta doar cu echivalarea semantică, ci de-a dreptul și cu gândul kantian – el interpretează, de fiecare dată, cuvântul dat, în funcție de contextul apariției sale, și ne dă nu atât o corelare semantică stabilă, cât o interpretare și reinterpretare ale contextului în care apare gândul filosofic respectiv. Poate că traducerea, astfel realizată, nu va fi ireproșabilă, dar interpretul și traducătorul ne pun în situația de a gândi dinamica temei filosofice în cauză. Adică de a înțelege viața acelei idei.

Dar să fie oare cel mai mare creator de limbă poetică românească atât de nesigur și ezitant în transpunerea ideilor filosofice kantiene în limba română? Cum este posibil ca Eminescu să folosească o terminologie atât de ciudată, uneori rebarbativă, lăsând a se înțelege că am avea nevoie de o reîntoarcere la o fază anterioară a limbii și culturii? Dar dacă nu este vorba, totuși, de așa ceva?! Dar dacă ar fi vorba, mai degrabă, de un „sănătos impuls filosofic” (Noica)? De o intuiție corectă că echivalarea unor termeni filosofici atât de încărcăți conceptual și semantic se poate realiza printr-o clasă de termeni echivalenți, fiecare marcând una dintre nuanțele semantice ale aceluia termen polisemantic?

Aici începe lecția kantiană a lui Eminescu (traducerea împreună cu interpretarea): Termenul „judecată” spune mai multe lucruri laolaltă. Termenul este echivoc sau sistematic ambiguu: judecata înseamnă, în sens juridic, și procesul, dar și sentința, iar filosofic denumește facultatea de judecare – fiind de interes pentru psiholog – dar și forma logică obiectivă, adică judecata logică propriu-zisă sau conținutul judecativ al procesului de judecare. Termenul stă și pentru procesul (psihologic), dar și pentru produsul (logic obiectiv al) aceluia proces.

Să deplângem, acum, această bogăție de sensuri, acest echivoc sau ambiguitate sistematică? Nicidecum. Limba naturală, cu toate aceste caracteristici semantice și pragmatice, care *par* a fi infirmități, este într-un tot în ordine, așa cum este ea. Nu are nevoie de vreo reformă specială. Este adevărat că avem nevoie de o bună punere în ordine a cuvintelor care redau aceste concepte. Și cred că aici instinctul și impulsul pentru crearea de limbă ale lui Eminescu sunt extraordinare și cât se poate de fertile. Eminescu se așază pe acele cale care duc la dezvoltarea și la diversificarea vocabularului filosofic.

Din nou, Noica vorbește cu deplin temei: „Ce instinct (...) îl face pe Eminescu să schimbe [adică, să folosească mai mulți termeni, din timpuri istorice diferite, având etimologii contrastante etc.]? Vom spune că este instinctul filosofic cel bun, care pe noi ne-a părăsit [ne spune Noica], ba pare a-l fi părăsit și pe el după 1877, probabil sub influența terminologiei lui Maiorescu... Cu înzestrarea sa filosofică, aci evidentă... el își dă seama că trebuie să moduleze gândul, ca și expresia”. (Idem, p. 319)

Da, într-adevăr, pentru filosofie, modularea gândului și a expresiei sale, trasarea și clarificarea distincțiilor, a diferitelor corelații dintre diferitele accepțiuni ale unui concept, ei bine toate acestea, și altele legate de această modulare și modelare a gândului și limbajului sunt esențiale și decisive.

Nu putem decât să constatăm că filosoficește, limba ar fi fost mult mai modulată și aptă să redea aceste nuanțe conceptuale, dacă nu s-ar fi impus, sub influența unor manuale precum acela al lui Maioreșcu, sau sub varii considerente, o standardizare, simplificare, minimizare ale vocabularului filosofic. Desigur, nu vreau să susțin că din perspectiva limbii filosofice pe care o vorbim azi, ar mai fi de conceput să utilizăm un termen precum „judicia” pentru una dintre accepțiunile kantianului „das Urteil”. De vreme ce termenul nu s-a păstrat în limbă, noi nu mai putem gândi și opera cu el. Dar dacă, într-o istorie contrafactuală a semanticii vocabularului filosofic românesc, s-ar fi păstrat mai multe echivalente ale acestui esențial termen filosofic, care este germanul „das Urteil”, atunci și gândul filosofic redat în cuvinte românești ar fi fost mult mai modulată și mai bogat, ar fi avut o viață deplină.

În context comparativ și contrastiv, pentru a sesiza importanța enormă a acestei specializări și diversificări filosofice ale limbajului, să aruncăm o scurtă privire la același termen – „judecată” – de data aceasta din perspectiva vocabularului filosofic contemporan englezesc, bine reprezentat printr-o clasă de termeni care desemnează diferitele semnificații ale acestui concept: „proposition”, „sentence”, „statement”, „utterance”, „judgement”. Toți acești termeni sunt legați de conceptul de judecată, dar între ei apar, din rațiuni filosofice clare și bine argumentate, diferențe subtile, dar care nu sunt mai puțin reale. Este o șansă pentru terminologia filosofică exprimată în limba engleză să aibă această bogăție terminologică. Aceasta denotă și o cultivare sistematică și temeinică a vocabularului filosofic. (În engleza vernaculară nu sunt operate aceste distincții, termenii fiind folosiți, oarecum, echivalent și indistinct.) A fost modularea gândului filosofic aceea care a determinat și a impus și modularea expresiei lingvistice!

Când traducem acești termeni în limba română, întâmpinăm greutăți, care sunt date atât de lipsa unor termeni dedicați în vocabularul filosofic de specialitate, cât și faptului ca terminologia, nefiind fixată, nu per-

mite acea modulare a gândului filosofic de care vorbește Noica. Sau, mai corect, nu o permite cu toată bogăția de nuanțe implicate în familia și vecinătatea conceptului filosofic și logic de judecată. Așa se face că în traduceri recente în limba română din filosofia germană și, mai ales, din aceea analitică anglo-saxonă și americană, din filosofi precum G. Frege, B. Russell, L. Wittgenstein, dar și W.V.O. Quine, D. Davidson, H. Putnam, D. Kaplan, S. Kripke sau K. Fine, apar dificultăți care sunt legate nu de lipsa de ingeniozitate sau virtuozitate lingvistică ale traducătorilor, ci de limitele istorice sau contextuale ale semanticii vocabularului filosofic românesc actual. (În unele din aceste traduceri, am fost direct implicat – Wittgenstein, Quine, Kripke, Kaplan sau Fine – și în ceea ce spun aici transpare și propria mea experiență!).

Cu siguranță, limba română filosofică a străbătut un drum lung în ultima sută de ani. Avem acum gândurile și filosofiele lui L. Blaga, D. D. Roșca, Constantin Noica, dar și pe ale lui C-tin Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, Mircea Florian, Alexandru Surdu, Vasile Tonoiu, Ghe. Vlăduțescu, Mircea Flonta, Ilie Pârvu, Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Valentin Mureșan, Adrian Miroiu, Ștefan Afloroaei, Adrian-Paul Iliescu admirabil exprimate și modulate într-o limbă filosofică bogată, suplă, capabilă să exprime idei dintre cele mai abstracte sau profunde într-o manieră care se potrivește firescului limbii romane.

Avem, totodată, traduceri din opere filosofice constitutive pentru spiritul filosofic european: Platon, Aristotel, Descartes, Leibniz, Hume, Kant, Hegel, dar și mai aproape de noi, în veacul al douăzecilea și începutul celui de-al douăzeci și unulea, Heidegger și Wittgenstein. Limba română este perfect aptă să primească toate aceste opere în structurile și în mediul ei. Așadar, limba română exprimă foarte firesc și natural filosofie de cea mai buna calitate.

Aceasta nu ne împiedică însă să ne întrebăm – reflectând la experiența eminesciană a creării de limbaj – ce ar fi de dorit să se întâmple pentru ca acest impuls către invenție lexicală și originalitate, prezent în lecturile kantiene eminesciene, să prezideze spiritul limbii și de acum înainte?

Întorcându-ne, pentru a și încheia, la acest exemplu prezent în traducerea lui Eminescu, impresia mea este aceea că limba filosofică română ar fi fost într-o stare mai bună, dacă ar fi avut la dispoziție această bogăție

lexicală care surprinde diferitele aspecte și nuanțe ale conceptului logic, psihologic, juridic etc. de judecată. Adică, am fi fost într-o poziție mai bună din punctul de vedere al subtilității și flexibilității redării diferitelor nuanțe filosofice, dacă impulsul original, creator de limba filosofică, al lui Eminescu, nu ar fi fost atenuat, inhibat sau „domesticit” de tendința contrară de uniformizare, simplificare și unificare terminologică, ce a condus, în mod inevitabil, și la o sărăcire a vocabularului filosofic. Desigur, invenția și creația lexicală poetică nu sunt și nu pot fi un substitut pentru gândirea filosofică autentică, dar lecția eminesciană ne arată că acest impuls poetic original, creator de termeni și de limbaj, este „instinctul filosofic cel bun” (Noica), ce ne ajută să dezvoltăm un limbaj bogat, flexibil și subtil, adecvat pentru a modula nuanțele diverse ale gândului filosofic.

La finalul acestor considerații frugale, care ar fi mesajul alocuțiunii mele? Elogiul adus creatorilor de cultură scrisă este implicit un elogiu adus limbii în care gândesc și creează aceștia. Limba este cea mai importantă instituție socială pe care o recreăm încontinuu și care face posibile toate faptele și acțiunile vieților noastre. De aceea, poetul ajunge să se identifice cu limba creației sale, după cum limba poeziei sale este esențială pentru dezvoltarea limbii pe care ajungem să o deprindem și să o vorbim noi toți. În principiu, ne-au spus-o lingviștii și logicienii contemporani, limba naturală a fiecărui popor este un instrument de comunicare universal. Dar este, în același timp, și completabilă întotdeauna prin dezvoltarea și încorporarea experiențelor sociale și culturale mereu noi și în flux continuu. Iar aici intervine nevoia comunicării între culturi prin comunicarea limbilor și deci, inevitabil, prin necesitatea de a traduce o experiență creatoare culturală dintr-o limba în alta.

Ezra Pound ne spunea, în *Creștinism și cultură* (1917), cu o remarcabilă pătrundere și acuitate că „o mare epocă literară este, poate, întotdeauna o mare epocă a traducerilor”. Epocile de creație culturală (filosofică, în cazul discutat de mine aici) se hrănesc și se maturizează din întrepătrunderea și convergența diferitelor tradiții care își împletesc influențele prin traduceri și imitații. Iar creația culturală românească aparține acestei bogății universale a spiritului. Vorba lui Pound că literatura engleză „trăiește din traduceri, se hrănește din traduceri” se aplică în realitate tuturor literaturilor și culturilor, pentru că, potrivit

lui, „nicio limbă nu este completă în sine”, iar creația literară, *lato sensu*, nu poate fi scrisă „într-o singură limbă”. (Cf. Interviu din Revista 22 al Vioricăi Pâtea, 29.11.2022)

Devine dintr-odată evident pentru noi toți, atunci, că orice elogiu adus lui Mihai Eminescu este, *ipso facto*, un elogiu adus limbii române și culturii pe care o edificăm prin această limbă.

Abstract

Eulogy of the Romanian language

Keywords: *Mihai Eminescu; Immanuel Kant; translation of philosophical texts; Romanian literary and scientific language; modulation of philosophical thought; vocabulary for philosophical discourse; flexibility and nuance in language*

The paper delves into Mihai Eminescu's engagement with Immanuel Kant's philosophical works, focusing on his unique approach to translating and interpreting these philosophical texts. The study highlights Eminescu's ability to develop and transform the Romanian literary and scientific language through his encounters with major universal works and scientific or cultural creations. The paper also discusses the challenges of translating philosophical terms from one language to another, emphasizing how the English translations of key philosophical concepts can impact the modulation of philosophical thought. The author encourages continuous cultivation and development of the vocabulary for philosophical discourse, emulating Eminescu's method of creating a flexible and nuanced language for expressing various shades of philosophical thought.

Gheorghe CHIVU

Vitalitatea limbii române

Gh.C. – prof. univ. dr., Catedra de limba română a Facultății de Litere de la Universitatea din București, cercet. șt. gr. I la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti” și la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” din București. Membru corespondent al Academiei Române din 2010. Membru titular din 2023. A coordonat programului de cercetare „Enciclopedia literaturii române vechi” (Institutul „G. Călinescu”, București). Colaborator și autor a numeroase monografii, dicționare și ediții, multe apărute la Editura Academiei Române, precum *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* (1997), *Dicționarul împrumuturilor latino-romance în limba română veche (1421-1760)* (1992), *Codez Sturdzanus* (1993), *Institutiones linguae Valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină* (2001), *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicționar al limbii române* (2008).

Sărbătorirea anuală a Zilei Limbii Române este o inițiativă admirabilă, care pune, care trebuie să pună în evidență importanța limbii pe care o vorbim pentru existența noastră ca popor, pentru unitatea și pentru coeziunea spațiului românesc. Este totodată o manifestare culturală și științifică menită să afirme necesitatea de a păstra și de a promova limba română, de a cultiva și de a norma eficient forma ei literară, știut fiind că nivelul acestei variante a limbii noastre determină nivelul culturii românești în ansamblu. Iar de păstrarea și de utilizarea limbii române corecte în toate situațiile și în toate formele de comunicare publică depinde, peste timp, continuitatea noastră ca popor.

Stabilită în urmă cu trei decenii, la inițiativa intelectualilor din Republica Moldova, ca rezultat, dar și ca deziderat al luptei pentru apărarea, pentru cultivarea și pentru promovarea limbii noastre naționale, Ziua Limbii Române reamintește eforturile depuse în timp de reprezentanți de marcă ai culturii noastre pentru ca româna să rămână factor identitar de importanță majoră în cadrul „insulei de romanitate”, create, consecință a prestigiului culturii latine, în provinciile dunărene ale Imperiului Roman. Concomitent, prin raportare la acțiunile al căror efect pozi-

tiv a fost validat în timp, pot fi sugerate modalitățile prin care limba noastră națională poate să își păstreze și, firească, să își consolideze statutul de instrument cultural de primă importanță.

O limbă creează un popor, iar constatarea primește în sprijin argumente nenumărate în cazul limbii române, fenomenul social, cultural și politic căruia îi datorăm existența și persistența neamului din care facem parte. *Lingua romana*, latina folosită în Dacia Felix, diferită nu doar prin modul de numire de *lingua latina*, forma cultivată, elevată, a limbii oficiale din Imperiu, s-a individualizat și s-a consolidat ca limbă romanică independentă, devenind astfel mijlocul de coagulare și, apoi, modalitatea de realizare a coeziunii unui nou popor.

Cercetători importanți ai spațiului lingvistic romanic, privit în ansamblu, dar și autori care s-au oprit în mod special asupra românei, urmașa latinei populare în fostele provincii dunărene ale Imperiului Roman, au subliniat în repetate rânduri vitalitatea, rezistența și, consecință aproape firească a unei lungi istorii trăite fără contact direct cu romanitatea occidentală, unitatea admirabilă a limbii române – unitate lingvistică originară, susținută de conștiința descendenței romane, întărită prin relații strănse și prin schimburi permanente între comunitățile românești aflate de o parte și de alta a arcului carpatic. Vitalitate care a favorizat continuarea și consolidarea tendințelor sistemului lingvistic moștenit din latina populară. Care, prin forța acestui sistem, a determinat, în perioada preliterară a limbii române vechi, asimilarea lingvistică a populațiilor foarte numeroase, de origini diferite, stabilite în spațiul originar românesc. Iar în epoca slavonismului cultural, perioada de început a scrisului nostru literar, aceeași vitalitate și forță de integrare au determinat românizarea elementelor culturale străine, predominant slavone, dar și grecești, ultimele receptate, potrivit uzanțelor culturale ale epocii, în haină slavă. În cadrul acestui proces, s-a dovedit a fi însă importantă nu doar forța sistemului lingvistic moștenit din latină, ci și atitudinea primilor noștri cărturari față de forma scrisului literar. Cunoscători ai limbilor oficiale utilizate în biserica de rit răsăritean (slavona și greaca), ei, cărturarii traducători, „românizau”, când transpuneau scrierile sacre, nu doar morfosintaxa și lexicul surselor slavonești, ci și sistemul ortografic utilizat în cadrul acestora. (Adaptat, simplificat

și chiar îmbogățit cu semne grafice și cu valori fonologice specifice spațiului nostru cultural, această variantă de sistem ortografic a ilustrat exclusiv slavona românească.) Normarea implicită, specifică primelor noastre scrieri literare, sprijinită de circulația intensă a textelor destinate bisericii în toate provinciile românești, a amplificat rezistența manifestată în timp de variantele locale ale românei vorbite, consolidând și în acest fel unitatea spațiului românesc.

Variantele literare regionale, formă elevată a variantelor dialectale ale românei vechi, s-au coagulat apoi rapid, prin consensul învățaților vremii, într-o primă formă unitară a vechiului nostru scris literar. (Este remarcabil în acest sens exemplul *Bibliei de la București*, formă muntenească a unei traduceri moldovenești pentru *Vechiul Testament*, respectiv a unei versiuni ardelenesti pentru *Noul Testament*.) Întărită prin impunerea, spre sfârșitul veacului al XVII-lea, ca limbă de cult și de cultură, româna și-a dovedit din nou, în veacul următor, vitalitatea și puterea de asimilare, integrând în tipare proprii cele mai utile elemente lexicale furnizate de intensa influență neogrească. A fost, mai evident decât în cazul slavonei, o asimilare prin românizare a unei mode culturale și lingvistice importante, a cărei putere de influențare a fost temperată acum de existența în spațiul cultural românesc a unei limbi literare deja unificate în normele ei de bază, limbă pe care cărturarii o orientau, tot mai insistent, către modele apusene, cu predominantă latinești și romanice.

Învățații iluminiști, care au dirijat destinele culturii românești începând de la mijlocul veacului al XVIII-lea, indiferent dacă ei ilustrau iluminismul apusean sau iluminismul venit prin filieră neogrească, militează și acționează acum pentru crearea unei limbi literare laice, care trebuia să fie concordantă cu rolul tot mai important, cultural, național și chiar politic, conferit românei în cadrul societății. Va fi, după transformări și adaptări îndelung disputate, corelate și validate în final în cadrul Academiei Române, nou înființată în folosul unificării, al progresului culturii și științei din întreg spațiul românesc, o limbă modernă, normată atent și unitar în toate compartimentele sale. Ortografia cu litere latinești, instrument de demonstrare, prin însăși forma grafică, a originii noastre romane, a trecut de la variante de etimologism excesiv la fonologism ponderat, corespunzător

tradiției noastre culturale. Utilizarea limbii literare ca mijloc eficient de culturalizare impunea această soluție normativă. Morfologia a fost și ea normată, folosind câștigurile tradiției create de vechiul scris literar, după principii îndelung negociate, dominante fiind „gramaticalitatea”, adică respectarea cerințelor sistemului morfologic, și „clasicitatea”, prin care se înțelegea promovarea cu prioritate a formelor moștenite. Iar lexicul literar, predominant latinesc în componenta sa de bază, corela și consolida fondul primar, moștenit din latină, cu împrumuturi latinești sau romanice, în cadrul unui proces bine conturat teoretic. (În proiectul primului dicționar academic al limbii noastre, A.T. Laurian și I. C. Massim grupau în glosar, deci în partea consacrată lexemelor nerecomandate pentru uz literar, în ciuda franțuzismului atunci la modă, numeroase împrumuturi din limba franceză care nu aveau origine latinească.) Era româna literară astfel concepută o limbă modernă, ce pune în evidență mai bine decât oricând unitatea și romanitatea spațiului nostru cultural. Limbă de cultură, care, prin atentă normare și prin intensă cultivare, devenea încă de la începutul celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea, aptă de înaltă și aleasă producție literară. Limbă a creației beletristice, a administrației, a justiției, a științei și a presei moderne, româna s-a dovedit în felul acesta capabilă să reziste nu doar modelor lingvistice, susținute de elite dornice să-și pună în evidență cultura individuală și imitate de vorbitori cu pregătire mai puțin aleasă (mă refer acum în primul rând la latinism și la franțuzism). Iar ulterior, bine structurată și îndelung exersată, a rezistat unor influențe politice nu totdeauna ușor de evitat. (Influența rusească, spre exemplu, exercitată după al Doilea Război Mondial nu doar în spațiul românesc, a lăsat doar urme ne semnificative în lexicul și în frazeologia limbii noastre literare moderne.)

Vitalitatea originară a limbii noastre era astfel susținută și consolidată, la sfârșitul veacului al XX-lea, după o tradiție îndelungată a scrisului în limba română și după două secole de cultură românească modernă, de o normare atentă și eficientă a uzului literar. Manifestându-se plener în cadrul tuturor variantelor sale, limba română literară își respecta statutul conferit prin exercițiul cultural îndelungat, prin normare și prin cultivare responsabile. Pentru că o limbă literară consolidată și atent cultivată aduce totdeauna cu sine nu doar presti-

giul, coeziunea și stabilitatea normelor, ci și capacitatea de selecție rațională și eficientă a elementelor străine utile, atunci când este supusă influenței unor mode sau modele lingvistice, oricât ar fi acestea de puternice.

Analize diverse întreprinse asupra unor variante ale românei actuale, preponderent vorbite și (uneori) scrise în variante diverse ale comunicării prin mijloace electronice, au pus în evidență existența unei dinamici deosebite a structurilor și o capacitate remarcabilă de creație lexicală, semne indiscutabile de păstrare a vitalității limbii pe care o vorbim.

A fost remarcată de asemenea existența unei mari deschideri a utilizatorilor limbii noastre spre împrumut lexical, semn cunoscut al aplecării românilor către culturile, respectiv către limbile străine „la modă”. Aplecare amplificată, în ultimele trei decenii, de globalizarea intensivă în formă englezească, susținută nu doar de contextul economic și politic actual, ci și de ideea (impusă la nivel cvasioficial) că orice text scris în limba engleză este automat mai valoros decât unul de indiferent ce nivel redactat în limba română. (Cu această susținere, respectiv pe această bază, englezismelor, adică lexemele și sintagmele preluate de regulă în formă nemodificată din noua *lingua franca* a politicii, a economiei și a științei contemporane, li s-au alăturat, tot mai des în ultimul timp, noi forme și sintagme englezești, în fapt traduceri sau echivalări în limba engleză ale unor denumiri ce au fost și ar fi trebuit să rămână românești. Mă refer la nume date unor ateliere mărunte, unor firme sau asociații, chiar unor manifestări culturale, unor întreceri sportive sau unor târguri comerciale, care sunt, fără discuție, expresie a vieții materiale, economice sau culturale locale, uneori chiar tradiționale. Noile denumiri trădează, cu siguranță, convingerea că forma englezească aduce automat prestigiu și, implicit, valoare.)

Ambele constatări menționate, anume dinamica deosebită a structurilor și formelor, respectiv îmbogățirea (reală sau doar aparentă) a lexicului românesc actual, prin împrumut din limba engleză și în formă integral englezească, respectiv prin creație internă, de regulă analogică, au la bază, la o analiză oricât de sumară, forma și nivelul limbii române actuale privită în ansamblu; în multe dintre variantele

și realizările sale, majoritatea însă neliterare. Pentru că inventarele de forme și bazele de date lingvistice constituite în ultimii ani (sursă predilectă a constatărilor menționate anterior) pun alături inovații particulare sau locale cu puține și aparent neinteresante forme ce aveau și încă au răspândire generală; creații lingvistice individuale, uneori accidentale, nu o dată ironice, glumețe sau greșite, cu fapte, iarăși mai puține, valide în perspectiva sistemului; forme specifice unor anumite limbaje profesionale, registre lingvistice sau stilistice, cu elemente impuse de vorbirea actuală, care au ajuns să caracterizeze, după opinii ce trebuie atent verificate, uzul general, urmând astfel, sugerează unele păreri, să fie recomandate și apoi impuse, pentru frecvența lor ridicată, în varianta îngrijită, literară a românei.

Însumare de forme și de structuri, rezultată prin amestec de influențe și de registre, unele marcat neliterare, datele lingvistice luate astfel în considerare sunt însă ilustrative în primul rând pentru mijloacele de informare și de comunicare modernă și pentru cele de orientare a opiniei publice. Ele ilustrează, astfel, cu precădere româna așa-zis „vie”, nu limba, obligatoriu îngrijită și atent normată, cuprinsă (nu doar în epocile anterioare) în cărți. Limba „vie” este însă predispusă, prin mulțimea variantelor coexistente, la dispersie, iar, prin răspunsul imediat dat de vorbitori unor provocări deloc convergente și nu totdeauna constructive, această limbă considerată „vie” își pune singură în pericol unitatea și, desigur, vitalitatea.

Istoria românei literare, din care am extras, la începutul intervenției noastre, date esențiale privitoare la momente de cumpănă, rezolvate totdeauna în folosul culturii naționale și al progresului acesteia, indică drept soluție pentru apărarea limbii noastre actuale, supusă concomitent globalizării masive și democratizării în exces, cultivarea intensivă și normarea riguroasă.

O limbă este, cum se spune adesea cu dreptate, un fenomen social și cultural „viu”, care are legi proprii de evoluție. Însă fără cultivare și fără normare, adică fără protecția asigurată de o formă literară corect și atent stabilită, orice limbă se degradează, întrucât îi este afectat caracterul exemplar, fiindu-i totodată diminuate treptat, iar uneori ireversibil, funcțiile de bază. O dovedește, din păcate, starea actuală a dialectelor istorice sud-dunărene ale limbii române, nicidecum pro-

tejate de o formă cultivată, care să fi fost creată pentru promovare și utilizare elevată în toate domeniile culturii. Aduc argumente în același sens graiurile românești vorbite în afara granițelor actuale ale României. Multe marginalizate cultural, supuse, în absența protecției oferite prin școală de româna literară, influenței distructive a limbilor oficiale din respectivele țări. Nu au lipsit și nu lipsesc încercările de transformare a acestor variante dialectale în așa-zise limbi independente, care ar trebui să fie, din rațiuni politice evidente, diferite de română.

Exemplul basarabean este, în această perspectivă, unul integral pozitiv, pentru că argumentează modul de supraviețuire, apoi modalitatea de renaștere a limbii române în spațiul românesc de dincolo de Prut. Statutul actual al românei în acest spațiu ilustrează totodată rolul culturii în rezistența unei limbi. Iar întreaga istorie a limbii noastre literare susține la rândul ei utilitatea, chiar necesitatea cultivării și normării corecte, coerente și de perspectivă a limbii naționale.

Ambele acțiuni, cultivarea și normarea, sunt absolut necesare pentru protecția limbii și, implicit, a culturii românești în fața democratizării fără limite a normelor și a globalizării lingvistice excesive.

Limba română a manifestat din cele mai vechi timpuri o atracție dovedită către cultură, vorbitorul obișnuit, cunoscător sau utilizator al unei variantei locale, marcată adesea social sau doar afectiv, aspirând constant spre o formă de comunicare creată prin cultivare și prin instrucție. Doar astfel se poate explica, după părerea noastră, „înnobilarea” semantică a cuvântului *a învăța*, impus de timpuriu cu sensul cultural „a se instrui, a deprinde cunoștințe noi, utile, prin studiu” în locul sensului etimologic, conservat din latinescul *invitiare*, „a se obișnui cu un viciu, a deprinde un nărav”. La fel cum, sub influența evidentă a școlii, deci a instrucției cu finalitate educativă, culturală, formativă, proverbul *ai carte, ai parte*, care consfințea inițial, în formă memorabilă, dreptul de moștenire exclusiv pentru cei care aveau *cărți*, adică acte doveditoare, a ajuns să transmită ideea, general acceptată până de curând, că valorarea dobândită prin *carte*, adică prin instrucție este singura modalitate validă de obținere a succesului, a unei *părți* mai bune în societate.

Formularea *ai carte, n-ai parte*, variantă pe care unii contemporani glumeți o consideră mai adecvată zilelor noastre, nu este, nu trebuie să fie acceptată ca soluție pentru viitorul limbii noastre. Acest viitor, de care depinde soarta culturii românești și supraviețuirea noastră ca popor, trebuie pregătit prin instrucție temeinică, folosind o limbă literară bine normată și atent cultivată, neacceptând contestarea și disoluția normelor exprimării îngrijite și integrând în uzul exemplar doar elementele lexicale străine absolut necesare.

Abstract

The vitality of the Romanian language

Keywords: *current Romanian; influence of the English language; democratization of norms; literary Romanian; language cultivation; norming*

Various analyses undertaken on some variants of the current Romanian language have highlighted the existence of a special dynamic of its structures and a remarkable capacity for lexical creation, indisputable signs of the vitality of the language we speak.

However, at the moment, the Romanian language is simultaneously subject to massive globalization under English influence and excessive democratization of norms. Under these conditions, in order to protect the literary form of the current Romanian language, intensive cultivation and rigorous standardization of the exemplary version of our cultural language are absolutely necessary.

O revistă a adevărului și speranței

Așa precum a fost accentuat și la inaugurarea expoziției „*Limba Română*”, revistă de știință și cultură. 33 de ani în serviciul Moldovei Europene”, ce s-a produs pe 29 august curent, la Biblioteca Națională, publicația, urmând obiectivele programului editorial, a perseverat neîntrerupt în acumularea și tipărirea textelor despre numele corect al limbii noastre, despre identitatea românilor basarabeni și unitatea lor cu întreg neamul românesc. Găzduită cu bunăvoință și generozitate, expoziția a scos în relief mărturiile ale speranței și încrederii că adevărul este a toate învingător și că, oricât de târziu, vremea lui vine totuși. Or pentru „*Limba Română*”, 33 de ani, atât cât a durat perioada de la fondare de până la modificarea în Constituția Republicii Moldova a denumirii limbii, a însemnat elaborarea și editarea a 284 numere de revistă, care, puse la vedere în vitrinele ingenios compartimentate și amenajate, ilustrează un destin revuistic cu preocupări profund ancorate în realitățile lingvistice și nu numai. Adunate împreună, studiile, articolele, conferințele, interviurile etc. ar fi în măsură să alcătuiască o serie de valoroase volume, indispensabile bibliotecilor publice și celor personale.

Necesitatea editării în continuare a revistei „*Limba Română*”, a altor publicații culturale, concomitent cu crearea unui fond special de

MINISTERUL CULTURII AL REPUBLICII MOLDOVA BIBLIOTECA NAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

limba ROMÂNĂ REVISTA DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ "LIMBA ROMÂNĂ"

29 AUGUST 2023 | ORA 11:00

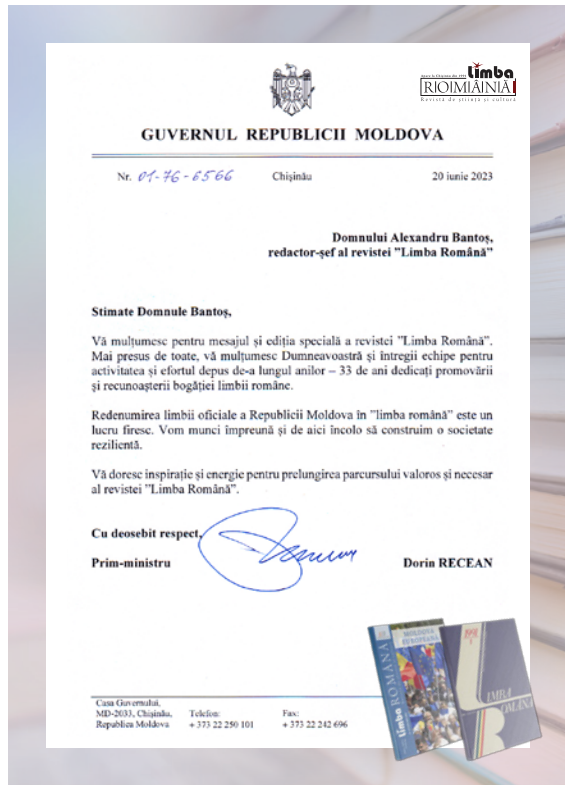
EXPOZIȚIE - EVENIMENT

LIMBA ROMÂNĂ
revistă de știință și cultură
33 de ani în serviciul Moldovei Europene

BLOCUL CENTRAL, SPAȚIUL EXPOZIȚIONAL PARTER | STR. 31 AUGUST 1989, NR. 78 A

www.limbaromana.md

Este pentru prima dată în cei 33 de ani de la fondarea revistei când un Prim-ministru al Republicii Moldova apreciază activitatea revistei „Limba Română”. Mesajul domnului Dorin Recean este un gest mai mult decât simbolic și exprimă schimbarea de optică survenită în problema rolului limbii române în societate.

carte cuprinzând repere identitare etnolingvistice și istorice, este determinată de fragilitatea conjuncturii social-politice, fapt ce reclamă o atitudine circumspectă față de valorificarea, păstrarea și transmiterea pentru urmași a patrimoniului identitar, greu și cu mari dificultăți acumulat. Deoarece, ca urmare a legiferării oficiale a denumirii limbii, ar putea fi indusă falsă opinie că, de vreme ce lucrurile s-au limpezit, nu mai e nevoie să rememorăm și să „teaurizăm” argumentele renașterii conștiinței naționale. A fost un drum de inițiere sinuos, extrem de complicat, cu mici victorii și mari deziluzii, parcurs grație oamenilor de caracter (savanți, cadre didactice, scriitori, jurnaliști etc., mulți dintre ei autori ai revistei). Crezând în dreptate și adevăr, promotorii limbii române au sfidat adversitățile îndelungatei perioade tranzitorii, în pofida obtuzității inșilor dezorientați de politicianismul manipulator și subversiv al adeptilor vremurilor de tristă aducere aminte – vremuri ce nu s-au retras încă definitiv în istorie și a căror recidivare nu este complet exclusă. Și din aceste considerente, generațiile viitoare trebuie

să cunoască și să însușească lecția luptei pentru adevărul și dreptatea limbii române.

Încheind o misiune de etapă, revista își va ajusta în continuare discursul publicistic în conformitate cu problemele majore ale limbii române actuale, ale științei și culturii, scop imposibil de realizat fără mijloace financiare ce ar acoperi cu decență cheltuielile redacționale, inclusiv remunerarea colaboratorilor. Mulțumim și pe această cale domnului Andrei Chistol, Secretar de stat la Ministerul Culturii, pentru participarea la inaugurarea expoziției și pentru aprecierea dată activității colaboratorilor revistei. Asistența a reținut precizarea făcută privind posibilitatea finanțării în 2024 a publicațiilor culturale. Ne-au impresionat, de asemenea, și cuvintele de încurajare și de susținere venite din partea deputatului PAS Vitalie Jacot, prezent la manifestarea noastră.

Ne face deosebită onoare să adresăm sincere mulțumiri echipei Bibliotecii Naționale – doamnelor Elena Pintilei, director general, Veronica Borș, director adjunct, Ana Plămădeală, șef Secție marketing și comunicare, și Ludmila Erușevschi, specialist principal, care au amenajat cu profesionalism expoziția și au asigurat derularea în condiții excepționale a momentului inaugural, precum și difuzarea informației despre eveniment prin intermediul diverselor rețele de socializare. Le transmitem cele mai alese gânduri și urări de sănătate gazdelor, prin a căror străduință revista a câștigat, în mod sigur, mai mulți cititori.

În paginile ce urmează propunem secvențe de la inaugurarea expoziției.

Colegiul de redacție

Abstract

A journal of truth and hope

Keywords: *the journal „Limba Română”; Romanian language; basarabian romanians; Moldova’s Constitution; cultural publications; language truth; identity*

The article highlights the importance of the Romanian language journal “Limba Română”. The journal has been dedicated to addressing and clarifying the correct name of the Romanian language, aiding in the recognition of Basarabian Romanians’ identity, and unifying them with the comprehensive Romanian nation. The text emphasizes the journal’s critical involvement in the recent modification of the Republic of Moldova’s constitution to officially use the correct nomenclature for the Romanian language.

Veronica BORȘ

Expoziție - eveniment

**„LIMBA ROMÂNĂ, revistă de știință și cultură.
33 de ani în serviciul Moldovei Europene”**

V.B. – director adjunct al Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova. Absolventă a facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării, USM. A mai activat în calitate de director al Centrului Resurse Electronice și Tehnologii Informaționale, Departamentul Informațional Biblioteconomic, Universitatea Liberă Internațională din Moldova.

Organizată în parteneriat cu Revista de știință și cultură „Limba Română”, expoziția este un eveniment consacrat sărbătorii naționale Ziua Limbii Române și are drept scop să contribuie la valorificarea și promovarea valorilor naționale, implicit a tezaurului lingvistic românesc, să accentueze importanța rolului istoric, științific, cultural al procesului de renaștere națională, să sublinieze sacrificiul înaintașilor în lupta pentru limbă, alfabet și identitate națională.

La finele lui 1990, înflăcărați de rolul ce-i revenea limbii române în haina ei firească, latină, în edificarea înălțătoarelor sentimente de conștiință identitară românească, a suveranității și independenței republicii față de imperiu și a reorientării spre tradițiile istorice și reîntregirea neamului, Nicolae Mățaș, Ion Dumeniuk și Alexandru Bantoș înființează revista „Limba Română”, care, cum ar fi spus părintele Alexie Mateevici, își propunea să lumineze poporul cu lumina cea dreaptă a adevărului.

Orientată, în primul rând, spre cerințele școlii de toate nivelurile, noua publicație viza pregătirea sub aspect metodic și informativ în

domeniul limbii și literaturii materne a cadrelor didactice și a elevilor, mai cu seamă în ceea ce privește familiarizarea cu operele scriitorilor de valoare din întreg spațiul românesc, care nu fuseseră studiate la facultate, dar nici admise, în condițiile persecutării a tot ce era un bun național comun, precum și cu elemente din istoria, cultura și civilizația neamului românesc.

Pe parcursul celor 33 de ani de apariție, aria preocupărilor s-a extins, revista devenind o veritabilă publicație de știință și cultură.

Lingvistul Nicolae Mătcăș menționa, la cea de-a 22 aniversare a revistei: „Indispensabilă încă de la început, cu autoritatea binemeritată pe care și-a câștigat-o în rândurile cititorilor drept urmare a noutății informației, varietății temelor abordate și a competenței cu care sunt elucidate, accesului pentru prima oară la valorile de vârf ale întregului patrimoniu cultural (monumente de limbă, literatură, folclor, istorie, artă etc.), a prestigiului autorilor (somități științifice în domeniu, reputați scriitori, istorici, critici literari, metodiști, oameni de cultură și artă, filozofi etc. din republică, din Țară, de pe mapamond) cât și a colegiului de redacție, este cu atât mai necesară în timpul de față, când setea de informare dintr-o sursă sigură și bine documentată a crescut simțitor, iar problemele arzătoare privind deideologizarea științei și depășirea crizei identitare, cunoașterea obiectivă a istoriei neamului, reintegrarea literaturii regionale în circuitul de valori general românesc, educarea și culturalizarea tineretului în spiritul dragostei față de carte și de frumos, dialogul artelor, asigurarea competitivității operelor de artă locale cu cele din circuitul românesc și european etc. sunt pe agenda zilei”.

Încă de la începuturi, redacția a trecut prin diverse dificultăți, a parcurs și înfruntat obstacole neprevăzute, însă a perseverat ferm convinsă că le va învinge. Echipa revistei „Limba Română” a crezut mereu că în marea bătălie pentru renașterea națională a românilor basarabeni, pentru suveranitate, independență, tricolor, imn, limbă de stat, alfabet latin, literatură, cultură și istorie națională, conștiință identitară și demnitate de neam nu este singură, că acest act de patriotism va fi sprijinit de la vlădică până la opincă, de la salariat până la businessman, că la promovarea și apărarea valorilor naționale vor participa toți – cu inima, cu mintea”.

Pentru mai multe generații de redactori și autori ai revistei, Biblioteca Națională a organizat această expoziție ce reflectă destinului publicației pe parcursul a 33 de ani, cu un generic ce exprimă concludent una dintre temele constant aprobate de publicație – numele corect al limbii, inclus în Constituție abia în condițiile afirmării cursului european al Republicii Moldova.

Precizăm că în cadrul expoziției sunt prezentate revistele (de la primul, din 1991, și până la cel mai recent număr din 2023), precum și cărțile editate de echipa revistei „Limba Română”, galeria fondatorilor revistei și a celor mai importanți autori ai publicației, opinii, aprecieri, scrisori, documente, poze ce oglindesc activitatea echipei redacționale de-a lungul anilor. Documentele sunt sistematizate în 10 compartimente: „Limba Română” – o publicație a unității naționale; Limba Română și adevărul despre noi; Coșeriana; Eternitatea Limbii Române; Virtuțile limbii române literare; Dimensiuni ale continuității românești; Lecțiile istoriei; Însemne identitare; Trei decenii de febrile căutări; Victorie a spiritului liber.

Stimați oaspeți, dragi scriitori, oameni de știință, profesori și colegi, bine ați venit la această expoziție-eveniment, care va fi accesibilă publicului larg până pe 29 septembrie curent.

An Exhibition Event. „Limba Romana” – a Journal of Science and Culture: Celebrating 33 Years of Championing European Moldova’s Linguistic Heritage

Abstract

Keywords: *the journal „Limba Română”; Romanian Language Day; exhibition; national values; Romanian linguistic treasury; national rebirth; cultural role; scientific role; historical role*

The article discusses an exhibition organized in partnership with the science and culture the journal “Limba Română”, celebrating the national holiday “Ziua Limbii Române” (Romanian Language Day). The exhibition aims to highlight and promote national values, particularly the Romanian linguistic treasury. The journal “Limba Română”, established by Nicolae Mățaș, Ion Dumeniuk, and Alexandru Bantoș in 1990, played a significant role in this process. The exhibition covers the magazine’s evolution over its 33 years of its publication, showcasing a variety of themes and contributions from various authors.

Alexandru BANTOȘ

„Să nu lăsăm să piară această revistă...”

Al. B. – ziarist, editor. Absolvent al Universității de Stat din Moldova, Facultatea de Filologie. În 1991, împreună cu Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș, fondează revista de știință și cultură „Limba Română”. Este redactor-șef adjunct (1991), apoi redactor-șef (1994 – prezent). Volume: *Retrospectivă necesară* (2007) și *Martor la răspântia destinului* (2017). Activează în cadrul Departamentului de Stat al Limbilor (prim-vice-director general: 1992 – 1994) și al Casei Limbii Române (director: 1998 – prezent). Afilierii: membru al Uniunii Jurnaliștilor și al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Onorată asistență!

Dragi prieteni!

Mă bucur că ați învins dificultățile provocate de caniculă și ați reușit să ajungeți la inaugurarea expoziției noastre, care este un omagiu adus personalităților ce au promovat limba română în general și revista de știință și cultură „Limba Română” în special, și, în același timp, o expresie a sentimentelor de considerație față de oamenii politici care, în sfârșit, au fixat numele limbii române în Constituția Republicii Moldova.

Or denumirea limbii, conform științei lingvistice, nu este un capriciu, ci un element definitoriu al identității unui popor. Acest lucru nu l-au conștientizat parlamentarii legislaturilor precedente, deși pe parcursul a trei decenii subiectul în cauză a fost frecvent și temeinic abordat, implicit pe paginile revistei „Limba Română”. În nr. 3-4, 2023 al publicației noastre, de exemplu, au fost necesare 26 de pagini pentru a insera lista selectivă a textelor despre numele corect al limbii, despre identitatea românilor basarabeni și unitatea lor cu întregul neam românesc.

Înființată la 4 aprilie 1991, noua publicație își propunea să „reia firul palpitanței activități

Domnul acad. Ion Tighineanu înmânează Diploma de grațitudine a Academiei de Științe a Moldovei domnului Alexandru Bantoș, redactor-șef al revistei „Limba Română”

declanșate... într-o renaștere graiului străbun”, „să readucă în prim plan obiectivele și finalitățile pentru care am militat fără preget ani și decenii în șir”.

Azi, în acest moment oarecum deosebit, sunt onorat să pomenesc numele profesorului Ion Dumeniuk, de etnie ucrainean, temerar și perseverent luptător pentru cauza românilor basarabeni, la sugestia căruia Ministerul Științei și Învățământului a decis ca publicația să se numească „Limba Română”. S-a aflat în fruntea redacției doar un an și șapte luni. Ion Dumeniuk, primul redactor-șef al publicației, și echipa de atunci a revistei au reușit să pună temelia unui proiect de anvergură care, iată, la vârsta lui Hristos, inaugurează o „expoziție retrospectivă”.

În toți cei 33 de ani, pledând pentru renașterea limbii române, revista s-a manifestat drept o publicație onestă, integră și incoruptibilă în sensul cel mai larg și mai profund al cuvântului. Având susținerea Institutului de Filologie al AȘM, a Uniunii Scriitorilor din Moldova, a facultăților și catedrelor cu profil filologic, a Uniunii Artiștilor Plastici din Moldova, a cunoscătorilor lingviști Silviu Berejan, Nicolae Corlăteanu, Anatol Ciobanu, Anatol Eremia, a scriitorilor Grigore Vieru, Anatol Codru, Vasile Vasilache, Arcadie Suceveanu, Gheorghe Vodă, a istoricilor Anatol Petrencu, Gheorghe Palade și atâția alții, revista „Limba Română” și-a asumat misiunea de instituție identitară românească, fapt onorabil, dar anevoios de realizat fără asistență din partea autorităților locale (ultima subvenție acordată revistei de către Chișinău datează din 1993).

În pofida dificultăților de tot soiul, ce au urmat după ieșirea în 1994 de sub jurisdicția Ministerul Științei și Învățământului, revista a rezistat de-a lungul anilor. Partidul pe care l-am servit cu fidelitate și dedicație s-a numit Republica Moldova și Limba Română, obligația noastră supremă fiind promovarea adevărului despre istoria zbruciumată a basarabenilor și valorificarea patrimoniului lor spiritual, cel lingvistic, firește, înainte de toate. Voi menționa, în acest sens, doar câteva rubrici care definesc aria largă și variată a preocupărilor revistei: Dimensiuni ale unității noastre; Gramatică; Cum vorbim, cum scriem; Pro Didactica; Coșeriana; Lecțiile istoriei; Proză; Critică, eseu; Limbaj și Comunicare; Dialogul artelor; Însemne identitare; Recitirea clasicii; Cărți și atitudini; Registru actual; Interferențe culturale; Voci din trecut; Tradiții și obiceiuri; Starea de veghe etc. – rubrici susținute de personalități notorii ale științei și culturii românești. O parte din impunătorul număr de autori și susținători ai revistei se află în galeria de portrete ale expoziției...

Toate generațiile de colaboratori ai revistei, fără excepție, au lucrat onest, cu inspirație și entuziasm. Nutresc aleasă considerație față de persoanele care au îngrijit revista de-a lungul anilor – firi competente, harnice, modeste și așa vrea în mod expres, și cu acest prilej, să exprim respect și recunoștință coechipierilor mei de acum și de altă dată: Oaxana Bejan, Raisa Belicov, Leo Bordeianu, Grigore Canțâru, Viorica-Ela Caraman, Elena Călin, Jana Ciolpan, Ion Conțescu, Tatiana Curmei-

Fisticanu, Victoria Popovici, Liliana Ganga-Rostea, Alex Marchitan, Emil Mândăcanu, Narcisa Miron, Vlad Pohilă, Veronica Rotaru, Elena Viziru ș.a., pentru că au susținut și au amplificat, prin propriul sacrificiu, prestigiul și notorietatea revistei.

Un cuvânt aparte doresc să-l adresez membrilor familiei mele, în primul rând soției Ana Bantoș, al căror sprijin a fost și rămâne în continuare vital pentru mine și pentru revista „Limba Română”. În acest an și Ana, și eu am trecut prin mari încercări, dar cu sprijinul medicilor, al copiilor, al nepoților, al prietenilor, am învins greutățile și iată-ne azi în fața Dumneavoastră, gata să pășim cu încredere și cu mai multă siguranță înainte...

Privind în urmă, am impresia că întregul itinerar al revistei de peste trei decenii, cu toate inevitabilele neazuri și supărări, a fost totuși unul admirabil. Vrednice de amintire, de exemplu, sunt circumstanțele organizării și desfășurării (la 20 și 21 iulie 1995) în Parlamentul Republicii Moldova a conferinței științifice *Limba Română este numele corect al limbii noastre*, cu participarea unor redevabili savanți de la Chișinău și din spațiul est-sovietic. A fost prima dată când în Parlament s-a spus adevărul despre noi și limba română. Întrunirea științifică din Parlament, transmisă la radio și televiziune și apoi tipărită într-o ediție specială cu un tiraj de 11 000 de exemplare („Bunul de tipar” a fost dat în două săptămâni după conferință – o performanță pentru acele timpuri), a însemnat încă un pas în procesul de dezavuare a falsei teorii privind cele două limbi și popoare despărțite de Prut.

De-a lungul anilor, revista a realizat un șir de proiecte de rezonanță în tot cuprinsul spațiului limbii române. Mă voi referi doar la câteva: *Itinerare ale identității noastre*, incluzând ediții speciale ale revistei dedicate tradiționalelor centre de cultură și civilizație românească din județele Călărași, Suceava și Maramureș. La capitoul proiecte trebuie, de asemenea, menționate Colocviile revistei „Limba Română”, numeroasele simpozioane, conferințe și seminare având ca subiect probleme actuale ale limbii, literaturii și istoriei, edițiile speciale ale revistei consacrate vieții și activității unor distincte figuri ale filologiei naționale etc.

Cel mai recent proiect la care lucrăm acum se intitulează *Eroii „Limbii Române”*. La începutul anului viitor planificăm lansarea unei Ediții

speciale consacrate memoriei colaboratorilor revistei „Limba Română” (1991-2023), temerari promotori ai identității etnolingvistice a basarabenilor și susținători ai cauzei Limbii Române. Proiectul, criteriile de organizare a panoului memorial și lista foștilor noștri colaboratori sunt pot fi găsite în nr. 3-4 din acest an al publicației noastre.

Rodnică pentru noi a fost perioada dintre anii 2007 și 2012, când am reușit să edităm, concomitent cu revista, în seria Biblioteca revistei „Limba Română”, ediția a doua a antologiei *Limba Română este Patria mea* și câteva lucrări de autor. Veritabilele repere științifice ale identității românilor din stânga Prutului sunt semnate de reprezentanții de seamă ai lingvisticii basarabene: Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Nicolae Mățaș, Anatol Ciobanu ș.a. Aceste volume, împreună cu întreaga arhivă a revistei, care întrunește circa 300 de volume, se află pe site-ul publicației și e pusă la dispoziția marelui cititor. Lunar, revista este accesată în medie de către 30-40 mii de utilizatori.

Dragi prieteni,

Revenind la evenimentele memorabile produse pe parcursul a 33 de ani ai publicației, voi aminti de Conferința științifică ce a avut loc pe 21 mai 2001, în Sala Mare a Academiei de Științe a Moldovei, consacrată împlinirii a 10 ani de la fondarea revistei și a 80 de ani de la nașterea ilustrului lingvist de origine basarabeană Eugeniu Coșeriu, cel care reușise să scrie, după 1989, un șir de studii și articole, unele publicate inițial de revista noastră, esențiale despre identitatea românilor basarabeni, despre realitățile sociolingvistice din partea stângă a Prutului...

În finalul comunicării „Credință, sacrificiu și destin”, prezentată la acea aniversare, vorbind despre prezentul și viitorul revistei „Limba Română”, Eugeniu Coșeriu a accentuat testamentar:

Să nu lăsăm deci să piară această revistă, să nu lăsăm să scadă și să decadă această tribună. Ea trebuie să trăiască mai departe și să ne ajute cum ne-a ajutat până acum la afirmarea culturii românești și la cultivarea limbii române. Fiindcă, dacă dispare și această revistă, dacă ne asumăm acest risc, atunci ne-am trădat cultura națională, ne-am trădat identitatea spirituală, am trădat dimensiunea fundamentală a omului ca ființă spirituală: limba-

Jul; dimensiune care pentru noi se prezintă sub forma limbii noastre istorice: limba română. Ceea ce înseamnă că, dacă această revistă moare – și să nu dea Dumnezeu cumva să moară –, începem să murim cu toții spiritualicește și nu mai suntem noi înșine (textul integral al discursului a fost publicat în revista „Limba Română”, nr. 4-8, 2001, p. 32-37).

Da, e adevărat, revista n-a murit, a rezistat, pentru că, în ceasurile de cumpănă, am simțit permanent susținerea prietenilor din Republica Moldova, a marilor cărturari basarabeni, precum și a celor de peste Prut – academicieni, profesori, scriitori, ziariști de la Iași, București, Suceava, Cluj, Sibiu, Baia Mare, Timișoara.

Acum cinci ani, de exemplu, ajunși la ananghie, ne-a întins o mână prietenească, salvatoare Academia Română, care a luat publicația sub auspiciile ei – gest simbolic și onorant pentru noi. Folosindu-mă de prilej, adresez sentimente de grațitudine academicianului Ioan-Aurel Pop, președinte, prezidiului Academiei Române, pentru susținerea financiară și încrederea acordată publicației chișinăuiene. Rezistăm, într-un cuvânt, pentru că autorii și prietenii noștri de pe întreg spațiul limbii române au fost (și sunt!) cu inima, cu vorba, cu fapta alături de echipa redacțională. Dar o publicație, totuși, se face și cu mijloace financiare, iar insuficiența lor cronică readuce în prim plan temerile lui Coșeriu privind destinul revistei.

Abstract

Let's not let this magazine perish...

Keywords: *the journal „Limba Română”; Romanian language promotion; cultural heritage; significance; Eugeniu Coșeriu; Romanian Academy; financial support*

The academic article discusses the 33-year journey of the journal “Limba Română” and its significant contributions in promoting the Romanian language and culture. The article acknowledges key personalities who have worked assiduously in support of the journal over the years. It further highlights notable projects undertaken by the journal, as well as various challenges faced. A heartfelt tribute is given to Eugeniu Coșeriu, a prominent figure in Romanian linguistics, and appreciation for the critical financial support received from the Romanian Academy is conveyed. The article ends with a call for sustained financial support to ensure the journal's continued existence and effectiveness.

Secvențe de la Expoziția „**LIMBA ROMÂNĂ, revistă de știință și cultură. 33 de ani în serviciul Moldovei Europene**”, care a fost inaugurată pe 29 august 2023, la Biblioteca Națională a Moldovei.

Protagonisti ai evenimentului: Alexandru Bantoș, redactor-șef al revistei „Limba Română”, Ana Bantoș, prof. univ., doctor habilitat în filologie, Veronica Borș, director adjunct al BNRM, Andrei Chistol, secretar de stat la Ministerul Culturii, Vitalie Jacot, deputat în Parlamentul Republicii Moldova, Elena Pintilei, director al BNRM, Viorica Molea, prof. univ., doctor habilitat în filologie, Anatol Petrencu, doctor habilitat în istorie, Arcadie Suceveanu, poet și eseist, Ion Tighineanu, Președinte al AȘM.

Reportaj fotografic de Ana Plămădeală.

II limba ROMÂNIA

PROMOTORI AI REVISTEI

Apare la Chișinău din 1991

limba ROMÂNĂ

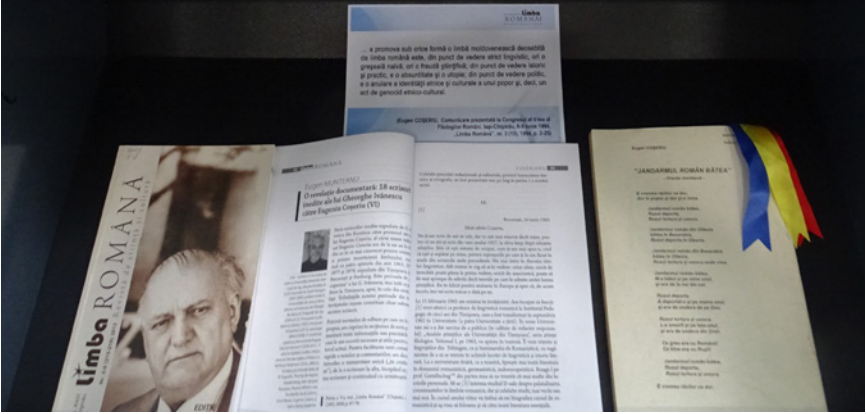
Revistă de știință și cultură

REVISTA „LIMBA ROMÂNĂ” – 33 III

IV LIMBA ROMÂNIA RÎOMIÂNINĂ

Ion TIGHINEANU

Revista „Limba Română” – promotoare a idealurilor naționale

Am deosebită plăcere și onoare de a participa azi la o manifestare de anvergură – inaugurarea Expoziției-eveniment cu genericul „LIMBA ROMÂNĂ, revistă de știință și cultură. 33 de ani în serviciul Moldovei Europene”. Este semnificativ faptul că acțiunea se desfășoară în preajma Sărbătorii Naționale *Limba Noastră cea Română*, care va fi marcată pe 31 august, inclusiv la Academia de Științe – în mod tradițional și cu un program special. Cu prilejul aniversării a 33-a, aduc felicitări cordiale micii, dar combativei echipe de luptători a redacției revistei „Limba Română”, condusă de redactorul-șef Alexandru Bantoș, care prin muncă și dăruire, cu talent și curaj a contribuit la avansarea limbii române în țara noastră și la întronarea adevărului științific – limba vorbită în Republica Moldova este *limba română* – sintagmă care a intrat în textul tuturor legilor din Republica Moldova, inclusiv în articolul 13 din Constituție, problemă despre care s-a vorbit cu durere în societate mai mult de trei decenii.

Considerăm că această decizie istorică a Parlamentului Republicii Moldova din 16 martie curent constituie un act de recunoștință pentru toți oamenii de știință și cultură, scriitori, cadre didactice, doctoranzi, studenți care au luptat pentru promovarea adevărului științific privind limba vorbită în spațiul nostru pruto-nistean și pentru a-i acorda statutul de limbă de stat.

Vremea trece, vreme vine, timpul fuge nemilos, ne dăm seama despre asta cu toții. Mai ieri, în 2021, revista împlinise trei decenii de activitate și cu acest frumos prilej i-a fost conferita diploma „Meritul Academic” a Academiei de Științe a Moldovei, pentru susținerea științei, contribuție semnificativă la promovarea valorilor culturale pe plan național și internațional, precum și cu prilejul aniversării care se săr-

bătorea. Au fost apreciați cu diplome academice și membrii colegiului de redacție al revistei, iar redactorul-șef adjunct dr. hab. Ana Bantoș și redactorul șef al revistei Alexandru Bantoș au fost distinși cu medalia academică „Nicolae Milescu Spătarul”, pentru susținerea științei, promovarea valorilor culturale pe plan național și internațional.

Astăzi, la împlinirea a 33 de ani de la fondarea revistei „Limba Română”, e de datoria noastră să ne amintim și de înaintași, de cei care au pus primele pietre la temelia ei. Inițiatorul creării revistei a fost profesorul universitar Ion Dumeniuk, care a intuit cât de complicat și complex urma să fie procesul de promovare a limbii române și de implementare a prevederilor legislației lingvistice în Republica Moldova. A fost susținut de ministrul învățământului de atunci Nicolae Mătcaș care, la 4 aprilie 1991, a emis Ordinul de fondare a revistei „Limba Română”, redactor-șef fiind numit Ion Dumeniuk, redactor-șef adjunct – Alexandru Bantoș. Peste patru luni, pe 31 august 1991, Ion Dumeniuk a fost numit în funcția de Director general al Departamentului de Stat al Limbilor, astfel revista a devenit, neoficial, o subdiviziune a acestei structuri de stat.

Din păcate, perioada de existență în această formulă a revistei n-a fost de durată. Peste un an și șapte luni, la 3 noiembrie 1992, Directorul general al Departamentului de Stat al Limbilor și primul redactor-șef al revistei „Limba Română” Ion Dumeniuk a decedat la funeraliile Doinei și ale lui Ion Aldea Teodorovici. Și-au lăsat amprenta asupra sănătății sale vremurile complicate din anii '90 ai secolului trecut, marcate de sărăcie, incertitudine și atmosfera tensionată din societate. Tragedia care s-a întâmplat acestui frumos cuplu de artiști pe o șosea din România a constituit acea picătură care s-a revărsat în paharul suferinței lui Ion Dumeniuk.

Peste un an și ceva avea să fie demis și ministrul Mătcaș de către agrarieni veniți la putere la începutul anului 1994, remarcă cu tristețe într-un interviu Alexandru Bantoș. Ca urmare, finanțarea revistei a fost sistată, iar de aici încolo au început marile probleme ale existenței și rezistenței publicației, mărturisește redactorul-șef.

Până la venirea agrarienilor la putere în 1994, Academia de Științe a Moldovei a organizat totuși un eveniment de rezonanță, care, cred, a

unit o bună parte a societății noastre în jurul limbii române. E vorba de convocarea Congresului al XVIII-lea al Academiei Româno-Americane de Arte și Științe (ARA), în perioada 12-16 iulie, 1993, la Chișinău. Președintele AȘM de atunci, acad. Andrei Andrieș a reușit să adune la Chișinău pe reprezentanții a trei academii ARA, Academia Română și Academia de Științe a Moldovei – toate vorbitoare de limba română, pentru a se cunoaște mai bine și a discuta problemele care le frământă.

Discuțiile de la Congresul ARA s-au desfășurat și în cadrul a câtorva mese rotunde. La una dintre ele, lingviștii prezenți la Congres au abordat un subiect foarte sensibil pentru acele timpuri – problema limbii în Republica Moldova. În Prezidiul acelei mese rotunde erau acad. Silviu Berejan, moderator, prof. Maria Manoliu Manea, președintele ARA, celebrul savant lingvist Eugeniu Coșeriu, din Tübingen, Germania, prof. Nicolae Mățaș, ministru al Științei și Învățământului etc. În sală era prezent prof. Alexandru Moșanu, deputat în Parlament. Decizia mesei rotunde a fost formulată astfel: „Limba ce se vorbește în Moldova la est de Prut a fost dintotdeauna și este în prezent limba română, indiferent de faptul că ea are unele particularități de natură regională”. Declarația adoptată unanim de participanții la masa rotundă cu genericul „Limba română în Republica Moldova” a fost semnată de profesori din SUA, Germania, România, Bulgaria, Republica Moldova, în total 106 semnături.

La Congresul al XVIII-lea al Academiei Româno-Americane de Arte și Științe au participat dl Mihail Coșcodan, viceprim-ministru al Guvernului; acad. Mihai Drăgănescu, președintele Academiei Române; prof. Emil Constantinescu, rectorul Universității din București, care peste trei ani de la acel eveniment a fost ales Președinte al României. Un mesaj de salut din partea Președintelui Mircea Snegur către participanții congresului a fost citit de consilierul de stat Viorel Cibotaru. Au asistat la deschiderea Congresului reprezentanți ai Guvernului, Parlamentului, ambasadelor de la Chișinău. Vorbesc în detalii despre acest eveniment, care a fost reflectat de 50 de jurnaliști din țară și de peste hotare, inclusiv de revista „Limba Română”. Există și o înregistrare video în arhiva Academiei de Științe, care a eternizat cadre de la memorabilul Congres cu acele emoții pe care le-au trăit înaintașii noștri în luptă pentru adevărul științific.

Ana Bantoș și Ion Tighineanu

Or contextul social-politic se schimbă. Anul 1993 este unul de tranziție – de la opțiunile de renaștere națională și prode-mocratice la nostalgie pentru trecutul so-vietic. Incontestabil este faptul că cercurile intelectuale, care au început procesul de emancipare națională și edificare demo-cratică, au continuat lupta temerară pentru idealurile și cauza în-scrite în Declarația de

Independență a Republicii Moldova din 27 august 1991. Pe funda-lul dificultăților crizei economice însă, în mediul rural și parțial în cel orășenesc spiritul nostalgic s-a amplificat. Drept rezultat a fost victoria concludentă a forțelor agrariene și interfrontiste la alegerile parlamentare anticipate din februarie 1994.

Trecuse doar un an de la Congresul al XVIII-lea al Academiei Româ-no-Americane de Arte și Științe, la care savanții din țară și de peste ho-tare și-au expus opinia cu privire la denumirea corectă a limbii vorbite în Republica Moldova. Noua conducere parlamentară a solicitat iarăși opinia savanților referitor la sintagmele limba moldovenească/limba română. Lingviștii de la Academia de Științe și-au expus din nou opi-nia clar, argumentat, cu voce răspicată în Hotărârea Prezidiului AȘM nr. 75 din 09.09.1994 cu titlul *Răspuns la solicitarea Parlamentului Re-publicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului „limba moldo-venească”*. E vorba de acea Hotărâre renumită a Prezidiului AȘM ce a intrat în analele istoriei AȘM în care s-a explicat pe înțelesul tutu-ror această problemă lingvistică. „A legifera astăzi faptul perimat că ar exista o limbă literară moldovenească, deosebită de limba literară română comună (...) înseamnă a legifera un neadevăr evident și noi,

reprezentanții științei academice, nu avem dreptul moral să susținem acest neadevăr. Așadar, limba literară (și, în primul rând, cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în R.M., ca și cea în care au scris toți înaintașii noștri, este limbă română”.

Într-o Scrisoare de însoțire la acest *Răspuns* este evidențiat: „Prezentăm Parlamentului Republicii Moldova, într-o formă succintă, opinia specialiștilor Academiei, aprobată în unanimitate de Prezidiul AȘM. Materialele prezentate ne permit să apelăm la înțelepciunea și bunăvoința corpului parlamentar pentru a reveni asupra formulării Articolului 13 al Constituției, care trebuie să fie adecvat adevărului științific”. Accentuez, documentul a fost adoptat în anul 1994.

Academia de Științe n-a renunțat în timp la acest adevăr, reconfirmându-l printr-o *Declarație* a întregului corp academic în anul 1996, dar și prin alte acte științifice ulterioare.

Din cele relatate și din cele pe câte le cunoaștem cu toții, limba română în Republica Moldova a fost mereu captivă în mâinile politicienilor. Un scenariu grotesc a avut loc cu 28 de ani în urmă în Parlamentul Republicii Moldova, la 20-21 iulie 1995. În acele zile, sub auspiciile

Acad. Ion Tighineanu, Președintele AȘM

Academiei de Științe a Moldovei, a fost desfășurată în legislativ, pentru prima dată, o Conferință științifică cu genericul „Limba română este numele corect al limbii noastre”. Evenimentul a fost organizat de către Institutul de Lingvistică al AȘM, împreună cu catedrele de specialitate de la instituțiile de învățământ superior din republică, uniunile de creație și redacția revistei „Limba Română”. În sală au fost prezenți filologi, istorici, filozofi, juriști, cadre didactice universitare, oameni politici din Republica Moldova, renumiți lingviști din Ucraina și Federația Rusă.

Dar cei vizați – aleșii poporului din partea majorității agrariene nu s-au prezentat la această Conferință științifică din Parlament, organizată special pentru ei. A fost un mare păcat: în sala se afla floarea intelectualității: poetul Dumitru Matcovschi, deputata Lidia Istrati, filologii Anatol Ciobanu, Anatol Eremia, Arcadie Evdoșenco, Vitalie Marin, Nicolae Bilețchi, Mihail Dolgan, Vasile Zagaevschi, Ion Melniciuc. Îl nominalizez cu un deosebit respect pe patriarhul lingvisticii noastre, Nicolae Corlăteanu, membru fondator al AȘM, care la cei 80 de ani ai săi, a prezentat în Parlament raportul plenar cu genericul „Româna literară în Republica Moldova”. Discipolul său, eminentul filolog, acad. Silviu Berejan, dr. Maria Cosniceanu și alții au prezentat comunicări despre diverse aspecte lingvistice. Semnificația aceluși eveniment era marcată și de transmisiunile în direct, pe parcursul a două zile, ale Companiei TeleRadio Moldova.

Toate aceste evenimente, subliniez, au fost analizate și reflectate competent de jurnaliștii de la revista „Limba Română”.

Recent am rămas plăcut surprins de un gest mărinimos, demonstrat de redactorul-șef al revistei „Limba Română” Alexandru Bantoș, care a preluat în ultimul număr (Nr. 5-6, anul XXXIII, 2023) interviurile solicitate acad. Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române, și subsemnatului, publicate de jurnalistul Constantin Olteanu, redactorul-șef al revistei „Săptămâna”. Motivația acestui gest este următoarea: realizarea celor două interviuri, înainte de toate, ca o apropiere fără precedent între mediul academic de la București și mediul academic de la Chișinău, iar preluarea acestor materiale le califică drept un act de apreciere a efortului celor două Academii de a șterge diferența și de a coexista sub aripa ocrotitoare a limbii române.

Mă bucur că dl Alexandru Bantuş a observat apropierea dintre cele două academii-surori – Academia Română și Academia de Științe a Moldovei, care, la 31 august curent, vor sărbători pentru prima dată Ziua Limbii Române și deschiderea Congresului Mondial al Eminescologilor. În ședința festivă comună (online) acad. Ioan-Aurel Pop își va prezenta discursul cu genericul „Limba română veche în viziunea lui Eugen Coșeriu”. Discuțiile vor urma în cadrul lucrărilor Congresului eminescologilor, inițiat cu mai mulți ani în urmă de acad. Mihai Cimpoi, ajuns la a XII-a ediție.

Dragi prieteni, urez colectivului redacțional al revistei „Limba Română” sănătate, mult succes, inspirație, recunoștință și longevitate!

La mulți ani, Revista „Limba Română”!

Abstract

The journal „Limba Română” – promoter of national ideals

Keywords: *Romanian language; state language; scientific truth; cultural values*

The paper describes the achievements of the journal „Limba Română” during its 33 years of activity. The significant contribution of the Magazine to the promotion of scientific truth with reference to history and the Romanian language as well as to the promotion of cultural values in the Romanian space are highlighted. Apart from that, important events dedicated to the promotion of the Romanian language in the Pruto-Nistrian space are mentioned: the 18th Congress of the Romanian-American Academy of Arts and Sciences from 1993, the Decision of the Presidium of the Academy of Sciences of Moldova from 09.09.1994 and the Scientific Conference with the generic „Romanian language is the correct name of our language” held under the auspices of the Academy of Sciences of Moldova on July 20-21, 1995 in the premises of the Parliament of the Republic of Moldova.

Ana BANTOȘ

Cine rezistă este învingător!

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010 (ediția a II-a, revăzută, Iași, 2014); *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

Stimate Domnule Secretar de Stat,
Stimate Domnule Președinte al Academiei
de Științe a Moldovei,
Onorat public,
Dragi prieteni!

Mă bucur că mă aflu astăzi împreună cu Dumneavoastră la Biblioteca Națională pentru a consemna un eveniment deosebit de important – împlinirea a treizeci și trei de ani de la fondarea revistei „Limba Română”.

Recent, în discursul său dedicat Zilei Independenței, Doamna Președinte Maia Sandu a spus un lucru extraordinar, anume că istoria Republicii Moldova este, de fapt, o istorie a Rezistenței. În această afirmație se conține un adevăr suprem, deoarece, dacă e să privim retrospectiv la istoria palmei de pământ dintre Prut și Nistru, ea este una a Rezistenței. Același lucru îl ilustrează perfect și revista de știință și cultură „Limba Română”. Să rezisti treizeci și trei de ani în condiții când, de multe ori, nu ai mijloace pentru editare, când ești persecutat la tot pasul înseamnă foarte mult, înseamnă enorm. Drumul publicațiilor în limba românilor basarabeni a fost unul foarte dificil. Voi aminti aici că la începutul secolului al XX-lea apăreau primele publicații de acest fel. La elaborarea lor participa un grup de intelectuali basarabeni,

printre care era și Alexei Mateevici. În publicistica sa el descrie drumul foarte anevoios, plin de impedimente extrem de dure, persecuțiile la care erau supuși ținându-se lanț. Destinul presei și al intelectualilor implicați în deschiderea unui nou făgaș pentru basarabeni dornici de a ieși de sub jugul colonizator merită a fi știut mai bine de către urmași.

Ar trebui să cunoaștem despre destinul intelectualilor care s-au implicat în descătușarea conștiinței românilor basarabeni, ajutându-i să devină niște exprimați. Căci trebuie menționat faptul că menirea publicisticii, a presei românești din Basarabia, atunci, la începuturile ei, dar și acum, în zilele noastre, este de a descătușa mintea și sufletul românului basarabean, de a-l elibera de complexe moștenite din cauza regimurilor de ocupație, de a-l face să se simtă în rând cu toți reprezentanții popoarelor de pe orice meridian al globului.

Onorat public! Dragi prieteni!

În acest moment fast ar trebui să nu uităm că la elaborarea și promovarea acestei publicații au contribuit mai multe generații de profesori universitari, cercetători științifici, scriitori și jurnaliști, care au susținut revista pe tot parcursul anilor ce s-au scurs. Fără contribuția de ordin moral a multora dintre ei, destinul revistei s-ar fi putut întâmpla să fie altul. Aș menționa aici sprijinul intelectualilor de la Iași, care lucrau pentru revistă fără a fi remunerați, așa cum a procedat, bunăoară, Maria Teodorovici, cercetătoare la Institutul „Al. Philippide”, la redactarea primelor numere ale revistei.

Mai trebuie spus că inițial „Limba Română” apărea într-un tiraj mare, astfel încât era difuzată în toate școlile care duceau atunci lipsă acută de materiale în limba română cu grafie latină. Învățătorii veneau la redacție și ne povesteau că decupau fascicule din revistă și cu ele predau lecțiile de limba și literatura română, de istorie. Deci „Limba Română”, după 1989, suplinea un gol enorm în promovarea culturii și a spiritualității românești.

Revista a avut o misiune foarte importantă de a relua și a consolida dialogul românilor de o parte și de alta a Prutului. În acest sens, publicația noastră era difuzată în întreg spațiul românesc și în diaspora. Pe de altă parte, erau și sunt atrași până în ziua de astăzi autori din toate centrele culturale românești, precum și din toate spațiile în care se află vorbitori

ai limbii române. Inițiativa revistei a fost de a aduce în Basarabia, spre mai buna cunoaștere, bucăți din Țară, ca să spunem așa. Au fost realizate, duse până la capăt câteva proiecte dedicate județului Călărași, mai apoi Bucovinei și Maramureșului. În felul acesta încercam să aducem Țara acasă, reluând dialogul foarte important dintre frați.

În cel mai recent roman al Tatianeii Țibuleac, intitulat *Grădina de sticlă*, un roman foarte important pentru care a primit, în anul 2019, Premiul European în Literatură, este o eroină, pe care o cheamă Lastocica (Rândunica). E vorba de o fetiță crescută la un orfelinat, înfiată apoi de o femeie rusoaică și care o educa în spiritul valorilor rusești. Acel copil năpăstuit reușește, în cele din urmă, să se înscrie la o școală cu predare în limba maternă, în limba română sau, cum era numită pe atunci, moldovenească. Și iată ce spune acel copil firav, care lupta ca să reziste: „Cea mai mare dreptate pe care mi-am făcut-o a fost atunci când am reușit să pot învăța în limba mea”. Deci un copil nevinovat înțelegea cât este de important să vorbești în limba ta.

Concluzionând, aș putea spune că revista „Limba Română”, de fapt, pe tot parcursul ei a luptat și luptă pentru a-i face dreptate românului basarabean, pentru ca el să nu se simtă complexat de vorbitorii altor limbi, ai celei ruse, în primul rând. Menirea revistei mai este și de a ridica nivelul culturii limbii în așa fel încât limba română să devină atractivă pentru alogeni. O limbă rostită frumos, o limbă care promovează valori culturale importante nu poate să nu fie îndrăgită și de alți locuitori ai Republicii Moldova.

S-a vorbit că astăzi consemnăm treizeci și trei de ani de la fondarea revistei „Limba Română”, care este și vârsta lui Hristos. Și aceasta m-a făcut să-mi amintesc un moment pe care l-am trăit pe pielea mea. Era în anul 2009, de Ziua Înălțării lui Hristos. Eram directorul Institutului de Filologie, care pe atunci ținea de Academia de Științe a Moldovei. În acel moment, când puterea neocomunistă era la guvernare, s-a pus la cale desființarea Institutului de Filologie. Auzind lucrul acesta, în cadrul Ședinței lărgite a Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al AȘM, care se desfășura în Sala azurie, eu m-am ridicat și am spus următorul lucru: „Nu știu ce se pune la cale, dar un lucru îmi este clar că astăzi, aici, Limba Română a fost răstignită!”. Până la urmă, am reușit să salvăm Institutul, însă

prețul plătit a fost destituirea mea din funcția de director, iar ceea ce a fost mult mai grav, expulzarea subsemnatei din cercetare cu doar câteva zile înainte de susținerea celui de al doilea doctorat. Acest lucru nu se putea întâmpla dacă printre complici nu s-ar fi aflat câțiva dintre foștii colegi din tagma lui Iuda, care l-au vândut pe Hristos. Pierderea respectului față de limba pe care o vorbești înseamnă, de fapt, pierderea respectului față de sine însuși sau, cu alte cuvinte, la mijloc se află pierderea identității, decolonizarea minților dovedindu-se a fi un proces de durată mult mai complicat.

Acesta este, pe scurt, drumul pe care l-a parcurs „Limba Română”, pe care eu l-am trăit inclusiv din perspectiva de administrator al Institutului de Filologie și în calitate de cercetător științific și astăzi nu pot să nu mă bucur de acest moment fast, pentru că Limba Română este la ea acasă și pentru că, în ciuda tuturor impedimentelor, revista a învins. Deci cei care rezistă sunt învingători.

Felicitări tuturor învingătorilor!

La Mulți Ani, Revista „Limba Română”!

Vă mulțumesc!

Abstract

He who resists is victorious!

Keywords: *the journal „Limba Română”; cultural relations; resistance; Romanian language preservation; cultural horizons*

This article provides an account of the founding and preservation of the journal "Limba Română" in light of historical, political and cultural challenges. The author depicts the difficulties of producing the journal „Limba Română” in the area bordered by the Prut and Dniester rivers, related to the political and cultural restrictions of the time. The magazine is celebrated for its role in reinstating and strengthening the cultural ties between Romanians in Romania and those in the Republic of Moldova after a half-century interruption, and for opening their horizons towards other cultures. More than its literary and aesthetic significance, the magazine's existence embodies the act of resistance and defiance against oppressive forces, with an emphasis on the preservation of the Romanian language.

Arcadie SUCEVEANU

Statul ar trebui să-și finanțeze propriile publicații

A.S. – poet, eseist, ex-președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Semnează numeroase cărți de poezii și eseuri, inclusiv pentru copii: *Arhivele Golgotei* (poeme, 1990), *Secunda care sunt eu* (poeme, 1993), *Eterna Danemarcă* (poeme, 1995), *Înfruntarea lui Heraclit* (poeme, 1998), *Mărul îndrăgostit de vierme* (poeme, 1999), *George Meniuc sau Întoarcerea în Ithaca* (în colab. cu N. Romanenco, 1999), *Corabia de la mansardă* (volum antologic, ed. I-II, 2003), *Emisferele de Magdeburg* (eseuri, 2005), *Cafeneaua Nevermore* (poeme, 2010), *Frumusețea subversivă* (eseuri, 2011), *Cariatide și coloane* (eseuri, 2013) ș.a. Selecții din poemele lui A. Suceveanu au fost incluse în antologii din România, Suedia, Ucraina, Rusia, Turcia, Macedonia, Franța, Italia, Belarus.

Treizeci și trei de ani e o vârstă serioasă, simbolică, în care se formează personalitatea unui om. Dar și personalitatea unei reviste cum e „Limba Română”. De-a lungul acestor ani, ea și-a creat imaginea unei publicații de știință și cultură, dar și de instruire și de conștiință națională. Existența ei coincide cu perioada de trezire și de menținere a conștiinței naționale aici, în acest spațiu, și nu doar în acest spațiu. Mai mult, ea s-a afirmat ca o revistă a realităților lingvistice din întreg arealul limbii și culturii române, sincronizată, prin demersurile ei, cu mișcările lingvistice din alte arealuri.

Citim în genericul acestei expoziții: „Revista «Limba Română» – în serviciul Moldovei Europene”. Și este bine să subliniem acest lucru, pentru a înțelege și noi, și politicienii noștri că integrarea europeană nu se face doar la nivel politic, ci include și editarea de carte, și susținerea financiară a unor reviste de filologie, de literatură și de cultură. Vreau să evidențiez acest lucru, pentru că în Republica Moldova apar câteva reviste de cultură care primesc finanțarea cea mai importantă de altundeva, chit că acel *altundeva* este patria noastră istorică. Dar o țară care ține la statutul

ei de stat independent ar trebui să-și finanțeze propriile reviste. Este îmbucurător ceea ce a afirmat astăzi reprezentantul Guvernului de la această tribună – că revista „Limba Română”, de rând cu alte reviste, va fi inclusă în nomenclatorul publicațiilor cu finanțare de la stat.

Doresc să felicit artizanii acestei publicații, în primul rând pe Ana Bantoș și Alexandru Bantoș, distinse personalități ale culturii și lingvisticii noastre, care, învingând atâtea dificultăți și bariere de-a lungul acestor ani, au rezistat și au asigurat apariția, fără mari întreruperi, a revistei „Limba Română”, despre care am putea spune, fără teama de exagerare, că fiecare număr al ei este ca un manual. În biblioteca mea, de rând cu alte cărți, păstrez mai multe numere din această excelentă revistă.

În încheiere, țin să-i felicit încă o dată și să le aduc cele mai sincere mulțumiri.

La mulți ani, Limba Română!

La mulți ani, Revista „Limba Română”!

Abstract

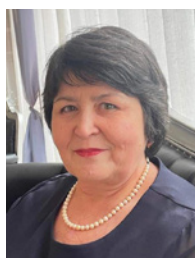
The government should finance its publications

Keywords: *publications; state financing; national consciousness; linguistic realities; European integration*

The article written by Arcadie Suceveanu emphasises the importance of state financing for national publications in the context of Moldova's European integration. The author pinpoints the exemplary role of the journal “Limba Română”, which, over the years, has proven itself not only as a comprehensive source of linguistic and cultural knowledge but also as an instrument fostering national consciousness. Additionally, this piece sheds a light on the struggles faced by the creators and contributors of the publication, honoring their resilience and consistency.

Viorica MOLEA

O platformă importantă de lansare a științei filologice

V.M. – conf. univ. dr. hab. în filologie, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de cercetare: stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, comunicare. Autoare a lucrărilor: *Valori expresive ale frazeologismelor în opera dramatică* (2010); *Expresivitatea limbajului poetic (suport de curs)* (2011); *Oralitatea în textul publicistic actual românesc* (2016); *Normă și uz în limba română actuală* (2021). Participantă la numeroase conferințe naționale și internaționale.

Revista „Limba Română” este, în opinia mea, o legendă a istoriei recente a statului independent Republica Moldova, întrucât lupta cu dedicație pentru limba română, pentru identitatea românească este și o luptă pentru libertatea spirituală a unei populații captive între trecut și prezent, cu o țintă exactă pentru viitor. Astăzi putem declara fără echivoc că această luptă, la care a fost parte și revista „Limba Română”, a obținut izbândă prin votarea de către Parlament, pe 16 martie 2023, a unei decizii istorice, și anume introducerea sintagmei „limba română” în toate legile din Republica Moldova, fiind astfel executată o procedură tehnică de îndeplinire a unei Hotărâri din 2013 a Curții Constituționale „Limba de stat a Republicii Moldova este limba română, funcționând pe baza grafiei latine”.

Am apreciat dintotdeauna activismul și prezența remarcabile ale revistei, ale colaboratorilor acesteia, care au reușit să editeze o publicație de o înaltă ținută științifică și cu un mesaj identitar clar și constant.

Consider că este una dintre platformele importante de lansare a științei filologice, implicat a cercetătorilor filologi, în special a celor

tineri, deși aici au fost publicate și numeroase lucrări ale unor somități în domeniul lingvisticii și al teoriei literare, întrucât revista „Limba Română” este vizibilă pe întreg spațiul locuit de români.

Menționez că este o onoare să publici rezultatele cercetării, oricât de modeste, în revista în care au fost găzduite nume notorii, ilustre, precum Eugen Coșeriu, Valeriu Rusu, Dumitru Irimia, Eugen Munteanu, Mioara Avram, Nicolae Corlăteanu, Anatol Ciobanu, Gheorghe Chivu, Ana Bantoș, Stelian Dumistrăcel, Constantin Ciopraga, Ioan Oprea, Ioan Lobiuc, Stanislav Semicinski, Silviu Berejan și mulți alții.

Colaborarea mea cu revista „Limba Română” durează o perioadă îndelungată, fapt care i se datorează neobositului redactor Alexandru Bantoș. De multe ori, în permanenta lipsă de timp, târăgănez expedierea materialelor și atunci domnul redactor mă abordează într-un mod cu totul delicat, astfel încât nu pot să-l dezamăgesc. Îi mulțumesc frumos Domniei Sale pentru insistență.

Sunt sigură că revista îndrăgită de toată lumea bună va avea o viață lungă, iar calitatea se va menține, continuând să aducă faimă acestui templu al limbii române.

La mulți ani revistei și tuturor colaboratorilor ei, care mențin flacăra spiritualității românești prin limbă!

Abstract

An important platform for launching philological investigations

Keywords: Romanian language; identity; platform; philological science; contribution

This paper deals with the role of the journal in promoting the Romanian language, national values, as well as in the dissemination of research results throughout the Romanian speaking area.

Anatol PETRENCU

Revista „Limba Română” – „o carte de noblețe a neamului nostru”

A.P. – doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar. În 2010, a făcut parte din Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova. Din octombrie 2010 este directorul Institutului de Istorie Socială și redactor-șef al revistei „ProMemoria”.

Cărți publicate: *România și Basarabia în anii celui de-Al Doilea Război Mondial* (1999), *Polonezii în anii celui de-Al Doilea Război Mondial. Istoria politică* (2005), *Basarabia în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial: 1939-1945* (2006), *Varșovia văzută de un istoric basarabean* (2006), *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini* (2011).

Revista „Limba Română” (LR) s-a impus în viața culturală a spațiului românesc datorită problemelor abordate, perseverenței de a ieși sistematic de sub tipar cu rubrici multe, toate susținute permanent de autori de mare prestigiu. Incontestabil, este meritul echipei redacționale și, în primul rând, al redactorului-șef Alexandru Bantoș, al redactorului șef adjunct Ana Bantoș, al celorlalți membri ai colegiului de redacție.

Revista s-a remarcat prin apărarea și promovarea limbii române și a identității românești în Republica Moldova. Cred, este cel mai important merit al echipei redacționale.

Revista are o mulțime de rubrici, toate foarte importante pentru cititori. Vom exemplifica: rubrica *Personalități*, în care au fost publicate studii referitoare la Solomon Marcus, fondatorul lingvisticii matematice (LR, 2015, nr. 1-2), Grigore Vieru – cetățean al poeziei etc.

Alte rubrici: *Îndrumând tinerii cercetători*, *Nevoia de modele*, *Scrisul înțemnițat*, *Dialogul artelor*, *Biblioteca și tranziția* (aici a fost publicat articolul dnei Vera Osoianu, *Cartea și lectura – temelia dezvoltării*).

Bineînțeles, rubrica *Lecțiile Istoriei*. Revista LR a oferit cu generozitate multe pagini colegilor noștri istorici de pe ambele maluri ale Prutului. Vom atrage atenția asupra materialelor publicate sistematic de către dr. Vlad Mischevca, membru al Colegiului de redacție al revistei LR (de ex., articolul *Fațetele morale ale ocupantului: Mihail Kutuzov în Principatele Române*, LR, 2017, nr. 1) sau *Steaguri istorice și polemici politice* (LR, 2018, nr. 3-4) etc.

Colegul Ion Negrei, vice-președinte al AIRM „A. Moșanu”, este prezent pe paginile revistei cu studii referitoare la Unirea Basarabiei cu România din 27 martie 1918 (articolul se întitulează *Omagiu generației Unirii*, LR, 2017, nr. 1), la viața bisericească (articolul se numește *O pagină de zidire națională și bisericească: înființarea Mitropoliei Basarabiei*, LR, 2015, nr. 1-2) etc.

Articole vizând diverse aspecte ale trecutului au fost publicate de colegii Valentin Tomuleț, Dinu Poștarencu, Gheorghe Negru, Ioan C. Popa, Ion Constantin, Dorin Cimpoeșu (articolul *Moldovenism versus românism, Guvernarea socialistă, 2019-2021 și altele*). Foarte importante sunt articolele semnate de dl academician Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române.

Noi, istoricii, am apreciat înalt scoaterea de sub tipar a unei ediții speciale, consacrate împlinirii a 150 de ani de la nașterea celui mai mare istoric român Nicolae Iorga (LR, 2021, nr. 3). De asemenea, mulțumim redacției revistei LR pentru materialele publicate care au vizat alți istorici români: prof. univ. dr. hab. Alexandru Moșanu, academician Alexandru Zub ș.a.

Pe paginile revistei LR au fost publicate materiale care nu și-au pierdut importanța și care merită a fi recitite. Unul dintre aceste materiale este textul briefingului susținut de dna Domnica Manole, ex-președinta Curții Constituționale, din care citez: „Curtea a reținut că art. 13 din Constituție recunoaște doar o singură limbă de stat și nu conține sintagma «limbă de comunicare interetnică». Statutul constituțional al limbii de stat implică funcția limbii de stat de a fi limba de comunicare între toți cetățenii Republicii Moldova, indiferent de originea lor etnică. În acest sens, articolul 10 alin. 1 din Constituție prevede că statul are ca fundament unitatea poporului

Republicii Moldova, care este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi. În pofida acestui fapt, Legea contestată¹ îi acordă limbii ruse un statut similar cu cel al limbii române. Acest statut se observă din art. 2 alin. 2 din Lege, care menționează că limba rusă este limba de comunicare interetnică pe teritoriul Republicii Moldova, folosindu-se la aceeași nivel cu limba de stat. Așadar, tratamentul preferențial al limbii ruse în comparație cu celelalte limbi ale minorităților etnice, prin poziționarea ei la nivelul limbii de stat, contravine art. 13 din Constituție” (LR, 2021, nr. 1).

Problemele existente:

Acum 10 ani, co-fondatorul revistei LR dl Nicolae Mățaș se întreba: „Chiar nimeni dintre actualii conducători ai RM (s-a referit la cei de acum 10 ani) – miniștri, viceministri, parlamentari, șefi de departamente etc., care, la urma urmei, au avansat în tagma cărturarilor și a ierarhiei sociale ajutați și de revista LR, să nu conștientizeze că această publicație are acută nevoie astăzi de susținerea instituțiilor statului pentru a supraviețui? Cine ne împiedică să-i oferim această șansă de existență publicației care a devenit o carte de noblețe a neamului nostru și care ne reprezintă onorabil acasă și în lume?” (LR, 2013, nr. 9-12). Mulțumim Academiei Române pentru sprijinul financiar acordat publicației noastre. În același timp, este jenant că statul Republica Moldova nu poate găsi resursele necesare susținerii acestei reviste de mare prestigiu cultural și științific.

PS. Ceva mai devreme, regretatul Vlad Pohilă spunea că unul dintre succesele Mișcării de Renaștere Națională a fost schimbarea denumirii Teatrului Verde (Зелёный театр) în „Teatrul de Vară”. Corect în limba română se numește Teatrul de Vară. Această denumire este afișată cu litere uriașe pe frontonul instituției. În pofida acestui succes al românilor basarabeni, pe toate afișele care îndeamnă oamenii să vină la concertele organizate la Teatrul de Vară e scris Teatrul Verde, adică tot pe rusește. Este o dovadă clară că oamenii de cultură de la noi nu au conștientizat revenirea noastră la normalitate.

Și încă ceva. Observăm tot mai mult apariția unor firme scrise în limba rusă cu litere latine. Exemplul cel mai la îndemână este denumirea cafenelei de pe str. Pușkin colț cu Șciusev – „Pianîi ugol”.

Iată de ce, credem, este nevoie stringentă de anulat Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești, care, așa cum a demonstrat dna Domnica Manole, vine în contradicție cu Constituția RM și de elaborat și aprobat o Lege nouă care să reglementeze acest aspect atât de sensibil al culturii noastre românești. O națiune se afirmă prin capacitatea de a-și proteja valorile, iar limba română pentru noi este existență însăși a națiunii române.

Notă ■ ¹ Este vorba de *Legea nr. 3465 din 01. 09. 1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești*, în: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=85724&lang=ro

Abstract

The journal “Limba Română” – “a book of nobility of our nation”

Keywords: *the journal “Limba Română”; Alexandru Bantoș; Romanism; cultural heritage*

An attempt was made to demonstrate the important place that the monthly the journal „Limba Română” occupies in the consolidation of the Romanian identity of the Bessarabians of the Republic of Moldova, in the cultivation of the Romanian Language, in the dissimilation of the Romanian literary work. All this in the conditions of the chronic lack of finances, which the editorial office of the given publication is facing.

Ioan C. POPA

Limba Română „în serviciul Moldovei Europene”

I.C.P. – sociolog, publicist și diplomat; doctor în sociologie (relații internaționale); cercetător asociat la Institutul de Sociologie al Academiei Române. Cărți publicate: *Românii, Basarabia și Transnistria*, două ediții în limba română (București, 2009, 2012) și o ediție în limba rusă (Chișinău, 2010); *Mecanisme de putere ale regimului totalitar comunist în perioada bolșevismului. Impactul în Basarabia și Transnistria* (București, 2011); *Destine frânte. Pagini despre românii din Est (1917-1954)* (București, 2014); *Trei ani în preajma președintelui (1997-1999). Note și consemnări* (București, 2014); *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru România* (București, 2017). Membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

Apărută în tumultul evenimentelor care au marcat evoluțiile din spațiul sovietic la începutul anilor '90 ai secolului al XX-lea, mai precis, în 1991, când Moldova din stânga Prutului și-a proclamat independența, iar imperiul URSS se destrăma bucată cu bucată, revista „Limba Română” din Chișinău a înregistrat, timp de mai bine de trei decenii, o afirmare cu totul remarcabilă în publicistica românească. Născută dintr-o mare nevoie sufletească a basarabenilor de a reveni, după mai mult de o jumătate de secol de înstrăinare, la limba și vorbirea strămoșească, fixată în cronicile de mari cărturari ai neamului, când „țara era una și nedespărțită” (M. Sadoveanu), revista „Limba Română” a devenit în timp o cronică vie a tuturor marilor transformări care au creionat, definit și însoțit destinul noului stat independent desprins din colosul totalitar de la Est, fiind, totodată, o verigă de legătură spirituală cu frații din Țară, într-un efort conjugat de refacere a unui spațiu cultural comun, unic și indivizibil.

Timp de 33 de ani, revista „Limba Română” a contribuit la revigorarea limbii române și la repunerea în circuit a valorilor culturale românești în spațiul dintre Prut și Nistru, a publicat un număr impresionant de studii,

articole, comunicări și documente despre identitatea etnică, lingvistică și culturală a românilor basarabeni. În mod sigur, istoricii care vor căuta peste vremuri să stabilească adevărul despre ce s-a petrecut în acest spațiu după colapsul Uniunii Sovietice vor găsi în revistă surse de documentare temeinice, scrise cu mintea, dar și cu sufletul de inimoșii animatori ai unui proiect care s-a dovedit atât de prolific și stimulator pentru cunoașterea și afirmarea valorilor culturale românești într-o provincie care părea definitiv pierdută.

„Limba Română” se confundă cu însăși istoria tânărului stat Republica Moldova. Stat care, după numeroase frământări și căutări, cu suișuri și coborâșuri, în care s-au confruntat două falii geopolitice – una orientată spre reintegrarea în spațiul românesc și european, alta – de reînviere a legăturilor de dependență cu fostul imperiu răsăriteano-asiatic –, se află astăzi pe cale să concretizeze opțiunea strategică de a deveni membru al mării familii a țărilor democratice de pe continent.

„Moldova Europeană” nu mai este doar un vis, ci a prins contururi consistente, mai ales în acest an 2023, în care am consemnat recunoașterea

unității și identității „limbii moldovenești” și a limbii române și introducerea denumirii corecte a acesteia în Constituția Republicii Moldova.

„*Moldova Europeană*” și *glasul rațiunii* este, de altfel, titlul articolului semnat de redactorul-șef al revistei „Limba Română”, Alexandru Bantoș, în deschiderea unui grupaj de materiale dedicate perspectivelor europene ale republicii, în numărul 5-6 (283-284), mai-iunie 2023, din care cităm:

„Lucrurile prind a se limpezi. Republica Moldova, parte a Basarabiei de altădată, are acum șanse reale de a se desprinde din îmbrățișarea seculară a Moscovei. Summit-ul de la Bulboaca, considerat cel mai important eveniment politic global găzduit vreodată de Republica Moldova, a demonstrat că Europa e mai aproape de noi ca niciodată și că drumul Chișinăului spre Vest are nu doar un larg suport popular acasă, dar și sprijinul masiv al statelor democratice. Întrunirea liderilor europeni de la Castelul Mimi a smuls Moldova din trecutul opac, în care nu a avut glas și curaj de a ieși din anonimat”.

Ce va însemna aderarea la Uniunea Europeană, în viziunea autorului, dar și a multora dintre conaționalii săi?

Avantajele vor fi „incontestabile pentru extinderea și consolidarea relațiilor cu țările europene și, înainte de toate, cu România”; „se va intensifica treptat colaborarea în domeniile politic, economic, cultural și științific, granița de pe Prut va deveni simbolică, așa cum se întâmplă în statele Uniunii Europene, iar comunicarea dintre instituțiile și cetățenii din Moldova și România va stimula creșterea nivelului de organizare în unitățile economice și culturale de la noi”; „această comunicare, mult mai frecventă și mai eficientă decât acum, va avea, e lesne de presupus, un impact pozitiv asupra mentalității cetățenilor, asupra conduitei, inclusiv asupra valorificării patrimoniului cultural și lingvistic național și, implicit, asupra vorbirii și scrierii corecte a limbii române”.

Desigur, parcursul european nu este lipsit de obstacole și provocări, amplificate de fluiditatea actualului context geopolitic regional și internațional. De aceea, autorul îndeamnă la „prudență în acțiuni, multă diplomatie și abilitate politică”, în condițiile în care „conflictul din Ucraina, alimentat de Rusia, și pericolul revenirii la putere a politicie-

nilor proruși continuă să fie o problemă de stringență actualitate. Dar Moldova, cu sprijinul puternic al României și al Uniunii Europene, are posibilitatea de a urma o cale de dezvoltare europeană, de a contribui la asanarea securității și prosperității propriului stat și a întregii regiuni”. Concluzia? „Aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană este iminentă și constituie, deocamdată, un proiect fără alternativă.”

Ilustrativă pentru evoluția și rolul revistei în viața publică a Republicii Moldova este și expoziția-eveniment cu genericul „*Limba Română*, revistă de știință și cultură. 33 de ani în serviciul Moldovei Europene”, organizată la 29 august 2023 la sediul Bibliotecii Naționale din Chișinău. Tot cu valoare simbolică ni se pare și decizia autorităților ca prima oră din noul an școlar 2023-2024, deschis la 1 septembrie, să aibă ca temă, pentru toate ciclurile de învățământ, *Moldova Europeană*.

Abstract

Romanian language “in the service of the European Union”

Keywords: *the journal “Limba Română”; space between the Prut and Dniester; the voice of reason; the Moldavian language; Romanian language; European Union; European Moldova; Romania*

The article refers to the mission of the journal “Limba Română” in the accumulation of scientific arguments regarding the ethno-linguistic identity of the Romanian Bessarabians. Over the years, he mentions the author, the magazine became a living chronicle of all the transformations that occurred in the life of the new state - Republic of Moldova. A significant contribution belongs to the magazine in the issue of promotion the truth about the correct name of our language.

ieșirea din labirint

Labirintul Destinului – așa și-a intitulat moștenirea lăsată posterității în nouă volume de memorii primul Președinte al Republicii Moldova, editate în perioada anilor 2007-2021 în 6 440 de pagini.

Mircea Snegur a fost primul din cei șase copii ai familiei de țărani Ana (nascută Palamari) și Ion Snegur din satul Trifănești, raionul Florești. A văzut lumina zilei la 17 ianuarie 1940. După 7 clase urmate la școala din localitate, în 1956 absolvă școala medie din satul vecin Frumușica. În 1961, după ce-și face studiile la Institutul Agricol din Chișinău, obține diploma de agronom. În 1972, urmează doctorantura la catedra de Fitotehnie a aceleiași instituții superioare de învățământ. Are titlul științific de doctor în agricultură, colaborator științific superior.

Mircea SNEGUR

*(n. 17 ianuarie 1940, satul Trifănești, județul Soroca –
d. 14 septembrie 2023, orașul Chișinău)*

Între 1961 și 1969 lucrează agronom și președinte de gospodărie agricolă în satul Lunga, raionul Florești, ulterior deținând funcțiile de director al Stațiunii experimentale pentru culturile de câmp a Institutului Agricol (1968-1973), șef al Direcției principale fitotehnie, apoi – al Direcției principale știință agricolă ale Ministerului Agriculturii (1973-1978), director general al Asociației Științifice de Producție „Selecția” și director al Institutului de Cercetări Științifice în domeniul Culturilor de Câmp din Bălți (1978-1981).

În perioada 1981-1985, este prim-secretar al Comitetului raional Edineț al PCM, apoi, până în 1989, – secretar al CC al PCM cu probleme agricole.

Din 1989 până în 1990 a activat în calitate de președinte al Sovietului Suprem al RSSM, iar din 3 septembrie 1990 până în 15 ianuarie 1997 deține funcția de Președinte al Republicii Moldova (3.09.1990 – 8.12.1991 – ales de Parlament; 8.12.1991 – 15.01.1997 – ales de popor).

La 26 martie 1989 devine deputat al Sovietului Suprem al URSS, a fost și deputat al Sovietului Suprem al RSSM de legislaturile XI și XII, apoi – deputat în Parlamentul Republicii Moldova de legislatura XIV (ales în 1998), lider al Covenției Democratice din Moldova (1997) și

Mircea Snegur și ora astrală a basarabenilor

Președinte al Alianței Democrație și Reforme (1998).

În 1995 înființează Partidul Renașterii și Concilierii din Moldova, al cărui președinte este până în 2002, când, în baza acestei formațiuni cu structuri bine organizate în teritoriu, a fost creat Partidul Liberal.

Este decorat cu Ordinul Republicii (2000), ordinul „Insigna de Onoare” (1960) și medalia „Pentru Distincție în Muncă” (1976), deține Diploma de Onoare a Ordinului European de Merit și Medalia de Aur (1995), Diploma „AD Honoris” a Academiei Europene de Arte (1995), opt titluri Doctor Honoris Causa, decernate de: Universitatea Agrară din Moldova, Universitatea din Ankara (Turcia), Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Universitatea de Stat din Comrat, Academia de Științe a Moldovei, Academia de Administrare Publică din Moldova, Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova, Universitatea Tehnică a Moldovei.

Perioada aflării sale în fruntea statului este una crucială pentru destinul Republicii Moldova. Acceptând fără ezitare lozincile etapei active a mișcării de eliberare națională, trudește cu dăruire pentru transpunerea lor în viață. De numele lui sunt legate întronarea limbii de stat și a grafiei latine, startul pluripartidismului, declararea Suveranității și proclamarea Independenței, respingerea categorică a tendințelor păstrării imperiului sovietic, admiterea țării în Organizația Națiunilor Unite, reglementarea pașnică a conflictului armat la Nistru.

Jurământul Președintelui Mircea Snegur

Numai împreună vom reuși...

Aderarea, chiar de la început, la Declarația Universală a Drepturilor Omului și la alte instrumente juridice internaționale a impulsionat promovarea politicii de democratizare a societății și de trecere a economiei pe bazele relațiilor de piață, inițiindu-se astfel integrarea tânărului stat în comunitatea mondială. Au urmat semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare cu Uniunea Europeană și admiterea în Consiliul Europei (primul stat din CSI), a Acordului de colaborare cu NATO. Moldova devine parte a OSCE, a principalelor organisme financiare internaționale, a altor importante organizații mondiale, europene și regionale, stabilește relații diplomatice cu majoritatea absolută a statelor lumii, dezvoltând raporturi politice, diplomatice, comercial-economice, științifice, culturale nu doar în plan bilateral, ci și multilateral.

În aceste scopuri, primul Președinte, pe perioada mandatului său, a efectuat vizite oficiale în România, SUA, Germania, Marea Britanie, Franța, Canada, Belgia, Austria, China, India, Turcia, Bulgaria, Ungaria, Polonia, Federația Rusă, Ucraina, Lituania, Estonia, Belarus, Kazahstan, Kârgâzstan și Turkmenistan, a fost gazda mai multor șefi de state și importante delegații.

Pe plan intern, s-au pus bazele statului de drept prin adoptarea Constituției și ajustarea cadrului legislativ la normele dreptului internațional, au fost create principalele instituții și atribute pentru funcționarea și dezvoltarea lui democratică, s-au depus eforturi

susținute pentru revenirea la credința strămoșilor, dezvoltarea științei, învățământului, presei, culturii, sportului.

La finele mandatului prezidențial Snegur, Consiliul European, Banca Mondială, alte organisme internaționale prezentau Republica Moldova ca model al reformelor economice și politice postcomuniste. După schimbarea puterii în urma alegerilor prezidențiale din 1996, situația a tot degradat până la o guvernare neocomunistă de opt ani, iar apoi opoziția crescută chiar de aceasta a mimat reformele întru satisfacerea intereselor obscure de grup, compromițând astfel parcursul european al Republicii Moldova, inițiat pe timpul mandatului primului ei Președinte.

Abandonând terenul politicului, Mircea Snegur rămâne a fi activ în plan social, mediatic, dedicându-se, mai cu seamă scrisului. În presă apar interviuri, eseuri-reflecții despre creația unor scriitori (Nicolae Dabija, Mihail G. Cibotaru s.a.), precum și a artistului-fotograf Mihai Potârniche. Dar principala opera rămâne *Labirintul Destinului*, care constituie o cronică fidelă a istoriei noastre recente. Între coperțile ei cititorul descoperă nu doar adevărul despre perioada zbuciumată de constituire a statului Republica Moldova, dar și dovada clară a faptului că Mircea Snegur nu și-a întrerupt niciodată mandatul de prim Președinte, trudind cu fidelitate și devotament întru realizarea idealurilor neamului.

Familia Snegur a educat doi diplomați: fiul Vitalie

17 ianuarie 2021. Acasă la Domnul Președinte
(despre cumplita boală încă nu se știa)

a activat în structurile ONU, iar fiica Natalia (Gherman) a fost ambasador, ministru al afacerilor externe și integrării europene, candidat la funcția de Secretar general al Organizației Națiunilor Unite (2016), iar în prezent este reprezentant special al Secretarului General pentru Asia Centrală și șeful Centrului Regional al Națiunilor Unite pentru Diplomație Preventivă pentru Asia Centrală.

La 13 septembrie 2023, Mircea Snegur iese din labirintul destinului său zbuciumat, părăsind lumea pământescă, în timp ce lucra asupra celui de-al zecelea volum al memoriilor...

Domnul sa-i liniștească sufletul în Ceruri!

Dumitru ȚĂRA,
primul purtător de cuvânt al primului Președinte
al Republicii Moldova

*Pozele cu Mircea Snegur din acest număr de revistă
sunt din arhiva jurnalistului Mihai VENGER*

Abstract

Escape from the labyrinth

Keywords: *Mircea Snegur; Republic of Moldova; presidency; "Labirintul Destinului"; foreign relations; Constitution of Moldova; United Nations; political development; memoirs*

This scholarly article pays tribute to Mircea Snegur, the first President of the Republic of Moldova. Snegur, an agricultural scientist by training, had a profound influence on the political trajectory of the nation, overseeing key developments such as the adoption of the Moldovan Constitution, the establishment of a multi-party political system, the declaration of sovereignty, and Moldova's admission into the United Nations. Snegur also had crucial roles in both internal and external affairs, fostering relations with numerous other nations globally. His nine-volume memoir, "Labirintul Destinului" (The Labyrinth of Destiny), provides detailed insights into crucial periods in Moldova's history.

Adevărat fecior al acestui neam

Am avut onoarea să mă aflu mulți ani alături de Mircea Snegur, Primul Președinte al Republicii Moldova, și să-l cunosc în diferite situații – de glorie, dar și de mari încercări, de crize chiar. Realitățile Republicii Moldova, după declararea Independenței, solicitau o nouă abordare a tuturor problemelor esențiale pentru existența și supraviețuirea tânărului stat. Și, desigur, era necesară schimbarea mentalității, care viza nu doar problemele de ordin politic și economic, ci, mai ales, chestiuni privind adevărul despre identitatea națională, element decisiv în procesul de renaștere a românilor moldoveni. Continuitatea prefacerilor pentru care militau masele era contracarată însă de majoritatea reprezentanților puterii de stat, care rămâneau prizonieri ai conștiinței sociale proprii fostei colonii sovietice și nu acceptau ideea desprinderii de vechea metropolă.

Nemulțumirile și animozitățile în societate s-au agravat în special după decizia parlamentară din vara anului 1994 de a statua în constituție numele „limbii moldovenești” în calitate de limbă oficială și au culminat cu greva cadrelor didactice, studenților și liceenilor din primăvara anului 1995, având ca revendicări principale „limba română” și „istoria românilor”. Starea lucrurilor degradase fără precedent, iar amploarea protestelor care durau deja câteva săptămâni trebuia cumva dezamorsată. În acest context politic excepțional, când majoritatea parlamentară și Guvernul nu aveau nicio reacție la revendicările maselor, Mircea Snegur, după lungi și profunde meditații, își asumă dificila misiune de exponent al vocii celor mulți, prezentând pe 27 aprilie în Parlament discursul „Limba română este numele corect al limbii noastre”.

Asupra acestui eveniment hotărâtor pentru triumful dreptății și adevărului voi reveni, însă în cele ce urmează aș vrea să mă refer la câteva crâmpie ce ilustrează vremurile aflate departe de ora astrală a limpezirilor.

Articolul 13 din Constituție impunea o anume „cutumă” în utilizarea denumirii limbii, rostirea și scrierea sintagmei „limba română”, în special în instituțiile de stat, era realmente interzisă. Îmi amintesc în

Handwritten notes:

Soluții de rezonanță.

Trădarea noastră

- Soluțiile se bazează pe documentele ce s'au scris în stat românesc.

- Legătura noastră cu Parlamentul este deplină.

- "Soc" "Lis" → la prin în viața noastră.

- "Măști" în viața noastră.

PREȘEDINTELE REPUBLICII MOLDOVA

Chișinău, 17 aprilie 1995
PMS-68

MANDAT

Prin prezentul dl Constantin OBOROC, consilier prezidențial, este împuternicit să reprezinte poziția Președintelui Republicii Moldova în cadrul ședinței Curții Constituționale la care va fi examinată sesizarea nr. PMS-66 din 14 aprilie 1995 privind modificarea articolului 13 din Constituția Republicii Moldova

M. Snegur

Mircea SNEGUR

VĂRIANTA FINALĂ.

PREȘEDINTELE Republicii Moldova

Chișinău, 27 aprilie 1995
PMS - 74

CĂTRE PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA

Doamnelor și domnilor deputați,

Sintem martorii unor transformări fundamentale ale vieții noastre, evoluție firească care, început cu 27 august anul trecut, este reglementată de către Legea Supremă a Societății și a Statului - Constituția Republicii Moldova.

Acest răstimp, deși încreștat de greutăți și încercările biacomonote, a demonstrat, o dată în plus, că opțiunea fermă și clară a poporului țării noastre este năzuința lui de a edifica un stat de drept, în care pacea civică, democrația, demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității, dreptatea, pluralismul politic sînt considerate valori supreme. Voiața comună de a realiza acest sacru deziderat se bucură de sprijinul comunităților europene și mondiale. Faptul ca atare ne însoțește încredere și optimism, dar ne și obligă, totodată, ca în această perioadă dificilă să dăm dovadă de corectitudine și răbdare, de cumpătare, calm și rațiune.

Un astfel de comportament este necesar permanent, dar mai ales acum, în preajma examinării de către Adunarea Parlamentară a Consiliului European a cererii Republicii Moldova de admiere în acest organism, acum cînd avem șansa reală de a ne include cît mai curînd și mai activ în circuitul valorilor umane și materiale ale țării continentului european, în nastul lor proces de colaborare și integrare.

Fără doar și poate, frumoasă și dorită perspectivă ne îndreamnă să privim evoluția de pînă acum a reformelor democratice la noi prin prisma exigențelor

REPUBLICA MOLDOVA
CURTEA CONSTITUȚIONALĂ

AVIZUL

Curții Constituționale a Republicii Moldova la sesizarea Președintelui Republicii Moldova privind modificarea articolelor 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova

18 aprilie 1995

or. Chișinău

ÎN NUMELE REPUBLICII MOLDOVA

Curtea Constituțională a Republicii Moldova, în componența domnilor:

BARBAIAȘ P.	- președinte
CHISEȘ V.	- judecător
OSMOȘCHESCU N.	- judecător
SOZONI E.	- judecător
SUSARENCO Gh.	- judecător
VASIAT I.	- judecător,

cu participarea reprezentantului Președintelui Republicii Moldova C.Oboroc, consilier prezidențial,

în baza articolelor 135 alineatul (1) litera c), 141 alineatul (1) litera c) și 142 din Constituția Republicii Moldova, articolului 4 alineatul (1) litera c) din Legea cu privire la Curtea Constituțională,

a examinat în Plen în ședință deschisă cazul de sesizare a Președintelui Republicii Moldova privind inițiativa de revizuire a articolelor 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova.

Teseul pentru examinarea acestui caz sînt articolele 73, 141 și 142 din Constituția Republicii Moldova.

societate dorim ca astăzi, odată cu prezentarea proiectului de lege pentru operarea unor modificări în Constituție, să punem capăt confruntărilor fără nici un sens pe marginea temei date, să întoarcem atenția respectabilă fiilor din istoria noastră și să o facem onest, fără alai și manifestări agnoscative.

În situația noastră concretă nu vor exista nici învingători, nici învinși. Adevărat este că noi toți, în loc să facem cît mai simplu și important lucru - să învățăm a vorbi și a scrie corect, am pierdut amar de vreme pentru ca să dovedim unul altuia ceva ce, de fapt, nu are nevoie de dovadă.

Sintem în frumoasele și înalțătoarele sărbători ale Învierii, ale Sîntelor Paști. Domnul să ne ajute să fim la înălțimea exigențelor ce ni le dictează viața pentru prosperarea țării și a noastră a tuturor.

Scara : 12+23.04.95 *M. Snegur*
 Autor : CONSTANTIN OBOROC
 Redactori : Lidia POPA
 Lidia TOMOARI
 Consultanți: ANATOL CIOMANU
 IONI CIOMANU
 Droncați, dulăveșeni : Vasile Stăni, V. Scăie

Mircea SNEGUR

Documente din arhiva autorului
 certificând procesul de pregătire
 a discursului prezentat de Președintele
 Mircea Snegur la ședința Parlamentului
 din 27 aprilie 1995

acest sens un caz edificator. Exact în perioada grevei reprezentanților sistemului de învățământ, Președintele Mircea Snegur a fost invitat la o mare festivitate organizată de Centrul Republican de Creație Populară. Președintele a dispus ca subsemnatul să pregătească și să prezinte un mesaj la respectiva întrunire. M-a onorat misiunea și, luând cuvântul la eveniment, am folosit fără a ezita sintagma „limba română”. La întreprindere s-au apropiat de mine Grigore Vieru și Mihail Murzac, directorul Filarmonicii Naționale. Salutându-mă, poetul m-a privit iscoditor, spunându-mi pe un ton șăgalnic:

– Domnule consilier prezidențial, ați strecurat în mesaj un cuvânt necenzurat.

– Ba dimpotrivă, dragă domnule poet, i-am zis limbii noastre pe nume, limba română, în mod special, cu bună știință.

Ne-am cuprins atunci toți trei, amuzându-ne de „isprava” mea.

Când am revenit la Președinție, aici informația ajunsese înaintea mea, un coleg „mai ortodox”, m-a admonestat, reproșându-mi că nu era cazul să mă dau mare viteză.

Zilnic, de la ultimul etaj al Președinției, urmăream, împreună cu alți consilieri, marșul numeroșilor demonstranți, care pledau pentru limba română și pentru istoria românilor. Vocea lor, ce se ridica spre cer, îți sfâșia sufletul, umilindu-te că, deși te afli sus, ești neputincios ca și cei de jos și nu le poți veni în ajutor.

La un moment aud în spate o vorbă de m-au trecut fiorii:

– Dacă aș avea câteva tancuri, le-aș arăta eu limbă română!

Când am întors capul, am constatat că „verdictul” era pronunțat de către consilierul responsabil de domeniul medical...

În mai multe rânduri am discutat cu președintele Snegur despre articolul 13 din Constituție și despre eventualele șanse de a iniția modificarea acestuia. Într-una din zile, intrând în biroul Președintelui, am îndrăznit să-i mărturisesc:

– Domnule Președinte, atâta lume protestează, scandează ore în șir în fața Președinției, noi însă tăcem mâlc, nu avem nicio reacție.

Președintele Mircea Snegur

Răspunsul a fost prompt:

- Articolul 13 poate fi schimbat la Parlament, nu la Președinție!
- E adevărat, dar Președinția poate și are dreptul să inițieze procesul de modificare a denumirii limbii.

Am făcut apoi următoarea precizare:

- Dumneavoastră ați jurat cu mâna pe Biblie că veți apăra drepturile cetățenilor. Manifestanții așteaptă cuvântul, sprijinul Dumneavoastră, domnule Președinte!
- Și cum crezi că ar trebui să procedez în această situație atât de neordinară?

Am considerat necesar atunci ca Președintele să aibă o întrevedere cu liderii greviștilor, lucru care s-a întâmplat curând. La discuție au participat istoricul Anatol Petrencu, studentul Oleg Cernei și directoarea liceului „Mircea Eliade” Iuliana Gore-Costin.

După această întâlnire, dialogul cu Președintele Snegur a fost scurt, pe muchie de cuțit:

- Ce planuri mai urzești, domnule consilier, știi doar că inițiativa noastră nu va trece în Parlament!?

– Știu, Domnule Președinte! Dar mai știu că aveți șansa unică de a face un pas decisiv întru soluționarea acestei complicate probleme, care va servi drept puternic și consistent reper în viitor. Gestul Dumneavoastră va rămâne în istorie ca un punct de plecare pentru cei care vor încerca să soluționeze definitiv diferendul lingvistic. Am menționat apoi că de partea noastră este Academia de Științe, sunt facultățile și catedrele de filologie, intelectualitatea de creație.

Consideram, și am accentuat acest lucru, că Președinția are suficiente argumente în drept să fundamenteze o opinie ireproșabilă. Astfel am obținut permisiunea de a elabora un discurs ce urma să fie prezentat și care a fost prezentat în Parlament. Menționez că în procesul de scriere a acestui important document am apelat la cunoscuții filologi, profesorii Anatol Ciobanu și Ion Ciocanu, care au avut un rol covârșitor în formularea unor aspecte ale viitorului discurs. E adevărat, Ion Ciocanu și-a exprimat îndoiala că Președintele va merge în Parlament pentru a pleda în favoarea limbii române, lucrurile însă s-au întâmplat, precum se știe, altfel.

Textul redactat cu participarea celor doi oameni de știință a fost analizat minuțios de Președintele Snegur, solicitând, la rândul său, explicații, completări și precizări.

Apoi Președintele s-a înfățișat în fața Parlamentului cu inițiativa de a schimba titlul limbii de stat în Art. 13. După ce a prezentat calm și ferm discursul, am revenit împreună la Președinție. Mi-a zis scurt:

– Intră la mine în birou!

Am intrat și am încercat să spun ceva, dar Președintele mi-a tăiat-o:

– Lasă-mă, te rog, să iau o gură de aer!

A scos sacoul. S-a așezat în jilț. Cămașa era udă. A pus capul pe spe-tează și... a închis ochii. N-am să uit o viață acea scenă. Am văzut atunci fața unui om luminat și împăcat. Un om care și-a făcut datoria față de neam. Se întorsese din Parlament unde a pus toiagul în prag și a spus:

– Numele corect al limbii noastre este limba română! Consultați savanții!

Deși a fost neglijat de majoritatea agro-comunistă a Parlamentului, discursul a îmbărbătat și a încurajat mult societatea atunci, dar și mai târziu, astfel am ajuns ca astăzi lucrurile să fie, în sfârșit, puse la locul lor.

Mircea Snegur a fost un om sincer și înțelept, adevărat fecior al acestui pământ, dar a fost învinuit și lovit pe nedrept că nu ține la idealurile neamului nostru. El a conștientizat profunda rană care a fost făcută în sufletele basarabenilor de către imperiul rus și cel sovietic. A înțeles drama separării noastre de neam. Președintele Mircea Snegur considera că realizarea unității noastre naționale este o misiune, o lucrare sfântă, care nu acceptă pâlăvrăgeala. Lucrurile sfinte se fac. Cu înțelepciune și pragmatism.

*Constantin OBOROC,
Consilier prezidențial în anii 1992 -1996*

Abstract

True son of this nation

Keywords: *Mircea Snegur; Moldova; presidency; independence; national identity; political resistance; societal unrest; official language; Romanian language*

This article is a tribute to Mircea Snegur, the first President of the Republic of Moldova, who was at the helm during the country's tumultuous transition to independence. The author, who worked closely with Snegur, recounts key events and crises during Snegur's presidency, including political resistance, societal unrest, hunger strikes, and profound constitutional debates. A significant event highlighted is when Snegur addressed the Parliament, advocating the changing of the official language's name from "Moldovan" to "Romanian". Despite facing opposition, Snegur's emphasis on the national identity issue had a major influence on Moldovan society, ultimately fostering a sense of unity and national consciousness.

Mircea Snegur, evadatul din imperiu

Revista „Limba Româna” m-a pus în fața unei sarcini dificile – să scriu un articol despre rolul lui Mircea Snegur ca promotor al numelui corect al limbii române în Republica Moldova. Dificultatea constă în faptul că relația noastră cu regretatul prim-Președinte al Republicii Moldova a fost pe timpul mandatului său ca vremea în anotimpuri – când caldă, când rece, când senină, când noroasă, alteori furtunoasă și neprielnică chiar. Cred că era și natural să fie așa, fiindcă activam pe poziții diferite: Excelența Sa – pe cea a puterii politice; noi – pe cea a presei care se voia liberă. Iar hatârul acesta de libertate a presei, adus de vânturile răscolitoare ale reformelor gorbacioviste și căzut pe terenul considerat fertil al independenței noului stat democratic apărut la 27 august 1991, presupunea o importantă schimbare de paradigmă în raporturile dintre putere și presă. O schimbare radicală, pentru că presa trebuia să înceteze să mai servească clasa guvernantă și să slujească poporul. Asta însemna că tunurile presei urmau să fie întoarse la 180 de grade: ele trebuiau să nu mai tragă în popor, ca pe vremea regimului sovietic, cu mesaje propagandistice de manipulare, ci să-i ia în ocheană pe cei de la putere, bătând în ei argumentat, veridic, echidistant, constructiv – apărând și promovând interesul public. Și nu altfel, fiindcă anume în asta a constat misiunea noii presei. Inclusiv a celei de stat, a noastră, a celor de la Redacția Actualități TV a Radioteleviziunii Naționale, care pregăteau programul zilnic de știri „Mesager”.

Cel puțin astfel înțelegeam lucrurile noi, jurnaliștii. Până în 27 august 1991, împreună – scriitori, jurnaliști, politicieni deșteptați – am fost colegi, parteneri și prieteni chiar în cadrul uneia și aceeași mișcări – cea de eliberare națională. Dar, începând cu această zi, drumurile ni s-au despărțit. Tranziția de la regimul sovietic care deținea monopolul puterii politice și mediatice la cel așa-zis democratic, al republicii independente, ne-a pus pe baricade diferite, ridicate așa în conformitate cu principiile de funcționare a societăților democratice. În aceste societăți, spre binele lor, presa și puterea se află pe baricade opuse.

Trecerea noastră de la societatea încă sovietică de jure, la cea doar de jure democratică s-a făcut, precum se știe, momentan, în ziua a patra de după puciul (19-21 august 1991) eșuat de la Moscova. În termeni istorici asta nu a însemnat decât o clipă. E limpede că nici pe durata clipei și nici în zilele, săptămânile și lunile următoare, nimeni nu a venit cu instrucțiuni speciale care să explice politicienilor de ce presa – nu că nu poate – ea nu trebuie să le mai fie *prietenă*. Parteneră, loială – da, dar numai în cazul în care politicienii nu fac greșeli, nu sunt corupți, nu comit abuzuri, iar interesul național și cel public este servit de ei ca la carte.

Parcursul către această oră a despărțirii necesare a jurnaliștilor și a politicienilor a fost extrem de diferit. Perioada sovietică de *perestroika* și *glasnost* a îndemnat jurnaliștii să se intereseze și chiar să studieze cum funcționează mecanismele presei *dincolo*, în comparație cu ceea ce este *la noi*. Despre critica puterii, a regimurilor totalitare în special, precum era cel sovietic, învățasem ascultând pe ascuns, ani în șir, „Europa Liberă”, „Vocea Americii”, iar despre actul primului rapt al Basarabiei de către imperiul țarist și minciuna proferată de cel sovietic în justificarea celui de-al doilea, am aflat tot de la aceste posturi de radio „vrăjmașe”, șocul pătrunderii în esența acestei mari nedreptăți dându-mi-l, totuși, citirea în profundă clandestinitate a operei politice a lui Eminescu, pe vremea studenției. Așa că experimentul lui Gorbaciov i-a prins pregătiți, într-un fel, pe jurnaliști și apariția la Radioteleviziunea Națională a programului informativ „Mesager”, la 1 iulie 1990, a însemnat nu doar reformarea modului de a culege, pregăti și difuza știrile publicului larg, dar și suportul total și necondiționat al jurnaliștilor dat mișcării de eliberare națională.

Puținii politicieni care au aderat la Mișcare au avut un (cu totul?) alt parcurs. Mircea Snegur, de exemplu, despre personalitatea căruia dezbatem aici, a venit din eșalonul superior al partidului comunist al Moldovei, filiala PCUS în teritoriul ocupat de sovietici. În anul 1989 era secretar al comitetului central, responsabil de agricultură, al acestei structuri. În această postură ajunsese fiind racolat de pe ogorul științei agricole: mai mulți ani Mircea Snegur a fost director al reputatului institut „Selecția” din Bălți, de unde, pentru câțiva ani, a fost trecut prin funcția politică tranzitională de prim-secretar al comitetului raional

Edineț al partidului comunist. Revendicările naționale din perioada de până la anul de culminație, 1989, nu l-au remarcat în reacții ostile, dar nici în acțiuni ori declarații de susținere a noii mișcări. O întâmplare care ni s-a întipărit adânc în memorie ne face să credem că atunci cel ce urma să devină primul Președinte al Republicii Moldova Independente se afla încă în stare de analiză contemplativă a serioaselor procese ce se derulau în fața lui.

Întâmplarea este următoarea. La 27 august 1989 a avut loc prima Mare Adunare Națională, organizată de Frontul Popular, la care se estimează că ar fi participat între 500 de mii și un milion de oameni. A fost un eveniment de mare reverberație unională și internațională. Fiind redactor-șef adjunct în redacția de informații TV, am avut sarcina de reporter să prezint un material succint de la eveniment în emisiunea de știri din seara acelei zile. Sarcina mi s-a dublat în momentul în care s-a aflat că în altă locație a capitalei, la așa zisul „Manej”, va desfășura o adunare a adeptilor săi și Interfrontul, o organizație contrapusă ideologic Frontului. Condiția era ca materialele să fie de aceeași durată – 1,5 min., redate într-un limbaj strict informativ, de manieră echidistantă și absolvite de emoții. Am pregătit cele două reportaje, străduindu-mă să respect parametrii ceruți, deși, recunosc, a fost greu, având în vedere proporțiile și semnificația celor două evenimente tratate. În cadrul repetiției (care se făcea în mod obligatoriu cu o oră înainte de difuzarea în eter a emisiunii propriu-zise), materialele au fost privite de responsabilii unui foarte lung lanț de control. La scurt timp, anumite verigi ale acestui lanț au prins a da semne de neliniște, iar cu câteva minute înainte de ora de difuzare, redactorul-șef mi-a comunicat că verdictul este eliminarea din emisiune a celor două reportaje. Stupefiat, am alergat la directorul general al televiziunii, Mihail Stratan, căruia i-am vorbit cât de greșit profesional și rușinos instituțional va fi ne-reflectarea acestor evenimente la unica televiziune a republicii. Probabil ca să mă liniștească, directorul m-a rugat să plec, promițându-mi că va anula omisiunea. În redacție însă, sincopa nu numai ca nu a fost anulată, ci reconfirmată în formă categorică. Am alergat din nou la director, perorând în fața lui pe tema demnității profesionale de care trebuie să dăm dovadă și a ticăloasei politici de struț pe care o face instituția nerespectându-și obligațiile de a-și informa publicul despre evenimentele de mare impact istoric. Directorul, om cuminte și jurnalist bun

până a ajunge în această funcție, m-a ascultat cu multă înțelegere și compătimire chiar, dându-mi de înțeles că este inutil să insist, deoarece decizia de a nu tulbura liniștea publicului moldav cu știri de încărcătura emotivă a Marii Adunări din centrul capitalei fusese luată de veriga cea mai de sus a lanțului de (i)responsabilitate – comitetul central al partidului comunist local.

... Mă aflu încă în biroul directorului când pe ecranele a două monitoare, imediat după generic, emisiunea de știri a acelei zile istorice de 27 august 1989 se deschidea cu un reportaj filmat cu o săptămână în urmă despre importanța campaniei de tratare a terenurilor agricole cu îngrășămintele minerale. Cele mai importante televiziuni ale lumii au transmis în regim de *breaking news* evenimentul de la Chișinău, senzațional pentru întreg spațiul URSS și nemaipomenit prin grandiozitatea lui, și doar televiziunea de la Chișinău a deschis programul de știri acoperindu-se cu o imagine de bălegar, la propriu și la figurat. Poanta situației a fost că la toată această frământare de creier și de cord a asistat, fără să intervină, Mircea Snegur, de o lună ales (numit de partid) Președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești și aflat în biroul directorului televiziunii în calitate de invitat al unei emisiuni ce urma să înceapă după blocul știrilor de seară. Ziua, Mircea Snegur participase la Marea Adunare, luase cuvântul acolo, anunțând tezele luptei pentru limbă și alfabet ce urma să se dea peste două zile la sesiunea a XIII-a a Sovietului Suprem, fiind prezentat mulțimii de Ion Hadârcă drept „președintele Moldovei”, Grigore Vieru numindu-l în discursul său „prezidentul nostru”. Faptul că „prezidentul” nu a intervenit în cazul cenzurării drastice, sub ochii lui, a programului de știri din 27 august 1989, arată că funcția în care se afla nu conta prea mult în raportul instituțional partid comunist-stat și că deciziile de ultimă instanță le lua în continuare comitetul central al partidului. În fapt, câțiva oameni de acolo, legați cu fir roșu de Moscova.

În memoriile sale, Mircea Snegur nu amintește despre acest caz, dar noi credem că întreaga dramă a acestei întâmplări în care o manifestare de mari proporții a voinței populare a fost dată sub preș de niște granguri de partid de frica răspândirii luminii în mase nu a putut să nu lase urme în conștiința lui. Lucrul acesta s-a văzut în atitudinile imediat ulterioare ale lui Mircea Snegur, mult mai prompte și mai combative în promo-

varea dezideratelor naționale ale acelei perioade de mare răspântie. Iar rubiconul pe această falie de conștiință credem că l-a trecut în zilele celei de-a XIII-a sesiuni a Sovietului Suprem, când a trebuit să se dea lupta decisivă pentru repunerea în drepturi a limbii române și a alfabetului latin. Timp de doi ani încheiați s-a mers din victorie în victorie avându-l pe Mircea Snegur în fruntea luptei pentru cele mai râvnite obiective: simboluri naționale, suveranitate declarată, respingerea referendumului pro-sovietic și a altor tentative imperiale de sugrumare a mișcării de eliberare națională. Deși ajunsese mare funcționar pe linie de partid și de stat, Mircea Snegur era de firea lui un țăran clădit din huma dătătoare de roade mari și sănătoase a acestui pământ: pedant în muncă, orgolios în faptă, mândru în neam și cu nervii extrem de sensibili la nedreptate. Într-un recent articol al său, colegul Alecu Reniță, deputat în primul Parlament, își amintește de mărturisirea lui Mircea Snegur, precum că în mișcarea de eliberare națională el a ajuns datorită... universității, zicem noi, de spirit deșteptător al revistei „Literatura și Arta”.

Este o recunoaștere de mare laudă pentru presa acelor vremuri, deși relația ulterioară cu ea din postura de Președinte al Republicii Moldova, deja independente, a lui Mircea Snegur, nu a fost tocmai lipsită de animozități. Dovadă că procesul de transformare a personalității formate de sistemul ideologic sovietic comunist în cea a omului de stat al noii societăți democratice urma să treacă prin purgatoriul reacției critice a acestei prese la pașii greșiți ai demnitarului. Iar presa, între care și „Literatura și Arta”, și programul „Mesager” – la rubricile lui de comentarii și producție documentară –, au criticat, uneori foarte dur, unii pași făcuți de Președinte. Între acestea, semnarea peste capul Parlamentului a aderării Republicii Moldova la așa-zisa Comunitate a Statelor Independente, calificată de presă drept renunțarea la Independență și întoarcerea pe altă cale și de bună voie în vasalitate față de Rusia; aderarea la gruparea pro-sovietică revanșardă a agrarienilor cu toate consecințele deosebit de grave ale acestei complicități; abdicarea în fața șantajului rusesc și oficializarea pe teritoriul suveran a unui regim de ocupație dincolo de Nistru, a unei autonomii etnice canceroase în sud și altele.

Dacă în memoriile intitulate *Labirintul destinului*, Mircea Snegur consideră aderarea pe nevăzute la CSI și situația între război și pace cu cele

două enclave separatiste drept soluții grele, dar corecte, apoi complicitatea cu agrarienii a trebuit să o creadă ca fiind, cel puțin, stânjenitoare pentru el. Adevărat că intrarea în custodia agrariană a dat-o pe seama radicalismului foștilor condrumeți din mișcarea de eliberare, dar faptul că spre sfârșit de mandat s-a pomenit și singur, și trădat, și podidit de greșeli puse lui în cârcă, l-a readus pe poziția în care se afirmase cu curaj și demnitate în acel august 1989. Era poziția de luptător pentru cauza națională, pentru numele adevărat al limbii vorbite de poporul lui.

Plastic vorbind, în intervalul dintre 27 și 31 august 1989, Mircea Snegur reușise să evadeze din imperiul sovietic, ca în primii ani de Independență să mai rătăcească printre ruinele lui și, după o altă lecție învățată, să revină pentru tot restul vieții pe poziția însușită în *universitățile* de presă renașcentistă ale deșteptării naționale. Dovadă este mesajul de puternică substanță științifică și de coaptă înțelepciune civică, intitulat univoc „Limba română este numele corect al limbii noastre”, prezentat în Parlamentul agrarian în calitatea sa de Președinte al Republicii Moldova în ziua de 27 aprilie 1995 și inserat cu pioșenie, *in memoriam*, în prezenta ediție a revistei „Limba Română”.

Valeriu SAHARNEANU

23 septembrie 2023

Abstract

Mircea Snegur, the escapee from the empire

Keywords: *Mircea Snegur; Romanian language; Republic of Moldova; independent state; Gorbachev reforms; power and press balance; communist party; national causes*

In “IN MEMORIAM MIRCEA SNEGUR”, the author discusses the role of Mircea Snegur as a promoter for the correct name of the Romanian language in the Republic of Moldova. The complex relationship between the author and the late Moldovan President is explored, marked by alternating periods of warmth and tension. The article elucidates Snegur as a significant player in the establishment of the new independent state post the Gorbachev reforms, and the pressing change in the balance of power and press. The author reflects on Snegur’s trajectory, from being a part of the higher echelons of the communist party to championing national causes: national symbols, declared sovereignty, rejection of pro-soviet referendums, and other imperial strangleholds.

Mircea SNEGUR

**„Limba română este numele corect
al limbii noastre”**

Mesajul Președintelui
Republicii Moldova
prezentat Parlamentului
în ziua de 27 aprilie 1995

Domnule Președinte al Parlamentului,
Doamnelor și domnilor deputați,
Onorată asistență,
Stimați compatrioți,

Suntem martorii unor transformări fundamentale ale vieții noastre, o evoluție firească și care, începând cu 27 august anul trecut, este reglementată de către Legea Supremă a Societății și a Statului – Constituția Republicii Moldova.

Acest răstimp, deși încărcat de greutate și încercările bine cunoscute, a demonstrat, o dată în plus, că opțiunea fermă și clară a poporului țării noastre este năzuința lui de a edifica un stat de drept, în care pacea civică, democrația, demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității, dreptatea, pluralismul politic sunt considerate valori supreme. Voința comună de a realiza acest sacru deziderat se bucură de sprijinul comunităților europeană și mondială. Faptul ca atare ne însuflă încredere și optimism, dar ne și obligă, totodată, ca în această perioadă dificilă să dăm dovadă de corectitudine și răbdare, de cumpătare, calm și rațiune.

Un astfel de comportament este necesar permanent, dar mai ales acum, în preajma examinării de către Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a cererii Republicii Moldova de admitere în acest organism,

Piața Marii Adunări Naționale

acum, când avem șansa reală de a ne include cât mai curând și mai activ în circuitul valorilor umane și materiale ale țărilor continentului european, în vastul lor proces de colaborare și integrare.

Fără doar și poate, frumoasa și dorita perspectivă ne îndeamnă să privim evoluția de până acum a reformelor democratice la noi prin prisma exigențelor și scării de valori ale democrației. Utilizând aceste principii vizavi de recente evenimente de la Chișinău, am a spune următoarele.

Greva, declanșată în luna martie curent de către tinerelul studios și corpul didactic ca formă de apărare a intereselor profesionale, este o acțiune prevăzută de articolul 45 al Constituției cu titlul „Dreptul la grevă”.

De fapt, prin această manifestare pașnică, în viața noastră cotidiană și-a anunțat prezența încă un element propriu societății democratice. Cu regret însă, greva dată nu poate servi drept exemplu, dovadă concludentă că în Republica Moldova segmentele vieții democratice se statornicesc prin respectarea strictă a legii. Fiind organizată de una dintre cele mai dotate părți ale societății (profesori și studenți), dar cu încălcarea legislației în vigoare, ea s-a transformat de la bun început mai mult într-o acțiune politică, astfel încât mitingurile greviștilor au servit drept tribună preelectorală unor cunoscute personalități politice.

După cum se știe, aceste deformări au fost constatate și comentate în zilele cu pricina și de către dl Miguel Angel Martinez, Președintele Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, care se afla în vizită la Chișinău.

Domnilor deputați,

Sunt bine cunoscute discuțiile, polemica, dar și diversele speculații ce au loc de mai bine de un an în jurul denumirii limbii oficiale de stat, mai exact – pe marginea articolului 13 al Constituției țării.

Evident, grevele studenților, liceenilor și profesorilor doar au atras atenția, o dată în plus, asupra existenței problemei legate de denumirea limbii în articolul 13. Până la aceasta a fost Hotărârea Parlamentului din 28 iulie 1994, prin care, cu o zi înainte de adoptarea Constituției, s-a solicitat opinia Academiei de Științe a Moldovei privind folosirea glotonimului „limba moldovenească”. Apoi a urmat Decizia Prezidiului Academiei de Științe, din 9 septembrie 1994, prin care s-a propus modificarea alineatului întâi din articolul 13 al Constituției în redacția „Limba de stat (oficială) este limba română”. În perioada respectivă s-au desfășurat simpozioane, conferințe științifice în cadrul cărora au fost adoptate decizii similare unanime referitoare la denumirea limbii oficiale în Constituția țării. Mai mult decât atât, în virtutea bine cunoscutei premise, problema denumirii limbii de stat în Republica Moldova se internaționalizează.

Se naște deci firească întrebare: când și de ce a apărut această problemă în societate?

Este bine știut faptul că doar câțiva ani în urmă noțiunea de „limbă română” era folosită drept singura ce denumea limba noastră în circuitul cotidian: acte oficiale ale Parlamentului, Președinției, Guvernului, documente și formulare ale ministerelor, departamentelor, organizațiilor și întreprinderilor, fără a mai pomeni de învățământ, literatură, presă, audiovizual. Aceeași formulă a figurat drept denumire a limbii de stat în primul proiect de Constituție a republicii, elaborat de o comisie autoritară; în fruntea căreia am avut ocazia și onoarea să mă aflu. Nu-mi amintesc să fi fost cineva care a pus la îndoială sau a contestat acest lucru...

Cum să nu ne mire, să nu ne pună în gardă faptul că atunci, poate în perioada cea mai complicată din viața social-politică a republicii, când

conștiința majorității populației mai era dominată masiv de ideologia vechiului regim, se manifesta totuși înțelegere și chiar unitate în problema dată, iar astăzi, în al patrulea an de afirmare a țării noastre ca stat independent, ne-am pomenit că denumirea limbii de stat (oficială) în Constituție este mărul discordiei în societate?

De unde a apărut acest rău al confruntării încrâncenate între grupuri, partide și chiar pături sociale, care s-au situat pe pozițiile separării și contradicțiilor caracteristice fracțiunilor Parlamentului precedent?

Când s-a produs această îndepărtare între oamenii care și în '89, și în '90, și în '91 erau frământați de aceleași probleme majore ale societății, erau solidari în apărarea intereselor supreme ale poporului?

Din diversele răspunsuri cunoscute, care s-au dat la aceste întrebări, aș alege unul care mi se pare mai aproape de adevăr. El aparține domnului deputat Alexandru Moșanu și este formulat într-un amplu interviu publicat în cotidianul „Adevărul” din 17 februarie 1993. Iată conținutul acestui răspuns (citez): „Cei care au spus «Unirea – acum!» ne-au făcut rău, pentru că, dimpotrivă, acest lucru a avut un efect invers... A radicalizat și a îndepărtat o parte din oameni”.

Dacă acesta este un adevăr, atunci de ce ne-am teme să spunem lucrurilor pe nume și să răspundem la întrebările ce apar imediat după această afirmație:

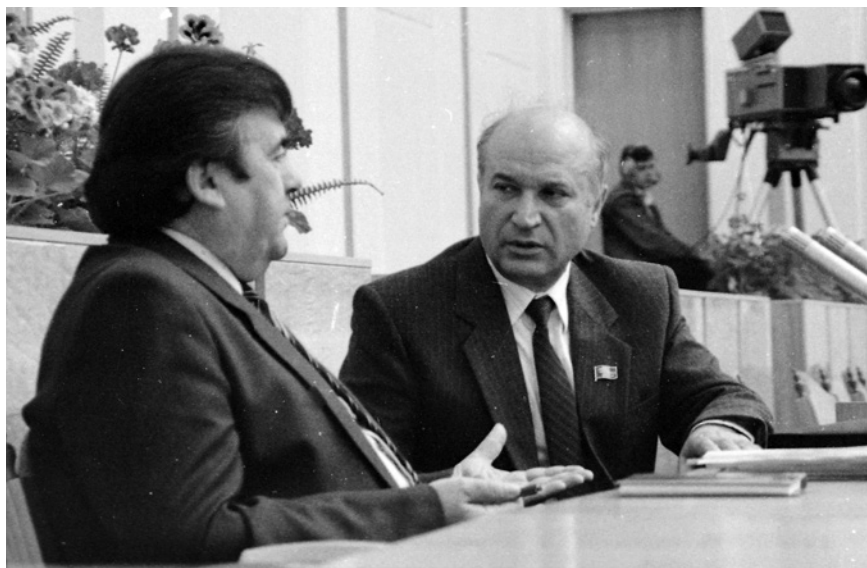
Cine sunt cei care ne-au făcut rău?

Care este efectul invers?

Cine de cine a fost îndepărtat, cine și din ce cauză s-a radicalizat?

Un evident efect invers l-a constituit scindarea categorică a fostului Parlament în legătură cu lansarea lozincii unirii, care în decembrie 1991 a avut drept urmare constituirea Consiliului Național al Unirii cu participarea mai multor deputați de la Chișinău, scindare care a stopat procesul de elaborare și adoptare a cadrului legislativ și, până la urmă, a condus la alegerile anticipate ale noului Parlament.

Pe de altă parte, a fost format grupul celor 136 de deputați din fracțiunile parlamentare „Viața Satului”, „Conciliere” și „Deputații independenți”,

*Președintele Republicii Moldova Mircea Snegur
și Președintele Parlamentului Alexandru Moșanu*

care a cerut confirmarea prin votul întregului popor a independenței declarate doar de Parlament.

Timpul a arătat că atunci, cei 136 de deputați au avut perfectă dreptate, dar, fiind blocați de Prezidiul fostului Parlament, n-au reușit să-și vadă realizată inițiativa. Sondajul sociologic „La sfat cu poporul”, din 6 martie anul trecut, a demonstrat cu prisosință că un referendum pentru confirmarea actului de declarare a independenței i-ar fi lipsit pe liderii separatismului din estul țării de principala lor armă ideologică sperietoare, ar fi condus la evitarea escaladării conflictului armat impus în primăvara-vara anului 1992, ar fi exclus, bineînțeles, și amplificarea celorlalte efecte inverse ale sus-pomenitei lozinci.

Aceasta însă nu a avut să se întâmple. S-a scindat nu numai fostul Parlament. S-a divizat însăși societatea. Lozinca unirii, care, de fapt, nu a fost altceva decât o provocare politică, i-a făcut, din păcate, să alunece pe poziții extreme chiar și pe renumiți savanți și oameni de creație, unii dintre ei fiind aduși până la situația de a se dezice public de o parte din teritoriul republicii – raioanele din stânga Nistrului.

A urmat apoi o puternică campanie propagandistică de intimidare, discreditare și batjocorire a ceea ce-i este propriu moldoveanului: numele

pe care îl poartă, țara în care astăzi trăiește, felul în care vorbește. Cum numai n-au fost numiți moldovenii, cu cine numai nu au fost comparați! „Moldoban”, „moldoivan”, „animal care nu poate ieși din cușcă”, „turmă”, „bobor moldovenesc”, care trăiește în „țarc de 4 milioane”, în „două stâni și trei județe”, „Moldoivania”, „aberație istorică”, „țară a bâlbâiților”, a „alcoolicilor”, a „spânilor”, „stătuleț independento-suverano-moldovano-moldovenesc”, „copil mort” – acestea sunt doar câteva „perle” din vocabularul cunoscuților preinși părinți ai națiunii. Oare nu tocmai acestea sunt semnele nu numai ale pericolului, ci ale însăși autonimicirii noastre, despre care ne avertiza maestrul Ion Druță?

Iată în ce constau rădăcinile revoltei firești a moldovenilor, revoltă care nu s-a lăsat așteptată mult atunci când li s-a lezat demnitatea de om, când au fost jigniți fără niciun temei. Ea, revolta firească, s-a amplificat zi cu zi, căpătând amploare deosebită în campania preelectorală pentru desemnarea noului Parlament, astfel ca, până la urmă, prin intermediul deputaților, să-și găsească expresie în articolul 13 al Constituției.

Este lesne de înțeles că noțiunea de „limbă moldovenească” din acest articol ține nu atât de un temei științific, cât de unul politic, fiind, dacă vreți, o replică hotărâtă la campania de înjosire și discreditare a moldovenilor.

Aș dori să închei acest capitol cu ceea ce am spus și un an în urmă: multe, prea multe sunt jertfele aduse de strămoșii noștri pe altarul firavei noastre libertăți, ca să nu însușim și de această dată lecțiile istoriei. Să ne lăsăm, oare, atât de ușor striviți de roata istoriei numai pentru faptul că unii vor s-o învârtă mai repede, iar alții – s-o oprească? Sau poate e timpul să ne suflecăm mânecile ca să așezăm cu grijă și sânguință piatră cu piatră la temelia casei Binelui și Prosperității noastre, lăsându-i în plata Domnului pe cei care nu au altă meserie decât să dea năvală de a-și scrie numele pe ele?

Domnilor deputați,

Seria de consultări pe care am inițiat-o cu reprezentanții învățământului public și ai Academiei de Științe (pedagogi, șefii direcțiilor de învățământ din raioane, orașe și municipii, profesori universitari,

*Întâlnirea Președintelui Republicii Moldova Mircea Snegur
cu Președintele României Ion Iliescu*

specialiști ai Ministerului Învățământului, academicieni) a demonstrat clar că realizarea practică a prevederilor articolului 13 al Constituției, ce ține de denumirea limbii oficiale de stat, nu poate avea loc fără modificările de rigoare, pe care le propune știința lingvistică.

Este limpede că cei aproape 80 de mii de pedagogi și profesori care activează în întregul sistem de învățământ din țară au cunoștințele și convingerile lor privitoare la denumirea limbii și, firește, pozițiile date nu sunt și nu pot fi altele decât cele exprimate în cadrul numeroaselor simpozioane, conferințe științifice care au avut loc în ultimul an la această temă. Mai mult decât atât, în susținerea actualei formulări a denumirii limbii de stat în articolul 13 al Constituției în ultimii ani nu a avut loc nici o conferință, nici un simpozion științific al specialiștilor în materie.

Felul nostru de a vorbi, de a scrie, ca și orice altă activitate umană, este obiectul cercetărilor științifice, mai precis – al științei lingvistice. Aceste cercetări se fac nu numai în Moldova, nu numai pe continentul nostru.

Știința lingvistică a demonstrat demult că noi, moldovenii, avem felul nostru de a vorbi, avem propria vorbire populară, care este graiul mol-

dovenesc. El reprezintă secțiunea aceleiași sistem de graiuri din stânga și din dreapta Prutului și face parte din subdialectul moldovenesc al dialectului dacoromân.

Știința lingvistică dovedește că vorbirea noastră, graiul nostru moldovenesc constituie doar una dintre varietățile întregului glotic care are un singur nume generic – „limba română”. Limba română este numele corect al limbii noastre istorice, literare, de cultură și scrise. Acestea sunt noțiuni bine cunoscute în întreaga lume și ar fi o mare eroare dacă nu ar fi și la noi însușite în școli, licee, instituții, universități, academii.

Deci, păstrându-ne coloritul, originalitatea, specificul, accentul și frumusețea graiului nostru moldovenesc, purificându-l și îmbogățindu-l, noi, folosind imensul tezaur al vocabularului limbii și literaturii române, nu avem decât să învățăm a vorbi și a scrie o limbă cultă, literară, care se numește limba română.

Oare această tendință firească a oricărui neam și popor de a vorbi și a scrie o limbă cultă poate fi străină voinței neamului și poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-și dorește ca fiul său să nu cunoască mai multe ca el? Oare, făcând atâtea, din puținul pe care ni-l putem permite în condițiile de astăzi, pentru dezvoltarea și funcționarea altor limbi vorbite pe teritoriul țării, avem dreptul să ferecăm în formule greșite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?

Vă invit, domnitor deputați, să răsfoiți textele stenogramelor cu alocațiunile dumneavoastră de acum patru-cinci ani. Vă asigur, veți descoperi cu plăcere că noi toți, cu greu, dar totuși, din an în an, învățăm a vorbi și a scrie mai corect. Aceasta s-a putut întâmpla doar datorită evoluției spre bine a mediului lingvistic în viața noastră cotidiană și nu fără însușirea și respectarea normelor limbii române, inclusiv cu ajutorul dicționarelor de limbă română pentru diverse domenii, care sunt prezente astăzi pe masa fiecărui elev, student, profesor, specialist.

Putem noi, oare, să ne imaginăm că multitudinea de lucrări, miile de dicționare pot fi retipărite și numite așa cum prevede articolul 13 din Constituție? Ce ne facem cu miile de manuale de limbă română tipărite deja, a căror utilizare este stopată de același articol 13? Cum vom edita manualele având pe copertă titlul „Limba moldovenească”, dacă cunoscuții autori ai acestora nu doresc să le semneze?

Se vehiculează ideea cum că schimbând denumirea limbii de stat în actuala Constituție pierdem statul, pierdem republica, independența... Nu este adevărat. Denumirea limbii oficiale, se știe, nu este obligatorie și pentru numele statului, poporului. În peste 50 de țări ale lumii limba oficială, limba vorbită este engleza, în peste 20 – spaniola, în circa 30 – franceza.

Domnitor deputați,

Acestea fiind spuse, înaintez Parlamentului republicii următoarele propuneri:

P r i m a. În conformitate cu articolele 73 și 141 ale Constituției Republicii Moldova, Vă prezint spre examinare și aprobare următorul proiect de lege:

LEGE

privind modificarea articolelor 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova

Parlamentul adoptă prezenta Lege.

Art. 1. – Alineatul (1) al art. 13 din Constituția Republicii Moldova se modifică și va avea Următorul conținut:

„(1) Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română”.

Alt. 2. – Alineatele (1) și (2) din articolul 118 se vor da într-o nouă redacție:

„(1) Procedura juridică se desfășoară în limba română.

(2) Persoanele care nu posedă sau nu vorbesc limba română au dreptul de a lua cunoștință de toate actele și lucrările dosarului, de a vorbi în instanță prin interpret”.

Alt. 3. – Prezenta Lege intră în vigoare la data publicării.

Președintele Parlamentului
Republicii Moldova

În conformitate cu articolul 141 al Constituției Republicii Moldova, vă prezint concomitent avizul pozitiv al Curții Constituționale din Republica Moldova referitor la prima mea propunere.

A doua propunere. Întrucât se preconizează ca Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite să fie perfecționată, consider rațional ca proiectul de lege ce se elaborează în acest scop să includă definițiile și reglementările respective despre noțiunea, folosirea și ocrotirea graiului moldovenesc ca parte indispensabilă a limbii române.

Anume despre ocrotirea graiului moldovenesc, și nu despre existența a două limbi am vorbit mai bine de un an în urmă în cadrul Congresului „Casa noastră – Republica Moldova”, dar, din păcate, n-am fost auzit și n-am fost înțeles. Iată de ce îmi permit să citez din acel discurs:

„Poporul nostru vrea să trăim cu frații români în bună înțelegere, așa cum le șade bine neamurilor. El vrea cu farmecul graiului său să vorbim aceeași limbă, cu propria voce și melodie a fluierului său să cântăm aceeași doină, cu frumusețea hainei sale să dansăm aceeași horă, cu învățătura istoriei drepte a neamului său de moldovean să citim aceeași carte. Astfel să ne păstrăm reciproc originalitatea și nu cu sfială, dar cu demnitate, fără a risipi nimic din ce-i este propriu, din ce este etern moldovenesc, să fim și de acum înainte ca frații și la bine, și la rău, astfel ca să putem munci cu spor ogorul său, să putem îngriji cu sânguință casa sa”.

Domnilor deputați,

Dacă recunoaștem că Academia de Științe a Moldovei este cel mai prestigios for științific al țării, care realizează și coordonează politica științifică în domeniul cercetărilor fundamentale, dacă ne-am angajat să respectăm drepturile și libertățile omului consfințite și apărate prin Legea Supremă a Societății și a Statului – Constituția, care prin alineatul (1) al articolului 33 stabilește că libertatea creației artistice și științifice este garantată și creația nu este supusă cenzurii;

dacă tindem spre o participare activă la procesul de integrare și colaborare europeană și dorim, prin aceasta, să fim recunoscuți și înțeleși de către forurile științifice internaționale de pe continent și din întreaga lume;

dacă vrem să demonstrăm lumii că posedăm maturitatea civică și politică necesară pentru a ne soluționa pașnic una dintre cele mai sensibile și delicate probleme ale societății,

Vă îndemn să susțineți și să votați proiectul de lege prezentat. Prin acest vot să trecem împreună răscrucea blestemată, vorba lui Ion Druță, spre care am fost împinși până acum, să o trecem cu bărbăție și demnitate pentru ca, după cum mai spunea maestrul, energia umană a întregului neam să nu se mai ducă pe vânt.

Vă invit să ascultăm și sfatul unui alt copământean al nostru, unul dintre cei mai iluștri savanți lingviști contemporani din lume, profesorul Eugeniu Coșeriu, originar din Mihăileni, Râșcani, cunoscător în profunzime al principalelor limbi moderne și clasice, profesor de limba română, lingvistică generală, indoeuropeană, romanică, spaniolă în mai mult de 30 de universități, membru de prestigiu, președinte al diverselor societăți lingvistice, membru al diferitelor academii (inclusiv din Chișinău) și instituții academice din Europa, Asia și America, Doctor Honoris Causa al 17 universități din lume, inclusiv al Universității de Stat din Moldova.

Referindu-se la problema legată de denumirea limbii în Constituția țării noastre, în cadrul celui de-al cincilea Congres al Filologilor Români, ce a avut loc în iunie trecut la Iași și Chișinău, domnul Eugeniu Coșeriu a spus: „Tocmai, dacă respectăm acest Parlament, suntem datori să-l considerăm de bună credință, doritor de a stabili și a promova adevărul și doritor de a respecta identitatea etnică și culturală a popoului băștinaș și majoritar din republică, cel puțin în măsura în care respectă identitatea etnică și culturală a populațiilor minoritare conlocuitoare; și avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol și ocară în fața istoriei”.

Este nu numai un sfat pentru Parlamentul nostru. E și o lecție de comportament, de respect a unui savant față de parlamentari. Sunt sigur că, dacă ultrapatrioții de pe la noi însușeau și urmau această lecție, nu avea loc nici confuzia legată de articolul 13.

Domnilor deputați,
Onorată asistență,
Stimați concetățeni,

Am convingerea că, la fel ca și mine, Dumneavoastră, întreaga societate dorim ca astăzi, odată cu prezentarea proiectului de lege pentru operarea unor modificări în Constituție, să punem capăt confruntărilor fără

niciun sens pe marginea temei date, să întoarcem această regretabilă filă din istoria noastră și să o facem onest, fără alai și manifestări zgomotoase.

În situația noastră concretă nu vor exista nici învingători, nici învinși. Adevărul este că noi toți, în loc să facem cel mai simplu și important lucru – să învățăm a vorbi și a scrie corect, am pierdut amar de vreme pentru ca să dovedim unul altuia ceea ce, de fapt, nu are nevoie de dovadă.

Suntem în frumoasele și înălțătoarele Sărbători ale Învierii, ale Sfințelor Paști. Domnul să ne ajute să fim la înălțimea exigențelor ce ni le dictează viața pentru prosperarea țării și a noastră a tuturor.

Dorindu-vă sărbători fericite, Vă mulțumesc pentru atenție și înmânez Președintelui Parlamentului mesajul și documentele respective în problema abordată.

(„Limba Română”, nr. 3 (21) 1995, p. 45-51)

Abstract

**“The Romanian language is the correct name of our language”.
The message of the President of the Republic of Moldova
presented to the Parliament on April 27, 1995**

Keywords: *Mircea Snegur; Republic of Moldova; parliamentary speech; democracy; human rights; transformation; official language; national unity; democratic reforms; societal solidarity; identity; Romania*

This is a transcript of a speech given by the President of the Republic of Moldova, Mircea Snegur, to the Parliament on 27th April 1995. The speech addresses several critical issues pertaining to the transformation of the country, including notions of democracy, dignity, human rights, and free personality development. The President stresses the importance of adhering to European and global communities' standards and expressing optimism despite going through a difficult phase. The speech also covers controversial topics such as the right to strike, the naming of the state's official language, and the fraught question of the republic's identity and relationship with Romania. The homage to Mircea Snegur emphasizes a commitment to democratic reforms, societal solidarity, and national unity.

Alexandru BANTOȘ

Cine trage sforile la Guvern?

Publicat acum 30 de ani în ziarul „Literatura și arta” (nr. 10, 1993), articolul era un semnal de alarmă și un reproș direct adresat guvernanților de atunci, care sabotau activitatea Departamentului de Stat al Limbilor, instituit simbolic printr-un Decret al Președintelui Mircea Snegur pe 31 august 1991, de Ziua Limbii Române. Creată sub presiunea exercitată de societatea civilă, noua subdiviziune guvernamentală (director general profesorul Ion Dumeniuk, prim-vice-direc-tor ziaristul Alexandru Bantoș, vice-direc-tor juristul Nicolae Cobâleanski), având din start susținerea Președintelui Snegur, învinge barierele birocratice și resentimentele „moldoveniste” ale funcționarilor de la guvern, devenind un veritabil și consecvent centru de promovare a limbii române în toate sferele vieții economice, sociale și politice. Existența instituției însă a fost precară: primul document emis de Parlamentul dominat de agro-comuniști, de socialiști și de interfrontiști, după alegerile din 27 februarie 1994, viza lichidarea Departamentului, iar printr-o circulară secretă se interzicea angajarea colaboratorilor acestuia în instituțiile și organizațiile de stat.

... Venise un timp când Președintele Snegur pierduse temporar legătura cu realitățile lingvistice din republică.

Specialiști „de marcă” naufragiați din structurile statale anterioare au inundat aparatul Guvernului. Sunt lupii care și-au schimbat părul, iar nu și năravul. Restructurându-se fulgerător, așa precum a cerut-o conjunctura, acceptând public și cu zarvă ideile pe care, tot ei, acum câțiva ani le detes-tau cu înveninare, pricopsiți peste noapte, de fapt rămași cu și în posturi-

cheie, vechii nomenclaturiști „conduc Țara”. Independenți și suverani până în măduva oaselor, în special „față de români și față de tot ce-i românesc”, cu gândul mereu la vremurile de altădată, când nimeni nu îndrăznește să le zică „moldovenilor” că sunt „români”, efemerii noștri demnitari nu fac nimic, dar absolut nimic pentru „a consolida”, vorba vine, independența și suveranitatea ai căror partizani se declară cu emfază, ci, dimpotrivă, periclitează, surpă elementarele, plâpânde de victorie ale unui popor care, sufocat de minciună, de false promisiuni și sterpe divagații politice, nu mai crede în nimeni. Și în nimic. Nici în propria forță.

Or tocmai starea de incertitudine generală s-a dovedit potrivită pentru acțiuni subversive în economie, pentru loviturile „din umbră” date mișcării de eliberare națională de către cei ce l-au slujit și continuă să-l slujească pe Iuda-veneticul, Iuda-mancurtul, Iuda-vânzătorul de neam.

Grație unor slujbași cu veleități de patrioți-internaționaliști, Guvernul își conturează tot mai pronunțat imaginea de stăvilă al renașterii naționale a românilor din stânga Prutului, și nu cea de propulsor al spiritualității neamului, cum ar fi fost normal să fie.

Adevărul acesta poate fi ușor probat analizând, spre exemplu, atitudinea unor funcționari ai Executivului față de problema limbii de stat, față de organismul guvernamental chemat să urgenteze procesul de repunere a limbii române în drepturile ei firești. Or istoria creării Departamentului de Stat al Limbilor nu este decât o cronică sinistă a felului cum poate fi compromisă, discreditată o idee, o cauză. Ne vom convinge pe parcurs, faptele sunt de față, că Executivul nu a avut și nu are nevoie de o subdiviziune ce ar fi înlăturat deja la sigur, în și prin structurile statale, prejudiciile aduse limbii noastre, în genere spiritualității românești din Basarabia, de către regimul totalitar sovieto-comunist. În mod normal, instituția în cauză ar fi trebuit să devină mâna dreaptă a Executivului, cu sediul chiar în Casa Guvernului (spațiu există berechet!), având posibilitatea de a dirija și a influența optim trecerea la limba oficială în toate sferele vieții. S-a procedat însă altfel, Departamentul fiind marginalizat, neglijat în chip metodic, așa încât la un an de la fondare trebuie să o ia de la început.

Conceptul creării unui Departament special a prins contururi odată cu emiterea Decretului Președintelui Republicii din 30 august 1991. Tre-

cuseră deja doi ani de la proclamarea statalității limbii „moldovenești” și momentul instituirii unui asemenea departament întârzia. În republică nimeni la nivel de stat nu era preocupat de problema în cauză și, deci, se produsese doar niște schimbări cosmetice, de suprafață, prin osârdia nomenclaturii „naționale”, limba oficială de lucru, de altfel ca și acum aproape pretutindeni continuând să fie cea rusă. Este emis Decretul pomenit și, voiau funcționarii de la Executiv sau nu, ei urmau să-l execute.

Aproape o lună este căutată cu febrilitate candidatura pentru postul de director, cei cărora li se propune funcția refuză, unul după altul. Era proaspătă căderea dlui Mircea Druc, în care mulți își investiseră speranțele de mântuire, iar Guvernul Muravschi nu inspira încredere, lucru ce s-a adeverit ulterior. Cine ar fi cutezat în situația dată să se aventureze în lupta cu morile de vânt?! Anume în acest context se face propunerea și regretatului Ion Dumeniuk, ucrainean, contaminat de un optimism incurabil și crezând în izbânda noastră mai mult ca noi. Fiind sigur că are rezistență fizică nelimitată, profesorul universitar a acceptat propunerea, ce-i drept, cu niște condiții principiale. Știind foarte bine că în domeniul cultivării limbii române, creării premiselor reale de trecere la limba de stat în doi ani se făcuse extrem de puțin, a precizat în cadrul întrevederii cu dl V. Muravschi, pe atunci prim-ministru, că acceptă funcția dacă:

- a) Departamentul va avea un ziar al său, dacă revista „Limba Română” va trece în subordinea Departamentului;
- b) editura C.C. al P.C.M., orfană după puciul din august 1991, va trece în subordinea instituției pe care urma s-o conducă, astfel creându-se o bază concretă și sigură de activitate a viitorului Departament.

Prim-ministrul a acceptat fără nicio rezervă doleanțele, subliniind că totul e oportun și realizabil. Cât de sincer a fost demnitarul s-a văzut foarte curând. „Uitând” cu desăvârșire de promisiuni și de amabilitatea exagerată manifestată la investire, dl Muravschi se comporta cel puțin incorect, determinându-l pe directorul inexistentului Departament să facă ore întregi anticameră. Zadarnice erau și numeroasele demersuri, scrisori, explicații în care se motiva necesitatea aprobării urgente a Hotărârii privind activitatea Departamentului, pledoariile pentru o anume structură

a viitoarei instituții. Zbuciumul profesorului era tratat cu dispreț. Epui-
zat și distrus de indiferența „celor de sus”, Ion Dumeniuk relua „vizitele”
constant și cu mai multă îndărătnicie, cu mai multă îndârjire.

Printre însemnările rămase de la onestul profesor se află și următoarea:
„2 ianuarie 1992, documentul principal sustras, Lupoi: rămâne pro-
blema finanțelor”. Enigma frazei cititorul o va dezlega ceva mai încolo.
Acum însă îl rog să rețină: la 22 noiembrie 1991 Ion Dumeniuk face un
demers pe lângă Guvern în care insistă ca la ședința imediat următo-
are să fie pus în dezbatere Regulamentul Departamentului, structura,
personalul scriptic și fondul de retribuire a muncii, precizând că docu-
mentele respective „sunt coordonate cu Ministerul de Finanțe al Re-
publicii (viza dlui Chițan e făcută pe un exemplar de hotărâre alăturat),
cu Ministerul de Justiție al Republicii Moldova (avem acordul oral al
dlui ministru Barbăneagră, la care am fost în audiența la 20 noiembrie
a.c.). La redactarea definitivă a proiectelor de documente enumerate –
subliniază directorul – s-a ținut seama de obiecțiile și propunerile mi-
nisterelor și departamentelor care le-au avizat în prima variantă, pre-
cum și de decizia adoptată în ședința preventivă din 15 noiembrie a.c.,
prezidată de dl M. Platon”. Demersul sfârșește cu precizarea: „Socot că
nu mai există niciun temei pentru tăgădare”.

De aceeași părere a fost și dl C. Oboroc, viceprim-ministru, care, gă-
sind lucrurile puse la punct și tocmai potrivite pentru a fi examinate la
Guvern, emite următoarea circulară: „Consider necesar includerea în
ordinea de zi a ședinței Guvernului Republicii Moldova a proiectului
de hotărâre «Cu privire la sarcinile de bază ale Departamentului de
stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul Repu-
blicii Moldova, structura, personalul scriptic și Regulamentul Depar-
tamentului»”.

A se remarca un detaliu: sub circulară se disting iscălitura doam-
nei S. Bolduratu (aceeași mână fixează data 25.11.91) și cea a dlui
S. Musteață, dovadă că și domniile lor, în calitate de membri ai Secției
probleme sociale a Guvernului nu au niciun fel de rezerve și, logic con-
chidem, sunt de acord ca documentele să fie puse în discuție.

Dar intervine ceva (cineva) și, incredibil, convingerile funcționarilor
din secția respectivă sunt „ușor” cenzurate, astfel că la 11 decembrie

Președintele Mircea Snegur la sfat cu... poporul

1991 domnului Ion Dumeniuk i se „înmânează” un aviz (întocmit cine știe la sugestia cui!) în care se resping categoric documentele de constituire a viitorului departament, documente deja acceptate, precum am arătat mai sus.

După ce ia act de acest aviz, de altfel superficial și lipsit de argumente, dl Dumeniuk expediază pe adresa primului-ministru o lungă notă explicativă în care demonstrează limpede inconsecvența și iresponsabilitatea funcționarilor angajați în procesul de constituire a departamentului, subliniind oportunitatea deciziei guvernamentale în domeniu. Când se părea că nu mai există motive pentru a amâna soluționarea problemei, iată că în chiar a doua zi a fatalului an 1992, pe la 12.00, Ion Dumeniuk revine la redacția revistei „Limba Română”, pământiu la față (exact așa arăta în ultimele clipe ale vieții, la 3 noiembrie 1992, când colegul Alexei Bojoga l-a smuls din mulțimea adunată la înmormântarea Doinei și a lui Ion Aldea-Teodorovici), cu respirația sacadată, rășfoia dosarul Departamentului, căutând cu înfrigurare documentul „pierdut” de Cancelaria Guvernului.

Cum a continuat să fie regizată amânarea privind constituirea Departamentului limbilor, discreditarea ideii unei asemenea instituții guvernamentale se poate vedea lesne din Memoriul adresat Președintelui Republicii, memoriu care, bănuim, a fost ferit de ochii conducătorului,

de vreme ce Domnia Sa nu a reacționat la strigătul disperat al unuia dintre marii și adevărații noștri patrioți. Citez (documentul respectiv cu nr. 41-a a fost trimis președinției la 20.04.92): „Se împlinesc în curând opt luni de zile de la publicarea Decretului «Cu privire la Departamentul de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova» și șapte luni din ziua în care am fost numit în funcția de director general al departamentului în cauză, timp suficient pentru a fi întrebați ce-am făcut, ce facem, de ce nu prea dăm semne de viață etc. Asemenea întrebări își pun (și ne pun) unii ziariști, lucrători ai radioteleviziunii naționale, precum și unii deputați, care au auzit câte ceva despre odiseea noastră, dar care nu cunosc nici a suta parte din dificultățile cu care ne-am confruntat pe parcursul a 5 luni de zile, de la 20 septembrie 1991 până la 10 februarie 1992, ziua în care a fost semnată, în sfârșit, Hotărârea nr. 72 a Guvernului cu privire la formarea departamentului în cauză. Actualmente, pentru că nu rămân decât 4 luni până la încheierea unui an de la adoptarea decretului respectiv, aceleași persoane care s-au făcut luntre și punte spre a trăgăna la nesfârșit sau poate chiar a zădărnici crearea departamentului lansează tot felul de zvonuri menite să-i scoată basma curată, să dea vina pe altul, să găsească în caz de necesitate un țap ispășitor. (Vom vedea că activitatea distructivă vizată de regretatul Ion Dumeniuk a continuat și mai continuă. – A.B.). Voi publica, în timpul apropiat, o relatare mai amplă cu nume și detalii; nu că aș căuta să mă justific, ci pentru ca lumea să știe cine (și, mai ales, în ce mod) a încercat să compromită o cauză de importanță de stat majoră și, trebuie s-o recunoaștem, a reușit în bună parte.

Oricum, am pierdut o jumătate de an, timp în care departamentul ar fi putut face ceva concret în vederea realizării sarcinilor puse pe seama lui.

În cele ce urmează voi relata doar câteva detalii mai concludente pentru problema în discuție.

Înainte de a-mi da acordul să vin la departament, am examinat atent textul decretului din 30 august 1991, am luat cunoștință de personalul fostului Centru Republican de Terminologie ce urma, în conformitate cu buchia decretului, să fie reorganizat, în termen de o lună de zile, într-un Departament de stat în sarcina căruia se puneau două obiective extrem de importante:

1) asigurarea executării legilor în vigoare cu privire la limbi și 2) realizarea Programului complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova. Îmi parvenise între timp de la Academie o scrisoare din 17 septembrie 1991 primită la Guvern ce conținea o primă expunere a conceptului departamentului și în partea finală a căreia erau făcute propuneri «pentru importanta funcție de director general al Departamentului în cauză».

Mi-a parvenit, de asemenea, un exemplar de aviz al Ministerului de Justiție asupra proiectului decretului, aviz datat cu 2 august 1991 (deci cu 4 săptămâni înainte de semnarea lui), în care se propunea clar ca punctul 1 să conțină «formarea departamentului», nu «reorganizarea C.R.T. în departamentul de stat», iar «Centrul Republican de Terminologie de la Academia de Științe să fie transferat în componența Departamentului». Nu știu cine și din care motive a ignorat acest aviz rațional, semnat de dl I. Anton, ministru adjunct al Justiției.

Am înțeles însă foarte bine că se intenționa a schimba doar firma fostului Centru Republican, lăsând totul pe vechi, inclusiv conducerea lui, ceea ce mi se impunea insistent pe parcursul celor câteva luni (de la 16 octombrie, când am prezentat prima variantă a documentelor, și până la 10 februarie a.c., când a fost semnată Hotărârea nr. 72). Nu am cedat presiunii din următoarele motive principiale.

Ar fi fost o profanare evidentă a cauzei dacă acceptam ca lucrătorii fostului C.R.T. să devină, printr-o simplă manipulare cancelărească, funcționari, inspectori de stat însărcinați cu controlul asupra respectării legislației lingvistice și asupra realizării (de către ministere, departamente, procuratură, judecătoria etc.) a Programului complex de stat. Dar nu eram eu naivul cela ca să accept o asemenea ineptie, fapt care i-a întăritat contra mea pe funcționarii de la cancelaria Guvernului, deprinși ca miniștrii și șefii de departamente să execute docil indicațiile domniilor lor. În caz contrar, devii persona non grata și ești tratat respectiv, chiar dacă ai dreptate. Voi cita doar un singur caz pe care îl voi expune pe cât se poate de succint.

După ce am cedat multe lucruri bune din primele două proiecte, după ce obținusem aprobarea fondului de salariu pentru ambele subdiviziuni – departamentul propriu-zis și Centrul Național pentru Standarde

de Limbă (ultimul creat pe baza fostului C.R.T., scos din structura Academiei și subordonat reglementar și gestionar Departamentului), după ce și Academia, în al doilea aviz al său, a recunoscut această variantă (ca un aparat central și o instituție științifico-metodică subordonată Departamentului) corespunde necesităților de asigurare a legislației în vigoare cu privire la limbi și poate fi aprobată în ansamblu, după ce dl C. Oboroc a dat două dispoziții în scris și tot două dispoziții a dat Prim-ministrul ca actele să fie prezentate spre aprobare Guvernului, mă pomenesc, la începutul lui ianuarie curent, în cabinetul dlui Lupoi care îmi declară cu franchețe că nu am aprobate finanțele decât pentru una dintre subdiviziuni. De bună seamă, din mapa pe care o prezentasem dnei S. Bolduratu pe la mijlocul lui decembrie lipsea exemplarul intermediar al proiectului de Hotărâre, vizat de viceministrul Chițan încă la 19 noiembrie 1991 și de dl V. Muravski, la 11 decembrie al aceluiași an. Cine a sustras documentul nu se știe. Știam doar că dna Bolduratu se afla în concediu. Și atunci am prezentat dlui Lupoi un exemplar xerografiat, declarându-i că mai am câteva. Mi s-a promis că actele vor fi aprobate în curând. Acest «în curând» a fost să fie abia 10 februarie a.c.*).

Sosise între timp încă un aviz din partea Ministerului de Finanțe, semnat de dl Luchian (recurgând la același scenariu, funcționarii de la Guvern au solicitat de la Finanțe un al doilea aviz – întâmplător! – și în 1992 la reexaminarea documentelor Departamentului – A.B.), prin care au fost din nou confirmate cele două subdiviziuni ale Departamentului mult controversat, dar, de această dată, personalul scriptic pentru C.N.S.L. (fost C.R.T.) se propunea să fie redus de la 30 la 15 unități, conform Hotărârii din 1989, pe care dna Bolduratu a scos-o de prin arhive și a ținut – cu tot dinadinsul – s-o includă în dosarul Departamentului, motivând gestul său prin marea grijă pe care o poartă bugetului republican, uitând de acele zeci de milioane care au fost cheltuite în primii doi ani trecuți de la adoptarea legilor lingvistice întru realizarea Programului complex, sume pe care ar trebui să le verifice Departamentul pentru controlul de stat și față de care sumele solicitate de mine sunt infime.

Așadar, Departamentul limbilor își începe existența de facto de la 10 februarie a.c., dacă poate fi numită existență aflarea lui în stradă în sen-

sul adevărat al acestui cuvânt (am în vedere departamentul propriu-zis, în care urmează să aranjez 25 de funcționari). Iată încă o dovada a atitudinii «binevoitoare» și «patriotice» față de acest copil nedorit de Executivul nostru, mai exact de funcționarii din secțiile Cancelariei de stat a Guvernului...

Având destule argumente ce denotă că Guvernul sabotează crearea de facto a Departamentului în condițiile când limba de stat nu funcționează eficient, fiind marginalizată ca și pe timpurile regimului totalitar (anume acest fapt a fost constatat în urma controalelor întreprinse), apelăm la ajutorul și sprijinul Dumneavoastră, rugându-vă să interveniți spre a determina Guvernul să ne repartizeze sediu și, în general, să-și schimbe atitudinea față de Departamentul a cărui misiune supremă e să repună în drepturile firești limba statului suveran Moldova”.

După alte nenumărate intervenții, scrise și orale, sub presiunea directă a funcționarilor de la Președinție, în special a dlui Dumitru Țara, ni se repartizează, în fine, sediu la Casa Editurilor. Astfel, la 15.05.92, avem la mână cheile câtorva cabinete absolut goale, fără niciun birou, fără niciun scaun. Descoperim, într-un depozit, o masă demontată. O închegăm, mai găsim și un scaun și, iată, „șeful” are „tot ce-i trebuie pentru a conduce”. Ceilalți angajați, când se află „la serviciu”, stau în picioare sau pe pervazul ferestrelor. Am tot lucrat în asemenea condiții până la sfârșitul lunii august 1992, când împrumutăm de la Editura „Hyperion” 6 mese și 13 scaune vechi, pe care le reparăm. Mai trece o vreme și își face „milă de noi” directorul Editurii „Universitas” – Iurie Colesnic, care ne vinde contra unui preț de nimic alte câteva mese, după care ne considerăm boieri în toată legea. Văzând că nu avem în continuare ascultare la palat și aflându-ne tocmai în preajma sărbătorii „Limba noastră cea română”, recurgem la un tertip: lansăm zvonul că Domnul Mircea Snegur va vizita Departamentul limbilor. Efectul a fost mai mare decât cel scontat: gazdele (Casa Editurilor) propun Directorului nostru un alt cabinet, mobilat – jos pălăria!, cu anticameră, ca la miniștri, ne fac cadou, de asemenea, câteva scaune noi și, principalul, ne pun la dispoziție (provizoriu) tocmai trei numere de telefon. Pe la sfârșitul lunii septembrie deci, mai împrumutând, mai reparând, mai legând tei de curmei, avem și cabinete, și mobilă. Lucrăm și con-

tinuăm să amintim permanent Guvernului că o instituție de stat nu se poate afla într-o asemenea situație jalnică. Tocmai în această perioadă de incertitudine, la 21.09.92 este emis un nou Decret al Președintelui Republicii, pregătit de Departament și ajustat de Guvern, în care, spre surprinderea noastră, din „grija” funcționarilor de la Executiv, ni s-a făcut din deget, fiind preveniți: activitatea instituției este nesatisfăcătoare. La apariția decretului, Ion Dumeniuk a zâmbit trist, spunând doar atât: n-o să le meargă. Dar s-a întâmplat altfel! Or despre asta fostul director nu mai știe!

Atunci însă, în septembrie, în una din dările de seamă expediate Guvernului, la capitolul Dificultăți, consemnam: „Local pentru departament am primit, în sfârșit, dar nu putem procura mobila necesară, nu putem, instala telefoane, deoarece ambele conturi (al C.N.S.L. și cel al Departamentului) sunt blocate. Din aceeași cauză nu primim normal salariile și riscăm să rămânem și fără cei câțiva funcționari pe care am reușit să-i angajăm”.

Or acest pericol, imposibilitatea de a selecta cadre cât mai competente, nu a putut fi evitat. Mulți dintre intelectualii noștri, sensibili la jocul de culise din Guvern, conștienți de faptul că Executivul nu a fost și deocamdată nu este dispus să susțină, să sprijine sincer activitatea Departamentului limbilor, nu s-au lăsat ademeniți de iluzii deșarte, fiind siguri că sub tutela actualilor slujbași de la Guvern nu poate fi creată o instituție de stat capabilă să promoveze o politică lingvistică onestă, echitabilă și care să asigure revenirea românilor din stânga Prutului în albia firească a spiritualității lor strămoșești. Anume din acest motiv dnii I. Melniciuc, Gh. Rusnac, A. Eremia, I. Scrifos, D. Mihail, A. Scobială, Gh. Negru, B. Druță, V. Martin și mulți alții, interesându-se de situația în care se afla Departamentul și cumpănind bine lucrurile, au refuzat să accepte angajarea.

Și bine au făcut, deoarece atâta vreme cât în structurile guvernamentale actuale mai mișună „oamenii zilei de ieri”, înarmați cu arsenalul ideologic de tristă amintire, travestit, ce-i drept, în patriotism local, suveran și independent, vom continua să ne împotmolim în mocirla deznaționalizării definitive.

Sindromul nesfârșitelor „coordonări” și „consultări”, moștenit de la ve-

chiul sistem de conducere, se manifestă în toată amploarea lui ori de câte ori trebuie amânată sau zădărnicită soluționarea unei probleme. Un caz simplu, dar edificator. Încă vara trecută, în scopul reglementării procesului de reevaluare a onomasticii naționale, Departamentul a abordat necesitatea instituirii unei comisii republicane. După multiple consultări, Departamentul, împreună cu institutul de Lingvistică al Academiei, cu factori de decizie de la Guvern, alcătuiește o asemenea comisie, propunând-o spre examinare la 10.XI.92. La două săptămâni Secția probleme sociale restituie Departamentului lista pentru „a înlătura niște virgule de prisos”. O redactilografiam și la 24.XI.92 o readresăm. Peste alte două zile ni se spune că e nevoie totuși de un aviz al Academiei. Protestăm, subliniind că e o chestiune pur formală, dar ni se reproșează că ne încăpăținăm și că refuzăm să însușim niște reguli elementare de elaborare a documentelor guvernamentale. Evident, ne supunem și la 26.XI.92 expediem Academiei documentul, răspunsul primindu-l la 30.XI.92. Mai „călătorind” o lună prin birourile Cancelariei Guvernului, comisia este, în fine, aprobată, tocmai la 5 ianuarie 1993.

O istorie similară s-a întâmplat și cu documentele ce vizau rezultatele controlului efectuat de Departament în subunitățile Ministerului Comerțului și Resurselor Materiale. Propunându-le inițial spre examinare Guvernului la 06.10.92, întorcându-ni-se pentru „a coordona” rezultatele cu ministerul în cauza, pregătim și punem la dispoziția Executivului la 21.10.92 „Nota informativă”, „Avizul Ministerului” și „Proiectul de hotărâre”. Tărăgănarea a continuat până la 24 ianuarie 1993, când situația respectivă din minister a fost discutată la ședința Comisiei republicane pentru controlul asupra realizării Programului complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova.

Apropo de Comisie! Prima de acest fel a fost creată încă de Guvernul Pascari, la 30 octombrie 1989, a doua – de Guvernul Druc, la 24 aprilie 1991. Cât nu a existat Departamentul de Stat al Limbilor, crearea unei asemenea comisii era justificată, acum însă a pleda în favoarea unui asemenea organism constituit pe baze obștești înseamnă a urmări scopuri în totală discordanță cu prevederile Decretelor prezidențiale privind activitatea Departamentului. Precum s-a văzut la prima ședință a

acestei comisii, „nașii” ei nu au fost în stare să explice care este statutul, competența instituției respective, de ce programul ei de lucru coincide, îl dublează pe cel al Departamentului.

Deci iată situația ce reclama într-adevăr o „coordonare” cu Departamentul de Stat al Limbilor. Dna S. Bolduratu, secretara Comisiei, „a uitat” să consulte Departamentul, precum „a uitat” să solicite consimțământul unor titulari de a fi membri ai respectivei comisii. În consecință, prima ședință n-a adoptat hotărârea propusă, nici planul de lucru, viitorul ei rămânând în general confuz.

Implacabil, istoria se repetă totuși. Acum un an, impunându-i-se Departamentului doar funcția de control (între altele, cele câteva proiecte prezentate de profesorul Ion Dumeniuk includeau „structura și funcțiile suplimentare” ale Departamentului, prevăzute ulterior în Decretul Președintelui Republicii Moldova din 21.09.92, dar, fiind respinse categoric timp de o jumătate de an, septembrie 1991–februarie 1992, tergiversarea instituirii Departamentului riscând să continue, directorul inexistentei subdiviziuni guvernamentale a fost pus în situația de a accepta cea mai umilă și mai fără perspectiva variantă, destinul falimentar al Departamentului fiind deja programat), deci fiind acceptată doar funcția de control, – luați aminte! – în condițiile unei legislații perimate, imperfecte și care consfințește, de fapt, supremația limbii ruse**, ca și pe timpuri, în situația când nu avem o lege specială privind sancționarea pentru nerespectarea limbii de stat – s-a știut prea bine că vom bate pasul pe loc și că efectul activității Departamentului va fi minim sau chiar nul.

Deplorabila stare de lucruri am prevăzut-o din capul locului și ea s-a adevărit după câteva luni de activitate a Departamentului. Iată de ce, după molcomirea fastului prilejuit de ziua de 31 august 1992, conducerea Departamentului, alarmată de randamentul scăzut al instituției, a solicitat o întrevvedere cu Președintele Republicii dl Mircea Snegur. Întâlnirea de la Președinție, la care au participat dnii I. Dumeniuk, C. Tănase, N. Mățaș, M. Coșcodan, I. Borșevici, s-a vrut a fi o cotitură în abordarea mecanismului de trecere la limba oficială, aici fiind analizate sincer, deschis cauzele ce estompează procesul de revigorare a limbii române și țin în anonimat Departamentul.

Consecința directă a întâlnirii a fost apariția Decretului Președintelui Republicii Moldova de la 21 septembrie 1992.

Documentul, constatând impasul în domeniu, preconiza măsuri urgente de redresare a situației. Astfel, conform Decretului, Guvernul urma „**să reexamineze(!) structura și funcțiile Departamentului de Stat al Limbilor**”. Ne-am gândit că de astă data vom fi scutiți de vicioasa practică de elaborare și aprobare a documentelor guvernamentale. Ne imaginam că Decretul Președintelui va exclude în mod automat hârțogăria inutilă, „coordonările” de prisos, care întotdeauna au avut scopul de a crea paravanul după care unii funcționari și-au ascuns iresponsabilitatea, incompetența și pornirile meschine. Spre decepția noastră, mașinăria birocratică și de această dată a funcționat impecabil, mai dihai ca în vremurile triumfalelor cincinale.

La indicația lucrătorilor din Secția probleme sociale, am trimis (la 1 și 2 octombrie 1992) documentele (elaborate în română și rusă) spre a fi avizate la ministerele și departamentele de resort, insistând să ni se răspundă cât mai urgent. Avizele însă ne-au parvenit după cum urmează: la 9.10.92 de la Procuratura Republicii și de la Departamentul de Stat pentru Edituri, Poligrafie și Comerțul cu Cărți, și tocmai la 26.10.92, aproape peste o lună, de la Ministerul Finanțelor. Am încheiat definitivarea documentelor la 2 noiembrie, dar survine moartea dlui Ion Dumeniuk și proiectele cu iscălitura fostului director al Departamentului sunt expediate abia la 10 noiembrie. Restituindu-ni-le peste 10 zile, la 20 noiembrie 1992, „omul nostru la Guvern” ne-a făcut oral câteva observații, propunându-ne să solicităm un aviz și Ministerului Economiei Naționale. Am reproșat că e târziu, că ar fi fost bine să știm din timp despre necesitatea acestui aviz și că încălcăm deja termenele prevăzute de decret. Dna Bolduratu însă avea convingerile sale: fără acest aviz documentele Departamentului „nu vor trece”. Am urmat deci îndemnul, expediind în aceeași zi proiectele pe adresa instituției respective.

Concretizând telefonic că Ministerul Economiei nu are observații esențiale, dând curs propunerilor făcute anterior, expediem Guvernului la 24 noiembrie cea de-a doua variantă a documentelor. Întrucât dna S. Bolduratu plecase în concediu, începem „a colabora” la ajustarea proiectelor cu dl I. Rabacu. Prezentăm și a treia variantă a proiectelor.

Așteptăm reacția, telefonăm, ne supărăm că am fost uitați. Zadarnic. Timpul ne dă ghes și, conștienți că până la urmă oalele tot de capul nostru se vor sparge, după cum de altfel s-a și întâmplat, recurgem la un șiretlic: spunem celor de la Guvern că Președinția este alarmată de destinul actelor noastre. Efectul s-a resimțit imediat: la examinarea proiectelor este antrenat dl Musteață, care ne convoacă de urgență și timp de o oră și ceva, mai discutând cu noi, mai răspunzând numeroaselor telefoane ale învățătorilor greviști (era tocmai timpul când luasera amploare grevele pedagogilor), își expune părerea, îndemnându-ne să mai solicităm un al doilea aviz de la Ministerul de Finanțe, întrucât primul „este incomplet și nu abordează aspectele litigioase”.

Să vedem care erau divergențele. Îngrijorați că bugetul republicii e falimentar, dnii S. Bolduratu și S. Musteață, neglijând fățiș prevederile Decretului prezidențial, despre care și-au amintit mai târziu (la întrunirea din 4 ianuarie 1993), se împotriveau cu înverșunare majorării personalului scriptic al Departamentului și al C.N.S.L. (cu 5-7 unități), creării inspectoratelor teritoriale, a Serviciului instruire, licențiere și atestare etc. Subliniem că aceste „noi” funcții ale Departamentului erau prevăzute și în variantele inițiale, prezentate de dl Ion Dumeniuk în octombrie 1991 – februarie 1992, dar ele au fost respinse categoric de către funcționarii aceleiași secții.

Așadar, opunem rezistență, constatând, cu disperare, că deja am întârziat. Dl S. Musteață, mult mai optimist, ne asigura că „procedura celei de-a doua avizări va dura o singură zi, pentru că vom interveni NOI”. Ne lăsăm înduplecați și, în aceeași zi, la 7.12.92, expediem a doua oară plicul cu documente Ministerului de Finanțe.

Dar una e vorba și alta e fapta. Avizul de la Ministerul de Finanțe, superficial și din nou fără referință la „punctele divergente”, îl „smulgem” abia la 24.12.92, tot atunci expediind Guvernului varianta a patra, „ultima”, a proiectelor de documente.

La 24 decembrie 1992 însă este emis un nou Decret, „mânios”, al Președintelui Republicii. În nota informativă prezentată de Serviciul general al Cancelariei de Stat a Republicii Moldova și anexată la decret se precizează: **„Tot din vina Departamentului n-a fost realizată și prevederea Decretului menționat în ceea ce privește aproba-**

rea structurii și funcțiilor Departamentului de Stat al Limbilor, deși anume la insistența lui această chestiune a fost inclusă în decret". Am căutat să aflu cine și în ce bază a întocmit pentru Președinte această mincinoasă informație, cine a uneltit atât de perfid și josnic, de ce, barem, formal nu ni s-au solicitat detalii în problemă, doar le aveam la îndemână, cu vârf și îndesat. Părerea noastră a fost neglijată, în mod premeditat, deoarece funcționarii care au redactat informația știau bine adevărul. Iată de ce accentul în informația cu pricina a fost ușor deplasat, evidențiindu-se în primul rând faptul că Departamentul de Stat al Limbilor „n-a exercitat un control riguros asupra îndeplinirii la timp a prevederii privind prezentarea în termenul stabilit a informațiilor despre respectarea legilor cu privire la limbi”. Șmecheră întorsătură, nu?! Șmecheră și nu prea, deoarece „lovitura” fusese programată din septembrie 1992 în Decretul Președintelui (la Departament, după cum am subliniat deja, fusese examinată varianta inițială) după redacția făcută la Guvern (între altele fie spus, a fost admis doar o singură dată glotonimul „limba română”, în 5-6 cazuri fiind înlocuit cu sintagma „limba de stat”)** a fost adăugat alineatul: „Se atrage atenția conducerii Departamentului de Stat al Limbilor asupra *activității nesatisfăcătoare de asigurare a executării și controlului asupra legislației cu privire la limbi* (s.n. – A.B.)”. Deci trecuseră abia trei luni din ziua când primisem sediu, eram încă în căutarea specialiștilor, nu aveam condiții elementare de lucru, precum nu le avem nici acum, dar deja ni se făcea cu degetul: păzea, băieți, ați vrut Departament, vă va ieși pe ochi! Peste încă două luni eram deja învinuiți deschis de toate relele. Citez din „Nota informativă” ticluită de Serviciul general al Cancelariei de Stat și anexată la Decretul Președintelui Republicii din 23.XII/92: „În mare măsură responsabilitatea pentru neexecutarea Decretului menționat (din 21.09/92) revine Departamentului de Stat al Limbilor” etc., etc.

Am încercat să concretizez în ce mod ar fi trebuit „să exercităm controlul”. Unul dintre autorii „Notei informative” mi-a spulberat nedumerirea astfel:

– Trebuia chiar din ziua apariției Decretului, 23.IX.92, să telefonați ministerele, departamentelor, executivelor, primăriilor și să insistați să vă prezinte la timp informațiile...

– Bine, zic, de unde să bănuim că Decretul Președintelui va fi sabotat, neglijat în așa hal, ș-apoi de când un sunet de telefon din partea Departamentului este mai convingător decât ordinul conducătorului statului?!

Întrebarea mea a rămas fără răspuns. Chiar și după emiterea celui de-al doilea Decret, din 23.12.92, în care un număr mare de conducători au fost aspru pedepsiți, chiar și după ce Departamentul a telefonat și a expediat scrisori de avertizare celor care n-au prezentat sau ne-au pus la dispoziție dări de seamă formale, atitudinea față de problema limbii e aceeași, plină de indiferență!!! Informările solicitate ne-au parvenit cu mare întârziere. (Câte Decrete oare va mai emite Președintele până vom vedea carul într-adevăr urnit din loc?)

Să revenim însă la odiseea „reexaminării” actelor Departamentului.

Abia la 4 ianuarie 1993, la Guvern e convocată o ședință cu participarea reprezentanților de la Ministerul Finanțelor, de la Ministerul Muncii și Protecției Sociale, și, la propunerea dlui S. Mustață, încercăm să „înlăturăm divergențele”. Spre uimirea tuturor, funcționarii de la Guvern „trec în tabăra Departamentului”, apărându-ne cu aceeași vehemență cu care ne atacaseră anterior. Nu era nevoie de această „bunăvoință”, pentru că cei prezenți, inclusiv de la Finanțe, fuseseră în fond de acord cu noi, așa încât discuția a scos în vileag adevărul: ***obstacolele erau create în mod artificial de către funcționarii de la Guvern.***

Am lucrat mai productiv și mai eficient decât pe parcursul celor trei luni și jumătate de la apariția Decretului, definitivând, fără prea mari dificultăți, documentele.

Nu era mai gospodărește să ne întrunim acum două luni, de exemplu, și să onorăm la timp obligațiunile prevăzute în Decret?

Dacă analizezi varianta propusă de noi la început și cea aprobată de Guvern – după 4 luni și ceva de la emiterea Decretului și după aproape o lună de la definitivarea lor – dacă compari proiectele elaborate în 1991 și cele devenite lege, conchizi că sunt aproape identice.

S-a pierdut în zadar (întâmplător oare?) un an și ceva, s-au consumat nervi și energie umană, s-a lovit mișelește în ideea de a crea operativ o instituție guvernamentală capabilă să ocrotească sărmanul nostru

grai, să-i înlesnească accesul în toate birourile unde nu se scrie încă și nu se vorbește românește. S-a lovit dușmănește în visul și dorința noastră nestăvilită de a recăpăta sentimentul demnității și al echității umane. Or limba, care întârzie dureros de mult să se reîntoarcă acasă, sa revină din exil, este, după cum spunea marele Eminescu, „măsurariul civilizației unui popor”, este, de fapt, temelia și forța de coeziune a unui neam.

De ce totuși revenirea limbii basarabenilor la matca firească a neamului e amânară la nesfârșit?!

24.XII.1992 – 24.1.1993

P.S. Am chibzuit mult: să dau publicității acest articol sau...?

A învins, înainte de toate, sentimentul de dragoste (a noastră) pentru profesorul Ion DUMENIUK, în calea căruia au fost puse atâtea piedici (nu le-am evidențiat aici pe toate). Lumea trebuie să știe că moartea nu i s-a tras de la o viață bună.

A învins, apoi, teama că tergiversările de tot soiul, obstacolele artificiale create Departamentului Limbilor nu vor dispărea ca prin minune și că pericolul de a fi marginalizați în continuare persistă.

Pentru a ne face datoria bine și cu randament, trebuie să fim înțeleși și susținuți. Dorește oare conducerea republicii ca limba română să fie repusă în drepturile sale aici, în stânga Prutului, sau noi, cei de la Departament, vom fi lăsați să ne zbatem, rezultatul muncii noastre neinteresând pe nimeni?

A.B.

** Exact peste un an, în decembrie 1992, la reexaminarea actelor Departamentului, se mai „pierde” un document. E vorba de proiectul Legii despre introducerea de modificări și completări în Codul cu privire la contravențiile administrative, expediat Cancelariei Guvernului în octombrie curent. După ce suntem puși, la 30.XII.92, să-l prezentăm, de urgentă, după ce suntem muștrați că-l expediem fără a respecta rigorile, aflăm cu stupeoare că proiectul „pierdut” fusese readresat Parlamentului de către Secția juridică încă de la 23.XII.92, după ce a fost, desigur, adoptat de Guvern. Să nu te mire*

curiosul sistem de conlucrare dintre diferite subdiviziuni ale Executivului, bazat pe principiul: Tanda nu știe ce face Manda și invers?!

*** În Republica Moldova limba rusă mai este promovată stăruitor în calitate de a doua limbă oficială chiar și în cel de-al patrulea an de la proclamarea statalității limbii noastre. Astfel, într-o circulară semnată de dl Gherasim Lupoi, ministru adjunct de stat al Republicii Moldova, emisă la 16.02.93 (nr. a-0401-28) ministerelor, parlamentelor, organelor centrale și ale autoadministrării locale li se cere ultimativ: „Proiectele de hotărâri, dispoziții și Legi sunt prezentate Guvernului în limba de stat (moldovenească sau română?! – A.B.) și în limba rusă”. Involuntar te întrebi: de ce și pentru cine perpetuăm rușinosul și anacronicul „bilingvism”? Să lucreze în aparatul Guvernului funcționari care încă nu au învățat limba statului independent și suveran Moldova, în slujba căruia se află???*

**** Sintagma „limba română” este evitată cu îndărătnicie de către funcționarii de la Guvern, fiind înlocuită sau extirpată chiar și în denumirile oficiale consacrate. Astfel în Anexa la hotărârea Guvernului Republicii Moldova din 15 decembrie 1992 nr. 817, dl Nicolae Dabija este, de exemplu, prezentat drept președinte al Societății „Limba Noastră” (!) și nu „Limba Noastră cea Romană”, cum este corect și cum s-a încetățenit deja.*

Abstract

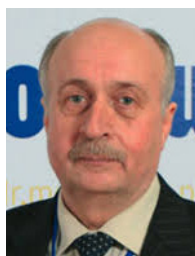
Who pulls the strings in the government?

Keywords: *Ion Dumeniuk; Director General of the State Department of Languages; President Mircea Snegur; Government; bureaucracy; linguistic legislation; the Romanian language*

This article examines the challenges faced by the State Department of Languages in Moldova in the early 1990s. It highlights the difficulties encountered in establishing the department and the obstacles posed by government bureaucracy. The article also discusses the importance of promoting the Romanian language and the need for effective linguistic legislation. It acknowledges the efforts of Professor Ion Dumeniuk, the former director of the department, in pushing for the establishment of the institution. Finally, it raises concerns about the lack of support and attention given to the department's mission.

Valeriu SAHARNEANU

Încotro au luat-o ruinele mișcătoare ale imperiului sovietic?

V.S. – jurnalist, organizator de presă, editorialist, publicist, politolog, politician. Autor de emisiuni radio și tv de mare rezonanță, semnează editoriale pe teme actuale și articole privind problematica mass-media și a jurnalismului. Deputat în Parlament (2011-2014). Președinte al Uniunii Jurnaliștilor din Republica Moldova (1994-2011). Fondează postul de radio „Vocea Basarabiei” (2000), săptămânalul „Gazeta Românească” (2001), posturile de televiziune „Euro-TV” (2002) și „TV Euronova” (2004).

George H.W. Bush, președintele american (1989-1993), a avut de rezolvat o delicată problemă geopolitică. Îi căzuse povara să gestioneze procesul de destrămarea a URSS de la sfârșitul anilor 1980 și începutul ultimului deceniu al secolului al XX-lea. Ca președinte al unei țări care și-a asumat rolul de lider a lumii civilizate, George H.W. Bush a avut o reacție firească din punctul de vedere al interesului general-uman și neașteptată din cel al interesului american: el a încercat să oprească procesul. Iar acest lucru se întâmpla chiar dacă în cei opt ani anteriori, cât a fost vicepreședinte, a sprijinit efortul nemaipomenit de dur al șefului său, Ronald Reagan, de distrugere a „imperiului răului” și de colapsare a comunismului. Ajuns la rândul său președinte al SUA, George Bush Sr. a acționat din perspectiva securității planetare în epoca nucleară. În anii 1980, URSS avea cel mai mare arsenal nuclear din lume și, în urma unor eforturi diplomatice extrem de complicate, se ajunsese cu ea la înțelegeri epocale (Reagan-Gorbaciov, 1987, 1988; George H.W. Bush-Gorbaciov, 1989) privind controlul și neproliferarea armelor nucleare. Mișcarea *suveranistă* a componen-

telor naționale ale imperiului sovietic, apărută pe valul dezghețului gorbaciovist, amenința să tulbure însă acest echilibru abia stabilit, mai ales că dezagregarea republicilor ar fi făcut să crească până la patru numărul deținătorilor armei apocalipsei (Rusia + Ucraina, Kazahstan și Belarus).

În ziua de 1 august 1991, venit într-o vizită specială la Kiev, Bush a spus-o franc: „La Moscova am subliniat (în ziua de 31 iulie 1991 – n.n.) abordarea noastră: *îi vom sprijini pe cei din centru și republicile care urmăresc libertatea, democrația și libertatea economică... Americanii nu îi vor sprijini pe cei care caută independența pentru a înlocui o tiranie îndepărtată cu un despotism local*. Nu îi vor ajuta pe cei care promovează un *naționalism sinucigaș* bazat pe ură etnică. *Îi vom sprijini pe cei care vor să construiască democrația*”. Bush rostea aceste cuvinte în fața Sovietului Suprem al Republicii Ucraina cu trei săptămâni înainte de puciul de la Moscova (19-23 august) și Declararea Independenței Ucrainei (24 august), iar până la încetarea existenței de facto a URSS mai rămăseseră 145 de zile (30 decembrie 1991).

Evident, aserțiunea lui Bush împotriva dezintegrării URSS nu era dictată de grija pentru destinul în declin al imperiului sovietic, ci, după cum s-au exprimat unii comentatori, de teama să aibă de-a face cu un iad de 15 republici sovietice în război, dintre care patru să posede stocuri de arme nucleare tactice și strategice în cantități apocaliptice. Mișcările centrifuge luaseră însă turații prea mari ca procesul să poată fi oprit, iar promisiunea solemnă a lui Bush făcută la Kiev că *îi va sprijini pe cei care vor să construiască democrația* se vede că a avut un efect invers: ea a speriat între-atât aripa stalinistă a Kremlinului, încât a determinat-o să pună la cale în grabă o disperată lovitură de palat. Puciul a catalizat puternic toate reacțiile în curgere lentă și a comprimat la maximum etapele de sfârșit ale imperiului. Bunele intenții – ale lui Gorbaciov, de reformare și păstrare a URSS, și ale lui Bush, de evitare a fragmentării și, la fel, de păstrare a acesteia – au eșuat lamentabil. În 1991, URSS s-a prăbușit definitiv, fatalitatea constând în desprinderea de ea a celui de-al doilea grup de națiuni cuprinse în așa-zisele republici unionale, lipite organic pe interior de osatura ei, Rusia, după ce de URSS s-a rupt în 1989 pri-

mul grup, cel care făcea învelișul exterior, încropit, urmare a celui de-al Doilea Război Mondial, din statele vasale ale lagărului socialist.

Leșite care și cum de sub ruinele URSS, cele 15 republici – unele de-a dreptul buimace și nedumerite de ceea ce s-a întâmplat, altele chiar supărate pe starea de *independență forțată* în care s-au pomenit – au prins a se mișca fiecare pe orbita sa, dar, în conformitate cu inerția centrifugă provocată de deflagrație, toate neapărat pe direcția de depărtare de Rusia. Noua conducere a Rusiei a beneficiat de puci pe partea ce a ținut de înlocuirea lui Gorbaciov și debarasarea de chingile partidului unic bolșevic cu tot cu ideologia lui utopică, dar imediat după colapsul URSS și-a dat seama că statutul de moștenitoare a acesteia, revenit Rusiei, ar trebui să se refere și la teritoriu. Altfel, era ea convinsă, s-ar pierde din ceea ce s-a considerat a fi Rusia în ultimul secol – o mare putere mondială, și încă una de temut – un fel de buric al Pământului. Așa a apărut la Kremlin ideea facerii pe repede a unei comunități a statelor independente (CSI) și, legat de ea, a compartimentului special de geopolitică dedicată așa-zisei *străinătăți apropiate*. Obiectivul facerii comunității, identificat de geopolitica post-Război Rece a Rusiei, era ca noua structură să pară diferită de scheletul statului sovietic defunct, dar, într-o formă mai voalată, să păstreze conturul hotarelor lui exterioare. Scopul era cât se poate de clar: să oprească cât de mult era posibil mișcările centrifuge de depărtare de Rusia a ruinelor desprinse în urma colapsului.

Comunitatea Statelor Independente (CSI) s-a lăsat făcută relativ repede. În afara celor trei republici baltice – Estonia, Letonia și Lituania – care, parcă urmând sfatul biblic de a nu privi înapoi în timpul refugiului, dat de îngeri dreptcredinciosului Lot din Sodoma, căzută în păcat și sortită pieirii, au luat cursul depărtării hotărâte de Rusia cu mult înainte de puci și au apăsat puternic pe accelerator în timpul și, mai ales, după acest eveniment, pe când celelalte republici s-au prins atrase cu ușurință în proiectul Rusiei lui Elțin. Astfel, deja la patru luni distanță de la fastuoasele parade ale independenței, serbate la sfârșit de august 1991, restul republicilor semnaseră deja – unele, într-o ușurare, altele de frică, din șantaj amestecat cu circumstanțe de fond econo-

mic – aderarea la CSI (21 decembrie 1991, Almatî). Dependența de sursele de energie și de carburanți, de componentele pentru fabricarea producției industriale, de piața de desfacere a producției agricole au înclinat unele republici să încalce sfatul îngerilor dat lui Lot și familiei lui în fuga de sub ruinele cuprinse de flăcări ale Sodomei. Cu ochii panicați ai nomenclaturii sovietice, ajunsă pe valul mișcărilor de eliberare națională în fruntea acestor republici, ele au privit înapoi și au fost țintite locului, împietrite în tranziția semicolonială sub controlul aceluiași centru imperial de la care unele dintre ele chiar voiau să se desprindă.

Tragismul situației a fost că prima republică care a privit înapoi a fost Rusia. Faptul că la picul din august 1991, elitele ruse care l-au înlocuit pe Gorbaciov s-au arătat deschise să meargă spre o societate democratică de tip occidental și aproape jurau să se rupă de trecutul imperial al țării lor, a fost de fapt o derută de moment. Nu trecuseră nici două luni după euforia sfârșitului de august 1991, că noul lider rus, Boris Elțin, se arăta foarte deranjat, chiar extrem de iritat, când Ucraina insista să organizeze la 1 decembrie 1991 un referendum de confirmare prin vot popular a stării de independență votată de Radă la 24 august. Asta însemna că ucrainenii își luară în serios independența și voiau cu tot dinadinsul să se separe de Rusia. Încă până la semnarea de către Rusia, Ucraina și Belarus a actului de la Belovejskaia Pușcea din 8 decembrie 1991 de constituire a CSI, Elțin examina posibilități dintre cele mai neordinare de andocare a Ucrainei la noul său proiect rusesc, inclusiv cu forța de „convingere” a unui atac cu arma nucleară. Se întâmpla din cauza că Elțin nu vedea cum, în epoca post-Război Rece, Rusia lui va putea redeveni o mare putere mondială fără Ucraina. Și pentru a o ține în mâini, se gândea la scenarii dintre ele mai nesăbuite. A renunțat la această variantă nebună doar după ce i s-a spus că Ucraina posedă și ea arme atomice în cantități suficiente că să poată da o replică la atacul rusesc, situație care ar genera o mare catastrofă nu doar pentru ambele foste *republici-surori* și popoare slave înfrățite. Este de necrezut că ucrainenii nu au cunoscut acest episod în 1994, când au consimțit să dea Rusiei toate stocurile nucleare și să semneze la Budapesta – contra unor garanții de securitate ale SUA, Marii Britanii și ale aceleași Rusii – un Memorandum de renunțare la statutul de țară nucleară. Cu siguranță, prezența acestor arme l-ar fi descurajat, douăzeci de ani mai

târziu, și pe Putin, așa cum l-a descurajat în 1991 pe Elțin, să încalce suveranitatea statului vecin, să ocupe și să anexeze în 2014 Crimeea și regiunile Lugansk și Donețk ale Ucrainei, apoi să pornească împotriva ei în 24 februarie 2022 un război de invazie de proporții care să îngrozească întreaga lume.

În privința altei bucăți desprinse, a uneia mult mai mici Republica Moldova, Elțin a fost mai puțin *ceremonios*. El a consimțit la toate acțiunile subversive pornite împotriva acestei republici încă pe timpul lui Gorbaciov-Lukianov, care au constat în ridicarea fortificațiilor în calea ei sub forma unor enclave separatiste la est, cu centru la Tiraspol, și la sud, cu centrul la Comrat. Chiar din primele luni de independență, regimul Elțin a venit cu propria contribuție diversionistă la efortul rusesc de oprire a mișcărilor de depărtare de Rusia a acestei republici. Specificul Republicii Moldova era că avea – unica dintre toate celelalte republici-surate de lagăr sovietic – o adresă predestinată către care putea și trebuia să se miște ca să se salveze, una concretă, foarte cunoscută și foarte apropiată – România, de la care a fost furată de Stalin în 1940, cu consimțământul lui Hitler. Profitând de situația că mișcarea de reunificare nu s-a produs în urma șocului pucist de la sfârșit de august 1991, Elțin a sancționat imediat după aceasta un plan preventiv de descurajare a unirii în perioada următoare și deja la mijloc de decembrie 1991, primii polițiști moldoveni cad secerăți de gloanțele rușilor la Dubăsari. De remarcat că provocările de acest gen se făceau în paralel cu *chemarea* Republicii Moldova să adere la CSI, acțiune cinică și batjocoritoare, dar care s-a încununat de succes, pentru că la 21 decembrie 1991, președintele Snegur semnează la Almatî, în numele Republicii Moldova, aderarea la CSI. Elțin a trecut cu același cinism și peste acest gest de supușenie, fără să intervină cu modificări în planul său inițial în semn de *grațiere* a moldovenilor, pe care ar fi contat Snegur atunci când a încălcat sfatul îngerilor, privind în urmă către Sodoma și făcând legământ nou cu ea. Umila reconfirmare a vasalității nu l-a impresionat deloc pe țarul „democrat” de la răsărit și, la 2 martie 1992, în ziua când Republica Moldova devenea membră a ONU, Rusia, una dintre fondatoarele

CSI, pornește cu război de foc împotriva ei fără să fie deranjată că atacă un stat al aceleiași comunități – un aliat, cum ar fi. Era primul act de agresiune rusă în epoca de după destrămarea *de iure* a imperiului sovietic, care trebuia înțeles ca un avertisment dat întregii comunități: *de facto*, lucrurile vor rămâne pe vechi, iar cei care vor face abuz de *independența și suveranitatea* slobozite de la centru vor fi aspru pedepsiți. Tot atunci a fost supus primei rodări și motivul *de necombătut* al războaielor de pedeapsă care vor surveni – apărarea drepturilor populației rusolingve – la edificarea căruia a lucrat cu totală dedicație nu doar propaganda sovietică, dar și nesăbuita ei politică economică.

Economia sovietică nu a fost construită pentru a satisface nevoile materiale ale oamenilor și ale societății, obiectiv pe care URSS l-a ratat. Economia sovietică a fost instrumentul principal de *făurire* a așa-numitului *popor sovietic*, altfel zis, de rusificare a popoarelor capturate de Rusia țaristă și sovietică pe parcursul istoriei. În forma obișnuit bombastică, care îl camufla, dezideratul a apărut astfel formulat în noua constituție a URSS din 1977, promovată la inițiativa PCUS. *Făurirea*, deci, a *poporului sovietic* – a marelui popor sovietic-erou, învingător în ultimul război mondial, explorator al cosmosului și deținător al temutelor arme nucleare ș.a.m.d. – devenea o sarcină de prim ordin pentru activitatea de mai departe a uriașei mașini de propagandă sovietică, dar și a economiei sovietice. Aplicată conform sarcinii, economia devenea o gigantică retortă de omogenizare, în baza etnică rusească, a celorlalte națiuni și popoare încorporate în URSS. Conținutul național al republicilor unionale trebuia diluat în așa măsură, încât în scurt timp să dispară însăși nevoia de a mai păstra denumirea inițială a națiunii titulare reprezentate. Imensul spațiu trebuia umplut de un popor, a cărui identitate decretată să transpară din identități istorice sortite dispariției. Din fericire pentru cei sortiți, anii '80 care au urmat au fost ultimii pentru URSS, dar exemplari în ceea ce privește amploarea cu care a demarat realizarea programului de facere în ritmuri accelerate a *poporului sovietic*, alias de rusificare a periferiilor naționale. Exemplu pilot este RSS Moldovenească – o republică mică, locuită în cea mai mare parte de

români (la sate) și cu tendințe clare de transformare identitară și lingvistică la orașe. În privința acestei republici, Gosplanul – instituția mastodont de planificare centralizată a economiei sovietice – a lucrat metodic, măbind la maximum pentru acest deceniu turațiile omogenizării (deznaționalizării). Și până la acel moment, mastodontul crease o situație de interdependența rigidă a întreprinderilor rezidente în zone foarte îndepărtate una de alta. Astfel, uzina de tractoare din Chișinău a depins de piesele furnizate de cel puțin 70 de întreprinderi situate în cele mai diferite regiuni ale țării sovietelor, iar combinatul se bumbac din Tiraspol putea să producă bobine de ață pentru industria textilă numai dacă i se aducea materia primă cultivată la mii de kilometri distanță, undeva în republicile din Asia Mijlocie. Acest lucru se întâmpla doar pentru faptul ca la Chișinău și Tiraspol să fie plămădită o clasă muncitoare locală întărită cu „specialiști” și proletari aduși de urgență din adâncurile Rusiei. La Chișinău, Tiraspol, Tighina și Bălți au fost înființate, în anii 1960-1970, întreprinderi ale marelui complex militar sovietic la care prioritatea angajării o aveau specialiștii formați în centrele de instruire unionale și în care limba de lucru și de comunicare era exclusiv rusa. Deja în anii 1970, sătenii/țărani care veneau în Chișinău, Tighina, Bălți, Tiraspol erau șocați la impactul cu realitatea străină a acestor orașe moldovenești cu denumiri de parcă ar fi nimerit în orașe din străfundul Rusiei. Pentru anii 1980, programul cuprindea proiecte și mai îndrăznețe. În planul cincinal era prevăzută construcția în nord-estul Chișinăului a unei întreprinderi de asamblare a computerelor cu un contingent de peste 70 de mii de muncitori și ingineri aduși și, ca bonus, înființarea unei academii militare pe lângă Statul major al direcției strategice sud-vest a Armatei sovietice, deja funcțional în capitala republicii. Pentru computeriști și militari fusese măsurate terenurile adiacente destinate construcției de locuințe, așa cum s-a procedat în cazul asigurării cu spații locative a celor care au fost aduși să lucreze la gigantul combinat metalurgic din Râbnița, la marea fabrică de ciment din Rezina și în cazul altor proiecte dezvoltate în teritoriul micii republici. În octombrie 1984, nu departe de Chișinău, pe malul stâng al Nistrului, în apropierea satului Butor, avusese loc o grandioasă ceremonie de marcarea a terenului pentru ridicarea unei stații atomoelectrice gigant – a doua ca mărime în Europa după cea din

Zaporojie. Construcția a fost zădărnicită de catastrofa de la Cernobil, dar amploarea plămădirii *poporului sovietic* în RSS Moldovenească în baza proiectelor economice dezvoltate de Gosplan la recomandarea CC al PCUS era susținută de implementări realizate în alte domenii și dezvoltate de organele locale pe contul *reciclării* identitare a populației autohtone a RSS Moldovenești. Edificator este în acest sens domeniul educațional care, conform statisticilor anului 1989, atesta în Chișinău (circa 750 de mii de locuitori) doar două grădinițe de copii și numai patru școli generale cu predare în limba maternă a populației titulare a RSS Moldovenești. Iar calculele estimative ale organelor locale prognozează bineînțeles o tendință în scădere a numărului acestor instituții în anii următori.

Să mai fi fost încă un deceniu la mijloc și partidul comunist local, harnic precum s-a manifestat întotdeauna, ar fi raportat CC-ului de la Centru încheierea procesului de omogenizare a populației și ar fi cerut recunoașterea întâietății în întrecerea socialistă unională în ceea ce privește afirmarea *poporului sovietic* în teritoriul dat lui în prelucrare. E de gândit cum ar fi arătat acest teritoriu astăzi, la 32 de ani depărtare de anul intrării în colaps a imperiului, dacă el ar fi rezistat cumva? Care ar fi fost consecințele dacă republicile ar fi ascultat sfaturile de dinainte de puci ale *strategului* președinte american George Bush Sr. și ar fi sprijinit în continuare centrul, numit de el *tiranie îndepărtată*, renunțând la opțiunea aleasă a dezvoltării lor suverane? Ar fi fost *poporul sovietic* – cel plămădit din jertfa de sânge a zeci de națiuni sacrificate și topit cu forța în matricea etnică rusă – unul pașnic, civilizată, bine intenționat în relația cu celelalte popoare ale omenirii? Ba bine că nu, iar la această concluzie negativă ne duce exemplul a ceea ce a devenit azi Federația Rusă, moștenitoarea de drept și de moravuri a acelei tiranii. Rusia nu s-a debarasat de ambiția imperială sovietică și nici nu s-a pocăit pentru ororile săvârșite. Ea nu a renunțat la dreptul medieval al primatului forței în raport cu alte state și popoare. A încropit Comunitatea Statelor Independente pe șantaj, iar orice opțiune a celorlalte state membre, motivată de interesele vitale ale popoarelor lor, a catalogat-o drept atentat la securitatea statului rus. În baza acestor țâfne a dus războaie împotriva Republicii Moldova, a Georgiei și

a Ucrainei, a turnat vrajbă între Azerbaidjan și Armenia. A tratat cu superioritate republicile din Asia Mijlocie și le-a exploatat ca pe niște biete colonii. A folosit populația rusă transportată de statul sovietic în republici cu scopul diluării elementului național local și a facerii cu de-a sila a noului popor sovietic pe post de cal troian și de coloană a cincea, bună pentru a destabiliza statele respective și chiar pentru a dezlănțui războaie împotriva lor. Federația Rusă a arătat în cei peste treizeci de ani post-sovietici că nu pune niciun preț pe înțelegeri, acorduri, tratate și obligații internaționale ori bilaterale semnate cu state aparte. Dreptul forței în relații, lipsa de respect, aroganța și duplicitatea sunt practici cunoscute și trăite de toate statele care au legat parteneriate cu Federația Rusă.

Cunosc bine acest lucru mai cu seamă țările din Comunitatea Statelor Independente și, indubitabil, este firească reacția lor s-o abandoneze cât mai repede și să se depărteze de acest tărâm al răului, concentrat în ceea ce este astăzi statul rus al lui Putin. În lipsa altor variante, Statele din Asia Mijlocie caută protecția Chinei comuniste; Azerbaidjanul s-a dat de ceva vreme la adăpostul Turciei; Armenia și Georgia au făcut pact nou cu Rusia și suferă noi umilințe din partea ei; Ucraina și Republica Moldova caută protecția Uniunii Europene în condițiile războiului dezlănțuit de Rusia și par să beneficieze de sprijinul acesteia. Republicile baltice au avut parte de elite constituite din patrioți mult mai bine pregătiți și mai curajoși, reușind, prin promptitudinea lor, să adere fără întârziere la spațiul de securitate și prosperitate european. Au ieșit și ele de sub ruinele imperiului, dar au încetat demult să fie ca atare. A fost răsplata binemeritată pentru tăria de caracter de a nu întoarce privirea către Sodoma în timpul refugiului, pentru că au ales să îndure lipsurile, să sfideze amenințările Moscovei și să nu accepte umilințele altor treizeci de ani de tranziție închiși într-o Comunitate batjocorită de Rusia.

Suprapuse în acest punct al istoriei, experiențele fostelor republici sovietice – unele dintre ele încă ruine mișcătoare ale imperiului aflat în prea lungă agonie – arată în termeni exacți și categorii foarte precise, cât de scump costă ezitățile, fricile, ignoranța, corupția și conformis-

mul elitelor politice care se întâmplă să se afle în fruntea popoarelor la câte un moment crucial al destinului lor. Azi, drama acestor ruine continuă, ca și pelerinajul lor bântuit de incertitudini. Războiul din Ucraina le-a pus din nou în mișcare, iar unora dintre ele, între care și Republica Moldova, li se deschide din nou șansa desprinderii categorice de tărâmul căzut păcat de moarte al Rusiei sodomiste. Este al doilea mare imbold după prăbușirea din 1991 și ar fi o greșeală fatală ca elitele politice de azi să ignore și de această dată sfatul îngerilor călăuzitori. Ele trebuie să meargă curajoase înainte: să-și înfrângă fricile, să depășească ezitățile, să denunțe șantajul și nu care cumva să privească înapoi.

August 2023

Abstract

Where did the moving ruins of the Soviet empire go?

Keywords: *USA and The Decline of the Soviet Empire; The Cold War; Moscow Coup; Dissolution of the USSR; Commonwealth of Independent States (CIS); Yeltsin; Russia's New Imperial Policy; Putin and the invasion war in Ukraine*

Good intentions – Gorbachev's to reform and preserve the USSR, and Bush's to avoid fragmentation and likewise to preserve it – failed miserably. In 1991, the USSR collapsed definitively, the fatality consisting in the detachment from it of the second group of nations included in the so-called unional republics, organically glued on the inside to its skeleton, Russia, after the first one broke from the USSR in 1989 group. Coming out somehow from under the ruins of the USSR, the 15 republics - some downright shocked and confused by what happened, others even angry at the state of forced independence in which they found themselves - began to move each in its own orbits, but, according to the centrifugal inertia caused by the deflagration, all necessarily in the direction away from Russia.

Iurie BOJONCĂ

„Vremuri mai bune fără ghilimele”

I.B. – poet, prozator, redactor-asociat la revista de limbă italiană „Luogo comune” din Mogliano Veneto, Provincia Treviso, Italia. Din volume publicate: *Cer cuvântul* (1989), *Peștera Mâglei* (1996), *Teama de scris* (2002), *Mesaje din ocele paradisului* (2003), *Râul Zero și plopul fără soț* (2007), *Din pușcăriile paradisului / Dalle carceri del paradiso* (2010), *Il motivo dello specchio* (2016), *Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni* (2019) – un roman despre exodul basarabean, *Râul Zero și plopul fără soț* (2021), ediție nouă. Decorat de Președintele Republicii Moldova cu ordinul Meritul Civic (2010). Deține Premiul literar pentru poezie „Prato città aperta” (2016), Italia, Premiul Relații culturale al Uniunii Scriitorilor din Moldova (2020).

„Vremurile sunt urâte, spun oamenii. Dar dacă ei ar trăi frumos, și vremurile ar fi mai frumoase. Noi suntem vremurile.”

Fericitul Augustin

Deși trăim cu războiul în coaste deja al doilea an și îl simțim pe propria piele prin pierderi de vieți umane, prin lipsuri materiale, prin scumpiri la gaze, energie electrică și petrol, ținem totuși să vedem și partea bună a lucrurilor. Chiar dacă mulți rătăciți (bine plătiți) vehiculează strident cu lozinca electorală a actualei conduceri care a optat pentru „vremuri mai bune”, vom încerca să scoatem dintre ghilimele aceste trei cuvinte de mai sus. Pentru a purcede, vă invit să facem o călătorie imaginară în anii când se finaliza mandatul prezidențial al căpșunarului de la Sadova. Atâta bine a făcut republicii noastre, încât nu merită nici să-i pronunțăm numele.

Așadar, să presupunem că Diaspora nu s-ar fi implicat atât de masiv în campania electorală de alegere a Președintelui Republicii Moldova și, în final, obține un

alt mandat cel care azi trebuie să stea la pușcărie, cel care ne îndemna cu nonșalanță să stăm cuminți și să bem ceai, ca el să poată merge liniștit la Moscova în fiecare săptămână. Ar fi fost mai puțin costisitor dacă și-ar fi mutat președinția la Kremlin.

Când Putin a invadat Ucraina, dacă scăpăm căpșunarul la al doilea mandat, ne-am fi dumerit de pericolul ce îl poate aduce odată cu invazia Ucrainei de către Rusia. Satrapul de la Chișinău ar fi primit ordin de la „fratele mai mare” să nu permită refugiaților ucraineni să intre pe teritoriul republicii noastre. Ba i s-ar mai fi dat de înțeles să facă și mobilizare ca să țină piept femeilor și copiilor care și-au părăsit casele și fug de urgență războiului. Probabil atunci ar fi putut să intre în rol și așa-zisa republică transnistreană. Noii mobilizați ar fi avut parte de o superficială pregătire militară în cadrul Armatei a 14-a a Federației Ruse, lăsată ca amintire din vremuri sovietice pe teritoriul republicii noastre. Noii mobilizați ar fi putut fi trimiși în grabă în loc de carne de tun să lupte împotriva ucrainenilor. Acestea ar fi vremurile mai bune în concepția voastră, cei care ați stat în corturi luni de zile pentru bani primiți din partea fugarului și hoțului de miliarde? Așa vremuri vreți voi, plătiți de FSB, care o faceți pe eroii în fața calculatoarelor? Voi, care nici n-ați ținut în mână arma, vorbiți atât de ușor despre război? Să stai în cort și să ceri guvernării să-ți achite integral facturile e cel puțin ridicol, dar e și vizibilă și manipularea din umbră a protestelor. Nicăieri, în niciun stat din câte sunt ele pe fața pământului, protestatarii nu au cerut din partea conducerii achitarea integrală a facturilor. De regulă, înaintează anumite revendicări, dar la noi ca la nimeni. Suntem buni de pus în cartea recordurilor. Cel puțin vă imaginați cum am fi arătat în lume dacă căpșunarul ar fi fost ales președinte? Azi am avea și noi un Lucașenco al nostru. Ar tot mobiliza și mobiliza ca să aibă popii lui Kiril ce înmormânta. Poate ne-am fi pricopsit și noi cu o bombă atomică așa că Belarus. Așa vremuri mai bune ați fi vrut să avem? Dacă am fi mers pe această cale, azi am fi izolați de toată lumea așa ca Federația Rusă și Belarus. Nici peste Nistru n-am fi avut ieșire, dar nici cărare peste Prut. Așa ați fi vrut să fie totul?

Este de înțeles situația cu oamenii aduși la limita sărăciei care posedă o modestă cultura și au foarte puțină carte. Anume ei sunt foarte ușor de manipulat. Nu judecăm pe nimeni, acești oameni trebuie ajutați să iasă din tunelul propriei ignoranțe. Dacă pentru lumea simplă de la sate mai poate fi găsită o scuză, atunci este greu de justificat atitudinea prorusă și proputinistă a unora dintre conaționalii mei care locuiesc în țările occidentale zeci de ani și continuă să fie spălați pe creier de propaganda rusească. Trăiesc la Roma, Berlin, Madrid ori Paris, dar privesc la televizor doar canalele de televiziune rusești. Deci civilizația europeană nu i-a asimilat, a prevalat *homus sovieticus*. O problemă și mai gravă o întâlnim în rândurile intelectualilor noștri. Zilele acestea am primit din partea unui ziar cunoscut la Chișinău propunerea de a participa la un sondaj cu referire la ce a făcut conducerea republicii pentru a aduce societatea la vremuri mai bune. Din considerente lesne de înțeles nu dau numele publicației și nici numele ziaristei care mi-a solicitat participarea la sondaj. Iată textul integral, fără redactări:

„SONDAJ:

PAS la raport. Pe 11 iulie s-au împlinit doi ani de la câștigarea parlamentarelor din 2021 de către PAS. Partidul a promis în alegeri „vremuri bune” pentru Moldova. Nu s-a întâmplat însă după cum a fost spus: reformele frânează, „motoarele economiei” rămân „ne-repornite”, marea corupție e în apele ei, prețurile-s în creștere, exodul în creștere, sărăcia în creștere, situația – excepțională... La un an și jumătate de mandat, guvernul Gavriliță eșuează în fața crizelor și pleacă în demisie, cedând locul unui al doilea guvern PAS – guvernul Recean, care la 100 de zile de la numire s-a eschivat să apară în Parlament. Și totuși... Luni de dimineață, la doi ani de guvernare, șeful Legislativului Igor Grosu și prim-ministrul Dorin Recean au prezentat un raport sumar de activitate în fața Parlamentului. Ce a reușit să facă PAS s-a spus. Ce nu a făcut?

Doi ani de guvernare:

ce nu a reușit să facă PAS? Și de ce?”

M-a iritat energia negativă a ziaristei care mă invita să particip la sondaj, îndemnându-mă să punctez ce nu a făcut PAS. Deși nu sunt membru al acestui partid politic, țin să-i amintesc ziaristei și cititorilor noștri că prefer să văd ce au făcut în acești ani Președinția, Guvernul și Parlamentul. Ce nu au reușit să facă PAS tine de competența și de mărimea pasului lor. Probabil au făcut un pas prea mare în raport cu experiența ce o au. De ce nu a reușit să facă mai mult, mă întrebați? Vă răspund așa cum cred, fără fardul ipocriziei și spoiala corectitudinii politice. Ce poți face în doar câțiva ani într-o republică plină până mai ieri de mass-media rusească, doldora și azi de serviciul FSB, cu tancul de la Tiraspol, gata să lase piedestalul și să pornească spre Chișinău, cu sula în coaste a UTA Găgăuză, cu Orhei-landul, care-i tot un poligon de propagandă antinațională, cu războiul din Ucraina și cu toate consecințele lui?

Ar trebui să avem și noi ochi de văzut, nu doar de muștrat și invidiat. Ar trebui să avem și noi urechi de auzit și nu doar de ascultat pe la uși și ferestre străine. Ar trebui să avem gură de vorbit, dar și minte de scris expresiv despre lucrurile bune. Actualii subiecți politici au făcut lucruri mari și de perspectivă, mai ales în plan internațional. Mai scoateți nasul din gazeta voastră și citiți ce mai scriu despre noi alte gazete, de pe alte meridiane. Veți afla că Republica Moldova e o țară mică, dar are o inimă mare. La începutul invaziei ruse în Ucraina a primit vecinii noștri cu ce a avut. A împărțit cu suferinzii și casa, și masa. Așa cum suntem cel mai sărac stat din Europa, am depus cererea de aderare la UE. O făcea căpșunarul? Parlamentul a votat corectarea art. 13 din Constituție. O făcea Candu cu Plaha? Iar în urma summit-ului din această vară lumea a aflat de existența Republicii Moldova, iar noi am dat dovadă că suntem un stat civilizat. Avem și noi unde primi oaspeții, nu sub poduri cum a făcut-o cel care răspundea obraznic cu un „De-atâta ...”, când nu știa ce să răspundă ziariștilor. Dacă e mult ori puțin o vor spune alegătorii în fața urnelor de vot la scrutinele viitoare.

Conducerea actuală își duce mandatul cu demnitate ca pe o cruce a destinului politic, poate în cele mai grele vremuri din acest veac. Și în același moment vremurile cele mai grele sunt și vremurile cele mai bune dacă încetul cu încetul ieșim de sub influența politică, economică și militară a Federației Ruse. Dacă trecem prin aceste vremuri grele și rămânem curați moral în fața vecinilor noștri care varsă sânge pe câmpul de luptă, nu e lucru puțin. Important este să nu ne fie rușine de generațiile ce vin. Acum avem misiunea să protejăm tineretul, care este, din păcate, cel mai afectat de tăvălugului propagandei rusești. Acest balast informațional promovează ura, rasismul, violența și haosul. Alteori, ți se face trist în suflet când vezi atâția tineri prinși în mrejele de socializare și mankurtizați până în măduva oaselor. Credem totuși în salvarea lor. Chiar și cele mai grave răătăcirii ar putea și vor fi tratate. Responsabilitatea pentru generația de azi și de mâine o purtam noi și trebuie să ne-o asumăm pe deplin.

În concluzie, voi face trimitere la *Jurnal de idei* de Constantin Noica. Referindu-se la tineri, filosoful spunea: „Îi văd triști: «E vreme urâtă afară; totul e urât», spun ei, fără să știe că e vreme urâtă în ei înșiși. Cine nu a găsit prilejul în sine nu găsește nici în jurul său marile prilejuri”.

Abstract

“Better times without quotation marks”

Keywords: Republic of Moldova; Russia-Ukraine conflict; refugees; European Union membership; Russian Influence; national identity; resilience; future generation

This article reflects on the current state of affairs in the Republic of Moldova amidst the ongoing conflict between Russia and Ukraine. Despite the challenges, the author highlights the resilience and heart of the Moldovan people, their conduct in harboring refugees from Ukraine and their ambitions for European Union membership. The author discusses the efforts to navigate away from Russian influence and establish a definitive national identity. The article concludes with optimism about future generations, believing in their ability to understand and rectify past errors.

Dorin CIMPOEȘU

Vocația europeană a Republicii Moldova

D.C. – prof. dr. în istorie, semnează zeci de articole și, între altele, volumele *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1988-1989* (2009); *Republica Moldova între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Regimul posttotalitar din Republica Moldova* (2012); *Basarabia la un secol de la marea Unire* (2018) etc. Unic specialist în istoria politică recentă a Basarabiei.

Aspirațiile europene ale Republicii Moldova au apărut încă din anul 1994, când au fost semnate *Acordul de Cooperare și Parteneriat cu UE* (28 noiembrie 1994) și *Planul de Acțiuni RM-UE în cadrul Politicii de Vecinătate* (22 februarie 2005).

Unele guvernări de la Chișinău și-au introdus chiar în titulatură sintagma *integrare europeană*, cum ar fi: *Alianța pentru Integrare Europeană*, *Coaliția proeuropeană* și *Alianța Politică pentru Moldova Europeană*. Însuși Ministerul Afacerilor Externe și-a completat denumirea cu sintagma „și integrării europene”.

Parcursul european al Republicii Moldova a prins contur mai clar și mai concret în timpul guvernării *Alianței pentru Integrare Europeană*, când aceasta a semnat *Acordul de Asociere cu UE*, la Bruxelles, la 27 iunie 2014, care a fost ratificat de Parlamentul European la 13 noiembrie 2014 și a intrat în vigoare la 1 iulie 2016.

Cu toate acestea, implementarea reformelor prevăzute în documentul respectiv a fost tergiversată și, mai ales, mimată de guvernările ulterioare.

Drept urmare, relațiile dintre UE și Republica Moldova s-au înrăutățit și au dus, în cele din urmă, la minimizarea lor și la izolarea Republicii Moldova pe plan internațional.

Venirea la putere a președintelui Maia Sandu și a partidului PAS, cu un program și o orientare proeuropeană asumate, a creat un context politic intern favorabil și a schimbat în mod radical raporturile Republicii Moldova cu organismele euroatlantice.

Această situație, precum și prioritizarea intereselor geostrategice ale SUA și UE în regiunea Mării Negre, după declanșarea războiului Rusiei împotriva Ucrainei au creat condiții ca Republica Moldova să se apropie, într-un timp neașteptat de scurt, cât mai mult de UE.

Depunerea cererii de aderare la UE

În contextul războiului împotriva Ucrainei, declanșat de Rusia, la 24 februarie 2022, președintele Volodimir Zelenski a solicitat, la 28 februarie 2022, liderilor de la Bruxelles să aprobe, în regim de urgență, admiterea țării sale în structurile integratoare ale UE.

La doar trei zile după acest demers, Republica Moldova și Georgia, adeptele valorilor și principiilor europene, profitând de oportunitatea creată, au înaintat, la rândul lor, cereri de aderare la UE.

Cererea de aderare a Republicii Moldova la UE a fost semnată la 3 martie 2022 de președintele Maia Sandu, de președintele Parlamentului Igor Grosu și de premierul Natalia Gavrilița. Cererea a fost adresată președintelui Franței, Emmanuel Macron, țară care deținea președinția Consiliului UE în momentul respectiv, după care a fost depusă la Bruxelles.

Cu prilejul semnării documentului, Maia Sandu a făcut o declarație de presă, subliniind următoarele: „Am demonstrat că suntem un popor matur și am arătat că vrem să trăim după reguli europene atunci când am apărut democrația la alegeri. Acum suntem maturi și oferim ajutor vecinilor, ne păstrăm neutralitatea, dar rămânem calmi și generoși. Maturizarea ne-a luat 30 de ani, acum, cu lecțiile învățate, suntem gata să ne asumăm responsabilitatea viitorului. Vrem să trăim ca parte a lumii libere”¹.

Totodată, aceasta a arătat că „Republica Moldova trebuie să aibă un parcurs european clar și suntem pregătiți să facem totul pentru realizarea acestui obiectiv național și fundamental. Vom parcurge toate etapele pentru a construi viitorul prosper al poporului nostru. Împărtășind aspirațiile noastre europene, Uniunea Europeană va arăta lumii întregi cât de mare e puterea democrației și libertății. Știm exact ce avem de făcut. Împreună vom fi mai puternici”².

Chestionarul de aderare

La 11 aprilie 2022, Comisarul pentru vecinătate și extindere al UE, Olivér Várhelyi, aflat într-o vizită la Chișinău, i-a transmis ministrului Afacerilor Externe și Integrării Europene, Nicu Popescu, chestionarul Comisiei Europene privind cererea de aderare la UE a Republicii Moldova.

Referindu-se la conținutul acestuia, Nicu Popescu declara: „Am primit un set de 369 de întrebări referitoare la funcționarea sistemului politic existent în Republica Moldova. Cel de-al doilea set va veni în curând la Chișinău și va conține întrebări referitoare la implementarea acquis-ului comunitar. Cele două chestionare reprezintă o radiografie a întregului sistem existent în Republica Moldova. Faptul că Uniunea Europeană a oferit acest chestionar de aderare este o confirmare a faptului că Republica Moldova este un stat cu un sistem democratic funcțional”³.

Acesta a precizat că, pentru a completa chestionarul, „Am constituit mai multe grupuri de lucru care vor răspunde la întrebări. Răspunsurile vor trece (prin) mai multe filtre pentru a obține limbajul setat cu care sunt obișnuiți oficialii instituțiilor de la Bruxelles”⁴.

Demnitarul a mai precizat că chestionarul completat va fi trimis Comisiei Europene în cursul lunii mai, urmând ca după reuniunea Consiliului European din luna iunie să fie obținut un răspuns.

Prin aceasta, „O dată în plus dorim să demonstrăm că suntem o țară în care democrația funcționează, reformele sunt posibile, procesele de transformare dau rezultate, iar viitorul nostru european este ireversibil”⁵, preciza Nicu Popescu.

Între timp, lucrurile s-au accelerat și s-au dezvoltat în direcția dorită și așteptată atât de mult de liderii actuali de la Chișinău.

Accelerarea demersurilor de aderare

La 5 mai 2022, Parlamentul European a votat o Rezoluție prin care solicita Consiliului European și Comisiei Europene să acorde Republicii Moldova statutul de stat candidat la Uniunea Europeană. Rezoluția a fost susținută de toate grupurile parlamentare, demonstrând un sprijin larg pentru agenda de integrare europeană a Republicii Moldova⁶.

La invitația șefului Parlamentului European, Roberta Metsola, președintele Maia Sandu a adresat, la 18 mai 2022, un mesaj eurodeputaților, după care a participat la o conferință de presă comună împreună cu înaltul oficial comunitar european.

Maia Sandu a vorbit în Parlamentul European despre provocările cu care se confruntă Republica Moldova, în contextul mediului de securitate creat de la începutul războiului Rusiei împotriva Ucrainei, și a prezentat argumentele pentru acordarea Republicii Moldova a statutului de țară candidată la Uniunea Europeană.

Între acestea, a menționat că „Moldova este o țară europeană, cu istorie europeană și care va avea, fără îndoială, un viitor european. Vorbim una din limbile oficiale ale Uniunii Europene, iar cetățenii noștri și-au demonstrat, de multe ori, atașamentul față de valorile libertății și democrației atunci când s-au opus abuzurilor antidemocratice în țara noastră”⁷.

Apoi, a precizat că „Pentru noi, Uniunea Europeană este, întâi de toate, un proiect de pace, de aceea, pe 3 martie, am semnat cererea de aderare la Uniunea Europeană. Aderarea este singura opțiune strategică ce oferă Republicii Moldova șansa de a rămâne parte a lumii libere”⁸.

În continuare, Maia Sandu a spus că „Nu suntem naivi – înțelegem că integrarea europeană a Moldovei va fi un proces lung și complex, care va cere mult efort și muncă. Nu căutăm concesii sau scurtături pe această cale. Suntem pregătiți să ne facem temele și vrem să fim apreciați după rezultat”⁹.

A remarcat importanța „... rezoluției Parlamentului European din 5 mai, care recomandă acordarea Republicii Moldova a statutului de țară candidată și perspectiva de aderare la UE. Este un semnal important de sprijin pentru cetățenii noștri”¹⁰.

Concluzia unanimă a fost că Maia Sandu și-a construit în mod inteligent discursul, mărindu-i impactul prin folosirea unor metafore emoționante, aplauzele îndelungate și entuziasmante confirmând excelența impresie pe care a produs-o: „Noi aparținem Uniunii Europene. Suntem o țară europeană, cu o limbă europeană, o istorie europeană și un sistem politic european... Avem nevoie de o decizie politică ce va fi, pentru Moldova, farul în aceste furtuni cumplite, ghidând țara noastră pentru anii ce vin”¹¹.

La 17 iunie 2022, Comisia Europeană a recomandat statelor membre ale UE să acorde Republicii Moldova și Ucrainei statutul de țară candidată pentru aderarea la Uniunea Europeană¹². Anunțul a fost făcut de către președintele Comisiei Europene, Ursula von der Leyen, care a spus că ambele țări mai au de făcut reforme, iar „mingea este în terenul lor”. „Recomandăm Consiliului să acorde Moldovei o perspectivă europeană și statut de țară candidată, cât timp face reforme”¹³, a precizat președintele CE.

Salutând această recomandare, președintele Maia Sandu a subliniat: „Sunt exact domeniile în care ne-am asumat să facem schimbări în fața cetățenilor și ne vom respecta angajamentul. Comisia va monitoriza progresele înregistrate în aceste domenii până la sfârșitul anului 2022. Mizăm pe faptul că, la reuniunea din 23-24 iunie a Consiliului European, statele membre ale UE vor sprijini recomandarea Comisiei Europene și vor acorda țării noastre statutul de țară candidată”¹⁴.

Acordarea statutului de țară candidată la UE

La nicio săptămână de la recomandarea CE, pe 23 iunie 2022, președintele Consiliului European, Charles Michel, a anunțat că Republica Moldova și Ucraina au primit statutul de țări candidate pentru aderarea la Uniunea Europeană, decizia fiind aprobată în unanimitate.

Înaltul demnitar european a adresat felicitări șefilor de stat ai celor două țări și a apreciat că decizia Consiliului European este „un moment istoric”¹⁵.

În context, președintele Comisiei Europene, Ursula von der Leyen, a specificat: „Toate cele trei țări sunt parte a familiei europene. Nu

am avut niciodată vreun dubiu. Și decizia istorică de astăzi confirmă acest lucru. Aceasta oferă celor trei țări perspectiva europeană și trasează calea pe care trebuie să o urmeze. Cred că este un moment de mare satisfacție. Nu pot exista semne mai bune de optimism pentru Ucraina, Moldova și Georgia în aceste vremuri complicate”¹⁶.

Referindu-se la aceeași decizie, Josep Borrell, Înalțul Reprezentant al UE pentru Politică Externă, a menționat: „S-a făcut istorie. După ce Consiliul European a decis să-i acorde Moldovei statutul de candidat UE, țara pornește pe calea sa către un viitor în UE. Moldova aparține familiei UE și o vom sprijini în fiecare pas făcut pe drumul nostru comun”¹⁷.

La rândul său, președintele Franței, Emmanuel Macron, a salutat „decizia istorică” de a acorda statutul de candidat la UE, spunând că Bruxelles-ul „datora” acest lucru Republicii Moldova. În același timp, acesta avertiza că procesul de aderare va fi exigent și a recunoscut că decizia a fost legată de contextul războiului Rusiei împotriva Ucrainei: „Este politică, știu foarte bine asta”¹⁸.

Decizia istorică a Consiliului European a produs reacții pozitive în mai multe cancelarii europene și la Washington. Astfel, secretarul de stat american, Anthony Blinken, a declarat că „Statutul Moldovei de țară candidată la UE este un rezultat remarcabil al eforturilor depuse de țară și de Guvern”, iar SUA vor susține procesele democratice și realizarea reformelor necesare pentru apropierea ireversibilă a Republicii Moldova de Uniunea Europeană¹⁹.

Declarația înaltului oficial american a fost făcută cu prilejul întrevederii acestuia cu prim-ministrul Natalia Gavrilița, care a efectuat o vizită de lucru în SUA, în perioada 14-21 iulie 2022.

Reacții pro și contra la Chișinău

La Chișinău, decizia Bruxelles-ului, unică în istoria UE, a produs un entuziasm extraordinar, deoarece autoritățile nu se așteptau la o reacție promptă din partea organismelor europene.

În această atmosferă, președintele Maia Sandu a rostit, la 24 iunie 2022, o alocuțiune pentru toți cetățenii Republicii Moldova privind importanța acestui moment cu adevărat istoric.

În primul rând, aceasta a ținut să precizeze că „Prin decizia de ieri (23 iunie 2022 – n.n.), statele membre ale Uniunii Europene și-au confirmat dorința de a sprijini Moldova în procesul de pregătire pentru a ne alătura familiei Uniunii Europene. Suntem recunoscători pentru această deschidere”²⁰.

În continuare, Maia Sandu a subliniat că „Cetățenii, instituțiile statului, societatea civilă au lucrat consecvent, ani la rând, pentru a ajunge aici. La alegerile parlamentare din 2019, promiteam oamenilor că vom depune cererea de aderare la UE până în anul 2023. Iată că nu doar am depus cererea, dar am și obținut statutul de țară candidată”²¹.

După ce a trecut în revistă reformele pe care Republica Moldova trebuie să le facă și care decurg din statutul de țară candidată la UE, șeful statului a spus: „Proiectul pe care îl începem acum, calea spre aderarea la Uniunea Europeană, va dura mai mulți ani. Nu este proiectul meu, al Guvernului sau al Parlamentului – acesta este proiectul generației noastre, este proiectul dumneavoastră. Iar succesul lui depinde de noi toți. Noi ne asumăm orice preț politic pe care va trebui să-l plătim pentru realizarea acestui proiect”²².

Decizia istorică a Bruxelles-ului a făcut și obiectul reuniunii anuale a ambasadurilor Republicii Moldova, care a avut loc la Chișinău, în perioada 18-19 august 2022. În discursul de deschidere a reuniunii, vice-premierului Nicu Popescu, ministru al Afacerilor Externe și Integrării Europene, afirma: „Primul obiectiv major realizat în ultimul an este, evident, apropierea noastră de Uniunea Europeană prin obținerea statutului de candidat la aderarea la UE și prin faptul că noi ca țară, la modul practic, trecem din categoria așa-numitor vecini ai Uniunii Europene sau parteneri estici în categoria unui stat care va deveni membru al Uniunii Europene”²³. În context, acesta a apreciat și rolul deosebit jucat de România în obținerea statutului de țară candidată la UE de către Republica Moldova: „... am reușit să scoatem țara din izolare, am lucrat fantastic cu România, partenerul nostru cheie, ancora noastră în spațiul european...”²⁴.

Au existat însă și reacții nefavorabile în Republica Moldova față de obținerea statutului de țară candidată la UE, exprimate, cum era de așteptat, de forțele proruse și antieuropene.

Astfel, minoritatea parlamentară, formată din deputații comuniști și socialiști, și-a arătat nemulțumirea față de semnarea cererii de aderare la UE, pe care au calificat-o drept una „pur populistă”, precizând că „adoptarea unor decizii atât de serioase cu privire la vectorul de dezvoltare a țării trebuie realizată ținând cont și de regiunea transnistreană, or, obiectivul de bază al Republicii Moldova este reintegrarea țării”²⁵.

Tiraspolul a reacționat, de asemenea, în consens cu poziția minorității parlamentare rusofone de la Chișinău, printr-un comunicat al șefului minister al afacerilor externe transnistrean. În comunicat se specifica faptul că „depunerea de către Republica Moldova a unei cereri de aderare la UE în contextul unui conflict de lungă durată nerezolvat între Transnistria și Republica Moldova, fără a ține cont de opinia Tiraspolului și în afara cadrului consultărilor cu partea transnistreană, (...) pune capăt procesului de reglementare și necesită o formalizare juridică internațională”²⁶.

Ca urmare, Tiraspolul cerea Chișinăului „să inițieze un dialog cu Transnistria în scopul unei reglementări civilizate, bazată pe relații pașnice și de bună vecinătate a două state independente prin semnarea unui acord interstatal cuprinzător”²⁷, ceea ce echivala cu recunoașterea independenței acestei enclave separatiste, creată și patronată de Moscova.

Recomandările de preaderare

Odată cu acordarea statutului de țară candidată la aderarea la UE, Republicii Moldova i s-au înmănat și nouă recomandări de preaderare, care au fost formulate de Comisia Europeană și aprobate de Consiliul European: reforma justiției, combaterea corupției, a crimei organizate, dezoligarhizarea, reforma administrației publice și a serviciilor publice, managementul finanțelor publice, recuperarea activelor, creșterea rolului societății civile în procesele decizionale, protejarea drepturilor omului, combaterea violenței de gen²⁸.

Pentru îndeplinirea recomandărilor, a fost elaborat un Plan de implementare, care prevede măsuri și termene concrete pentru realizarea acestora în fiecare domeniu. Planul a fost aprobat de Comisia Națională pentru Integrare Europeană și convenit împreună cu MAE-IE, echipa guvernamentală și alte instituții naționale, cu reprezentanții societății civile, precum și cu Comisia Europeană²⁹.

Potrivit documentului, termenul de scadență pentru cele mai multe dintre măsuri era decembrie 2022, când Comisia Europeană urma să facă o primă evaluare a progresului făcut în îndeplinirea recomandărilor.

Ultimele măsuri, planificate până în iunie 2023, țin de angajamentele de dezoligarhizare, de combatere a criminalității organizate și spălării banilor, precum și de implicare a societății civile în procesele decizionale.

Cele mai complexe, dar și mai dificil de realizat în termenele stabilite, sunt recomandările privind reforma justiției, combaterea corupției și dezoligarhizarea.

În general, cele nouă recomandări se regăsesc în programul de guvernare al partidului aflat la putere, PAS. Multe dintre măsuri privesc modificări legislative și aprobări de legi, strategii, regulamente și alte politici. Având o majoritate parlamentară confortabilă, guvernul nu ar trebui să întâmpine dificultăți în îndeplinirea recomandărilor, deși termenul de un an pe care și l-a propus este unul ambițios, mai ales că anul 2023 este unul electoral.

Acțiuni de susținere a cursului european

Adunarea „Moldova Europeană”

La 21 mai 2023, conducerea Republicii Moldova, în frunte cu președintele Maia Sandu, a organizat, în Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău, un grandios miting, având drept slogan Adunarea „Moldova Europeană”, la care au participat circa 80 000 de persoane. Acțiuni similare au fost desfășurate și în diasporă, în 33 de orașe din Europa.

Adunarea a reprezentat o reeditare a faimoaselor *adunări naționale*, din perioada 1988-1991, sub a căror presiune autoritățile de atunci au luat cele mai importante hotărâri din istoria recentă a Basarabiei.

După alocuțiunile rostite de președintele Parlamentului European, Roberta Metsola, precum și de cei mai importanți lideri ai Republicii Moldova, Adunarea „Moldova Europeană” a adoptat o rezoluție, aprobată de toți oamenii prezenți în Piață prin ridicarea mâinilor³⁰.

Rezoluția cuprinde șapte cerințe³¹, după cum urmează:

1. „Să modifice Constituția Republicii Moldova pentru a stabili definitiv și ireversibil aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană.
2. Să asigure cât mai rapid deschiderea negocierilor de aderare și să întărească instituțiile statului, pentru a garanta aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană.
3. Să asigure o transpunere rapidă a legislației europene în legislația națională prin implicarea unor specialiști din țările care au parcurs recent aceeași etapă de aderare, în special din România.
4. Să extindă contextul internațional al negocierilor pentru rezolvarea pașnică și definitivă a conflictului transnistrean.
5. Să-și unească eforturile pentru a îmbunătăți calitatea vieții cetățenilor și a ridica nivelul de trai la standarde europene, pentru a moderniza localitățile astfel încât toți cetățenii să aibă acces la servicii și utilități de calitate, la nivel european.
6. Să asigure interconectarea tuturor sistemelor de infrastructură – electric, de transport de gaze, rutier, feroviar, de comunicații – la piața europeană, pentru a exclude orice tip de șantaj, pentru a asigura independența Republicii Moldova și posibilitatea de a se dezvolta liber și fără constrângeri.
7. Să condamne cu fermitate războiul ilegal și inuman declanșat de Rusia în Ucraina, care subminează stabilitatea și afectează grav întreaga regiune, inclusiv Republica Moldova.”

Parlamentul Republicii Moldova a adoptat, la 25 mai 2023, Rezoluția Adunării „Moldova Europeană”, aprobată în Piața Marii Adunări Naționale, cu votul a 55 de deputați ai majorității parlamentare, cei ai minorității, toți de orientare prorusă neparticipând la vot.

Hotărârea Parlamentului (nr. 125, Chișinău, 25 mai 2023) și Rezoluția Adunării au fost publicate în numărul din 12 iunie 2023 al Monitorului Oficial³².

Precizăm că, în aceeași zi de 21 mai 2023, adversarii integrării, respectiv Partidul Șor și simpatizanții lui din autonomia găgăuză, au desfășurat, la Comrat, o contrademonstrație, cerând organizarea unui referendum în problema orientării externe a Republicii Moldova și afirmând că aceasta nu ar trebui să se îndepărteze de Rusia³³.

Summit-ul CPE

Pe data de 1 iunie 2023 a avut loc, la castelul-cramă „Mimi” din localitatea Bulboaca, cel de-al doilea summit al Comunității Politice Europene (CPE), primul fiind organizat, la Praga, pe 6 octombrie 2022, la care au participat cei 27 de lideri ai statelor membre ale UE, precum și omologii lor din alte 20 de țări de pe continentul european.

CPE a fost înființată din inițiativa președintelui Emmanuel Macron, în anul 2022, la scurt timp după invadarea Ucrainei de către Rusia, ca „o oportunitate de a construi o intimitate strategică în Europa”, fără a substitui Uniunea Europeană – idee care îi neliniștea pe unii lideri din Balcanii de Vest și din vecinătatea de Est a UE³⁴.

Programul reuniunii, care a durat circa 10 ore, a inclus o ceremonie de deschidere urmată de patru mese rotunde, unde au fost discutate subiecte precum energia, securitatea, conectivitatea și mobilitatea. După un prânz de lucru, cea mai mare parte a agendei a fost destinată întâlnirilor bilaterale.

Trei țări mici de pe continent (Andora, Monaco și San Marino) s-au alăturat CPE, singurele state europene care nu au fost prezente la reuniune, în afară de Vatican, fiind Belarus și Rusia.

Următoarele reuniuni ale CPE au fost planificate pentru luna octombrie, în orașul spaniol Granada, și în prima jumătate a anului 2024, în Marea Britanie. Rotația va avea loc o dată la 6 luni, fiind asigurată atât de țări din UE, cât și non-UE.

Despre importanța summit-ului CPE și rezultatele concrete obținute de Republica Moldova a vorbit președintele Maia Sandu, care a adresat un mesaj opiniei publice imediat după încheierea reuniunii respective.

Potrivit acesteia, „Summit-ul Comunității Politice Europene, la care au participat 49 de președinți, prim-miniștri și înalți oficiali europeni, a pus Moldova în centrul Europei și a arătat lumii întregi că noi, moldovenii, putem face orice ne propunem. Și că suntem mândri de țara noastră”³⁵.

„Totuși evenimentul care a adus toată Europa în Moldova ne-a arătat câteva certitudini legate de țara noastră:

1. Moldova este un partener respectat de toate țările europene. Moldovenii sunt tratați cu stimă și de la egal la egal pentru ceea ce sunt – un popor demn, omenos și liber.

2. Moldova este în siguranță alături de prietenii țării noastre. Moldova nu este singură în fața greutăților și a pericolelor cu care se confruntă.

În zilele summit-ului, a fost anunțată lansarea Misiunii de Parteneriat UE la Chișinău. Această misiune va ajuta instituțiile noastre să-și consolideze capacitățile de gestionare a crizelor și va contribui la sporirea rezilienței țării la amenințările hibride, inclusiv în ceea ce privește securitatea cibernetică și contracararea acțiunilor străine de dezinformare.

3. Moldova este tot mai conectată. Un beneficiu concret al legăturilor noastre strânse cu UE este faptul că moldovenii vor putea fi mai aproape de cei dragi și vor putea vorbi la telefon mai ieftin și mai des. Tarifele la roaming în Uniunea Europeană vor fi reduse semnificativ din 1 ianuarie 2024.

4. Moldova beneficiază de sprijin concret pentru a face față crizei energetice. Pe 1 iunie, Prim-ministrul Norvegiei a anunțat că ne oferă o donație de aproximativ 50 de milioane de euro pentru ca să putem cumpăra gaze naturale.

5. Președinta Comisiei Europene, Ursula von der Leyen, a anunțat că Planul de dezvoltare economică și investiții destinat Republicii Moldova, inițiat în iunie 2021, va crește de la 600 milioane la 1,6 miliarde euro”³⁶.

Fotografia de grup a liderilor europeni și oficialilor UE, reuniți la summit-ul CPE. Bulboacă, 1 iunie 2023

În afară de capitolul imagine și vizibilitate, care a fost un câștig enorm pentru președintele Maia Sandu și Republica Moldova, Chișinăul a obținut o reafirmare categorică a sprijinului liderilor europeni pentru accesarea țării la Uniunea Europeană. Astfel, Roberta Metsola a declarat că „Locul Republicii Moldova este în Uniunea Europeană”, iar Josep Borrell a precizat: „Calea Moldovei este independentă de ceea ce se întâmplă cu Transnistria”³⁷, precum și că aceasta nu este o precondiție la aderare, invocând exemplul Ciprului divizat.

Reuniunea a fost catalogată de mulți participanți ca un mare succes, dar nu a adus noutăți spectaculoase, după cum se așteptau liderii de la Chișinău. Totuși președintele Parlamentului European, Roberta Metsola, a dat asigurări certe că negocierile de aderare a Republicii Moldova la UE vor începe în 2023: „Parlamentul European este prima instituție care a spus fără ezitare că Republica Moldova trebuie să adere la UE. Am spus-o personal că locul Republicii Moldova este în Europa și am întreprins pași. Bineînțeles, o să începem negocierile anul acesta”³⁸.

Stadiul realizării recomandărilor UE

La 23 iunie 2023 s-a împlinit un an de la obținerea de către Republica Moldova a statutului de țară candidată pentru aderarea la Uniunea Eu-

ropeană. În urmă cu un an, autoritățile de la Chișinău au primit nouă recomandări de îndeplinire a cărora depinde trecerea Republicii Moldova la nouă etapă, respectiv cea a negocierilor, în procesul de aderare în UE.

Cu prilejul marcării unui an de la obținerea statutului de țară candidată pentru aderarea la Uniunea Europeană, ministrul de externe, Nicu Popescu, menționa: „Am avut un an plin de realizări și progrese remarcabile. Primul raport verbal al UE privind progresul Republicii Moldova este unul pozitiv. Țara noastră a înregistrat progrese semnificative în procesul de dezoligarhizare, de consolidare a justiției și dezvoltare a capacităților administrative”³⁹.

Și tot el recunoștea că: „Știm foarte bine că drumul către aderarea deplină la Uniunea Europeană este unul încă plin de provocări și suntem conștienți că mai avem multe de făcut pentru a îndeplini criteriile și standardele riguroase impuse de UE”⁴⁰.

Într-un raport preliminar, care a fost prezentat verbal ambasadorilor europeni, pe 21 iunie 2023, și miniștrilor de externe din țările membre, cu ocazia reuniunii de la Stockholm, se arăta că din cele nouă recomandări, Republica Moldova a îndeplinit trei, a făcut „progrese bune” în alte două și „unele progrese” în celelalte patru⁴¹.

Ca urmare, Comisia sublinia că Republica Moldova „ar trebui să se concentreze pe eforturile confirmate de combatere a corupției, pe calitatea investigațiilor și eficiența urmăririi penale în cazul dezoligarhizării și pe recomandările Comisiei de la Veneția”⁴².

Președintele Parlamentului, Igor Grosu, confirma acest lucru și se declara optimist privind începerea negocierilor de aderare: „Sunt optimist, cred că vom reuși în timp să onorăm toate recomandările. Suntem obligați să facem lucrul ăsta, o facem, în primul rând, pentru noi, nu pentru Comisia Europeană și eu cred că în timpul care a rămas putem realiza toate aceste recomandări astfel ca, în decembrie, să avem obrazul și bunul-simț să solicităm respectuos țărilor membre UE să adopte acea decizie istorică, politică importantă”⁴³.

Referindu-se la integrarea europeană și reglementarea problemei transnistrene, Igor Grosu relua ideea lansată de Comisarul pentru Afaceri Externe și Politica de Securitate a UE, Josep Borrell, la summit-ul

Comunității Politice Europene de la Bulboaca, că cele două obiective trebuie abordate în mod separat: „Nu privim la pachet integrarea europeană și reglementarea conflictului transnistrean. Acestea sunt două lucruri separate. Mă bucur că această idee a fost acreditată la nivel european”⁴⁴.

Progresele înregistrate în parcursul european au fost prezentate la audierile organizate pe platforma Comitetului Parlamentar de Asociere Republica Moldova – UE, la care au participat președintele Legislativului, Igor Grosu, alături de un grup de deputați din majoritatea și opoziția parlamentară. La finalul acestora, Igor Grosu a precizat: „Am urmărit cu atenție concluziile evaluărilor. În cazul celor nouă recomandări, în trei au fost înregistrate progrese, în trei trebuie să mai avansăm. Desigur, principala recomandare, care se află pe agenda noastră permanent, este reforma justiției. În funcție de progresele pe care le vom înregistra și cât de mult vom realiza pe această dimensiune vor depinde progresele noastre în celelalte domenii”⁴⁵.

La rândul său, vicepremierul Nicu Popescu, ministru al Afacerilor Externe și Integrării Europene, declara, în timpul unei conferințe de presă, că din cele nouă recomandări, trei au fost îndeplinite pe deplin, pe marginea altor trei au fost înregistrate progrese bune, iar pe încă a trei au fost stabilite anumite progrese. „Ne propunem să realizăm măsurile pentru a primi o apreciere pozitivă și a începe negocierile. Acesta este obiectivul țării noastre”⁴⁶.

În perioada 6-7 iulie 2023, Comisarul european pentru Economie, Paolo Gentiloni, a efectuat o vizită la Chișinău, unde a avut întreprinderi cu principalii trei lideri ai Republicii Moldova.

Într-o conferință de presă susținută alături de premierul Dorin Recean, Paolo Gentiloni a declarat: „Acțiunile discutate privind asistența macrofinanciară reprezintă un aspect important al procesului de pregătire pentru aderarea Republicii Moldova la UE. Ele corespund cu cele nouă recomandări care au fost înaintate de către Comisia Europeană. O parte dintre aceste recomandări au fost deja îndeplinite, altele mai necesită angajament adițional. Noi așteptăm acțiuni rapide în vederea onorării acestor angajamente în domeniul politicilor și în ceea ce privește, în mod specific, asistența macrofinanciară”⁴⁷.

După cum se poate lesne observa, autoritățile de la Chișinău au reușit să îndeplinească, într-un an, abia trei dintre cele nouă recomandări ale UE, pe care și le-au asumat la obținerea statutului de țară candidată. Considerăm că optimismul acestora, potrivit căruia vor fi finalizate în totalitate până la sfârșitul anului 2023, este exagerat și mai puțin obiectiv.

Există însă posibilitatea ca oficialitățile de la Bruxelles să manifeste un anumit grad de încurajare și, totodată, de indulgență față de liderii de la Chișinău și să accepte începerea negocierilor de aderare fie la sfârșitul acestui an, fie la începutul lui 2024, cu scopul de a da o perspectivă clară și puternică Republicii Moldova, în contextul alegerilor de anul următor și ținând cont de faptul că procesul de aderare la UE va fi de lungă durată.

Referințe

¹ Agenția *Moldpres*. Disponibil: <https://www.moldpres.md/> (Accesat: 3 martie 2022)

² *Idem*.

³ Agenția *Moldpres*. Disponibil: <https://www.moldpres.md/> (Accesat: 13 aprilie 2022).

⁴ *Idem*.

⁵ Agenția *Moldpres*. Disponibil: <https://www.moldpres.md/> (Accesat: 11 aprilie 2022).

⁶ Agenția *Moldpres*. Disponibil: <https://www.moldpres.md/> (Accesat: 5 mai 2022).

⁷ Vezi www.presidente.md (Accesat: 18 mai 2022).

⁸ *Idem*.

⁹ *Idem*.

¹⁰ *Idem*.

¹¹ Vezi: <https://www.dw.com/ro/maia-sandu-%C3%AEn-parlamentul-european/a-61864110>. (Accesat: 19 mai 2022).

¹² Agenția *Moldpres*. Disponibil: <https://www.moldpres.md/> (Accesat: 17 iunie 2022).

¹³ *Idem*.

¹⁴ *Idem*.

¹⁵ Agenția *Moldpres*. Disponibil: <https://www.moldpres.md/> (Accesat: 23 iunie 2022).

¹⁶ Vezi: https://www.publika.md/liderii-ue-au-transmis-mesaje-de-felicitare-pentru-moldova-si-ucraina_3126634.html#ixzz7X7JlrX9I. (Accesat: 23 iunie 2022).

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ *Vezi:* www.digi24.md. (Accesat: 23 iunie 2022).

¹⁹ *Agenția Moldpres.* Disponibil: <https://www.moldpres.md/> (Accesat: 20 iulie 2022).

²⁰ www.presedinte.md. (Accesat: 24 iunie 2022).

²¹ *Idem.*

²² *Idem.*

²³ *Agenția Moldpres.* Disponibil: <https://www.moldpres.md/> (Accesat: 18 august 2022).

²⁴ *Idem.*

²⁵ *Vezi:* www.europalibera.org. (Accesat: 4 martie 2022).

²⁶ *Idem.*

²⁷ *Vezi:* www.deschide.md. (Accesat: 4 martie 2022).

²⁸ *Vezi:* www.europalibera.org. (Accesat: 2 august 2022).

²⁹ *Vezi:* www.deschide.md. (Accesat: 5 august 2022).

³⁰ *Vezi:* https://www.publika.md/parlamentul-republicii-moldova-a-adoptat-rezolutia-adunarii-moldova-europeana_3137061.html#ixzz83H6X2gEP

³¹ *Agenția Moldpres.* Disponibil: <https://www.moldpres.md/> (Accesat: 12 iunie 2023).

³² *Vezi:* www.europalibera.org. (Accesat: 22 mai 2023).

³³ *Vezi:* www.europalibera.org. (Accesat: 30 mai 2023).

³⁴ *Vezi:* www.presedinte.md. (Accesat: 1 iunie 2023).

³⁵ *Idem.*

³⁶ *Vezi:* www.europalibera.org. (Accesat: 1 iunie 2023).

³⁷ *Vezi:* www.deschide.md. (Accesat: 1 iunie 2023).

³⁸ *Vezi:* www.deschide.md. (Accesat: 23 iunie 2023).

³⁹ *Idem.*

⁴⁰ *Vezi:* www.europalibera.org. (Accesibil: 20 iunie 2023).

⁴¹ *Idem.*

⁴² *Vezi:* www.deschide.md. (Accesibil: 27 iunie 2023).

⁴³ *Idem.*

⁴⁴ *Agenția Moldpres.* Disponibil: <https://www.moldpres.md/> (Accesat: 4 iulie 2023).

⁴⁵ *Agenția Moldpres.* Disponibil: <https://www.moldpres.md/> (Accesat: 6 iulie 2023).

Abstract

European vocation of the Republic of Moldova

Keywords: *European vocation; candidate country status; EU recommendations; accession negotiations*

The European aspirations of the Republic of Moldova have appeared since 1994, when the Cooperation and Partnership Agreement with the EU (28 November 1994) and the Moldova-EU Neighborhood Policy Action Plan were signed (22 February 2005).

The coming to power of President Maia Sandu and his party (PAS), with a pro-European program and orientation assumed, created a particularly favorable internal political context and radically changed Moldova's relations with Euro-Atlantic bodies.

This situation, as well as prioritizing the geo-strategic interests of the US and the EU in the Black Sea region, following the outbreak of Russia's war

against Ukraine (24 February 2022), they created the unique context for the Republic of Moldova to approach, in an unexpectedly short time, as much as possible to the EU, obtaining the status of candidate country, on June 23, 2022.

On this occasion, the Chişinău authorities received 9 recommendations on the fulfillment of which depends on the transition of the Republic of Moldova to a new stage, respectively that of the negotiations, in the process of accession to the EU.

As can be easily seen, the Chişinău authorities managed to meet, in one year, only 3 of the 9 EU recommendations, which they assumed in obtaining the status of candidate country. We believe that their optimism that the other 6 will be completed by the end of 2023 is exaggerated and less objective.

Mircea COLOȘENCO

Modernitatea capodoperei cantemiriene

350 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir
(26 octombrie 1673 – 21 august 1723)

M.C. – istoric literar și editor.

Absolvent al Facultății de Filologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. În 1969 a absolvit și cursurile de biblioteconomie la Biblioteca Centrală de Stat din București. A

lucrat muncitor, profesor, bibliograf, redactor de ziar.

A colaborat la revistele „Manuscriptum”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Lucefărul”, „Ateneu”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Jurnal literar”, „Literatorul” ș. a. Editează (inclusiv în colaborare) operele scriitorilor

I. Creangă, I. Barbu,

L. Rebreanu, N. Stănescu,

G. Bacova, N. Labiș,

Al. Macedonski,

G. Topârceanu ș.a.

1

Dimitrie Cantemir este o figură charismatică a istoriei noastre naționale, cu o viață dramatică și operă savantă, care poartă emblema cumpenei de veacuri în care a trăit. A contribuit totodată, în plan universal, la realizarea echilibrului între Orient și Occident.

Era fiul lui Constantin Cantemir – domn al Țării Moldovei (1685-1693) și al Anei Bantăș –, frate de domnitor al Țării Moldovei – Antioh Cantemir (1695-1700, 1705-1707) –, și el, la rândul său, domnitor al aceluiași principat în două rânduri (1693 și 1710-1711). După ultima domnie, s-a stabilit în Rusia, ținut în mari onoruri de țarul Petru I, modernizatorul imperiului slav de răsărit.

Studiile le-a început la Iași (1679-1688) cu Ieremia Cacavela, călugăr grec, dascăl de gramatică, retorică și filozofie, știutor de elină, ebraică, latină, italiană, dar și a tainelor Sfintei Scripturi. Apoi, ca ostatic la Istanbul, în locul fratelui în timpul domniei tatălui său (1688-1693), își desăvârșește studiile la Academia Patriarhiei Ortodoxe din Fanar, luând cunoștință cu culturile persană, arabă și turcă.

Își întemeiază propria familie, căsătorindu-se cu Casandra (1699), fiica răposatului domn valah Șerban Cantacuzino (1678-1688), prieten cu Cantemireștii, unchi al lui Constantin Brâncoveanu ce i-a devenit urmaș la domnie (1688-1714). Cu Casandra a avut mai mulți copii: Maria (1700-1757), Smaragda (1701-1720), Matei (1703-1771, Constantin (1705-1747), Șerban (1706-1780) și Antioh (1708-1744). Casandra moare la 11 mai 1713, în Rusia, iar Dimitrie Cantemir se recăsătorește cu prințesa de origine rusă Anastasia Trubețkoi (1719) cu care a avut o unică fiică, Smaragda-Ecaterina.

Dintre copiii săi, cel care va dovedi o anume valoare creatoare este Antioh, fost ofițer într-un regiment de gardă, apoi ambasador al Rusiei la Londra și Paris, unde a dus o viață selectă, cu preocupări literar-filosofice, fiind autorul a zece satire scrise în limba rusă.

O privire retrospectiv-selectivă asupra celor cincizeci de ani de viață ai lui Dimitrie Cantemir o considerăm necesară.

Chiar în anul nașterii sale se tipărește la Kiev *Psaltirea în versuri* a mitropolitului Dosoftei al Moldovei, prima operă versificată în limba română, iar sinodul de la Iernut al bisericii reformate condamnă cartezianismul. În anul următor bisericile românești din Transilvania au intrat sub jurisdicția episcopatului calvin. Miron Cristea dă la prescriș, în Iași, letopisețul său (1675). Spătaru Nicolae Milescu, zis Cârnuț, face o călătorie în China în calitate de trimis al țarului Rusiei (1675-1678), întocmind ulterior raportul oficial, precum și două lucrări: călătoria propriu-zisă și descrierea Chinei. Este introdusă limba română în bisericile ortodoxe din principatele române. Aseidiul Vienei (1683). Miron Costin scrie capodopera sa *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor* (1685). Domnia lui Șerban Cantacuzino în Țara Românească (1678-1688). Schimbări de domni în Țara Moldovei: Gh. Duca (1678-1683), Ștefan Petriceicu (1683-1684), Dumitrașco Cantacuzino (1684-1685), Constantin Cantemir (1685-1693). Principele Transilvaniei este silit să accepte protecția imperiului habsburgic (1688). Se termină tipărirea *Bibliei* în limba română (1688). Moare Șerban Cantacuzino, prietenul Cantemireștilor (1688) și începe domnia nepotului acestuia Constantin Brâncoveanu în Țara Românească (1688-1714). Campania lui Ioan Sobieski, regele Poloniei, în Moldova; decapitarea lui Miron și Velicico Costin din porunca lui Constantin

Cantemir; *Diploma leopoldină* prin care Principatul Transilvaniei este subordonat direct împăratului habsburgic și recunoașterea de drepturi politice numai pentru trei națiuni – sași, secui, maghiari (1691). Academia de la „Sfântul Sava” din București (1694-1695). Acceptarea unirii cu Roma a bisericii ortodoxe din Transilvania (1695). Apare la Iași *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*, de Dimitrie Cantemir (1698). Stolnicul Constantin Cantacuzino publică la Veneția prima hartă a Țării Românești și lucrează la întâia istorie a tuturor românilor concepută în spirit modern; reforma fiscală a lui Antioh Cantemir în Moldova; Antim Ivireanul scoate la Snagov *Floarea darurilor* (1700). Dimitrie Cantemir scrie *Istoria ieroglifică* (1704-1705). A doua domnie a lui Dimitrie Cantemir în Moldova (1710-1711). Bătălia de la Stănilești; începutul domniilor fanariote în Moldova (1711). Dimitrie Cantemir este ales membru al Academiei din Berlin, cel dintâi român membru al unei academii de științe; conflictul lui Constantin Brâncoveanu cu boierii Cantacuzini, mazilirea și decapitarea acestuia (1714). Dimitrie Cantemir scrie *Incrementa atque decrementa aule othomanicae* (1716), cea mai cunoscută operă științifică a sa și a culturii române vechi, tradusă în engleză (1745, 1756), franceză (1743) și germană (1745). În același an termină *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* însoțită de o hartă, carte apărută în versiune germană (1769, 1771) și rusă (1789). Un an mai târziu, scrie *Vita Constantini Cantemyrii cognomenta venis*, întâia biografie istorică datorată unui român, și începe *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, sinteză de istorie a tuturor românilor, folosind 150 de izvoare (1717). Este instaurată domnia fanariotă în Țara Românească (1716). Banatul și Oltenia trec sub stăpânire habsburgică (1718). Dimitrie Cantemir se mută la Petersburg și este numit membru al Senatului rus și consilier intim al țarului Petru I (1721). Participă la campania rusă în Caucaz, se îmbolnăvește și se întoarce la Petersburg (1722).

3

Istoria ieroglifică, lucrare literară satirico-politică de dimensiunile și compoziția unui roman, cu personaje din lumea animală, este o alegorie cu caracter istoric și autobiografic scrisă în cursul a doi-trei ani, între 1703-1705. Cei ce s-au ocupat de datarea lucrării (N. Iorga,

I. Minea, P.P. Panaitescu, C. Măciucă, Manuela Tănăsescu, Nicolae Stoicescu, Dragoș Moldoveanu ș.a.), dar și de exegeza ei, o mai numesc eseu filosofic, manual politic și social. Cu ea „se pun bazele tuturor genurilor literare” (G. Nițu).

Titlul ei original, după manuscrisul olograf, este pilduitor: *Istoria ieroglifică în douăsprezece părți împărțită cu 70 de sentenții frumos împodobită, la începătura de scară a numerelor dezvăluitoare, iar la sfârșit cu a numerelor streine tâlcuitoare*, iar punctul de plecare poate să fie *Se Roman de Renart*, fie *Istoria secretă* a lui Procopios din Cesareea, fie *Etiopicele* lui Heliodor (în cazul acestuia din urmă, în fondul Bibliotecii Academiei Române se păstrează nouă manuscrise fără numele traducătorilor, datând din secolul al XVIII-lea, altele patru din secolul al XIX-lea, iar unica tipărire din 1970).

Prin scrierea *Istoriei ieroglifice*, Dimitrie Cantemir a urmărit patru scopuri: dezvăluirea faptelor caselor domnești și boierești ale vremii, deprinderea stilului retoric, îmbogățirea limbii și a fondului gnomic românesc cu „sentenții”.

Opera sa a rămas în manuscris, până la 1883, din cauză că, pe lângă demascarea intrigilor și fărădelegilor domnești și boierești țesute în jurul perechii de familii Cantemir-Brâncoveanu, ea conține atacuri vitriolante la adresa conducătorilor Imperiului Otoman. Dar, ca și în cazul epopeii eroi-comice *Țiganiada* a lui Ioan Budai-Deleanu, care a așteptat trei sferturi de veac intrarea în lume (parțial, și peste un secol, integral), contând ca performanță cu titlu de inventar, la fel *Istoria ieroglifică* și-a făcut drumul în lumea intelectuală la aproape două secole de la scrierea ei. De altfel, manuscrisul a fost dăruit arhivelor moscovite de o rudă a mamei lui D. Cantemir, la 1783. În aproape 100 de ani, în 1878, Academia Română l-a delegat pe Gr. Tocilescu la Moscova pentru a copia manuscrisul (41 coli a câte 16 pagini, respectiv 633 pagini) în vederea editării lui (1883). Întâia ediție științifică, datorată lui P.P. Panaitescu și I. Verdeș (1965), a fost urmată de o alta, prefațată de Virgil Cândea, cu studiu introductiv și aparat critic de Nicolae Stoicescu, iar textul stabilit de Stela Toma (1973). Între acestea s-au aplecat asupra textului în ediții fără aură științifică Emil Grigoraș (1926) și I. Vartician (1957).

Edițiile acestea ale *Istoriei ieroglifice*, oricât de științifice ar fi, „păcătuiesc” în ultimă instanță de lipsa de aderență la marele public.

În fond, subiectul „istoriei” cantemiriene este de o savoare aparte. Cuprinsul ei a fost povestit și răspovestit (în rezumat) de N. Iorga, I. Miinea, G. Pascu, P.P. Panaitescu ș.a.

Lucrarea debutează cu prezentarea adunării boierimii moldo-valahe dintr-un sat de lângă Adrianopol, în 1703, pentru alegerea unui nou domn al Moldovei, cu care prilej sunt prezentați principalii artizani ai narațiunii și care țin discursuri, poartă discuții, țin intrigi. Așa facem cunoștință cu Struțocămila (Mihai Racoviță) susținută de Corb (C. Brâncoveanu) și jigăni (boierii moldoveni) împotriva Inorogului (Dimitrie Cantemir). Apar în scenă Șoimul (Toma Cantacuzino), Hamleonul (Scarlat Ruset) precum și alte asemenea personaje a cărei „scară” a operei îi dezvăluie pe rând: *Leul* – partea moldovenească, *Vulturul* – partea muntenească, *Pardosul* – Iordachi vornicul, *Ursul* – Vasile vornicul, *Lupul* – Bogdan hatmanul, *Brehancea* – Constantin Stolnicul ș.a.m.d. În afară de numele de mamifere și păsări D. Cantemir introduce, în cursul povestirii sale cu tâlc expresii artistice proprii: *părintele planetelor* – Soarele, *căpuși pline de sânge* – punji pline de bani, *vulturul ceresc* – Dumnezeu tatăl, *taurul ceresc* – Dumnezeu fiul, *lut galbăn* – aur, galbeni ș.a.m.d.

Fără această „scară a numerelor și cuvintelor ieroglificești tâlcuitoare”, cartea lui Dimitrie Cantemir ar rămâne în limitele unor enigme greu de deslușit. Concomitent, trebuie invocat și faptul că, în pragul noului mileniu, la aproape trei secole de la scrierea *Istoriei ieroglifice*, aceasta ar rămâne doar o scriere de referință pentru inițiați, dacă încercarea de modernizare a limbajului – așa cum, în alte țări, s-a procedat cu opere la fel de prețioase pentru culturile naționale respective – nu ar fi îndreptățită. Orice imputație în acest sens, cade în ridicol. În fond, nu este alterat conținutul. Dimpotrivă, este evidențiat prin aducerea în contemporaneitate cu mijloacele lingvistice la nivelul uzului limbii române moderne, păstrându-i-se volubilitatea, fluenta și bogăția de imagini într-o altă croială, din același material.

Încercarea editării *Istoriei ieroglifice* prin modernizarea expresiei lingvistice constituie un pionierat românesc în acest sens al unui text clasat

ca fiind al literaturii naționale vechi și cu circulație restrânsă printre specialiștii în domeniu.

4

Cât privește simbolistica cantemiriană, decodificarea ei ne ajută, în plus față de acele supoziții spuse deja de cercetătorii operei în cauză și confirmate ca atare, la o lărgire a imaginii spiritualității orientale în lumea noastră europeană.

Astfel, cele două componente ale națiunii române (românității), pe de o parte, *valahii* („Pasire-tot niamul muntenesc”), și, pe de alta, *moldovenii* („Jiganie-tot niamul moldovenesc”), reprezintă entități deosebite comportamental, în fruntea lor fiind *Vulturul* și respectiv *Leul*, dar unitate în esență.

Păsările erau considerate mesageri ai zeilor, iar aripile lor – manifestări ale puterii spiritului. Zborul extatic al ascensiunii în spirit l-au primit Pitagora sau Mahomed în somn. Păsările sunt îngerii, iar limba lor e solară. Dar ușurința păsării în a se deplasa în univers are adesea aspect negativ, fiind instabile, lipsite de coerență și metodă, simbolizând haosul când își distruge cuibul și prevestește dezordine în comunitate. Aceasta, credem noi, este și motivația pentru care Dimitrie Cantemir a atribuit valahilor calitatea de păsări.

Animalele, în schimb, sunt arhetipul straturilor profunde ale instinctului și inconștientului, simboluri ale energiilor cosmice, precum sunt semnele zodiacale, având legături cu cele trei niveluri ale universului: infern, pământ și cer. Animalul este fiara care zace în noi, lighioana/jigania. Ele corespund unor categorii simbolice mai mult decât alegorice, o materializare a propriilor complexe psihice. Animalele terestre, totuși, sunt stabile în principiu.

Bestiarul lui Dimitrie Cantemir este compus din animale fantastice, omologate în mitologiile lumii, dar și din cele inventate de autor.

Inorogul, de pildă, cunoscut sub numele de licron sau unicorn, este considerat, în Evul Mediu, simbol al fastului și purității, al puterii. În Orientul Îndepărtat reprezenta emblema regală. (Ducipal, calul lui

Alexandru Macedon era inorog). Inorogul, prin cornul lui unic, simbolizează raza solară, revelația divină (sabia lui Dumnezeu), săgeata spirituală sau pătrunderea divinului în creatură. Dimitrie Cantemir și-a atribuit rolul de inorog mereu în conflict cu cei din jur, dar și cu sine însuși, care, în Orient, este legat de al treilea ochi și de atingerea stării de nirvana, iar, în Occident, la hermetici arată calea pentru dobândirea aurului filosofal.

Animalele inventate de autor: *Coracopardalis*, *Pardos făcut Corb*, (Neculai, feciorul lui Iordachi Ruset), *Monocheroleopardalis* (Constantin Cantemir vodă), *Struțocămila* (Mihai Racoviță) ș.a. reprezintă imaginația satirică a lui Dimitrie Cantemir, viziunea portretistică în care i-a văzut pe eroii săi, dintre care se remarcă doar tatăl său, singurul personaj pozitiv în această lume plină de intrigi și finalități de cruzimi excesive și nu o dată gratuite.

Nu putem încheia aceste rânduri despre simbologia eroilor cantemireni ai *Istoriei ieroglice* fără a prezenta însușirile *Corbului*, alias Constantin Brâncoveanu, dușmanul de moarte al Cantemireștilor.

Trăsăturile simbolice ale corbului sunt negative. Apariția lui în vis prevestește o nenorocire. La romantici, se îmbuibă cu hoituri. În *Mahabharata*, sunt mesagerii morții. În schimb, la chinezi și japonezi reprezintă gratitudinea filială. În *Facerea*, verifică după potop dacă pământul se ivește deasupra apelor. La celți are rol profetic. Totuși alchimiștii l-au asociat cu faza putrefacției și a materiei la negru ca un corb. Aceasta este și semnificația pe care Dimitrie Cantemir i-a atribuit-o lui Constantin Brâncoveanu, inițiatorul și coordonatorul tuturor uneltirilor împotriva lui Constantin Cantemir și a fiilor acestuia – Antioh și Dimitrie. Dar, pentru a rămâne imparțiali, în ceea ce ne privește, același lucru l-au urmărit și Cantemireștii cu Constantin Brâncoveanu – înlăturarea lui de pe scaunul Țării Românești în favoarea lor.

În vreme ce Miron și Velico Costin și-au pierdut viața prin decapitare, la fel vodă Brâncoveanu și fiii lui, Dimitrie Cantemir va fi decapitat după trecerea în neființă, iar capul dus în Scoția, după ritualul Rozacrucienilor, din rândul cărora a făcut parte, trupul fiind înhumat în Rusia și reînhumat, în 1935, la Trei Ierarhi, Iași.

Plină de sinuozități, luminișuri și înălțimi artistice de necontestat, cartea lui Dimitrie Cantemir în noua haină literară nu-și pierde strălucirea originară.

Marelui artist și savant, care în viață s-a bucurat de suișuri nebănuite de alți români și de coborâșuri nu o dată periculoase, cunoaște prin operă onoruri postume binemeritate.

Abstract

The modernity of the Cantemirian masterpiece

Keywords: *Dimitrie Cantemir; Iasi; Petersburg; Peter I; Lord of Moldavia; Wallachia; scientist; diplomat*

The author mirrors the life and activity of Dimitrie Cantemir, a great Romanian scholar. The most important works of the illustrious forefather, which constitute a part of the treasury of Romanian culture, are analyzed. Artist, scholar and politician, with a dramatic life and scholarly works, contributed universally to the achievement of the balance between the East and the West.

Ștefan AFLOROAEI

Cantemir. Adevăratul exil și trepte ale înțelegerii de sine (III)

Ș.A. – profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Departamentul de Filosofie. Susține prelegeri de Hermeneutică filosofică, Metafizică, Ideea europeană și Teorii ale interpretării. Membru corespondent al Academiei Române. Cărți publicate: *Ipostaze ale rațiunii negative* (1991); *Întâmplare și destin* (1993); *Lumea ca reprezentare a celui alt* (1994); *Cum este posibilă filosofia în estul Europei* (1997); *Locul metafizic al străinului* (2003); *Metafizica noastră de toate zilele* (2008); *Privind altfel lumea celor absurde* (2013); *Fabula existențială* (2018); *Despre simțul vieții* (2021).

Revin la una dintre scrierile timpurii ale lui Cantemir, *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte* (1700). Întrucât își propune să discute unele chestiuni importante pentru acel timp (privind, bunăoară, „calea adevăratei cunoașteri”, viziunea creștină a creației, timpul și veșnicia, soarta omului și rânduiala celor existente), Cantemir caută în prealabil să înțeleagă puterile și slăbiciunile minții sale. Își dă seama că acest lucru nu e posibil fără anumite repere de încredere, întrucât, sub diferite chipuri, omul duce cu sine faptul căderii, al îndepărtării de cele originare. Cu alte cuvinte, trăiește o formă sau alta de exil. Este ceea ce aflăm îndeosebi în acele locuri ale scrierii în care se vede asemeni unui pictor ce caută să picteze un chip de nepictat ca atare. Astfel se explică, din câte cred, opțiunea pentru o narațiune prevalent confesivă, ce face loc dialogului personal și unui scenariu al inițierii de sine.

Cât privește condiția exilului, aceasta îi apare sesizabilă sub câteva forme. Inițial, ca exil trăit într-un alt spațiu istoric, știut fiind că tânărul Cantemir a fost nevoit să părăsească de câteva

ori Moldova și să trăiască la Constantinopol, în „robia [*captivitas*] la Bosfor, cu nimic mai puțin îndepărtată ori mai slabă decât cea din Egipt”. Această formă de exil va fi însoțită și parțial absorbită de altele două. Mai întâi, de cea adusă prin învățăturile primite de timpuriu, care îl fac să se vadă asemeni unui străin („un Latium exilat în Scythia”) (9). Apoi, de cea trăită atunci când crede că ar putea să exprime el însuși adevărul original („icoana științei preasfinte”). Fiecare dintre acestea îi vorbesc, într-o manieră sau alta, despre adevăratul exil, cel pe care-l descoperă evenimentul biblic al căderii: „Adam e alungat din paradis, e alungat în surghiunul (*exilium*) trudei și necazurilor...” (183). Întrucât marchează esențial destinul omului, acest fapt îi spune că, dacă dorește să înțeleagă starea celor existente și propria stare, urmează a le pune în relație cu cele date original și a le vedea în lumina lor. Bunăoară, dacă vrea să recunoască ceva nobil în ființa umană sau, eventual, slăbiciunile sale mari, trebuie să aibă ca reper imaginea originală a omului și, deopotrivă, distanțarea lui de aceasta.

Mă opresc în continuare la cea de-a treia formă de exil, trăită de narator chiar atunci când crede că ar putea exprima el însuși adevărul original. Faptul se petrece imediat după ce constată că acele cunoștințe adunate din fel și fel de cărți sau prin lecțiile școlii nu-i oferă deloc repere sigure. Deși cu o anumită valoare, ele nu mai fac vizibil întregul de care țin și unitatea acestuia, dimpotrivă, sunt antrenate într-o mișcare la nesfârșit centrifugă, fiecare știință ajungând să pretindă prin ea însăși adevărul ca atare. Însă Cantemir observă și altceva, mai relevant încă. Anume, unele reprezentări din cultura savantă a epocii, cu destule ciudățenii și slăbiciuni, și-au făcut loc în chiar felul său de a gândi, aducându-l astfel în captivitatea anumitor deprinderi ale minții. Prin urmare, se simte asemeni unui om rătăcit, amenințat în sine de profunde fracturi și indecizii.

După îndelungi îndoieli, crede totuși că ar putea să înfățișeze el însuși adevărul, să zugrăvească icoana de nezugrăvit a adevărului sacru. Și, cu destulă cutezanță, începe o asemenea lucrare. „În felul acesta, azvârlit din absurd în și mai absurd, chiar dacă în pictură nu sunt în stare să trasez nici măcar o jumătate de linie, mă apuc să practic pictura, fără nicio precauție și cu toate forțele, și mi se pare că văd chipul adevărului, care niciodată nu se arătase nicăieri, chiar așa de nezugrăvit cum este –

ba chiar nu încetez, cu o uriașă cutezanță, să-l zugrăvesc ca pe unul de nezugrăvit” (11). Tânărul învățacel se vede, așadar, asemeni pictorului aflat în fața unui chip de nepictat, întrucât niciodată nu se arătase ca atare omului. Este realmente minunată această alegorie, printre cele mai frumoase din întreaga literatură filosofică pe care o cunosc. Va fi reluată, cu detalii sau răsturnări de situație demne de un adevărat scriitor, în cartea întâi, cap. 3-7, 13-17, cartea a doua, cap. 1-2, cartea a patra, cap. 1. Ar putea să rețină atenția omului de astăzi, care, cum vedem uneori, e atras de anumite experimente de limită, precum cel al artei fără obiect. Sau, mai recent, cel al situării reale într-o lume pur virtuală.

La un moment dat, tânărul își dă seama că a urmat o cale nepotrivită, întrucât a încercat să cugete „ca o creatură, despre necreat, ca o clipă, despre veșnicie, ca nimic, despre ființă, ca un muritor, despre ce este nemuritor și, ca să spun mai îndrăzneț, ca un mort, despre viață” (23). Îi apare atunci în față un prieten credincios, căruia îi împărtășește criza profundă prin care trece. Acesta îl ascultă cu răbdare și îi vorbește apoi despre nevoia unui exercițiu mai atent al minții, cu o orientare diferită a privirii. După plecarea enigmaticului prieten, se decide să așeze din nou pe hârtie urmele „acelei amărăciuni aproape de nespus” pe care o adunase în suflet (31). Scrisul său ia însă o formă cu totul ciudată: amărăciunea din suflet, prelinsă în cerneala condeiului, lasă urme negre pe tăblița neagră din față. Așadar, „negreală peste negru”, linii negre pe un fond negru. Înțelege atunci lipsa de sens ce pândește în continuare propria încercare. „Amestecând întunecimile nimicniciei și noaptea științei umane, ce culoare e de așteptat să producă ele? Nu cumva neagră? Și, iarăși, odată amestecate negreala nenorocitei științe senzoriale cu otrava învechită a limbii mele și așternute pe o tăbliță cu totul neagră, ce fel de chip e de crezut că se poate picta?” (33). Faptul ca atare era totuși de așteptat, căci, cum va spune, știința noii epoci, prevalent „senzorială” și „demonstrativă”, nu poate fi luminată „pe dată de știința sacră, încât e nevoie de stăruință neîncetată” (35). Și de noi încercări, cu o altă înțelegere de sine și cu o nouă raportare la chipul adevărului divin.

Revin puțin la imaginea ciudată despre care vorbește aici Cantemir: „negreală peste negru”, linii negre pe un fond negru. Este realmente

impresionantă, dacă ne gândim că, peste două secole, unii pictori bine cunoscuți, Vasili Kandinsky sau Cazimir Malevici, vor căuta să exprime noul adevăr al artei în forma pură a non-reprezentării. De pildă, în imaginea acelu „pătrat negru pe fond alb” (pânza cu acest titlu, din 1915, va fi numită de Malevici o „icoană neînramată” a timpului). Mai târziu, noile experimente vor încerca să elimine orice diferență dintre obiect și fond, însuși obiectul în cele din urmă. De pildă, tabloul monocrom, pentru Yves Klein sau Brice Marden. Un pas mai departe pare să-l facă pictorul care caută însăși absența culorii și a imaginii, atingând paradoxul acelu de neimaginat „punct negru pe fond negru”. Așadar, o nouă încercare ce lasă a se vedea, parcă, acele semne negre pe o tăbliță neagră („negreală peste negru”), cum neașteptat se exprimă Cantemir.

În urma mai multor încercări, tânărul învățacel simte că este la capătul puterilor, în felul cuiva rătăcit pe mare. Se petrece însă atunci ceva mirabil. I se arată pe neașteptate un bătrân înțelept („atât de bătrân în zile încât ghiceam că este însuși părintele timpului”), care i se adresează cu o nesfârșită bunătate și îl numește „fiu”. Caută de la bun început să-i redea încrederea necesară spre a-și continua lucrarea („De ce, fiule, această stare a lucrurilor te-a făcut să tremuri până într-atât? Ai încredere, speră și crede!”) (53) Ar fi putut, desigur, să-l oprească din dificila lui încercare, ca să nu-și mai irosească atâtea energii în zadar, însă nu face așa ceva. Îl lasă mai întâi să vadă singur cât de schimbătoare sunt „întâmplările și faptele supuse timpului”, spre a înțelege că nu orice poate fi socotit real. Proba realității o aduce, indirect, timpul însuși, trecerea secolelor peste cele înfăptuite ori suportate de oameni, iar viziunea care i se îngăduie tânărului este teribilă. „Atunci eu, ridicându-mi privirea /.../, pe dată am văzut că toate fuseseră schimbate într-o altă stare. Acolo unde mai înainte fuseseră corăbii cu corăbieri, acum era un câmp cu oșteni, iar unde fuseseră munți înspăimântători și povârnișuri abrupte, se vedeau acum transformate într-o genune înfricoșătoare și foarte adâncă. Tot așa, cei pe care îi priveam mai înainte chemați la război și pustiire, mai apoi erau adunați la petreceri și ospete, unii chiar se sărutau, îmbrățișându-se ca niște frați, iar alții, aruncându-și uneltele menite să rănească și potolindu-și neînțelegerile, se îndeletniceau acum cu sacrificiile, sărbătorile și ceremoniile sacre. În cele din urmă, vaierele acelea furtunoase și strigătele se transformau încântător în

versuri bine rânduite și în cântece cu sunet plăcut” (53). În același timp, tânărul e îndemnat să-și întoarcă privirea către sine, ca să-și recunoască singur boala prin care trece, primejdioasă tocmai pentru că e ascunsă. Va mărturisi atunci că s-a simțit atras dintotdeauna de științe, dorind să descrie cam tot ce a putut fi cunoscut, încrezător în puterile minții sale și ale științei învățate. A dorit chiar să lase deoparte arta mai veche, știința altora de până atunci, spre a-și putea semna lucrarea chiar cu numele lui. Însă avea să constate că noua încercare l-a adus pe o cale fără ieșire.

Înțelesul bolii de care suferă i-l descoperă bătrânul însuși, spunându-i că omul noii epoci nu se deosebește în toate privințele de cel vechi. Ca și acela de înaintea sa, e atras enorm de propria glorie, prins astfel în confruntări violente cu sine și cu ceilalți. Spre deosebire însă de omul altor timpuri, cel recent se refugiază în științele noi („senzoriale” și „demonstrative”), care îi apar deodată impecabile (63-64). Tocmai aceasta ar fi boala sa, „boala științei profane”, credința exclusivă în puterea simțurilor și în rațiunea care le însoțește. Tânărul a voit să picteze un chip mai presus de cel omenesc, însă cu privirea orientată doar către sine și către cele omenești, care pot fi reprezentate sensibil și logic. S-a lăsat stăpânit de evidențele lumii date și de noua artă a reprezentării. A căutat să înțeleagă reușita și eșecul în zugrăvirea adevărului doar prin raportare la propriile puteri și la noua metodă, departe de acele repere spirituale ce durează peste timp. Iar boala de care suferă este noua lui formă de exil.

Înțelegem de aici ce anume îl îngrijorează pe Cantemir, sau, mai bine spus, pe acela care se destăinuie în această narațiune. Așa cum îi apare atunci, fenomenul cunoașterii, de la nivelul celor fizice până la cel metafizic, tinde să se îndepărteze cu totul de știința revelată. În acest fel, tinde să-și piardă unitatea firească și buna orientare. Iar termenii discuției – neputință și boală, rană, diagnostic și vindecare – îl lasă a înțelege că știința căutată are în definitiv un sens eliberator. Dincolo de nevoia bunei cunoașteri a stărilor de lucruri, ea descoperă calea edificării de sine a omului.

Prin urmare, încercarea de a zugrăvi adevărul de nezugrăvit răspunde dorinței de a înțelege lucrurile în lumina Celui care este calea, adevărul și viața. Cantemir anunță în acest loc o idee la care va reveni în dese

rânduri, anume că icoana adevărului propriu („sacru”) lasă a se vedea ceva de nevăzut ca atare. Chipul adevărului urmează a fi zugrăvit, paradoxal, „ca unul de nezugrăvit (*ut indepingibilem depingere*)”. În fond, urmează a fi pictată tocmai icoana unei prezențe inefabile, ceea ce învățacelul nu va înțelege decât după un lung șir de încercări și căderi. Inițierea se petrece anevoios, văzându-se mereu în fața unor praguri de netrecut sau a unor goluri din sine și, de fiecare dată, îndemnat să se ridice, să reia lucrarea și să o ducă la capăt. Află între timp că puterile omului, câtă vreme se văd singure și suficiente în ele însele, nu reușesc să se apropie de adevărul original. Simțurile și rațiunea – doar din ele și prin ele însele – nu pot zugrăvi ceva de nezugrăvit „ca de nezugrăvit”. Nu consimte nici la ideea dublului adevăr, exersată deja în epocă de unii savanți și chiar de anumiți teologi.

Însă cum anume va căuta să-și ducă lucrarea la bun sfârșit? Care va fi pentru sine, ca simplu om, calea unei bune cunoașteri a celor existente și a propriei vieți?

Note ■ ¹ Dimitrie Cantemir, *Sacro-sanctae scientiae indepingibilis imago / Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte*, traducere de Ioana Costa, ediție critică de Florentina Nicolae, studiu introductiv de Ștefan Afloroaei, București, Editura Academiei Române, 2017, p. 7. În continuare, referințele la această scriere vor fi făcute în text, indicând pagina între paranteze.

² În continuare, voi relua, într-o formă abreviată și parțial refăcută, ceea ce am adus în atenție în paginile introductive la Dimitrie Cantemir, *Sacro-sanctae scientiae indepingibilis imago / Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte*, ed. cit., îndeosebi în secțiunea II, 1 („Alegoria pictorului aflat în fața unui chip de nezugrăvit”).

³ Acest pasaj ne lasă a înțelege câteva posibilități în ceea ce privește dorința de a „zugrăvi adevărul ca atare”. Le voi formula urmând pașii unei vechi tetraleme: (1) adevărul poate fi zugrăvit – ca unul de zugrăvit (*depingibilis*, pentru privirea naivă, de pildă; situația e amintită de Cantemir la p. 22 și socotită o povară strivitoare și fără ieșire); (2) nu poate fi zugrăvit – fiind pur și simplu de nezugrăvit (*simpliciter indepingibilis*, pentru privirea radical agnostică); (3) poate fi zugrăvit – ca unul de nezugrăvit (*ut indepingibilem depingere*, un paradox pe care îl asumă privirea con-

templativă); (4) nu poate fi zugrăvit – ca unul de zugrăvit (*depingibilis*, într-o perspectivă mai curând sceptică sau relativistă). Cantemir se va opri în cele din urmă la cea de-a treia variantă, a cărei antinomie o asumă deplin. Cum singur spune, a dedica o icoană înseși icoanei de nezugrăvit reprezintă „o contradicție nu doar în vorbe, ci chiar în înțeles (*non tam verbo, quam sensu*)” (38-39). Este vorba de un paradox ce răspunde celui absolut al Întrupării: Cuvântul care S-a făcut trup este „chipul lui Dumnezeu cel nevăzut” (Coloseni 1, 15). Cei care, mai târziu, vor respinge argumentele iconoclaștilor, vor înțelege că, grație evenimentului Întrupării, chipul sfânt poate fi zugrăvit ca unul tainic, nevăzut. Ideea revine și în epoca noastră. De exemplu, în paginile unui cunoscut fenomenolog, pentru care icoana, înainte de toate Hristos ca icoană a Tatălui, oferă „o imagine vizibilă a invizibilului *ca invizibil*” (Jean-Luc Marion, *Crucea vizibilului*, traducere de Mihai Neamțu, Sibiu, Deisis, 2000, p. 94).

Abstract

Cantemir. True exile and the steps of self-understanding (III)

Keywords: *Cantemir; self-understanding; exile and the true exile; steps and passages of self-understanding.*

Somewhat unexpected for today's reader, Cantemir frequently returns in *Sacro-sanctae Scientiae Indepingibilis Imago* to the motif of self-knowledge. More precisely, of good self-understanding. Since he aims to clarify some not quite ordinary matters, he seeks above all to review his own inner condition. He does it in the guise of a narrator who confesses at length, sometimes with dramatic accents. He then sees himself far from “the living face of the truth”, as if in a terrible exile. It also presupposes a good guide: a friend sensitive to one's self-doubts and to the path sought, someone who has followed a certain way of knowledge, or, ultimately, the very One who is “the way, the truth, and the life”.

Andrei EȘANU
Valentina EȘANU

Dimitrie Cantemir despre Mitropolitul Dosoftei al Moldovei

A.E. – istoric român, membru titular al Academiei de Științe a Moldovei și membru de onoare al Academiei Române, autorul a peste 500 de lucrări științifice, inclusiv 47 de volume.

VE. – istoric român, autoare a peste 280 de lucrări științifice, inclusiv 21 de monografii (în colaborare cu Andrei Eșanu). A susținut teza de doctor în istorie în 2015 cu tema *Marii demnitari ai Țării Moldovei în domnia lui Ștefan cel Mare (1457–1504)*. Lucrarea a apărut în anul 2018 la Editura Cartier din Chișinău.

În operele sale Dimitrie Cantemir (1673-1723) a inclus interesante biografii, portrete, istorioare și informații prin care încearcă să cuprindă vieți și întâmplări derulate fie până în timpurile sale, fie cu mulți ani sau chiar secole în urmă. În această privință vom menționa doar în trecut că marelui învățat român i-au reușit interesante creionări privind viața și activitatea lui Ștefan cel Mare în *Descrierea Moldovei*, alți domni și boieri români în *Istoria Ieroglifică*. O serie de alte asemenea schițe le-a inclus în *Istoria Imperiului Otoman*, de astă dată fiind vorba de sultani și demnitari otomani, apoi numeroase personalități europene, între care și unele românești.

Asemenea pagini interesante cărturarul nostru le-a inserat cu iscusință în altă scriere, fiind vorba de astă dată de *Viața lui Constantin Cantemir*, unde, în paralel cu activitatea propriu-zisă a tatălui său Constantin-vodă Cantemir (1685-1693), înscrie informații nu rareori necunoscute despre alte personalități marcante din sec. al XVII-lea, între care și despre eruditul Mitropolit al Moldovei Dosoftei (1624- 1693).

În consecință, în cele ce urmează vom prezenta două personalități din Moldova care au trăit în același zbuciumat sec. al XVII-lea, fiind vorba de mitropolitul Dosoftei, pe de o parte, și Constantin-vodă Cantemir, pe de altă parte. Coincidența e atât de mare, încât cei doi s-au născut în 1624 și s-au stins din viață în același an – 1693, încât ne propunem să scoatem în evidență cele arătate de Dimitrie Cantemir în unele dintre tratatele sale despre învățatul Mitropolit Dosoftei al Moldovei (1671-1674; 1675-1686) și, mai ales, vom urmări evenimentele care s-au derulat atât înainte, cât și în timpul domniei lui Constantin Cantemir (1685-1693). Or cele două mari personalități, Dosoftei și Constantin Cantemir, primul fiind ancorat în activitatea cultural-eceziastică, iar celălalt în cea militară și politică, în parcursul lor pe arena istorică s-au intersectat, producând anumite efecte, fie pozitive, fie contradictorii, care și-au lăsat amprenta în istoria Moldovei.

Deși au fost elaborate mai multe studii dedicate celor două figuri ale modernității timpurii românești, ne-am propus să examinăm aspectul enunțat în titlul studiului nostru, fiindcă cele văzute, auzite și trăite pe atunci de tânărul fiu de principe moldovean, Dimitrie Cantemir, dar așternute pe hârtie mai târziu, au rămas oarecum neobservate de cercetători. Cu atât mai mult, că prin aceste informații învățatul principe exprimă un alt punct de vedere, în raport cu opiniile altor istorici cu privire la cauzele retragerii Mitropolitului Dosoftei împreună cu regele Ian Sobieski în Polonia, în toamna anului 1686.

Prima dintre cele două figuri – Mitropolitul Dosoftei, numele laic Dimitrie Barilă (Bărilă, Borâlă) și Constantin Cantemir, viitorul domn al Țării Moldovei, deși au fost contemporani, activitățile lor s-au derulat mai mult timp în paralel: cel dintâi, din neam de mazili din părțile Sucevei, a parcurs o îndelungată perioadă în mediu eceziastic, fiind instruit în spiritul credinței ortodoxe, atât în Moldova, la Colegiul lui Vasile-vodă Lupu din Iași, apoi la Școala Frăției Ortodoxe din Lvov; cel de al doilea – de obârșie țărănească din satul Silișteni, ținutul Fălciu, fără a parcurge cea mai elementară instruire prin carte, s-a călit și s-a format în atmosfera aspră a ciocnirilor cu tătarii din Bugeac și Crimeea, pentru ca de la vârsta de 19 ani să urmeze o îndelungată experiență de mercenar în oastea polonă (1643-1660). Atât Dosoftei, cât și Constantin Cantemir s-au întors mai târziu în Moldova, unde fiecare și-a urmat destinul. Dacă

Dosoftei a parcurs calea de la călugăr în Mănăstirea Probota, apoi cea de episcop de Huși (1658-1660) și de Roman (1660-1671), până la înalta treaptă de mitropolit (1671-1674; 1675 - oct. 1686)¹; atunci Constantin Cantemir din 1660 a activat ca ceauș spătăresc în anturajul lui Gheorghe și Grigore Ghica, domni ai Țării Românești, iar în 1664 se întoarce în Moldova, unde Eustratie-vodă Dabija îi încredințează vornicia de Bârlad, pe care o deține până în 1669, urmează dregătoriile de mare armaș, mare căpitan al Codrului Tigheciului (1672-1673), serdar de Orhei (1673-1675; 1678-1679, 1684), mare medelnicer (1682), clucer în Țara Românească (1684-1685), ajungând, în cele din urmă, domn al Țării Moldovei (15 iunie 1685 - martie 1693)².

Nu știm când Dosoftei și Cantemir s-au cunoscut, dar aceasta a putut să se întâmple pe când cel dintâi era episcop la Huși, or ținutul Fălciului și cel al Tigheciului și Bârladului făceau parte din această eparhie. Cu mai multă certitudine se poate afirma că cei doi s-au intersectat pe cărările vieții pe când Dosoftei ajunge Mitropolit, iar Cantemir ocupa tot mai multe dregătorii nu numai pe la ținuturi, dar și pe lângă Curtea domnească din Iași. Se știe că, de regulă, pe la marile praznice împărătești, Sfânta Liturghie era oficiată de întâistătători, în cazul nostru de Mitropolitul Dosoftei în Biserica Domnească din Iași, la care participa domnul țării și întreg Sfatul domnesc. Se prea poate că acea „Biblie” slavonească, pe care o citea adolescentul Dimitrie Cantemir „până la al doisprezecelea ceas” și-i „tălmăcea Sfânta Scriptură din graiul slavonesc în cel al țării”⁴ tatălui său (posibil cea editată la Ostrog (1581), sau la Moscova (1663), care erau unicele până atunci ediții slavonești ale „Bibliei”), ajunsese în familia Cantemireștilor prin intermediul lui Dosoftei, care avea o pasiune deosebită față de Sfânta Scriptură. Or pe atunci înaltul ierarh moldovean, împreună cu Mitrofan, episcopul de Huși, pregăteau pentru tipar „Biblia” în limba română⁵.

Precum arată învățatul principe în opera sa *Viața lui Constantin Cantemir*, tatăl său, aflându-se în într-o slujbă domnească la începutul verii 1685 în Țara Românească, a fost chemat, împreună cu un grup de boieri, la seraschierul de Silistra, aflat pe atunci la Isaccea, unde înaltul demnitar turc i-a pus pe umeri „... îndată caftanul de domnie (‘togu’)...” și „... l-a orânduit domn pe Cantemir, în anul 1685, luna iunie 15. Apoi, dându-se de știre la Poartă, i-au fost trimise lui Cantemir întărirea domniei și

însemnele domniei, tuiul, sangeacul și cuca”⁶. Trebuie să subliniem că, spre deosebire de alți domni ai Moldovei de până la el, cărora, de regulă, li se puna pe umeri caftanul de domnie la Constantinopol, unde erau miruiți de Patriarhul din partea locului, Constantin Cantemir, fără a mai trece prin capitala otomană, sosește direct la Iași la 5 iulie 1685.

Dimitrie Cantemir, martor ocular la înscăunarea tatălui său, sub impresia celor văzute și auzite, înșiruie mai târziu în amintirile sale despre acest ceremonial într-un capitol aparte al *Descrierea Moldovei*, arătând că „la o milă de Iași, îi ies în cale «Caimacanii», sau «Loțtiitorii», ... laolaltă cu ceilalți Boieri, oștenii, cetățeni ... și, aproape de Catedrala cu hramul Sfântului Nicolae, coboară de pe cal. În pridvorul bisericii, Mitropolitul [în cazul nostru, Dosoftei – n.n.], cu restul clerului, i se închină Principelui, cum vine, și îl duc înăuntru, în sfântul lăcaș, unde se desfășoară aceleași ceremonii bisericești”⁷. Aici, de fapt, s-a derulat întregul ceremonial de înscăunare al domnilor Moldovei, pe care Dimitrie Cantemir îl prezintă într-un capitol aparte din *Descrierea Moldovei*, conform vechilor datini: „... noul Principe, stând în picioare cu capul descoperit, ... obișnuia să răspundă în foarte puține cuvinte ... că el, cu toate că nu se recunoștea pe măsura poverii de a purta domnia, nu putea totuși să nu se supună poruncii ... și voinței întregii Țări, și că, de aceea, ia asupra sa vrednicia încredințată și are să-și cârmuiască supușii cu toată dreptatea, evlavia și milostivirea.

La acestea, întreaga adunare se ridică pe dată și-l însoțea, cu mare alai, pe noul Principe, la Catedrală, dinaintea lui mergând Mitropolitul, laolaltă cu clerul. În pragul sfântului lăcaș, precedat de două făclii, îi ieșea înainte Mitropolitul, cădelnițându-l cu tămâie, cum intra, și dându-i Sfânta Cruce și cartea Sfintei Evanghelii ca să le sărute, după sărutarea cărora era lăsat să intre în biserică. Apoi, Principele trebuia să-și plece genunchii la altar, în fața ușilor care se numesc «Împărătești», și să-și pună capul pe marginea sfântului altar, unde Mitropolitul, punându-i asupra capului omoforul, rostea cu glas tare rugăciunile citite, după datină, la încoronarea Împăraților Ortodocși și-i ungea fruntea cu sfântul mir.

După împlinirea acestor rituri, Principele se ridică și săruta cu evlavie atât sfânta masă a altarului, cât și icoanele sfințite. Când se întorcea de acolo, Mitropolitul îi puna pe frunte, în mijlocul bisericii, ... [cuca – n.n.], și tot el, câtă vreme Psaltii cântau «Vrednic este», îl ridică pe Principe

de după brațul drept, iar Marele Postelnic de după cel stâng, urcându-l în scaunul înălțat, cu trei trepte, care se află către peretele din dreapta al bisericii. În același timp, băteau tunurile orânduie jur-împrejurul orașului, iar muzicanții dau însemnătate zilei celei de sărbătoare prin armonia instrumentelor lor.

Odată făcută, după acestea... Principele era împodobit, chiar în pronaosul bisericii, cu caftanul domniei...

Odată împlinite acestea, Principele se urca iarăși călare și, făcându-i alai atât Mitropolitul, cât și tot Divanul, se întorcea la Curte, iar acolo, intrând prin Marele Divan, urca el însuși în scaunul domnesc, solemnitate în care poalele veșmântului obișnuiau să i le țină, din dreapta, «Hatmanul»..., din stânga, Postelnicul cel Mare. După Principe, urmau Mitropolitul și cu tot Divanul, odată aceștia așezați în jilțurile lor, Mitropolitul se apropia, cel dintâi, de Principele așezat în scaun, îi săruta mâinile și-i ura, printr-o scurtă cuvântare, ca toate să-i fie bune și cu spor, oferindu-i rugăciunile sale, iar, în schimb, se ruga de Principe pentru ocrotirea sa și a Clerului. Apoi, întors către popor, le hărăzea tuturor binecuvântarea sa și le dădea îndemn de credință față de Domnul lor. După Mitropolit urmau Episcopii Moldovei și ceilalți clerici... împreună cu ceilalți boieri la închinarea și sărutarea mâinii și a veșmântului domnesc”⁸. Or această ceremonie de miruire și înscăunare era condusă chiar de mitropolitul Dosoftei.

După înscăunare Constantin vodă s-a ocupat de treburile sale în diriguirea țării, iar Dosoftei mitropolitul și-a continuat activitatea sa atât bisericască, cât și cea culturală, ca traducător, tipograf și versificator, începută cu ani în urmă. Ion Neculce îl caracterizează pe „acestu Dosofteiu mitropolit nu era om prostu de felul lui, și era neam de mazil; preînvățat, multe limbii știe: elinește, latinește, slovenește și altă adâncă carte și-nvățătură. Deplin călugăr și cucernic, și blând ca un miel. În toată țara noastră pe ceastă vreme nu este om ca acela”⁹.

Descriind activitatea lui Constantin vodă până și în timpul domniei, Dimitrie Cantemir încearcă să realizeze un portret cât mai favorabil al tatălui său, caracterizându-l drept o mare personalitate politică și istorică, un bun oștean și viteaz apărător al țării, dregător și diplomat iscusit, cunoscător de limbă polonă și turcă, un mare domn al Moldovei și un grijuliu părinte. În privința manifestării lui Constantin Cantemir în

domnie, fiul său îl arată că ar fi om îngăduitor, domn care nu ia decizii pripite și „deprins să pună mereu blândețea milostivă înaintea dreptei răzbunări”¹⁰. Vodă fiind un om evlavios, având o atitudine binevoitoare față de Biserică și cler, fiind ctitor și făcând mai multe danii și scutiri de dări pe la lăcașele sfinte, ne face să credem că între cei doi înalți demnitari, la începutul domniei lui Constantin-vodă, se stabiliseră raporturi dintre cele mai bune.

Toate acestea s-au întrerupt odată cu invazia lui Jan Sobieski, regele Poloniei în Moldova, care ajunge cu oaste la Iași la 6 august 1686, drept pretext fiind eliberarea țării de sub stăpânirea păgână, fapt despre care era înștiințat Cantemir vodă, căruia îi cerea să se alăture forțelor polone. Domnul Moldovei, deși dorea din toată inima ca țara lui să fie eliberată, ceea ce arată cu multă convingere fiul său în lucrarea *Viața lui Constantin Cantemir*, nu avea încredere că polonii sunt în stare să țină piept forțelor inamice ale turcilor și tătarilor din Bugeac și Crimeea¹¹. De aceea, principele moldovean cu o seamă de boieri s-a retras din Iași spre Fălciu, apoi la tătarii din Bugeac, alăturându-se forțelor otomane, pe când Dosoftei Mitropolitul a rămas în scaunul său din Iași, cum de fapt i se cuvenea unui ierarh – să fie „cu turma sa”. Întrucât campania lui Sobieski în scurtă vreme s-a împotmolit, precum arată cronicarul Ion Neculce, căci „au mărșu în gios pe Prut pân’la Pagul. Și de Pagul n-au putut merge mai înainte, că i-au eșit turcimea și cu tătarimea înainte. Și s-au întorsu înapoi...”¹². În drum spre Polonia, în septembrie 1686 trupele poloneze s-au oprit din nou în Iași, unde „... au luat craiul și pe Dosofteiu mitropolitul din Iași cu toate hainele de odoarăle Mitropolii. Ș-au luat și moștele lui Sfetei Ion Novei de la Sucevi ...și le-u dus acele moștii împreună cu Dosoftei mitropolitul în Țara Leșască, la un târgu a craiului Sobetichii, anume Jolfa [Zolkiew, azi Nesterov, Ucraina – n.n.]”¹³.

Despre cele întâmplate în capitala Moldovei aflăm și de la Nicolae Costin, care susține că Dosoftei a avut inițiativa de a se retrage împreună cu regele polon: „... s-au sculat Dosoftei mitropolitul și au închinat moaștele Sfântului mucenic Ioan Novi la craiul Sobiețki”¹⁴. Această din urmă opinie consună cu o însemnare ulterioară cu privire la aceleași evenimente: „... cu bunăvoia sa [Mitropolitul], nerobit de nimine și cu știrea craiului s-au cerut să meargă la sprijineala Țării Leșești... până se va face pace”¹⁵.

În istoriografia contemporană s-a cristalizat părerea precum că „aceeași neclintită speranță în izbânda popoarelor creștine asupra în lupta împotriva agarenilor a întâmpinat Dosoftei campania din 1686 în Moldova a regelui Jan Sobieski. Precum am arătat, expediția a eșuat și mitropolitul care, spre deosebire de domnul Constantin Cantemir trecuse fățiș de partea polonilor, întâmpinând cu onoruri pe Sobieski la Iași la 16 august 1686, este nevoit să se retragă și el odată cu oștirile regelui, ce părăsesc la 15 septembrie capitala Moldovei, incendiată. La plecare, Dosoftei lua cu sine, poate din ordinul regelui polon, moaștele Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, precum și tezaurul și arhiva Mitropoliei – 396 de documente, unele purtând însemnările cărturarului care, în împrejurări tulburi prin care trecea țara, încerca să le adăpostească”¹⁶, luându-le cu el în Polonia. Conform altei opinii, „Dosoftei este nevoit să-l urmeze pe Sobieski, pentru a salva tezaurul și arhivele Mitropoliei...”, și că la Stryj și Zolkiew unde i s-a oferit găzduire, mitropolitului moldovean se bucura de autoritate deplină arhierescă”¹⁷. Însă din cauza că în august 1686 l-a întâmpinat la Iași cu onoruri pe regele Jan Sobieski, ierarhul nostru a avut mai curând în Polonia „statut de refugiat politic”¹⁸.

În aceeași chestiune, o părere cu totul aparte a exprimat-o principele Dimitrie Cantemir, expusă mai târziu în câteva lucrări ale sale. Astfel, în *Vita Constantini Cantemyrii* arăta precum că regele polon cu oastea sa în retragere a „trecut râul [Prut] și luând-o pe la Iași, fie că a poruncit să se facă, fie că nu i-a oprit pe cei care făptuiau un lucru nici regesc, nici creștinesc: căci a dat pârjolului întregul oraș și a ars de tot mânăstirile”¹⁹. Leșii au prădat și sfintele odoare, într-aceea [Sobieski] a luat cu sine și moaștele Sfântului Ioan cel Nou, împreună cu mare [număr] de pietre scumpe și de alte odoare de argint și de aur, și le-a poruncit să-l ducă prins cu ei pe însuși mitropolitul [Dosoftei], care îl muștra în față [pe rege] pentru fapta cea nelegiuită a oștenilor și se ruga de milostivire”²⁰. Aceeași părere Dimitrie Cantemir o expune pe scurt și în *Descrierea Moldovei*: „... Moaștele făcătoare de minuni ale Sfântului Ioan cel Nou [care sub tirania tătarilor a suferit martiriul la Cetatea Albă în 1330 – n.n.], laolaltă cu tot tezaurul Principilor și cu odoarele lor, le-a luat din Moldova Ioan Sobiesky, Regele Poloniei, în anul <1686> cu toate că se lăuda că se luptă pentru Biserică și pentru Hristos...”²¹, din care mai reiese că regele în retragere a jefuit nu numai bunurile Mitropoliei, dar

și cele ale Curții domnești, informație pe care nu o întâlnim în scrierile cronicarilor din epocă. Revenind la aceeași problemă, de astă dată în altă lucrare a învățatului principe, *Istoria Imperiului Otoman*, unde arăta că: „Regele a încercat, mai apoi, să scape el însuși de această infamie și să i-o atribuie oastei [sale] înfometate, care i-ar fi prădat pe Moldoveni nu numai fără știrea sa, ci și împotriva poruncii sale, și a vrut să-l convingă de aceasta pe Principele [Constantin Cantemir], printr-o scrisoare; dar celelalte nefapte pe care le-a comis în Moldova, ca și luarea în captivitate a Mitropolitului [Dosoftei], care nu vroia să-i predea moaștele Sfântului Ioan de la Suczava, au arătat îndeajuns că oastea Polonilor a fost îmboldită la înfăptuirea prădăciunilor și a celorlalte nelegiuiri, dacă nu de porunca, sau cu îngăduința Regelui [Jan Sobieski], sigur că urmându-i pilda”²². Astfel, în mod repetat Dimitrie Cantemir a susținut cu toată convingerea în lucrările sale că Mitropolitul Dosoftei a fost luat cu forța de regele polon în retragere din Moldova, împreună cu Moaștele Sfântului Ioan cel Nou, cu toate bunurile de valoare ale Mitropoliei și ale Curții domnești.

Principele învățat mai arăta în *Viața lui Constantin Cantemir* că, „Auzind domnul [Constantin Cantemir – n.n.] acestea [adică de cele întâmplate la Iași în lipsa lui – n.n.], este cuprins de cea mai mare strângere de inimă, trimite [câte rege – n.n.] câteva scrisori de rugămintă spre a le fi înapoiate măcar lucrurile bisericești, dar în zadar, regele dezvinovățindu-se că nu avea știre de această faptă și că nici nu putea să-i găsească, într-o asemenea învălmășeală, pe jefuitori (când el însuși îl ducea în carele sale pe Sfânt și odoarele lui), dar că, odată ajuns în Polonia, va cerceta și va face dreptate – ceea ce n-a făcut nicicând”. Constantin vodă a încercat să-l ajungă din urmă pe rege și convoiul său, în care era și Dosoftei cu întregul tezaur al Mitropoliei, dar nu a reușit: „Domnul, când a văzut că nu dobândește nimic prin scrisori, urmărește cu ai săi și cu câteva cete de tătari tabăra regelui până la râul Siret...”²³.

Au ajuns mai târziu asemenea mesaje și la Dosoftei Mitropolitul, care aștepta îngăduința regelui să se repatrieze. Constantin vodă mai spera că Dosoftei cu toate averile Mitropoliei va reveni în curând la Iași, ținându-i doi ani vacant scaunul arhieresc²⁴. Până la urmă însă, pierzând orice speranță de a-l readuce pe Dosoftei în țară, precum arată Ion Neculce, „Cantemir-Vodă să mâniașe pe cel mitropolit și-i făcuse afurisănie de la patriarhii”²⁵. Ultimii ani de viață ai lui Dosoftei sunt

umbriți de numeroase suferințe: grija pentru tezaur, somațiile repetate ale lui Constantin Cantemir de a reveni în patrie și imposibilitatea de a le da ascultare, anatema Patriarhului Constantinopolului (după sinodul convocat la Iași în 1688 Dosoftei este excomunicat și depus din treaptă)²⁶. Prin 1688 mitropolitul mai rămânea în așteptarea autorizației de a pleca înapoi în Moldova, dar, probabil neputând părăsi tezaurul pe care polonii îl considerau pradă de război, a fost silit să rămână la cetatea Stryi, lângă Zolkiew, unde pe 13 decembrie 1693 a murit la câteva luni după Constantin Cantemir.

Astfel, din cele arătate ajungem la concluzia, că spre deosebire de opiniile care s-au cristalizat de-a lungul vremii, și, de fapt, predomină până în prezent, Dosoftei ar fi fost acela care a insistat să meargă împreună cu regele în Polonia, de unde nădăjduia să revină când se va așeza pacea. Dimitrie Cantemir în lucrările sale arată că înaltul prelat moldovean, deși s-a împotrivit, a fost silit să se alătore regelui, care l-a încartiruit, dar, de fapt, a fost ținut în captivitate până la sfârșitul vieții, încât atât tezaurul Mitropoliei Moldovei, cât și moaștele au rămas pentru multă vreme în Polonia. Mai mult, cele arătate de principele Dimitrie despre împrejurările în care Dosoftei mitropolitul a fost nevoit să-l urmeze pe Jan Sobieski sunt în disonanță totală cu cele întreprinse de tatăl său, pe când era în Scaunul domnesc, ajungând până a-i face afurisenie de la patriarh.

Deși ulterior au fost făcute demersuri de către alți domni moldoveni, doar în 1783 au fost reîntoarse la Suceava moaștele Sfântului Ioan și o mică parte a tezaurului, prin strădania episcopului de Cernăuți Dositei Herescu, prin demersul său către împăratul de la Viena, în mâinile căruia trecuse Galiția cu localitățile de exil ale lui Dosoftei.

Din cele prezentate, un aspect rămâne totuși neelucidat, și anume: din care surse s-a inspirat Dimitrie Cantemir descriind aceste episoade controversate din epopeea lui Dosoftei, or, pe când se derulau aceste evenimente, el nu avea decât 12-13 ani și, cu siguranță, nu a fost martor ocular la cele întâmplate la Iași în toamna 1686.

Precum arăta Ion Neculce, Dosoftei era considerat Sfânt încă din timpul vieții, dar excomunicat și depus din treaptă în 1688. În 2005, luându-se în considerare toate cele înfăptuite de-a lungul vieții sale, Mitropolitul Dosoftei a fost trecut de Biserica Ortodoxă Română în rândul sfinților.

Note

¹ Rodica Șuiu, *Dosoftei, Mitropolitul*. În: *Dicționarul literaturii române. De la origini până la 1900*, București, 1979, p. 296-302.

² Rezachevici Constantin, *Constantin Cantemir (1627-1693). O viață neobișnuită – de la Silișteni la scaunul Moldovei*. În: *Dinastia Cantemireștilor, sec. XVII-XVIII*. Coord. Andrei Eșanu, Chișinău, 2008, p. 47-92.

³ Aici Dimitrie Cantemir recurge la sistemul european de măsurare a timpului, fiind atunci ora 24.

⁴ Dimitrie Cantemir, *Vita Constantini Cantemyrii, Cognomento Senis, Moldaviae Principis*, cuvânt înainte de Virgil Cândea, studiu introd. de Andrei Pippidi, traducere de Dan Slușanschi. În: *Idem, Opere complete*, vol. VI, partea I, București, Ed. Academiei Române, 1996, p. 178-179.

⁵ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Episcopul Mitrofan și Biblia de la București, 1688*. În: *Idem, Lumina cărții la români (secolele XIV-XIX)*. Studii, surse și materiale, București-Brăila, Ed. Academiei Române; Muzeul Brăilei „Carol I, Ed. Istros, 2018, p. 205-219.

⁶ Dimitrie Cantemir, *Vita Constantini Cantemyrii, Cognomento Senis, Moldaviae Principis*, cuvânt înainte de Virgil Cândea, studiu introd. de Andrei Pippidi, traducere de Dan Slușanschi. În: *Idem, Opere complete*, vol. VI, partea I, București, Ed. Academiei Române, 1996, p. 115, fila 46.

⁷ Dimitrie Cantemir, *Opere. Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, Ed. de Andrei și Valentina Eșanu, trad. de Dan Slușanschi, Chișinău, 2019, p. 173. Despre investirea domnilor moldoveni la Constantinopol și la Iași, vezi *Ibidem*, p. 172-183, fila A59-A83.

⁸ *Ibidem*, p. 173-175, fila A61-A63.

⁹ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Ed. de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p.313.

¹⁰ Dimitrie Cantemir, *Vita Constantini Cantemyrii, Cognomento Senis, Moldaviae Principis*, cuvânt înainte de Virgil Cândea, studiu introd. de Andrei Pippidi, traducere de Dan Slușanschi, în *Idem, Opere complete*, vol. VI, partea I, București, Ed. Academiei Române, 1996, p. 161, fila 96.

¹¹ Paul Cernovodeanu, *Vremea Cantemireștilor*. În: *Istoria Românilor*, vol. V, București, 2012, p. 296.

¹² Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Ed. de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 311.

¹³ *Ibidem*, p. 312-313.

¹⁴ Nicolae Costin, *Letopisețul Țerei Moldovei de la Stefanu sin Vasile-vodă (1662-1711)*. În: *Cronicile României sau Letopisețele Moldabiei și Valahiei*, a doua ed. de Mihail Kogalniceanu, tom II, București, 1872, p. 36.

¹⁵ Theodor Codrescu, *Uricariul*, II, Iasi, 1852 p. 242.

¹⁶ Rodica Șuiu, *Dosoftei. Mitropolitul (1624-1693)*. În: *Dicționarul literaturii române. De la origini până la 1900*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p. 297.

¹⁷ Nicole Fuștei, *Opera Mitropolitului Dosoftei în contextul culturii spirituale Sud-Est și Est europene (a doua jumătate a sec. al XVII-lea)*, Chișinău, CEP USM, 2008, p. 37.

¹⁸ Rodica Șuiu, *Dosoftei. Mitropolitul (1624-1693)*. În: *Dicționarul literaturii române. De la origini până la 1900*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p. 297.

¹⁹ Trei Ierarhi, Mitropolia, Golia ș.a.

²⁰ Dimitrie Cantemir, *Vita Constantini Cantemyrii, Cognomento Senis, Moldaviae Principis*, cuvânt înainte de Virgil Cândea, studiu introd. de Andrei Pippidi, traducere de Dan Slușanschi. În: *Idem, Opere complete*, vol. VI, partea I, București, Ed. Academiei Române, 1996, p. 145, vezi și nota 190. Un precedent pledează în același sens: în 1674, Dosoftei însoțise pe Stefan Petriceicu în refugiu în Polonia, iar la întoarcere fusese închis un an (1675).

²¹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*. Studiul introductiv, note și iconografie de Andrei și Valentina Eșanu. Traducere în limba latină de Dan Slușanschi, Chișinău, Editura Știința, 2019, p. 107, fila A21; Ștefan S. Gorovei, *Mucenicia Sfântului Ioan cel Nou. Noi puncte de vedere*. În: *Închinare lui Petre Ș. Năsturel la 80 de ani*, ed. I. Cândea, P. Cernovodeanu, Gh. Lazăr, Brăila, 2003, p. 555-572.

²² Dimitrie Cantemir, *Opere. Istoria Creșterilor și a Descrășterilor Curții Othmanice sau Aliothmanice*. Trad. de Dan Slușanschi, Chișinău, 2019, p. 695-696.

²³ Dimitrie Cantemir, *Vita Constantini Cantemyrii, Cognomento Senis, Moldaviae Principis*, cuvânt înainte de Virgil Cândea, studiu introd. de Andrei Pippidi, traducere de Dan Slușanschi. În: *Idem, Opere complete*, vol. VI, partea I, București, Ed. Academiei Române, 1996, p. 145.

²⁴ Scaunul mitropolitan a fost ocupat de Sava (II), episcop de Roman în prima jum. a anului 1689 (*Istoria românilor*, vol. V, București, 2012, p. 1045).

²⁵ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Ed. de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 314.

²⁶ Rodica Șuiu, *Dosoftei Mitropolitul (1624-1693)*. În: *Dicționarul literaturii române. De la origini până la 1900*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p. 297.

Ediții recente semnate și coordonate de Andrei și Valentina Eșanu:

Lumina cărții la români (secolele XIV–XIX). Studii, surse și materiale, București–Brăila, 2018, 657 p.; *Mănăstirea Căpriană cu schitul Condrița (secolul al XV-lea - începutul secolului al XXI-lea)*. Studii, documente și materiale. Coord.: A. Eșanu și Gh. Postică, Chișinău, Cartdidact, 2019, 636 p.; Cantemir Dimitrie. *Opere. Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*. Chișinău, Știința, 2019, 392 p.; *Cantemiriana. Noi contribuții*, Chișinău, Lexon-Prim, 2021, 268 p.; *Retrospecții istorice româno-ruse*. Studii, Chișinău, Ed. Lexon Prim, 2021, 180 p.; *Chișinăul de altădată: 1436-1812*. Studiu monografic, corpus de documente și alte materiale, Chișinău, Ed. Prut Internațional, 2021, 616 p.; *Pomelnicul Mănăstirii Voroneț. Monument de istorie și cultură*. Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2023, 195 p.

Abstract**Dimitrie Cantemir on the Metropolitan Dosoftei of Moldavia**

Keywords: *Constantin Cantemir; Jan Sobieski; Metropolitan treasury; Cantemirian works; the relics of Saint John the New of Suceava; the Polish intervention of 1686*

In the following study *Dimitrie Cantemir about the Metropolitan Dosoftei of Moldavia*, it is shown that the erudite prince met the Metropolitan Dosoftei (1624-1693) when he was a teenager and when his father, Constantin Cantemir (1624-1693) was the ruler of the Moldavian Principality (1685-1693), leading to the fact that these three important personalities had interesting intersections in their activities both during the times of peace and war after the entry of the Polish king Jan Sobieski with his army into Moldova. Some of these resonant moments in history are reflected by Dimitrie Cantemir through the lens of his own impressions, as well as of Constantin vodă Cantemir's relationships and attitude towards Dosoftei's actions when the Polish army entered Iași in 1686. These circumstances led the high Moldavian prelate to leave the metropolitan seat and to retreat to Poland together with the King Jan Sobieski, having the sole purpose of saving the treasury of the Metropolis. The scholar prince addressed, albeit tangentially, these aspects in his works *Vita Constantini Cantemirii...*, *Descriptio Moldaviae* and *The History of the Ottoman Empire*, in which he expressed a completely different opinion about the reasons that led the metropolitan to leave Moldova together with the Polish king and he disapproved of his father's gesture towards the Moldavian hierarch, even if he had been pursuing the goal of returning Dosoftei to Moldova with the entire treasure and the relics of Saint John the New of Suceava. The nuances that are brought in the study can easily complement the atmosphere in which these events happened, filled with tension and dramatism.

Livu BELĂI

Răsărit din brazda Sculenilor...

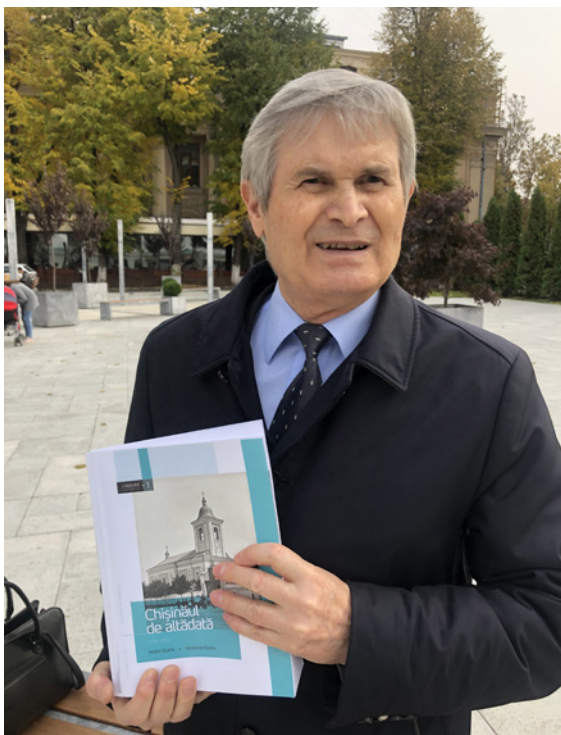

L.B. – scriitor, publicist, editor și traducător. A absolvit Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Filologie, Secția ziaristică (1970). A colaborat la publicațiile „Moldova Socialistă”, „Tinerimea Moldovei”, „Cultura”, „Literatura și Arta”, „Făclia” și revista pentru copii „Alunelul”. A activat în cadrul Biroului de propagare a literaturii de pe lângă Uniunea Scriitorilor din Moldova (anii '80). A fondat, împreună cu un grup de savanți-farmaciești, gazeta „Pro Farmacia”, ulterior „Pro Sănătatea”. Este autorul și coautorul unor cărți de publicistică și proză documentară.

Academicianul Andrei Eșanu, protagonistul modestelor rânduri de mai jos, afirmă într-un interviu al său, acordat lui Gh. Cojocaru cu ani în urmă în revista „Caiete de istorie”: „Cât privește personalitățile care ne-au reprezentat și ne reprezintă astăzi pe noi, românii, în competiția mondială a culturilor, consider că am avut și continuăm să avem intelectuali de seamă, dar și oameni politici care au avut un rol deosebit de important la crearea patrimoniului nostru cultural și spiritual, printre care pot menționa fără rezerve pe Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun, pe Ștefan cel Mare și Sfânt și Mihai Viteazul, pe Vasile Lupu și Constantin Brâncoveanu, precum și pe celebrii cărturari: Nicolaus Olahus, diaconul Coresi, mitropolitii Petru Movilă, Varlaam, Dosoftei, marii cărturari și istorici Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino Stolnicul, Nicolae Milescu Spătaru, Dimitrie Cantemir, Gheorghe Șincai, Samuil Micu-Clain, Petru Maior, pe vestiții oameni de știință și cultură: Mihail Kogălniceanu și Bogdan Petriceicu-Hasdeu; celebrii istorici: A.D. Xenopol și Nicolae Iorga, genialul poet Mihai Eminescu; Ciprian Porumbescu și George Enescu – mari compozitori cunoscuți în întreaga lume; generațiile de revoluționari, care au făcut revoluția de la 1848 și Unirea de la 1859, generația de politicieni și

militari care au efectuat Unirea de la 1918, apoi oamenii politici și de cultură: Nicolae Titulescu, Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionesco, Nichita Stănescu, Adrian Păunescu, precum și pe laureatul Premiului Nobel Emil Palade.

Dintre contemporanii noștri basarabeni țin să-l menționez pe celebrul filolog de talie mondială Eugeniu Coșeriu, pe scriitorii Ion Druță, Grigore Vieru și Spiridon Vangheli, compozitorul Eugen Doga, mai nou – pe regretatul poet Nicolae Dabija.

*Chișinăul de altădată.
Carte proaspăt apărută de sub tipar*

Bineînțeles, șirul marilor personalități ar putea fi continuat cu alte nume din domeniul matematicii, tehnicii, medicinei, biochimiei – domenii care, în virtutea specializării mele istorico-umanitare, îmi sunt mai puțin cunoscute”.

Pornind de la această selectivă enumerare a personalităților neamului românesc – veritabil colac de salvare, de dăinuire în Timp și Spațiu printre alte seminții în imensul ocean al umanității –, voi puncta doar cele mai importante repere științifice ale alcătuiturului listei de mai sus și ale multiplei sale activități în domeniul cercetării.

Savantul Andrei Eșanu a fost și este mereu preocupat de un larg spectru de subiecte legate de probleme actuale din domeniul istoriei naționale: cele legate de istorie politică și relații internaționale; istorie militară a Țării Moldovei (sec. XIV-XIX); probleme de istorie și civilizație urba-

nă medievală și modernă; probleme de istorie și cultură ecleziastică și spiritualitate; probleme de raporturi influente și confluențe culturale, din Evul Mediu timpuriu până în epoca contemporană; istoria culturii scrise, carte și tipar în Țările Române; studii de genealogie medievală, precum și mari personalități ale culturii române.

De unde, de ce această insistență asupra unor astfel de subiecte și teme?, se întreabă Carmen Cornelia Balan, doctor în istorie de la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, într-o amplă și judicioasă recenzie la biobibliografia jubiliară *Academicianul Andrei Eșanu*. Și tot distinsa autoare găsește răspunsul la întrebarea sa în interviul enunțat, în care reputatul ei coleg de breaslă de la Chișinău răspunde în felul următor: „Vreau să accentuez că identitatea noastră națională, o limbă, un popor nu se nasc, nu se formează peste noapte, ci pe parcurs de milenii. Chiar dacă unele popoare, printre care și al nostru, pe parcursul secolelor au fost croite în bucăți după bunul plac al marilor imperii, din asta nu puteau să apară popoare precum a apărut miercuri seara spre joi «pridnestrovskii narod». Conștiința de neam a unei națiuni a fost și este exprimată de marile personalități ale culturii noastre în scrierile lor, de către intelectualii neamului. Or, în viziunea mea, astăzi, în marea ei majoritate, intelectualitatea din Republica Moldova este conștientă că aparținem unuia și aceluiași neam – poporul român, uneia și aceiași culturi – cultura românească”.

În fond, în aceste câteva fraze telegrafice și-a „desecretizat” ilustrul nostru istoric și contemporan Andrei Eșanu – în fața și la discreția consăngenilor –, Crezul și Rostul său în viață, manifestate față de Neamul și Baștina ce l-au lansat în lume acum trei sferturi de veac, în familia bunilor creștini și buni români Ilie și Maria Eșanu, în vatra voievodală Sculeni de prin părțile Unghenilor.

Cum s-a exprimat tatăl eroului nostru (să nu vă pară deloc patetică îndrumarea unui părinte!), pe când unicul lui băiat (pe lângă celelalte rămurele ale Familiei, cinci fete) pășise pentru prima dată pragul școlii din sat: „Măi Andrieș, tu să nu uiți niciodată, unde te vei afla și ce vei deveni în viață, că te-ai născut din tată-n fiu din țărani din brazda Sculenilor”.

„Și niciodată să nu uiți, dragul mamei, adăugă cea care i-a dat suflare, că, fiind moldovean, ești român, după cum români sunt părinții, su-

La vârsta de 17 ani

2017. La o ședință ordinară a AȘM

Într-o discuție amicală cu Ion Ungureanu, ministrul culturii

2011. Cu formația „Ștefan Vodă” la înmânarea Premiului „Savantul anului”

rorile, consătenii, bunii și străbunii noștri – oricine ce-ți va spune...”. (Din amintirile sale „De când mă țin minte conștient de-a binelea, să fi avut vreo trei sau patru anișori pe atunci, mama se adresa tatei doar în felul următor: «Măi române, vine iarna și trebuie îmbrăcați și încălțați copiii!» sau «Am nevoie, române, să-mi despici un braț de lemne!»”).

Probabil anume aici, la Sculenii basarabeni din preajma Iașilor, a absolvit viitorul academician cea mai importantă universitate a vieții sale – cea de șapte ani de acasă. Avându-i în calitate de profesori și mentori pe tatăl său, țăran din talpă, cu patru clase românești, și pe mama, gospodina familiei, neștiutoare de carte, dar care i-au trasat feciorului lor direcția magistrală spre Olimpul Științei...

* * *

Deși suntem cu academicianul Andrei Eșanu practic de-o seamă (eu am trecut pragul de azi al vârstei sale vara trecută), mi-l închipui pe distinsul savant și prieten mai mereu... tânăr și fericit, vorba poetului, de vârsta celor 20 și ceva de ani. De când ne-am cunoscut pentru prima dată, prin voia întâmplării sau poate a destinului, în toamna lui '72, la căminul „doctoranzilor” Academiei de Științe a Moldovei, ambii trecând o barieră riguroasă a examenelor de admitere: dânsul la istorie, eu la literatură.

Vorba e că Institutul de Istorie și Institutul de Limbă și Literatură împărțeau la cămin o singură cameră pentru doi. Și, cu toate că eu aveam unde trage – la bunelul meu Gheorghe Plugaru, venit din Siberia și stabilit cu traiul într-o mahala a Chișinăului, Malina Mare (fostul „culac” nu avea dreptul să locuiască în satul său de baștină de lângă Prut), – am acceptat să „țin” locul instituției.

Între altele fie menționat, acea canapea – a mea, în trei ani de zile a găzduit mai mulți prieteni comuni de-ai noștri, deveniți cu timpul parlamentari, reputați oameni de știință și de stat; or eu, când era nevoie, plecam la Malina Mare...

Ca să fie clar de la bun început: deosebirea dintre noi – aspiranți la titluri științifice, o fi fost (ba chiar era!) următoarea. Pe dânsul l-a adus la doctorantură, cum i se spune în prezent, vocația, probabil și harul

2015. Moderator la Conferința „Lăpușna medievală”

Întâlnire de suflet cu Starețul Mănăstirii Putna Melchisedec (Velnic)

de la Dumnezeu, dragostea nemărginită față de trecutul nostru istoric cel adevărat (pe atunci mai mult îngropat în uitare de către potențații vremii). Mie însa, unui ins logodit cu drumul – aprecierea lui Tudor Țopa, mentorul meu de la Ziaristică, îmi „surâdea” în toamnă... armata sovietică (de fapt, același lucru îl păștea și pe „ofițerul” cu catedră militară Andrei Eșanu). „Mai bine, sfatul aceluiași Țopa, prinzi ceva la minte trei ani la Academie decât să cheltui doi naiba știe pe unde, în armată...”

Zis și făcut. Astfel, după trei ani de „cătănie” la Academie, aspirantul Andrei Eșanu devine, într-un final, candidat în științe istorice, iar colegul lui de cameră – ceea ce mi-a merit cunoscutul publicist.

Aici ar fi neapărat cazul să limpezim lucrurile: cu toate că doctorandul Eșanu și-a finalizat, practic, la timp teza, ținând cont de tematica ei nu prea „convenabilă” autorităților de atunci, ea a fost „murată” intenționat încă cinci ani bătuți pe muchie (sic!) până i s-a dat undă verde la susținere. Așa au fost să fie, vine vorba, timpurile...

În toți anii de studii și cercetare la aspirantură (bineînțeles, când eram alături de el) nu l-am văzut sa piardă o zi... fără parcurgerea cărților aduse la cămin, după ce se închideau, la ora zece seara, sălile de lectură.

În acest sens, a citit tot ce s-a scris, din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre, referitor la tema sa ce viza cultura și învățământul predecesorilor noștri (nu a reușit, cu toate străduințele sale, în toți acești ani, doar... să treacă Prutul, la vreo arhivă din Țară). Și-a recuperat, într-un fel, timpul după ce am scăpat cu toții de îmbrățișarea diabolică a „fratelui mai mare” și a regimului comuno-fascist (afirmația primului Președinte al Federației Ruse, Boris Elțin) din fosta URSS.

În afara arhivelor și bibliotecilor din România (Iași, București, Cluj-Napoca, Timișoara și altele), reputatului nostru istoric i s-au deschis larg ușile și în instituțiile respective din Viena, Veneția, Cracovia, Stambul, Praga, Lvov și Kiev, unde, începând cu Evul Mediu, în Centre cărțurărești de prestigiu, au fost instruiți mulți descendenți din Principatele românești, printre ei și marele nostru cărțurar Dimitrie Cantemir.

Până în primăvara anului 1994 (din păcate, de-a dreptul fatidică pentru Domnia Sa), a scris o serie impresionantă de monografii, culegeri de

documente, inclusiv manuale și cărți de o valoare aproape inestimabilă (circa 30 la număr!), nemaivorbind de alte zeci și zeci de studii și articole științifice, la care se pot alătura și cele peste o sută de participări cu comunicate la numeroase Congrese și Conferințe internaționale ale istoricilor, lucrări înalt apreciate în tot spațiul românesc, dar și peste hotare.

Am pomenit mai sus de primăvara dramatică a existenței sale. După o infecție teribilă, așa și neelucidată până la capăt de specialiști, amintindu-se și posibilitatea unei otrăviri intenționate (era considerat de unii răuvoitori ai neamului nostru exagerat de patriot și, deci, periculos), Andrei Eșanu a orbit cu desăvârșire. Nu i-au putut ajuta nici cei mai buni oftalmologi din Țara Sfântă, unde a fost internat într-un spital cu renume internațional, grație intervenției primului nostru Președinte Mircea Snegur.

Au urmat zile și nopți teribile în viața sa. Uneori, îmi mărturisii în una din rarele noastre întâlniri, îi dădeau târcoale până și cele mai negre gânduri. Inițial, de când se știe o trestie gânditoare pe acest pământ, de la cei 3-4 anișori din casa părintească, unde i s-a cultivat sacrul respect față de divinitate, când avea vreo durere (în cazul său, putea fi una mai mare?!), se adresa cu rugăciuni Atotputernicului.

„Sigur că Domnul a fost lângă el și l-a auzit, afirmă duhovnicul și prietenul său preotul Octavian Moșin. Și-a pierdut atunci vederea, nu și speranța. Unii s-au grăbit să pună cruce pe numele lui, dar alături îi erau toți oamenii dragi”. Și, în primul rând, prietena lui de-o viață, soția Valentina, și dânsa doctor și reputat specialist în istorie, dar și cei trei copilași ai lor – Ștefan, Mircea și Ionuț, cu totul neajutorați la acea vreme.

După spusele sfinției sale preotul Octavian, în acele zile de grea cumpănă, a fost chemat la el și părintele Pavel Borșevici de la Biserica „Sf. Dumitru” din capitală, care i-a făcut Sfântul Maslu, fapt ce l-a încurajat nespus de mult. „De atunci, mai stăruie preotul, rugăciunea, soția și radioul i-au fost nelipsite în fiecare zi”.

Cum i-au fost nelipsite, am adăuga, optimismul și pofta nestăvilită de muncă, izvorâtă și ghidată – însăși confesiunea Domniei Sale, de *Cineva* din interior și dinafara conștiinței sale.

Anticipăm: la ora actuală, opera sa istorică însumează peste 500(!) de publicații științifice, inclusiv 47 de studii monografice editate în Republica Moldova, România, Rusia și Franța, în care acad. Andrei Eșanu abordează un spectru larg de probleme de istoria culturii și civilizației românești. În plus, mai mult de 200(!) de participări la diferite foruri ale istoricilor din Țară și de peste hotare.

Totodată, precizăm că în ultimele aproape trei decenii, de după 1994, mai toate lucrările sale sunt elaborate împreună cu distinsa Doamnă Valentina, de care destinul, în deosebi după 1994, nu-i desparte nici pentru o clipă...

Astfel, în ultimii ani, dâșii au editat împreună o serie de volume, bibliografii și albume istorice tematice, precum *Ștefan cel Mare și Sfânt. Album*, apoi *Ștefan cel Mare și Sfânt. Bibliografie; Mănăstirea Căpriană. Bibliografie; Neamul Cantemireștilor. Bibliografie*; monografiile *Chișinăul de altădată. 1436-1812; Moștenirea culturală a cantemireștilor; Mănăstirea Voroneț. Istorie. Cultură. Spiritualitate; Univers cultural în Moldova. Secolele XV-XIX; Cartea Moldovei. Sec. XVII – încep. sec. XX. Vol.3. Cartea modernă, sec. XIX-înc. sec. XX. Catalog general; Mănăstiri și schituri din Republica Moldova; Dimitrie Cantemir, Cuvânt Panigericesc de laudă Marelui Mucenic Dimitrie din Tesalonic...1719 și Viața și faptele Mitropolitului Grigorie Roșca (1478-1570)*, ultimele două editate în Iași în 2017, și altele.

Toate operele enumerate, dar și multe altele au fost apreciate la cel mai înalt nivel cu recenzii deosebit de elogioase, semnate de specialiști de notorietate din ambele state românești, dar și alte țări europene.

Sub îndrumarea lui Pavel Sovietov, membru-corespondent al AȘM, Andrei Eșanu a făcut primii pași în știință. Ulterior, prin lucrările sale de anvergură – *Cultură și civilizație medievală românească; Epoca lui Ștefan cel Mare; Descrierea Moldovei de Dimitrie Cantemir în cultura europeană*, edițiile bilingve latino-română din București și latino-rusă din Sankt-Petersburg ale *Discriptio Moldaviae*, tratatul fundamental *Dinastia Cantemireștilor*, precum și numeroasele studii dedicate istoriei ecleziastice, între care mănăstirile Căpriană, Voroneț, Condrița. Prin colaborările sale cu centre științifice din diverse țări, în special cu Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, Domnia Sa se face remarcat ca important savant istoric în știința și cultura europeană”.

Contribuția substanțială a distinsului omagiat a fost pe larg recunoscută prin acordarea gradului științific *Profesor cercetător* (2006), *Membru titular al AȘM* (2007), al titlurilor onorifice *Membru de onoare al Institutului de Istorie „Gheorghe Barițiu” Filiala Cluj a Academiei Române* (2011) și *Membru de onoare al Academiei Române* (2011).

În același timp, Andrei Eșanu s-a învrednicit de cele mai înalte distincții academice și guvernamentale; enumerăm doar unele dintre ele, mai importante: de două ori Laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova (1994, 2001) în domeniul științei, mai multe Premii ale AȘM și Academiei Române, pe parcursul anilor. De asemenea „Premio Italia – 2011” pentru activitate cultural-științifică acordat de Ambasada Italiei la Chișinău ș.a. Este deținător al Titlului Onorific „Om Emerit” (2001), cavaler al celor mai înalte distincții de stat – Ordinul „Gloria muncii” (1996) și „Ordinul Republicii” (2010), precum și deținător al mai multor distincții jubiliare, diplome de recunoștință sau de merit ale unor instituții publice, academice și universitare.

În context, dăm citirii doar încă unei aprecieri, într-un fel... distincții exprimate în cuvinte, deosebit de apropiate sufletului celui omagiat. E vorba de opinia distinsei măicuțe și savante, Stareța Sfintei Mănăstiri Voroneț, Stavrofora Irina Pântescu: „Domnul academician Andrei Eșanu este un Român al cărui nume se cuvine a fi scris totdeauna cu majuscule, între ghilimele și cu semnul exclamării la sfârșit.

Un om care și-a închinat viața țelurilor sfinte ale românilor atât din dreapta, cât și din stânga Prutului. Neobosit, în arhive și biblioteci, a căutat noi date despre ceea ce au făcut înaintașii noștri și apoi le-a făcut cunoscute printr-un impresionant șir de studii științifice. O viață, pot să spun, jertfită pe altarul României. Acesta este academicianul Andrei Eșanu...

Mănăstirea Voroneț îi este recunoscătoare pentru ampla monografie a Voronețului, scrisă pe baza adevărului istoric, cu cercetare, nu așa, din auzite. Apoi tot Domnia Sa ne-a dăruit două prețioase lucrări: studiul despre marele Mitropolit Grigorie Roșca și Pomelnicul Mănăstirii Voroneț...

Cu toții, atât călugării de la Putna, cât și noi, cei de la Voroneț, de la citoriile Măriei Sale Ștefan cel Mare și Sfânt, îl prețuim, îl avem în rugă-

ciunile noastre și îl rugăm pe bunul Dumnezeu să-i dăruie sănătate, putere de muncă și ani buni cu înțelepciune și cu multă rodire!”

* * *

Am evidențiat chiar în debutul acestor notițe un șir de personalități, datorită cărora suntem cunoscuți astăzi în lume, adunate riguros, în cunoștință de cauză, de către protagonistul acestor fugare rânduri. Sunt convins că această Listă de aur – de la Mircea cel Bătrân până la contemporanii noștri, ar fi mai săracă fără numele lui **Andrei Eșanu**. Un nume, în felul și complexitatea sa, unic în istoria modernă și cultura poporului nostru.

La mulți ani, stimate Om și Domn Andrei Eșanu – spre binele dumitale, al nostru, al palmei de pământ care te-a lansat în lume!

P.S.: Recent, academicianul Andrei Eșanu a fost învrednicit de titlul onorific „Cetățean de Onoare al orașului Chișinău”

Abstract

Born from the furrows of Sculeni...

Keywords: *Academician Andrei Eșanu; Romanian History; Academic Recognition; Historical Research; Romanian Culture; Romanian Spirituality*

This scholarly article focuses on the academic and scholarly journey of Academician Andrei Eșanu, a renowned Romanian historian. Highlighting his immense contribution to the realm of Romanian history, it explores the particular themes and areas of research that Eșanu has delved into, principally history related to Romanian culture and spirituality. The article also highlights the respect and recognition Eșanu has earned from his peers and the many accolades and awards he has garnered over the years.

Anatol PETRENCU

Pantelimon Halippa – director al revistei lunare literare și de cultură „Viața Basarabiei” (1932-1944)

Împlinirea a 140 de ani din ziua nașterii lui Pan Halippa (n. 1 august 1883, comuna Cubolta, ținutul Soroca – d. 30 aprilie 1979, București) este un bun prilej pentru a scoate în evidență marea personalitate basarabeană și contribuția ei la istoria și cultura națională. În acest articol ne-am propus să scoatem în evidență contribuția lui Pan Halippa la revista „Viața Basarabiei” (VB), al cărei director era, cu materiale publicate (articole la ordinea zilei, memorii, cronici, recenzii, poezii etc.). Pentru realizarea celor propuse, am utilizat cartea *Revista „Viața Basarabiei”, 1932-1944. Cercetări bibliografice*¹, respectând compartimentarea materialelor realizată de autorul acesteia – Ion Șpac.

Astfel, în compartimentul „Presa” Pan Halippa a apărut de 21 de ori cu articole legate de problemele revistei, deseori formulate „Cuvânt înainte”. Începând cu nr. 1/1932, P. Halippa a semnat „Cuvânt înainte” la începutul a 10 ani diferiți; tot aici au fost incluse și *materialele de totalizare a activității redacționale*, sau „Cuvânt de mulțumire”.

La compartimentul „Religie”, rubrica „Vitrina cărții”, P. Halippa a prezentat o recenzie la cartea lui Gheorghe Bezviconi *Viața bisericească a Odesei, 1794-1943* (VB, 1943, nr. 7-8).

Pan Halippa a scos în evidență probleme legate de educație, de învățământ, de artă în Basarabia și Transnistria (de ex., art. „Pe când teatrul românesc în Basarabia și Transnistria, VB, 1942, nr. 4).

În „Viața Basarabiei” Pan Halippa a publicat discursurile pe care le-a ținut la radio, de exemplu „Nistrul în literatura română”, în care a demonstrat că Nistrul este al românilor, nu al rușilor: niciun poet rus nu

a scris versuri despre Nistru, în plus, Pan Halippa a citat din poemul poetului polonez Adam Mickiewicz „Stepele Akkermanului”, în care poetul scria: „E liniștea atât de mare, încât chiar a istoriei îndepărtată chemare s-ar auzi... / Dar nimeni nu mă cheamă!” (VB, 1941, nr. 8, p. 13). P. Halippa a adus un exemplu care era specific și pentru poezii/scriitorii ruși, Pușkin ș.a.

În aprilie 1940 (VB, nr. 4) P. Halippa a publicat *Declarația* citită la șezătoarea literară a Societății Scriitorilor din Basarabia, care a avut loc pe data de 24 martie 1940, în care a fost arătată contribuția scriitorilor și poezilor români din Basarabia la tezaurul literar românesc. Declarația poartă titlul „Prinosul Basarabiei în literatura română”.

Pan Halippa a analizat opera mai multor scriitori basarabeni, între care Sergiu Cujbă (2 articole), Bogdan Petriceicu Hașdeu (2 articole), Alexei Mateevici (în 1937, nr. 7-8, și în 1942, *La un sfert de la moartea lui Alexei Mateevici* (nr. 8-9)); a scris despre Mihai Eminescu la Odessa (VB, 1942, nr. 7); despre Constantin Stere și Basarabia (articol publicat în VB, 1936, nr. 9) și despre alți scriitori basarabeni.

P. Halippa a tradus din limba rusă cântece populare rusești, precum și din opera poetului rus Mihail Lermontov – materiale care și-au găsit loc în paginile revistei. A publicat anual versuri personale (din 1932 până în 1944, cu excepția anului 1933), în total peste 50 de poezii, în afara celor încadrate în interiorul articolelor scrise de el.

În *calitate de istoric*, Pan Halippa a scris și publicat pe paginile revistei VB mai multe studii, ca de exemplu, „Chișinăul pe timpul șederii în el a lui Alex. Sergheevici Pușkin” (VB, 1937, nr. 1-2).

În 1932 (VB, nr. 2), apoi în 1939 (VB, nr 1-2, 6, 7-8), Pan Halippa a publicat memorii, intitulate „În slujba scrisului românesc din Basarabia”, expuse ceva mai devreme în cadrul unei conferințe la Universitatea Populară din Chișinău, memorii în care s-a referit la activitatea lui din anii Primei Revoluții ruse (1905-1907), ajungând cu expunerea până la evenimentele din Basarabia anului 1917. Expunerea o intercalează cu citate din articolele lui, publicate în presa timpului, în „Cuvânt Moldovenesc”. Sunt interesante cugătărilor autorului. La un moment dat, scrie despre vecinii noștri de

la răsărit. Compartimentul se numește „Să luăm pilda Ucrainei” – un îndemn actual chiar astăzi pentru Republica Moldova. Iată ce nota Pan Halippa: „Ucraina s-a proclamat de acum țară deosebită desăvârșit și neatârnată de Rusia, și faptul acesta este pentru noi, basarabeni, de cea mai mare însemnătate. Prin despărțirea Ucrainei de Rusia, Basarabia a ajuns cu totul dezlipită de Rusia și noi am rămas fără stăpânire înaltă. Asta înseamnă că de azi înainte tot ce trebuie pentru viața liniștită a noroadelor trăitoare în Basarabia și pentru bunul mers al treburilor obștești în țara noastră – trebuie să le cerem de la noi înșine, neașteptând că cineva altul se va îngriji de noi și de nevoile noastre” (VB, 1939, nr. 2-3, p. 25). Tot aici, în *Memorii*, Pan Halippa restabilește revendicările formulate în 1917, inclusiv trecerea la învățământul românesc și alte, dar dă și o caracteristică moldovenilor, titlul subcapitolului este „Pricina sărăciei moldovenilor noștri”, evidențiind patru cauze ale sărăciei moldovenilor (din punctul lui de vedere). Important este pentru că și astăzi Republica Moldova este cea mai săracă (dar și săracită) în Europa. Astfel, Pan Halippa considera că „cea dintâi cauză este întunecimea moldovenilor, care îi ține pe loc, în obiceiurile proaste și deprinderile rele, apucate de la moși-strămoși. O ceață deasă de credințe deșarte îi ține pe moldoveni ca în clește și nu-i lasă să meargă pe cale luminii, pe calea îmbunătățirii vieții sale...”. A doua cauză a sărăciei moldovenilor, în opinia autorului, este beția: „*în-cuibată în norodul nostru din vremurile trecute, beția a ajutat foarte mult la sărăcia moldoveanului*”. A treia cauză a sărăciei basarabenilor, considera P. Halippa este risipa: „*La moldoveni se cheltuiește prea mult cu gătelile și cu hainele femeilor și tineretului îndeobște*”. În sfârșit, remarcă autorul, „*moldovenii sunt săraci și din pricina aceea că nu știu cum să-și vândă roadele muncii și gospodăriei lor și cum să-și cumpere cele trebuitoare pentru casă și gospodărie*”. Așa vedea Pan Halippa motivele sărăciei moldovenilor la începutul secolului trecut. *La începutul acestui secol moldovenii de asemenea rămân cei mai săraci, deși din alte cauze.*

Am remarcat pentru studiul de față încă două subiecte, credem, importante. Sunt deosebit de interesante notele lui Pan Halippa despre starea emoțională a societății basarabene în zilele de 26-28 iunie 1940, atunci când URSS a trimis Notele ultimative guvernului român prin

care cerea nu doar Basarabia, ci și nordul Bucovinei. Însemnările sunt intitulate „Iar vremuri de bejenie” (VB, 1940, nr 7-8). Notele lui P. Halippa demonstrează convingător incapacitatea regelui Carol al II-lea de a organiza evacuarea dincolo de Prut a oamenilor, forțelor armate, munițiilor, bunurilor materiale etc.

Al doilea subiect la care vom insista puțin este legat de implicarea României în războiul sfânt de eliberare a Basarabiei, nordului Bucovinei, Ținutului Herța. Armata română a trecut Nistrul, a ocupat Odessa, alte orașe și localități din Transnistria (teritoriul dintre Nistru și Bug). Pe acest fundal, pe paginile revistei VB au fost publicate materiale legate de etnicii români, locuitori ai Transnistriei, inclusiv a moldovenilor de la Odessa. Pan Halippa personal a vizitat Odessa în 1941-1942, a avut conferințe în fața etnicilor români, locuitori ai Odesei etc. Despre aceste întâlniri, precum și alte informații legate de trecutul orașului de pe malul *Mării Negre* au fost publicate în paginile VB. Un lucru trebuie subliniat: germanii i-au propus lui Ion Antonescu să ia Transnistria în schimbul Ardealului, aflat atunci sub controlul autorităților maghiare. Mareșalul României a fost categoric împotriva: controlul asupra Transnistriei urma a fi efectuat până la încheierea războiului, iar Ardealul urma a fi restituit României.

Studierea materialelor publicate de Pan Halippa pe paginile revistei „Viața Basarabiei” demonstrează că distinsul om politic basarabean a publicat diverse articole referitoare la societatea basarabeană. Studiul arată că Pan Halippa a înclinat mai mult spre poezie: personal a scris și editat versuri, a tradus din opera autorilor ruși, a scris recenzii la diverse publicații. Pan Halippa a scris memorii care sunt actuale până în prezent.

Cu regret, autoritățile Republicii Moldova l-au uitat cu desăvârșire pe Omul care a făcut atât de mult pentru renașterea noastră națională, pentru Unirea Basarabiei cu România, pentru promovarea culturii românești în Basarabia și care a avut de suferit de pe urma regimurilor comuniste, sovietic și român.

Notă ■ ¹ Ion Șpac, *Revista „Viața Basarabiei”, 1932-1944. Cercetări bibliografice*, Chișinău, Editura Pontos, 2002, 326 p.

Abstract**Pantelimon Halippa – director of the monthly literary and cultural journal „Viața Basarabiei” (1932-1944)**

Keywords: *Pan Halippa; „Viața Basarabiei Journal; Bessarabia; Romanian Culture; Odessa; Union of Bessarabia with Romania*

This scholarly article analyses the role and contribution of Pan Halippa as a director of the monthly literary and cultural magazine “Viața Basarabiei” during 1932-1944. The author explores Pan Halippa’s diverse published works in the magazine, including his articles related to Bessarabian society, his poetry, and memoirs that remain relevant to this day. The author also discusses Halippa’s significant influence on Romanian culture, historical events such as the Union of Bessarabia with Romania, and his experiences under the communist, Soviet, and Romanian regimes. Despite the significance of his contributions, the author highlights that Halippa’s legacy is largely forgotten in Romania and Moldova today.

Vlad MISCHEVCA

Anexarea Bucovinei (1775)

VI.M. – cercetător științific
 coordonator la Institutul
 de Istorie (USM), dr. conf.
 cercet. (*Associate professor*,
 Ph.D.); membru al Comisiei
 Naționale de Heraldică
 (1995-2020; primul ei
 președinte); Laureat al
 ediției a IV-a (2019) a Galei
 Premiilor TVR MOLDOVA
 „Români pentru români” –
*Premiul pentru promovarea
 istoriei neamului*. Domenii
 de competență: istoria
 relațiilor internaționale din
 sud-estul Europei (sec. al
 XVIII-lea – încep. sec. al XIX-
 lea); genealogia domnilor
 fanarioți; vexilologie
 heraldică; raporturi istorice
 româno-elene. Semnează
 13 monografii, publicate
 la Chișinău, București, Iași,
 Atena, Salonic.

După Tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774), *factorul extern*, cel „rusesc”, devine, incontestabil, un *vector permanent* în toate problemele care vizau raporturile dintre Poarta Otomană și Principatele Române (Jarcuțchi, Mischevca 2015: 33). Aprecierea dată de diplomatul austriac Thugut, la 1775, cum că „La Turquie est déjà une province russe” vine să confirme această situație (Filitti 1901: 117-118). Iar Curtea de la Viena se simțea lezată nemijlocit de superioritatea Rusiei în Moldova și Țara Românească, în general, în zona sud-estului european, deoarece trebuie de avut în vedere că această prezență periclita realizarea obiectivelor politicii sale orientale, în care zona Bucovinei deținea o importantă poziție strategică (Ceaușu 1998: 37). Urmărind atent declinul Porții și ascensiunea Rusiei, Austria, Franța și Marea Britanie încep să vadă în Principate ultimele bastioane ale otomanilor spre nord și est, ceea ce a contribuit la internaționalizarea situației lor. Principatele devin *obiecte* ale numeroaselor proiecte de împărțire a Imperiului Otoman. După cum am remarcat, anul 1774, în urma războiului ruso-turc, încheiat cu pacea de la Kuciuk-Kainargi, aduce schimbări calitative în relațiile Principatelor Române cu Poarta. Conform negocierilor, care au știrbit esențial aservirea românilor de către Semilună, Rusia câștigă dreptul „de-a vorbi în favoarea

ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΓΚΙΚΑ ΤΩΝ ΔΑ
ΚΩΝ ΙΔΕ ΚΥΔΙΜΟΝ ΑΡΧΟΝ
ΔΙΩΝΑ ΧΡΥΣΟΤΗ ΠΑΣΙ ΔΙΔΟΝΤΑ
ΕΘΙΣ

Grigore al III-lea Alexandru Ghica

comunicație directă Galiția și Lodomeria cu Transilvania..., iar trupele formate în Principate ar putea servi, în timp de război, pentru a proteja manoperele oștirilor noastre. În privința negoțului, Moldo-Romania ar avea o importanță imensă”. Se evaluase că „cele două provincii pot hrăni pe îmbelșugare o oștire cât de mare; prin urmare, până să putem a ne face stăpâni pe aceste țări avute, comisiunea e de opinie a strămuta hotarele, în timp de pace, fie prin învoire sau *prin orice alt mijloc*”. Iar în ceea ce privește „dispozițiile locuitorilor în privința Austriei (...), boierii sa tem să nu piardă dreptul absolut ce exercită asupra țăranilor..., însă temerea de ruși îi face a prefera stăpânirea Austriei.” Iar referitor la populația regiunii, „fiindcă locuitorii acestor provincii sunt supuși Porții, s-ar putea prețui fiecă familie, una peste alta, la 50 florini, preț cu care și nobilii din Transilvania vând servii lor; prin urmare, toată populația română se poate evalua la 21 milioane și 500 mii florini” (Aricescu 1874: 16-17).

lor” (Tcaci 1996: 16-18). Însă țarismul a profitat de acest angajament doar atunci când circumstanțele internaționale îi erau favorabile. Și a protestat mai mult formal, de ochii lumii, atunci când habsburgii au anexat Bucovina.

La 1771, când Austria ocupase partea de nord a Moldovei (Bucovina), Cabinetul vienez trimise în Principatele Române o comisie compusă din ofițeri ai Statului major pentru a studia și a evalua avantajele lor. Misiunea a conchis: „Aceste țări sunt de o mare utilitate strategică pentru apărarea imperiului dinspre răsărit... Moldavia are o importanță specială, căci ar pune în

Ulterior, în Convențiile încheiate la Constantinopol între Curtea de la Viena și Poarta Otomană, cu privire la cedarea Bucovinei și delimitarea între Transilvania și teritoriul otoman (7 mai 1775, 12 mai 1776), se stipulase „recunoașterea granițelor Moldovei și Țării Românești așa cum sunt arătate pe harta întocmită de austrieci” (*art. III, 1775*) (Noradounghian 1897: 334-338)¹.

Astfel, la 1775, Imperiul Habsburgic s-a pricopsit cu teritoriul din nordul Moldovei – Bucovina, cu fosta cetate de scaun Suceava și orașele Cernăuți, Câmpulung, Baia, Siret. Conform articolului II al *Convenției* (în patru articole) de cesiune teritorială și demarcație, încheiate la Constantinopol între Austria și Turcia (26 aprilie /7 mai 1775), se stipula cedarea Bucovinei, stabilindu-se noile limite teritoriale. Reieșind din *Convenția explicativă*, semnată la Constantinopol la 1 (12) mai 1776, Austria renunța la cererea sa asupra teritoriului cuprins între Hotin și Rohatin. În schimb, habsburgii obțineau „partea din teritoriile Moldovei” situată între râurile Rachitna și Prut, cu cele 9 localități cuprinse în perimetrul său, delimitând granița între râul Suceava și Siret (Ionașcu 1975: 128-129). *Convenția de la Palamutka* (21 iunie /2 iulie 1776) a delimitat noile frontiere încheiate între Turcia și Austria (64 de sate și 10 cătune, cu o populație de 13 485 suflete fuseseră retrocedate Moldovei) (Popescu-Spinei 1941-1942: 159), stabilindu-se în mod detaliat granița dintre Moldova și Transilvania, fixând traseul acesteia.

Rusia susținuse Austria în raptul Bucovinei. Înțelegerea secretă dintre Ecaterina a II-a și Iosif al II-lea din luna mai 1781 stipula angajamentul Rusiei de a acorda Austriei ajutor militar sau financiar, făgăduind în același timp garantarea înțelegerilor din lunile mai 1775 și 1776 cu privire la cedarea Bucovinei (Ionașcu 1975: 130-131).

Acest rapt teritorial exprima un act tipic de injustiție al Marilor Puteri la adresa popoarelor, în urma căruia Moldova pierduse 278 de localități din ținuturile Suceava, Cernăuți și raiaua Hotin, cu o suprafață de 10 441 km² și o populație de 70 000 de oameni. Țara Moldovei „pierde vatra așezării ei, stupul de unde au pornit roiurile care au împoporat Țara de Jos, mormintele domnilor, vechea sa capitală, Mitropolia sa veche. Moldovenii au avut nenorocirea de a vedea înstrăinat pământul lor cel mai scump, și nu prin război – prin vânzare” (Eminescu 2008: 45).

În primii ani de stăpânire austriacă noul teritoriu anexat nu avea încă o denumire stabilită – fiind numit fie „der ehemalige Theil der Moldau” sau „moldawischer Distrikt”, „Bukowiner Distrikt”. În anul 1777, generalul guvernator Spleny a propus să i se dea numele de „generalatul Cernăuțan”, însă împărăteasa Maria Tereza hotărâse „că în privința nimirii districtului să nu se facă nicio schimbare” și astfel a învins toponimul legat de pădurile de fagi, adică cel de *Bucovina* (Popescu-Spinei 1941-1942: 157).

Răpită, această parte a țării, considerată de înșiși austrieci „Cheia Moldovei” (Xenopol 1880: 148), a fost trecută până în 1786 sub administrație austriacă, iar din 1790 – inclusă în componența provinciei Galiția, ca o simplă circumscripție administrativă sub numele de „Comitatul Bucovina”.

Această răpire, de rând cu alte acțiuni agresive ale habsburgilor, a creat premise pentru o ulterioară colaborare militaro-diplomatică dintre cele două imperii – Rus și Austriac, colaborare devenită posibilă în rezultatul recunoașterii de către Viena a transformării Rusiei, în decursul secolului al XVIII-lea, într-o „mare putere militară” și decăderii definitive a Imperiului Otoman, care încetase de a mai fi un „vecin periculos” al imperiului. Elementul de bază al conceptului politicii externe a Casei de Habsburg a devenit, după cum s-a menționat în istoriografia contemporană, preîntâmpinarea dezintegrării Imperiului Otoman „fără participarea Austriei la acest proces”². Mihail Kogălniceanu a argumentat că, referitor la oneroasa tranzacționare a Țării de Sus a Moldovei între cele trei imperii – Habsburgic, Otoman și Rus: „Austria pururea a râvnit încorporarea Moldovei și a Valahiei. Când nu-i venea la mână a apuca tot, ea se mulțumea a lua și părți, și chiar și părțile... Părțile care mai cu deosebire ațâțau poftele Austriei erau acele localități care ar fi pus-o în stăpânirea Carpaților pe de amândouă fețele lor. Acestea erau în Valahia, Banatul Craiovei, în Moldova, ținuturile care se întindeau de la Ceremuș până la Milcov” (Kogălniceanu 1910: 6-7)³.

Documentele cercetate de Kogălniceanu în Arhiva secretă a Curții de la Viena sunt revelatoare (precum documentul din 3 iulie 1775): „Socoteala spezelor extraordinare secrete care s-au făcut de reprezentantul imperial austriac la Poartă, Thugut, cu ocazia semnării Convențiunii privitoare la cesiunea Bucovinei la 7 mai 1775”, din care

reiese mituirea: **Dragomanului Porții Costachi Moruzzi:** După promisiunea dată = 10 000 piaștri. Fiindcă această sumă, spre mai mare păstrare a secretului, s-a numărat în 2 500 galbeni funducii; s-au plătit de fiecare galben funduciu un agio de 5 parale = 312,20. Total = 10 312,20.

La Cancelaria Porții:

Lui Beilikei Effendi, 200 galbeni turcești ordinari, bucata a 3 piaștri 3 parale – 620.

Lui Amedji Effendi de asemenea – 620.

Secretarului Raschid Mehmed Effendi care a prescris Convențiunea, 100 de galbeni – 320.

Copii ale diferitelor hărți – 50.

Lui Tahir Aga, comisarul Porții la demarcațiune, 1 000 galbeni ordinari... .. 3 100.

Total = 15 012,20. Care echivalau în monedă cesaro-regească 16 889 florini 31/2 kr” (Moisuc 2023).

Socoteala de mai sus nu cuprindea recompensa dată feldmareșalului rus Rumeanțev pentru sprijinul acordat Austriei în perfectarea acestei tranzacții și anume: *5 000 de galbeni și o tabacheră de aur încrustată cu briliante.*

Din corespondența secretă habsburgică reieșea clar că Alexandru Ypsilanti, Domnul Valahiei, „era spionul Austriei; el dezvăluia, fără rușine, lui Thugut toate cugetările, toate faptele lui Grigore Ghica. Pe de altă parte, Constantin Moruzi, dragomanul Porții și rivalul lui Ghica la domnia Moldovei, și care nu putea ierta acestuia că fusese mai fericit decât el, jurându-i pentru aceasta o ură de moarte; Constantin Moruzi era brațul drept al lui Thugut. El nu numai că destăinuia Internunțului austriac lucrările miniștrilor otomani, dar el era încă pe lângă aceștia sprijinitorul politicii și al cerințelor Curții din Viena. De aceea, la încheierea convenției din 7 mai 1775, el și fusese răsplătit cu zece mii de lei, promiși de mai înainte. Și, spre marea nenorocire a bietului domn, el era trădat de însuși agentul Țării la Constantinopol, de socrul său, Iacovachi Rizo” (Kogălniceanu 1910: 17-18).

Mihai Eminescu scria în „Curierul de Iași” (30 septembrie 1877): „La anul 1774 au intrat oștirile austriece, cu disprețul oricărui drept al ginților, în pace fiind cu Poarta și cu Moldova, în partea cea mai vechie și mai frumoasă a țării noastre; la 1777 această răpire fără de seamă s-a încheiat prin vărsarea sângelui lui Grigore Ghica Voievod. Fărădelege nepomenită, uneltire mișelească, afacere dintre o muiere desfrânată și pașii din Bizanț, vânzarea Bucovinei va fi o vecinică pată pentru împărăția vecină, de-a pururea o durere pentru noi” (Eminescu 2008: 88-89).

Astfel, în contextul aceluia partaj mutilator de la 1775, memoria populară a reținut și moartea tragică a principelui Grigore al III-lea Alexandru Ghica, care a fost asasinat de turci în noaptea de 1/12 spre 2/13 octombrie 1777 (duminică spre luni, „la două ceasuri de noapte”). Voievod, al cărui trup ciuntit a fost îngropat în marea biserică domnească a Sf. Spiridon din Iași, sub piatra funerară cu următoarea inscripție:

„Odraslă a Ghiculeștilor
Lui Grigore-al Dacilor Domn vestit,
Cu evlavie'nvelit, din strămoși ca aceștia,
Ascunde-acest mormânt frumos trupu-i.
El a fost smuls de-o năprasnică moarte,
Iar acum în lăcașul ceresc locuiește” (Iorga 2012: 62).

Legende populare au consemnat tragicul sfârșit al principelui rusofil Grigore al III-lea Ghica, care a făcut subiectul a numeroase cântece, cum sunt cele consemnate de Mihail Kogălniceanu (Piru 1961: 475-477). Ultimele ceasuri din viață constituie subiectul primei piese de teatru scrisă în limba română (intitulată *Uciderea lui Grigore Vodă în Moldova, exprimată sub formă de tragedie* și datând din anii 1777-1780). Această originală operă a fost descoperită la Oradea de către istoricul Nicolae Densușianu („Occisio Gregorii in Moldavia Vodae tragice expressa (sau Occisio Gregorii in Moldavia tragedice expressa)”)⁴. *Occisio Gregorii Vodae* reprezintă cea dintâi creație care respectă într-o bună măsură liniile de structură ale unei piese teatrale, chiar dacă subiectul tragic (dramatic, în fapt) se încheagă anevoios, fiind fragmentat prin intercalarea de scene cu un umor discutabil (Vasiniuc 2020).

Prin porunca sultanului au fost sigilate și confiscate toate bunurile familiei Ghica, iar moșiile le-au fost vândute. Averele confiscate a dom-

nului executat alcătuia în bani lichizi o sumă foarte mare – în total, în echivalent de argint, 91 551 de guruși (atunci când tributul țării la Poartă, pe un an, era de 150 000 de guruși) (Amărieuței 2017: 271-272).

Rușii au profitat și de această crimă odioasă pentru a face presiuni asupra Porții, deși nu au intervenit atunci când „un cuvânt rostit din partea Rusiei ar fi fost... destul pentru asigurarea integrității Moldovei, și Rusia, care avea interes de a rosti acest cuvânt și care, cel puțin indirect, se obligase a-l rosti, Rusia nu l-a rostit” (Eminescu 2008: 233). Fostul *prizonier de război*, trimis la St. Petersburg, una dintre figurile cele mai contradictorii ale unei epoci pline de contradicții și paradoxuri, zădărnice apelase în 1777 către ajutorul Rusiei și Prusiei⁵ – „nimeni din puternicii zilei nu-și asumă riscuri inutile pentru un principe ce nu mai aduce niciun folos” (Amărieuței 2017: 264, 345).

În secolul al XVIII-lea, Moldova a suferit foarte mult din cauza conflictului de interese dintre Rusia, Austria habsburgică și Poarta Otomană. Prima împărțire a Poloniei în 1772 între Austria, Rusia și Prusia a fost departe de a reconcilia interesele conflictuale ale acestor puteri europene și a arătat posibilitatea unor noi cuceriri teritoriale în detrimentul vecinilor mai slabi, chiar și pe timp de pace. Printre acestea s-a nimerit și acea parte din nordul Principatului Moldovei – „Țara de Sus”, care a fost capturată în vâltoarea evenimentelor politico-militare din cadrul și după Războiul ruso-turc din 1768-1774.

Denumirile politice „Bucovina” și „Basarabia”, atribuite așa-ziselor entități *politico-teritoriale* ale Moldovei, nu au ținut niciodată ca atare să semnifice anumite regiuni *independente* (cu atât mai puțin din punct de vedere etnic sau național), cu excepția unor simple delimitări geografice, ale sudului și nordului țării, în cadrul granițelor recunoscute ale statului medieval. Aceste enunțuri cartografice, urmate de situații deliberat confuze au apărut în urma anexării unor părți ale Principatului Moldovei, aflat sub suzeranitatea Otomană, de către Imperiul Habsburgic în 1775 și, respectiv, de către Imperiul Rus, în 1812; toponimele amintite sau extinderea lor arbitrară aparținând exclusiv acestor imperii, care tindeau să separe aceste teritorii de Moldova, cel puțin politico-diplomatic, botezându-le cu denumiri noi ale pământurilor anexate.

Note

¹ Vezi și Hurmuzaki, *Documente*, Vol. VII, (1750-1818), București, 1876, p. 159, 277; *Condica tratatelor și a altor legăminte ale României, 1354-1937*. Întocmită sub auspiciile Ministerului Afacerilor Străine de F. C. Nano. Vol. I, București, 1938, p. 55.

² *Краткая история Венгрии. С древнейших времён до наших дней*, Москва, 1991, c. 149.

³ Cf.: *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, Ediția a III-a, Introducere de Petre V. Haneș, București, 1942.

⁴ *Occisio Gregorii in Moldavia Vodaе tragice expressa*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Lucian Drîmba, Cluj-Napoca, Dacia, 1983.

⁵ *Scrisoarea din Iași*, de la 22 august (3 septembrie) 1777, către Frederic al II-lea. A se vedea Iorga 1896: 132-133.

Referințe bibliografice

Amăriuței 2017 = Amăriuței M.-C., *Grigore al III-lea Alexandru Ghica. Cronica unui principe din secolul al XVIII-lea*, Iași, 2017

Aricescu 1874 = Aricescu C. D., *Acte justificative la istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874

Ceaușu 1998 = Ceaușu M.-Șt., *Bucovina Habsburgică. De la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism postiosefinism (1774-1815)*, Iași, 1998

Eminescu 2008 = Eminescu M., *Între Scylla și Charybda. Opera politică*. Ed. a 2-a, Chișinău, 2008

Filitti 1901 = Filitti J.-C., *Rôle diplomatique des Phanariotes de 1700 à 1821*. / Préface par Sidney-Vigneaux, Paris, 1901

Ionașcu 1975 = Ionașcu I., Bărbulescu P., Gheorghe Gh., *Tratatatele internaționale ale României. 1354-1920. Texte rezumate, adnotări, bibliografie*, București, 1975

Iorga 2012 = Iorga N., *Istoria românilor în chipuri și icoane*. Introducere de A. Pippidi, București, 2012

Jarcuțchi, Mischevca 2015 = Jarcuțchi I., Mischevca V., *Pacea de la București. (Din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16(28) mai 1812*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău, 2015

Kogălniceanu 1910 = Kogălniceanu M., *Răpirea Bucovinei*, Ediția a II-a (După cea din 1875), București, 1910

Moisuc 2023 = Moisuc Viorica, *Bucovina – Spicuri istorice* (2), 7 Mai 2023, <https://www.art-emis.ro/istorie/bucovina-spicuri-istorice-2> (Text publicat inițial în revista „Minerva”, Journal of History and Philosophy, volume 4, Issue 1, February 2023, România de Măine Foundation Publishing House, p. 15-42, cu titlul „Bucovina. Historical Highlight”

Noradounghian 1897 = Noradounghian G., *Recueil d'Actes internationaux de l'Empire Ottoman*. Tome I, 1300-1789, Paris, 1897

Piru 1961 = Piru Al., *Literatura română veche*, București, 1961

Popescu-Spinei 1941-1942 = Popescu-Spinei M., *Harta Bucovinei din anul 1774*. În: „Revista istorică română”. 1941-1942. Vol. XI-XII

Tcaci 1996 = Tcaci Vl., *Tratatul de pace de la Kuciuk Kainargi și importanța lui pentru Principatele Române*. În: „Revista de istorie a Moldovei”, 1996, nr. 2, p. 16-28

Vasiniuc 2020 = Vasiniuc T., *Despre paternitatea piesei Occisio Gregorii in Moldavia Voda Tragedice Expressa*. În: „Cercetări teatrale”, nr. 1, 2020, p. 16-29

Xenopol 1880 = Xenopol A.D., *Războaiele dintre ruși și turci*, Vol I, Iași, 1880

Abstract

The Annexation of Bucovina (1775)

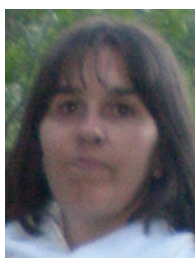
Keywords: *Principality of Moldavia; Bucovina; Habsburg Empire; Prince Grigore Alexandru Ghica III; Constantinople*

In 1775, the Habsburg Empire annexed the territory of northern Moldavia – Bucovina, with the former seat of Suceava and the cities of Cernăuți, Câmpulung, Baia, Siret. According to Article II of the Convention (in four articles) of territorial cession and demarcation, concluded in Constantinople between Austria and Turkey (April 26 / May 7, 1775), the cession of Bucovina was stipulated, establishing the new territorial limits. In the context of that mutilating partition from 1775, popular memory also remembered the tragic death of Prince Grigore Alexandru Ghica III, who was assassinated by the Turks on October 2, 1777. In the 18th century, Moldova suffered a lot due to the conflict of interests between Russia, Habsburg Austria and the Ottoman Empire. The first partition of Poland in 1772 between Austria-Russia-Prussia was far from reconciling the conflicting interests of these European powers and showed the possibility of new territorial conquests at the expense of weaker neighbors even in peacetime. Among them was that part in the north of the Principality of Moldavia – “Upper Country”, which was captured in the maelstrom of political-military events during and after the Russo-Turkish War of 1768-1774.

The political names “Bukovina” and “Bessarabia”, attributed to the so-called independent political-territorial entities of Moldova, never existed as such, except for simple geographical delimitations of the south or north of the country within its recognized borders (especially from a national point of view). These titles came about following the annexation of these parts of the principality under Ottoman suzerainty by the Habsburg Empire in 1775 and by the Russian Empire, respectively, in 1812; the mentioned names belong exclusively to these Empires, which wanted to separate these regions from Moldova – at least politico-diplomatically, with new names, of the annexed territories.

Ana HARAGA

Dezvoltarea competențelor de comunicare digitală ale elevilor de gimnaziu

A.H. – profesoară de limba și literatura română, gradul didactic I, titular la Școala Gimnazială „Aron-Vodă” Aroneanu, România.

Este specialist în relații publice; mediator social; formator; facilitator social; manager proiect Erasmus+. A publicat: *Reprezentativitatea exercițiilor de limbă pentru formarea competențelor de comunicare* (2012), *Învățăm să comunicăm* (2012), *Internaționalizare instituțională prin educație de calitate pentru toți – Ghid de bune practici* (2022), *Învățarea bazată pe proiecte ca formă de promovare a incluziunii sociale – Ghid de bune practici* (2023), *Culegere de exerciții de limba română. Clasele V-VI. Auxiliar didactic pentru activități remediale* (2023), *Dezvoltarea competențelor de comunicare ale elevilor* (2023).

Prin *Planul de acțiune pentru educația digitală (2021-2027)*, Uniunea Europeană susține adaptarea sustenabilă și eficace a sistemelor de educație și formare ale statelor membre ale UE la era digitală. Conform *Planului*, UE propune o viziune strategică pe termen lung pentru o educație digitală europeană de înaltă calitate, incluzivă și accesibilă; urmărește consolidarea cooperării în domeniul educației digitale și subliniază importanța colaborării între sectoare pentru a adapta educația la era digitală; prezintă oportunități, inclusiv o mai bună calitate și cantitate a predării noțiunilor legate de tehnologiile digitale, sprijin pentru digitalizarea metodelor de predare și a tehnicilor pedagogice și furnizarea infrastructurii necesare pentru o învățare la distanță incluzivă și rezilientă. În vederea atingerii acestor obiective, *Planul* stabilește două domenii prioritare; pe de o parte, **încurajarea dezvoltării unui ecosistem de educație digitală de înaltă performanță**, care include: infrastructură, conectivitate și echipamente digitale; o planificare și o dezvoltare eficientă a capacităților digitale, inclusiv capacități organizaționale actualizate; profesori și formatori motivați

și competenți în domeniul digital; un conținut educațional de înaltă calitate, instrumente accesibile și platforme securizate care respectă standardele de confidențialitate electronică și de etică; pe de altă parte, **dezvoltarea aptitudinilor și competențelor digitale relevante pentru transformarea digitală**, ceea ce implică aptitudini și competențe digitale de bază de la o vârstă fragedă; alfabetizare digitală, inclusiv pentru combaterea dezinformării; formare în informatică; o bună cunoaștere și înțelegere a tehnologiilor care necesită o utilizare intensivă a datelor, cum ar fi inteligența artificială (IA); competențe digitale avansate care să sporească numărul de specialiști în domeniul digital; garantarea unei reprezentări echilibrate a fetelor și a tinerelor în studiile și profesiile din sectorul digital.

Deși digitalizarea învățământului se derulează într-un ritm accelerat, iar dezvoltarea competențelor de comunicare digitală este un imperativ al didacticii actuale, în Curriculumul pentru ciclul primar și cel gimnazial nu sunt alocate ore pentru comunicare digitală. Prin urmare, dezvoltarea competențelor de comunicare digitală ale elevilor țin mai curând de tactul, măiestria și abilitățile în domeniu ale cadrelor didactice și se realizează, mai ales, în activități cu caracter extracurricular.

O inițiativă, în acest sens, este cursul opțional *Comunicare digitală*.

Programa disciplinei opționale *Comunicare digitală* răspunde noilor nevoi de învățare în domeniul comunicării mediate, impuse de dezvoltarea fără precedent a tehnologiei digitale. Cursul opțional urmărește competențe transversale, necesare dezvoltării sociocognitive a elevilor. În mod direct, urmărește competențele-cheie: comunicare în limba maternă; competența digitală; sensibilizare și exprimare culturală; competențe sociale și civice, iar indirect: a învăța să înveți.

Valoarea formativă a cursului rezidă în dezvoltarea competențelor de raportare la new media, concretizate în: capacitatea de selecție valorică a informației; capacitatea de analiză și raportare critică la mesajele transmise; capacitatea de a crea conținuturi media de calitate.

Conținuturile și strategiile didactice sunt adaptate învățământului gimnazial. Cursul este structurat pe un an de studiu, cu un buget de timp de 1 oră/săptămână.

Opționalul de extindere *Comunicare digitală* este proiectat pentru clasa a VIII-a, avându-se în vedere, pe de o parte, locul și rolul comunicării mediate în procesul instructiv-educativ, dar și în activitatea cotidiană a elevilor, iar pe de altă parte, absența unei abordări sistematice a educației pentru medii în școală. Deși conținuturile și platformele media digitale reprezintă suportul pentru activitatea didactică actuală, învățământul românesc nu a integrat încă educația media și digitală așa încât să acopere serios nevoile copiilor de a cunoaște felul cum funcționează platformele pe care le folosesc, cine sunt autorii mesajelor media și care sunt scopurile lor, cum să acceseze și să selecteze informația, care le sunt drepturile și responsabilitățile în mediul digital, cum se creează și se partajează conținuturile media.

Considerăm că studiul opțional *Comunicare digitală* este foarte util, deoarece propune, într-o abordare transdisciplinară, noi contexte de învățare pentru elevii de gimnaziu care vor ști:

1) cum se accesează informația (înțelegerea spațiului digital; identificarea informației utile; folosirea eficientă a motoarelor de căutare; protejarea informațiilor personale în mediul online; cunoașterea strategiilor și a metodelor de învățare autodidactă);

2) cum să reflecteze asupra informației (înțelegerea modului în care media comunică valori și ideologii; înțelegerea diversității valorilor și experiențelor care influențează interpretarea mesajelor; cunoașterea riscurilor la care se expun când comunică prin media digitale; aplicarea principiilor etice și responsabilizarea în actul comunicării; respect față de drepturile și responsabilitățile individuale);

3) cum să analizeze informația (familiarizarea cu concepte precum simbol și reprezentare; identificarea scopului mesajului; evaluarea credibilității și calității informației; înțeleg propria viziune despre lume și prejudecățile care o condiționează; recunosc relațiile de putere care influențează informația într-un spațiu cultural; înțeleg contextul politic, social și economic în care informația este produsă);

4) cum să creeze conținut (recunoașterea nevoii de comunicare și de afirmare personală; identificarea obiectivelor personale de comunicare; producerea unor mesaje multimedia creative; crearea, distribuirea și promovarea responsabilă a mesajelor; a lucra împreună).

COMPETENȚE GENERALE

1. Formarea competențelor de selectare și procesare, prin analiză critică, a informației media utile pentru dezvoltarea personală.
2. Formarea competențelor de comunicare și relaționare constructivă, prin mijlocirea noilor media, cu semenii din diverse spații socioculturale.

COMPETENȚE SPECIFICE
ȘI EXEMPLE DE ACTIVITĂȚI DE ÎNVĂȚARE

1. Formarea competențelor de selectare și procesare, prin analiză critică, a informației media utile pentru dezvoltarea personală.

COMPETENȚE SPECIFICE	Exemple de activități de învățare
1.1. cunoașterea aspectului pozitiv/negativ și educativ al mediilor; 1.2. cunoașterea funcțiilor media și a impactului acestora în formarea profesională, civică și culturală a individului; 1.3. analiza și interpretarea critică a produselor media; 1.4. caracterizarea rolului de consumator de mesaje transmise prin new media; 1.5. proiectarea unui comportament rațional al consumatorului de mesaje media; 1.6. identificarea tipurilor de mesaje transmise prin mass-media și analiza critică a acestora; 1.7. operarea cu criterii valorice proprii pentru selecția mesajelor din mass-media; 1.8. identificarea tehnicilor de manipulare folosite de media online; 1.9. corelarea informațiilor oferite prin intermediul mesajului publicitar cu cele obținute din alte surse și raportarea critică la acestea 1.10. cunoașterea și aplicarea instrumentelor utile, pentru a verifica autenticitatea informațiilor, imaginilor. 1.11. cunoașterea tehnicilor de securizare în mediul online în situațiile de hărțuire online;	- exerciții de analiză a propriilor experiențe mediatice pozitive și negative; - exerciții de identificare a indicilor de comportament care definesc situațiile de dependență în spațiul online; - exerciții de exersare a tehnicilor de securizare în mediul virtual; - exerciții de accesare, selectare critică a informațiilor, imaginilor, surselor media; - exerciții de analiză obiectivă a informațiilor media (titlu, date factologice, cifre); - exerciții de selectare corectă a diferitelor produse media (dicționare și enciclopedii online etc.); - exerciții de reflectare asupra canalelor personale de informare, comunicare și distribuire a informațiilor media; - exerciții de selectare și raportare critică la conținuturile tutorialelor digitale considerate RED.

1.12. aplicarea tehnicilor de selectare a unor conținuturi media pentru documentare și relaționare constructivă cu semenii.	
---	--

2. Formarea competențelor de comunicare și relaționare constructivă, prin mijlocirea noilor media, cu semenii din diverse spații socioculturale.

COMPETENȚE SPECIFICE	Exemple de activități de învățare
2.1. dezvoltarea capacității de a dezvolta/întreține relații comunicative în plan motivațional și conversațional;	- antrenament pentru deblocarea comunicării;
2.2. dezvoltarea capacității de a formula idei/ipoteze;	- exersarea redactării după un anumit tipar textual;
2.3. formarea abilității de ordonare a gândurilor și de orientare a discursului;	- antrenament pentru exprimarea opiniilor și atitudinilor proprii;
2.4. dezvoltarea capacității de a valorifica adecvat, în mod interactiv, toate registrele limbii;	- simularea unor situații de comunicare mediată tehnologic;
2.5. responsabilizarea în transmiterea mesajelor media;	- exerciții de redactare, individual și/sau în echipă, a unui text multimodal, pe o temă simplă;
2.6. însușirea regulilor de explorare rațională și responsabilă a mediilor ca activitate de recreare și informare;	- antrenament de valorificare a diverselor registre stilistice;
2.7. utilizarea instrumentelor web 2.0 în activități de învățare și relaxare;	- exersarea tehnicilor de argumentare;
2.8. valorificarea instrumentelor digitale în procesul de creare a produselor media;	- exerciții de corelare a imaginilor /simbolurilor cu semnificațiile textului;
2.9. partajarea responsabilă a produselor media în perspectiva promovării conștiente a unor valori colective și personale;	- exerciții de învățare prin creare de produse media;
2.10. conștientizarea impactului pozitiv al explorării mediilor în formarea propriei personalități.	- exerciții de utilizare a instrumentelor Web în realizarea produselor media;
	- exerciții de învățare a tehnicilor de elaborare a unor produse media;
	- exerciții de creare a produselor scrise, fotografice, video cu conținut educațional, social, cultural, de divertisment;
	- exerciții de distribuire de produse media;
	- exerciții de valorificare a tutorialelor digitale în învățare.

CONȚINUTURI

Delimitări conceptuale. Mass-media. New media

Relația dintre mass-media și noile media. Mediul virtual în comunicarea de masă. Social media.

Comunicarea în mediul digital

Calitatea și diversitatea informației. Surse de documentare online; ebook; enciclopedii; dicționare. Instrumente de documentare online. Resursele educaționale deschise. Copyrightul.

Comportamentul etic în mediul online.

Creativitate în mediul digital

Instrumente de comunicare creativă. Mesajul meu media. Text – social media post. Blogul. Pagina web. Fotografia. Articolul. Revista. Cartea electronică – eBook; audiobook. Noi formate de social media: life-urile, GIF-urile.

Evaluarea (autoevaluarea) textului argumentativ: lista de control.

SUGESTII METODOLOGICE

Cursul *Comunicare digitală* va avea mai ales caracter practic, concretizat în activități de: analiză și producere a unor conținuturi media; exersarea utilizării mijloacelor de realizare a coerenței discursive, de reliefare, de marcarea a perspectivei și a atitudinii; identificare a caracterelor stilistice specifice textului multimodal; recunoaștere a unor tipare textuale; comentariul de informații (știri, mesaje); simulare; jocul de rol; studiul de caz; întâlniri cu ziariști; tehnoredactarea unor articole pentru revista școlii; realizarea unor interviuri și reportaje; editarea unei cărți electronice; realizarea unei pagini web; elaborarea de știri; exerciții de argumentare pe baza unor texte selectate din mass-media; construirea unor alternative explicative la mesajele receptate etc.

Aspectul teoretic al cursului se va realiza prin parcurgerea unor teme privind noile tipuri de media; canale de comunicare; mesajul informației media; surse de documentare; instrumente web etc.

Cursul urmărește să formeze la elevi deprinderi de utilizare a unor mecanisme lingvistice fundamentale pentru realizarea comunicării, să dezvolte capacitatea de a recunoaște și de a utiliza diferențele de registru și variațiile stilistice și sociolingvistice ale limbii române, să-și dezvolte abilitățile de înțelegere și realizare a comunicării digitale și să integreze eficient instrumentele digitale în realizarea conținuturilor.

Se va urmări cultivarea următoarelor valori și atitudini:

- atitudine pozitivă față de limba maternă, obiect și instrument de studiu și recunoașterea rolului acesteia în dezvoltarea personală și îmbogățirea orizontului cultural;
- atitudine pozitivă față de comunicarea digitală;
- încredere în propriile abilități de comunicare;
- interes pentru dezvoltarea propriilor abilități de exprimare orală și scrisă;
- gândire autonomă, critică, flexibilă și prospectivă;
- toleranță față de valorile, opiniile și argumentele celorlalți;
- sensibilizare și exprimare culturală;
- cultivarea interesului pentru lectură și a plăcerii de a citi;
- asumarea unui set de valori personale care să confere identitate persoanei;
- interes pentru identificarea, selectarea, organizarea și prelucrarea informației;
- dezvoltarea inițiativei, a creativității și a disponibilității de a lucra în echipă cu scopul realizării diferitelor sarcini.

Se vor utiliza metode și procedee atractive, inovative, care să stimuleze și să întrețină interesul și implicarea elevilor: comentariul de texte; photovoice; simularea; brainstormingul; jocul de rol; portofoliul; animația socioeducativă; metoda proiectului; dezbateră; masa rotundă.

Pentru evaluare se vor aloca 6-7 ore; se recomandă diversificarea metodelor și instrumentelor de evaluare:

- orale: conversația; redarea; reconstituirea; descrierea/explicarea/instructajul;
- scrise: chestionarul; activitatea de muncă independentă în clasă; tema pentru acasă;

- probe practice: elaborarea unor eseuri; realizarea unor portofolii pe teme date; redactarea unor texte multimodale. Criteriile/baremele pentru fiecare tip de text elaborat vor viza: corespondența cu sarcina, respectarea rigorilor/tiparelor; originalitatea, creativitatea, inventivitatea; logica și coerența; aspectul grafic, aranjarea în pagină, corectitudinea;

- metode și instrumente complementare: observarea sistematică a activității și comportamentului elevilor; investigația; proiectul; portofoliul.

Se vor folosi ca mijloace de învățământ: instrumente online de partajare/stocare și comunicare; produse multimedia, laptop, retroproiector, literatura de specialitate, flipchart.

Bibliografie

Mihai Coman, *Introducere în sistemul mass-media*, Iași, Polirom, 1999

Ion Drăgan, *Paradigme ale comunicării de masă*, București, Șansa, 1996

Marshall McLuhan, *Mass-media sau mediul invizibil*, Nemira, 1997

Corneliu Crăciun, *Metodica predării limbii și literaturii române în gimnaziu și licee*, Deva, Ema, 2007

Ioan Cerghit, *Metode de învățământ*, București, E.D.P., 1998

Andra Șerbănescu, *Cum se scrie un text*, ed. a II-a, Iași, Polirom, 2001

<https://education.ec.europa.eu/ro/focus-topics/digital-education/action-plan>

Abstract

Development of digital communication skills for secondary school students

Keywords: digital communication skills; middle school education; European Union's Digital Education Action Plan; digital transformation; extracurricular activities; digital sector; gender balance

This study by Ana Haraga focuses on the development of students' digital communication skills in middle school. The research is grounded in the European Union's Digital Education Action Plan (2021-2027), which pro-

motes the sustainable and effective adaptation of education and training systems in the EU to the digital era. Ana discusses the lack of allocated hours for digital communication in the primary and middle school curriculum. Therefore, the development of digital communication skills is dependent on the abilities of teachers and is mostly developed during extracurricular activities such as the optional Digital Communication course. Throughout the comprehensive study, the need for digital literacy, data proficiency, IT training, and advanced digital skills are emphasized to successfully navigate the digital transformation trends. The paper also asserts the importance of a balanced representation of girls and young women in digital sector studies and professions.

Iulian BOLDEA

Nichita Stănescu.**Poetica și poietica trăirii (I)**

I.B. – prof. univ. dr.,
Universitatea de Medicină,
Farmacie, Științe și Tehnologie
„George Emil Palade” din
Târgu Mureș; cercetător
științific la Institutul de
Cercetări Socio-Umane
„Gh. Șincai” al Academiei
Române. Este conducător
de doctorat, director al
revistei „Acta Marisiensis.
Philologia”, redactor-șef al
revistei „Vatra”, membru în
colegiul de redacție al mai
multor reviste de cultură.

Dintre volumele publicate:
Scriitori români contemporani
(2002); *Poezia neomodernistă*
(2005); *Vârstele criticii* (2005);
Istoria didactică a poeziei
românești (2005); *Poezii*
români postmoderni (2006);
Teme și variațiuni (2008); *De la*
modernism la postmodernism
(2011); *Ipostaze și lecturi critice*
(2018).

Poezia cu care se deschide volumul *Operele imperfecte* (1979), *Lección despre cub*, are, ca multe poezii ale lui Nichita Stănescu, vibrația unui crez poetic, imaginile lirice expunând o concepție despre artă, poezie, nedesăvârșire, dar și o poetică a fragmentarității, scenariul creației fiind dinamizat prin ideea de sacrificiu, de jertfă de sine și de comuniune prin iubire: „Se ia o bucată de piatră,/ se cioplește cu o daltă de sânge,/ se lustruiește cu ochiul lui Homer,/ se răzuiește cu raze,/ până cubul iese perfect./ După aceea se sărută de nenumărate ori cubul/ cu gura ta, cu gura altora/ și mai ales cu gura infantei”. Captarea înfiorării existenței presupune fragmentaritate, nedesăvârșire, „imperfecțiune” existențială și estetică („După aceea se ia un ciocan/ și brusc se fărâmă un colț de-al cubului”). Scriitura fragmentară se întâlnește cu fragmentaritatea lumii, semnificațiile majore se dizolvă, ele reflectând destrămarea coerenței lucrurilor, căci, cum observă Cristian Moraru, „după constituirea «sistemului» stănescian ca modalitate poetică de ordonare gnoseologică a lumii și de exploatare a limbajului până la dezintegrarea în această încercare «cunoscătoare», «dogma» constituită, lumea de-scrisă de ea, deci și lumea scriiturii, se confruntă cu vidul. Cu

absența, cu singurătatea unui univers al dezintegrării și golirii de sine a sinelui. Ființa ca identitate și plinătate absolută nu poate, ulterior, decât să evolueze prin scindare, diferență și, apoi, prin dezintegrarea ca extindere ontologică a diferenței”. Nichita Stănescu instituie, în această poezie, dar și în altele, o poetică a fragmentarității și a diferenței capabilă să redea geografia multiformă, proteică a universului, totul spus în ton oracular, grav, solemn, până la finalul marcat de un accent ludic și ușor parodic („- Ce cub perfect ar fi fost acesta/ de n-ar fi avut un colț sfârâmat!”). *Lecția despre cub* exprimă, în metafore alegorizante, o poetică a autoreflexivității, prin care textul se oglindește pe sine, își explică reliefurile și mecanismele de funcționare.

O altă poezie cu semnificațiile unei arte poetice este cea cu titlu argeziean, *Testament*, un text în care meditația asupra condiției umane se intersectează cu interogațiile asupra artei și, în special, ale poeziei. Scrierea poemului echivalează cu edificarea propriului destin, „scrierea cu sine” fiind o metaforă frecvent valorificată de autor, ca emblemă a raportului inefabil dintre scris și viață, dintre trăire și text. Scrisul presupune girul autenticității, actul restaurării lumii prin creație poetică desemnând asumarea existențială certă și adâncă, cu accente simbolice incontestabile. Pentru Nichita Stănescu, cuvântul e sinonim cu trăirea, având calități terapeutice, în măsura în care el vindecă de răul ontologic, salvând ființa poetului, „căzută în timp”, supusă disoluției temporale și fragmentarității: „Mă cârlesc cu vorbe, cu substantive,/ îmi cos rana cu un verb./ Nobile paleative/ de serv.// Îți scriu cu trupul meu viața/ și mersul stelelor ți-l scriu./ Vocala cea mai lungă este ața/ Cu care mortu-l cos, de viu”. Poezia are însă și o valoare depozițională, ca mărturie a unei vieți, a unui trup și a unui timp, prin care lucruri și ființe precare, efemere capătă girul devenirii estetice, al transfigurării simbolice prin cuvânt, cum spune Marin Mincu: „Prin răspunsurile date, opera lui Nichita Stănescu propune o poetică a rupturii aptă să avanseze o altă deschidere vizionară asupra posibilităților compensative ale poeziei postmoderne. Noutatea discursului său operează la nivel semantic și sintactic. El restructurează statutul ontologic al ființei poetice ca mod de a fi în și prin limbaj. A fi pentru Nichita Stănescu înseamnă a fi exclusiv în limbajul sau în limba poeziei. Poetica sa este o poetică a instituirii instanței emițătoare (a eului verbalizat) ca unică modalitate de luare în stăpânire a realului”.

Poetul redă, în registru lucid-vizionar, fulguranța clipei de acum și relația spontană dintre viață și moarte, fragilitate și durabil („Căci trebuie să dăm și mărturie,/ altfel nimica n-ar mai fi,/ în dulce scriere târzie/ ținând alături morți și vii.// Tu, ombilic din care curge/ vorbirea numai altor guri,/ fără să știm unde ne duce,/ în care dalbe viituri.// Încât nu știm cine trăiește-/ cuvântul poate, poate trupul./ Zăpada albă, Doamne, poate,/ sau urma-n ea, pe care o lasă lupul...”). În poezia *Testament*, e reprezentată fața gravă, oraculară și întemeietoare a creației poetice, care este purificare, înălțare diafană, în geometria lirismului, prin imaginea simbolică a zăpezii din finalul poeziei. Materialul lingvistic, cuvântul, este instanță ontologică, depozitie a ființei ce se gândește și se scrie pe sine, formă de autentificare a sinelui, de limpezire lăuntrică.

În volumul *O viziune a sentimentelor*, universul este dominat de efluviiile erosului, ce produc o comuniune empatică și vizionară, cu reflexe orifice, întemeietoare. Pe de altă parte, poetul transcrie peisaje spiritualizate, învăluite de o lumină serafică și de o ambianță melodioasă, în care ființele se regăsesc în armonie extatică. Nicolae Manolescu remarcă modul în care se produce decantarea emoțiilor, transfigurarea afectelor înălțate la semnificație metafizică: „(...) autoexprimându-se, comunicând o experiență specifică, poetul o ridică la o semnificație filosofică. El scoate din contemplarea propriei ființe motive de meditație asupra alcătuirii universului. Cu totul remarcabilă și personală e alunecarea aceasta din planul biologic într-unul cosmic. Sufletul repetă în spațiu specific dialectica universală, continuitatea”.

Poezia *Cântec* ilustrează spiritualizarea și transfigurarea trăirilor, iubirea fiind, pentru poet, „o întâmplare a ființei”, eliberare de energii și armonie a sufletelor pereche: „E o întâmplare a ființei mele:/ și-atunci, fericirea dinlăuntru meu/ e mai puternică decât mine, decât oasele mele,/ pe care mi le scrâșnești într-o îmbrățișare/ mereu dureroasă, minunată mereu”. Iubirea este îngemănată cu logosul transmițător de energie sufletească și de armonie afectivă. Cuvintele sunt „lungi, sticloase”, delimitând contrariile, disociind elementele componente sub forța întemeietoare a erosului („Să stăm de vorbă, să vorbim, să spunem cuvinte/ lungi, sticloase, ca niște dălți ce despart/ fluviul rece de delta fierbinte,/ ziua de noapte, bazaltul de bazalt”).

Întâmplarea transfiguratoare a iubirii realizează tranziția de la ființa empirică la imaginarul cosmic, ipostazele ce sugerează starea de fericire a eului înscriindu-se pe o axă ascensională, cu sugestii ale zborului, plutirii, înălțării: „Du-mă, fericire, în sus, și izbește-mi/ tâmpla de stele, până când/ lumea mea prelungă și în nesfârșire/ se face coloană sau altceva/ mult mai înalt, și mult mai curând”. Corporalitatea se spiritualizează sub forța transfiguratoare a erosului, se dematerializează, faptele îndrăgostiților transformându-se în două „cântece diferite” ce se lovesc, se amestecă, își pierd identitatea distinctă, fiind părți ale unui întreg primordial, arhetipal, cu reflexe mitice: „Ce bine că ești, ce mirare că sunt!/ Două cântece diferite, lovindu-se, amestecându-se,/ două culori ce nu s-au văzut niciodată,/ una foarte de jos, întoarsă spre pământ,/ una foarte de sus, aproape ruptă/ în înfrigurata, neasemuita luptă/ a minunii că ești, a-ntâmplării că sunt”.

Starea de îndrăgostire din poezia *Cântec* este, de asemenea, o stare privilegiată, cvasimitică, expresie a unității contrariilor, împăcare a antinomiilor ființei și ale existenței, căci jos și sus, prezent și trecut, aici și acolo, atunci și acum sunt repere ale unei comuniuni esențiale a celor doi actanți lirici ai erosului. „Minune”, „mirare”, „întâmplare” reprezintă termeni ce transcriu o astfel de stare a ființei ce suferă o glisare din registrul existențial cotidian în registrul miraculosului, al diafanului și sublimului. *Cântec* este una dintre capodoperele liricii erotice stănesciene prin forța de sugestie a trăirilor și prin expresivitatea imaginilor ce transcriu starea privilegiată a dragostei.

În poezia *Dezîmblânzirea*, dominant este spiritul ludic, poetul imaginând un cosmos ficțional paradoxal, în care legile viețuirii cotidiene sunt atenuate sau abolite, instaurându-se astfel un timp carnavalesc, o atmosferă a farsei lingvistice și deriziunii, în care cuvintele au semnificații răsturnate, logica discursului fiind contrazisă cu premeditare și consecvență, într-un spațiu al contrariilor, antinomiilor semantice, într-un câmp dinamic al aleatorului și paradoxalului: „De mult negru mă albisem/ De mult soare mă-nnoptasem/ De mult viu mă mult murisem/ De visare mă aflasem”. Secvența mediană a poeziei accentuează starea erosului, sentiment privilegiat, trăire intensă, comuniune cu celălalt și recuperare a propriei identități. Iubirea este, astfel, modalitate de cunoaștere și formă de trăire din spațiul sublimității ființei, ea insta-

urând un spațiu paradisiac într-o lume precară, aparentă, a fragilității și efemerului: „Vino tu cu tine toată/ ca să-ntruchipăm o roată/ Vino tu fără de tine/ ca să fiu cu mine mine/ O, rășai, rășai, rășai/ pe infernul meu, un rai”. Finalul poeziei conferă sentimentului iubirii proprietăți soteriologice. Erosul este o stare afectivă prin care ființa se mântuiește de răul ontologic, făptura căpătând contururi diafane, transfigurate de intensitatea sublimă a iubirii: „O, rămâi, rămâi, rămâi,/ Palma bate-mi-o în cui/ pe crucea de carne/ când lumea adoarme”. *Dezîmblânzirea* se impune prin capacitatea poetului de a înălța sentimentul la o reverberație metafizică, imprimând erosului sensuri și configurații semantice insolite, de relevantă vibrație lirică.

În volumul *11 elegii*, suntem martori ai unei mutații de sensibilitate, prin ecourile unei scindări a eului liric, care își asumă distanța dintre corp și suflet, dintre spirit și afectivitate, printr-un recul în străfundurile ființei, fundamentându-se astfel o cunoaștere autentică și fundamentală. Cristian Moraru remarcă efectele unei astfel de scindări: „rămânem în imperiul identității și plinului, al impulsului integrator, dar ființa poetică cunoaște o primă scindare, cea dintre trup și suflet, mai întâi. Dintre iraționalul visceralității și raționalitatea unui spirit care, deși va funcționa după logica lui *Seele*, are pretenția totuși de a *intemeia*. De a construi, de a opune unei stări de fapt rutiniere, «banale», euclidiene, unui «copernicanism» îngust și improductiv (ca în *Laus Ptolemaei*) o nouă «rațiune», un nou «bun-simț», de esență poetică”. *Elegia întâia* transcrie o meditație asupra fenomenologiei conștiinței, conștiința de sine configurând un traseu al cunoașterii dominat de o mișcare duală (expansiune și retragere în sine, exteriorizare și interiorizare). La început, spiritul e definit printr-o stare de puritate absolută, fiind suficient sieși, căci nu are margini și nu are nicio finalitate care să îl depășească, fiind egal cu sine, autotelic, redus la limite autoimpuse, incapabil de înstrăinare: „El începe cu sine și sfârșește/ cu sine./ Nu-l vestește nicio aură, nu-l/ urmează nicio coadă de cometă.// Din el nu străbate-n afară/ nimic; de aceea nu are chip/ și nici formă. Ar semăna întrucâtva/ cu sfera,/ care are cel mai mult trup/ învelit cu cea mai strâmtă piele/ cu puțință. Dar el nu are nici măcar/ atâta piele cât sfera.// El este înlăuntrul – desăvârșit,/ și,/ deși fără margini, e profund/ limitat.// Dar de văzut nu se vede.// Nu-l urmează istoria/ propriilor lui mișcări, așa/ cum semnul potcoavei urmează/ cu credință/ caii...”

Spiritul este o ipostază dematerializată ce scapă din limitele temporalității, el având o statură eleată, de desăvârșire a virtualității, de interiorizare absolută, prin care nu comunică cu exteriorul, cu manifestările celorlalte elemente ale universului, fiind asemenea unei monade leibniziene, suficiente sieși, purtătoare de sens deplin, fără „ferestre” față de univers. El nu oglindește nimic în afară, dimpotrivă, se reflectă exclusiv pe sine, își răsfrânge în abisurile proprii chipul lipsit de substanță, imaterial și diafan: „Nu are nici măcar prezent,/ deși e greu de închipuit/ cum anume nu-l are.// El este înlăuntrul desăvârșit,/ interiorul punctului, mai înghesuit/ în sine decât însuși punctul.// El nu se lovește de nimeni/ și de nimic, pentru că/ n-are nimic dăruit în afară/ prin care s-ar putea lovi”.

Existența însăși e percepută sub semnul paradoxalului și al antinomiilor, prin care multiplul, spiritualul și corporalul, dinamicul și staticul par să se dedice înțelesurilor complementare și fascinante ale existenței, relația eului fiind ambiguă, în măsura în care afirmația și negația, esența și fenomenalitatea se reunesc în jocurile combinatorii ale conștiinței și ale limbajului („Aici dorm eu, înconjurat de el.// Totul este inversul totulului./ Dar nu i se opune, și/ cu atât mai puțin îl neagă:// Spune Nu doar acela/ care-l știe pe Da./ Însă el, care știe totul,/ la Nu și la Da are foile rupte.// Și nu dorm numai eu aici,/ ci și întregul șir de bărbați/ al căror nume-l port.// Șirul de bărbați îmi populează/ un umăr. Șirul de femei/ alt umăr.// Și nici n-au loc. Ei sunt/ penele care nu se văd.// Bat din aripi și dorm –/ aici,/ înlăuntrul desăvârșit,/ care începe cu sine/ și se sfârșește cu sine,/ nevestit de nicio aură,/ neurmat de nicio coadă/ de cometă”). Aspirația poetului este, observă Mircea Martin, „aceea a unei unități exemplare, organice și cosmice”. Dincolo de aparențe, dincolo de multiplicitatea obiectelor, eul află o formă cu valoare de arhetip, un model original prin care universul se definește sub egida coerenței și unității.

Referințe critice

Mircea Bârsilă, *Introducere în poetica lui Nichita Stănescu*, Pitești, Paralela 45, 2006

Iulian Boldea, *Istoria didactică a poeziei românești*, Brașov, Aula, 2005

Iulian Boldea, *De la modernism la postmodernism*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2011

Iulian Boldea, *Modernism and Postmodernism in Romanian Poetry. A brief Outline*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, Germany, 2015

Corin Braga, *Nichita Stănescu – orizontul imaginar*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, Cluj-Napoca, Dacia, 2002

Daniel Dimitriu, *Nichita Stănescu – geneza poemului*, Iași, Editura Universității „Al. Ioan Cuza”, 1997

Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Paralela 45, 2008

Ion Pop, *Nichita Stănescu – spațiul și măștile poeziei*, București, Albatros, 1980

Eugen Simion, *Scriitori români de azi*, vol. I, București, Cartea Românească, 1974; ediția a doua, revăzută, 1978

Alex. Ștefănescu, *Introducere în opera lui Nichita Stănescu*, București, Minerva, 1986

Doina Uricariu, *Nichita Stănescu – lirismul paradoxal*, București, Du Style, 1998

Abstract

Nichita Stănescu. Poetics and poietics of living (I)

Keywords: *poetry; poietics; harmony; essence; language*

In Nichita Stănescu's poetry the universe is dominated by the effluvia of love, which produces an empathic and visionary communion, with orphic, founding reflections. On the other hand, the poet transcribes spiritualized landscapes, shrouded in a seraphic light and melodious ambience, in which beings find themselves in ecstatic harmony. Existence itself is perceived under the sign of paradox and antinomies, whereby the multiple, the spiritual and the corporeal, the dynamic and the static seem to devote themselves to the complementary and fascinating meanings of existence, the relation of the self to being ambiguous, insofar as affirmation and negation, essence and phenomenality come together in the combinatory games of consciousness and language.

Constantin OLTEANU

“Cimitirul oamenilor de zăpadă” (Fragment)

C.O. – redactor-șef al publicației periodice „Săptămâna”. A studiat jurnalistica la Universitatea de Stat din Moldova, fiind angajat ulterior în redacția ziarului „Tinerimea Moldovei”. Au urmat „Literatura și Arta”, revista „Basarabia”. A debutat cu volumul de poezie *Pachete cu zăpadă*, urmat de romanul *Green Card*. Este membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova.

Bătrâna nu era pe prispă. Când l-a strigat Pavel la poartă, badea Arhip a ieșit dintr-un săraieș, ținând în mână un toporaș și o așchie de lemn.

– Iaca fac o pană. Să pun o pană la sapă, că umblă din coadă și am să o pierd prin buruieni. Sapa asta e de la tata. Vezi cum a ajuns lumea? Avem sapă, dar nu avem pământ. Cât pământ o avut taică-meu! Cât pământ...

– Câți ani aveai, bade Arhip, când te-au arestat?

– Păi, nu ți-am spus. Eram la școală. Că de la lecții ne-au luat.

– Și totuși, pentru ce?

– M-am gândit mult la întrebarea asta, Pavle. O tot auzeam între tâmplele mele și răscoleam, răscoleam, dar nu puteam să găsesc răspunsul. Tot ce făceam noi și tot despre ce vorbeam era mai mult un joc de-a omul matur. Căutam fel de fel de nereguli și de nedreptăți, vorbeam între noi despre toate astea, căutam oamenii vinovați și eram ferm convinși că dacă oamenii s-ar putea schimba și... Era un joc, așa credeam noi. Numai că jocul de-a războiul se termină de obicei cu război. Abia aco-

Io, în închisoare, am înțeles că dacă pur și simplu schimbi niște oameni, nu schimbi nimic. Că țara a încăput pe mâna unor făcături care nu au nici trecut, nici Dumnezeu. Închisoarea este cea care a făcut din mine un adevărat dușman al lor. Ei mă băteau, mă țineau flămând, mă torturau ca să mă schimbe, ca să gândesc altfel, dar, de fapt, mă transformau într-un incurabil dușman al lor.

– I-ai spus asta lui Simionel?

– Nu, nu i-am spus. Nu am mai vorbit niciodată cu el. Mă întorceam odată, demult, cu căruța de la spital. Încă era spitalul cel vechi lângă pădure. L-am ajuns din urmă. Am înțeles că e el încă de departe. Avea mersul împrăștiat ca și cum nu l-ar fi ascultat picioarele. M-am gândit, m-am gândit dacă să-l iau sau să nu-l iau în căruță. L-am luat. A urcat și nu a scos niciun cuvânt până aproape de casă. Doar când a coborât am auzit ceva. Nu știu nici până azi ce a spus. Nu știu.

Dar a fost tare demult maică-sa la mine. O cunoșteam încă de când eram copil. Desigur că nu am recunoscut-o, dar mi-a spus ea că e mama lui Simionel. Parcă aș fi văzut-o pe maică-mea. Cred că nu mai avea carne pe ea. Era numai sufletul. Am stat tot aici, pe prispă. Ținea poalele pestelcii prinse într-o mână și m-am tot chinuit să ghicesc ce ascunde acolo.

– Știi, s-ar fi convenit să vină băietul, nu eu. Dar am venit, că-i al meu. Am aflat de la oameni că nu a fost bun cu nimeni în viața lui. Nu știu cu ce am greșit în fața lui Dumnezeu. Eu l-am născut cu inimă în el, ca toate mamele, da vezi cum a fost.

– Da eu mă mai gândeam și așa, țacă Chira. Că lumea asta, de când e ea, a avut parte și de oameni buni, și de oameni răi. Nu a fost niciodată să fie numai oameni buni și nu a fost niciodată să fie numai oameni răi. S-a întâmplat ca oamenii răi să aibă părinți buni și s-a întâmplat ca oamenii buni să aibă părinți răi. Mă gândeam că răul nu poate exista fără bine și binele nu poate exista fără rău. A fost întotdeauna cineva bătut și a fost întotdeauna cineva care a bătut. De când se scurge timpul ista și de când e pământul sub picioarele omului nu a fost nici măcar o clipă, o singură clipă să fie doar binele sau să fie doar răul.

– Poate o fi, nu zic. Poate o fi. Dar de ce el să fie omul acela rău? Și de ce să vă împartă în bun și în rău anume pe voi? Nu știu.

– Am venit să te rog, dacă, nu știiu... Dacă nu poți să-l ierți pe el, dacă nu poți să-l ierți pe băiet, iartă-mă măcar pe mine. Că are să mă ieie Dumnezeu mâine-poimâine și unde mă duc eu, băiete, unde mă duc eu?

Parcă vorbeam cu mama.

– E caldă vara asta, măi feciorașule, e tare caldă. Adă-mi o cană de apă, dacă nu ți-e greu.

– Am mers în căsoaie să aduc o cană cu apă. Țineam căldarea la rece cât era vara de lungă.

Când am revenit în curte, țața Chira nu mai era. A lăsat pe prispă o grămăjoară de mere pornite să se îngălbenească de la care mirosea a copilărie. Merele din pestelcă. Iar eu chiar crezusem că i-i sete de apă.

A trăit mult țața Chira. Locuia într-o căsoaie aproape lipită de casa în care stătea Simionel. A tăcut aproape toată viața ei, pentru că în curtea casei nu se auzea vorbă. Mâncau pe rând. Îi lăsa mâncarea pe masă, îi spăla hainele și aprindea duminica o candelă care scotea din umbră fața sfântului Nicolae cu cele două degete lipite unul de altul și cu ochii lui de care nu, nu aveai cum să te-ascunzi. La Paște îi lăsa pe masă câteva ouă roșii lângă o bucată de cozonac. Tot în lumina candelă și tot în privirile sfântului Nicolae cu cele două degete lipite unul de altul ca să urmeze semnul crucii.

Când a murit țața Chira, au înmormântat-o rudele și vecinii. Da, era și Simionel prin curte, dar mai mult părea să fie un străin venit să dea și el o mână de ajutor. S-a mirat satul când a văzut prinse de cruce, de prapuri și în pomurile scoase pe prispă bucăți de pânză albă. Obiceiul cerea să legi în nod o cămașă sau o altă haină, dar rudele au dat peste suluri de pânză nou-nouță. Nu înțelegea nimeni pentru ce a adunat țața Chira atâta pânză. Albă toată, de parcă nu ar fi fost și alte culori acolo de unde le-a cumpărat ea. Nu a văzut-o nimeni niciodată să poarte pe ea haină albă.

Puțină lume a fost la înmormântare. Rudele, vecinii și poate niște săraci veniți să se căpătuiască cu un colac și poate cu Dumnezeu știe ce altceva. Țața Chira era îmbrăcată într-o bluză vișinie cu nasturi mari, purta broboadă neagră cu trandafiri cu colțurile făcute nod sub bărbie, iar la capătul sicriului un pic iești de sub giulgi, se vedeau pantofii ei

noi. Oameni mergeau încet în urma sicriului. Pânzele albe erau scuturate de vânt. Ca o ninsoare. Ultima.

„De ce culoare e moartea, domnule doctor?” „Albă, a zis el. De fapt, creierul omului e roz. Capilarele care îl străbat îi dau această culoare. Un roz fin, foarte frumos. Când murim, creierul se înălbește. Albă”. Și noi, care credeam că moartea e de culoare neagră! Noi, care ne jucam cu cuvintele și care amânam și amânam o nserare și o cădere a nopții și o margine a zilei pe care-o trăiam înfricoșați de-un iminent apus al soarelui! Albă. Are ceva albul acesta al zăpezilor cu creierul nostru sau e un altfel de alb? Câte feluri de alb pot să existe? Probabil doar unul.

Simionel mergea la un pas de sicriu. Slab și înalt. Cu capul dezgolit, cu tâmplele albe, albe. Albe ca pânzele prinse nod de lemnul galben-verzui al crucii.

Ziua lucra la o țesătorie. Cu câteva războaie mecanice într-o hală cu geamuri frânte de gratii și o boiangerie. Aerul acru al vopselei e și acum în plămâni lui. Țeseau pânză albă. Doar pânză albă, dar nu a știut niciodată la ce o foloseau. Educatorul mergea printre războaie supărat și înjurând mereu pe cineva. Avea cu el o vargă de oțel. Nu era trup acolo să nu fi purtat tatuată cu sânge urma ei. O lipea de umărul tău și îți striga să te uiți la ei. În ochii lui să te uiți. „Mărgineanule, vezi pânza asta, mă?! Vezi cum e ea, băiatule? Așa ai să fii tu, ticăloșenie. Alb, curat, fără o pată de murdărie pe tine. Adică nu pe hoitul tău am în vedere. În creierul tău, zic. Ai înțeles?”

– Dacă nu veneau la putere comuniștii, ar fi fost la fel de crud Simionel, bade Arhip?

– Mă gândeam la asta. De multe ori mă gândeam: cine lovește în mine – Simionel sau? ... Și cum ar fi fost el, dacă nu erau ei? Nu poți să dai vina doar pe Simionel, Pavele. Atâta și atâta lume-a murit. Cine e vinovat? Simionel? I-a fost frică, cred. De moarte și de chin. Iar ca să scape, a omorât el. Și a chinuit el pe alții. Pe mine, pe ... Frica i-a împins pe unii să-și ucidă părinții, să uite de Dumnezeu.

– Da, dar Dumnezeu îi putea slava și pe ei.

– Îi putea, cum să nu-i poată salva. Numai că ... Numai că ei nu l-au așteptat.

Mă uit cum le ia viața pe toate de la început. Copiii iștia care au fost duși azi la miliție. Le pare și lor cum ne părea nouă, o joacă. Dar joaca asta...

– Ei nu mai sunt copii, bade Arhip. Fierbe sângele-n inima lor.

– Au crezut că dacă au să mă bată pe mine, pe altcineva, dacă au să omoare câteva mii de oameni, gata, s-a terminat. Nu, nu se termină așa. Izvorul, dacă e pornit să iasă din pământ, dintre pietre, gata, nu-l mai astupi. Când eram copil, auzeam povestindu-se prin sat că acolo, spre vârful dealului, a dat cineva peste un izvor. Puternic, că fierbea pământul în jurul lui. S-au speriat oamenii că vine apă și le îneacă casele și grădinile. Și au sărit cu toții să facă ceva. Se spune că au cărat în deal toată vița de vie adunată primăvara prin vii, au cărat pământ, dar apa nu se oprea de curs.

Și a spus cineva să aducă cu toții lâna pe care o au pe acasă. Au adunat toată lâna din sat și au băgat-o în gura izvorului. S-a oprit. Oamenii au răsuflat ușurați și s-au împrăștiat care și de unde-a venit. Numai că peste puțin timp, pe toată coasta dealului a ieșit apa prin beciuri, prin grădini și prin case. Au început a se rupe pereții. S-au desfundat drumurile. Cu timpul au plecat toți de pe coasta dealului. Izvorul cel mare s-a rupt în zeci de izvoare mai mici și curge, și curge. Nu-l oprești, Pavle. Cum să-l oprești? Când eram mici hoinăream toată ziua pe dealuri. Ne opream lângă un mal de lut și scobeam cu bățul acolo unde ieșea firul de apă. Să dăm de izvor. Dar numai până când cădea peste noi frica aceea de izvorul cel mare. Că acuși-acuși o să arunce lâna de pe el și o să pornească la vale. „Dar dacă îneacă satul?!”

Badea Arhip împungea cu bastonul în lutul prispei, ca și cum aștepta să iasă apă în curte, chiar dacă avea casa departe de dealul copilăriei sale și nu a pus nimeni niciodată lână în bătătura lui.

– Mi-a spus cineva, un om cu care ne cunoaștem de când eram mici, că a fost la înmormântarea lui Simionel. Nu pe el s-a dus să-l vadă. Pe oameni. Oamenii care au mers în urma sicriului. Acolo, l-a cimitir, a vorbit tot felul de lume. De la partid, de la Consiliu. Au vorbit, au vorbit. Apoi au tot așteptat să mai iasă cineva din mulțime și să spună ceva despre defunct, dar nu a ieșit nimeni. Și au tăcut, au tăcut. Până s-a auzit de undeva, din mulțime „Dumnezeu să-l ierte!”. S-a auzit deslușit

asta. Oamenii au prins a se uita unul la altul, au tot căutat cine a spus, dar nu au putut vedea pe nimeni. Era vocea Chirei. Da, da. Vocea Chirei. Numai că de unde să se ieie Chira la înmormântarea lui Simionel, dacă ea murise mulți, mulți ani în urmă? Nu înțelegea nimeni. E drept că Chira fusese înmormântată departe de poarta cimitirului. Era un desiș de liliac greu de trecut, dar au tăiat drum prin el și au făcut loc pentru o grămăjoară de lut. Aici, unde e mormântul lui Simionel, nu crește liliac. E parcă în alt cimitir. E drum larg între pietre și e departe de grămăjoara de lut. Departe, dar cât de bine s-a auzit „Dumnezeu să-l ierte!”...

Abstract

“Cemetery of the Snowmen” (Fragment)

Keywords: *graveyard; educator; cloth; white; forgiveness; apples; lilac*

It's about two schoolmates who life throws in different directions. One ends up in prison accused of subversive actions, another is a torturer in the same prison. The time for forgiving evils has come and no one understands how to forgive, if one forgives and who forgives in the end.

Igor GUZUN

I.G. – scriitor și director al Agenției „URMA ta”. Licențiat al Facultății de Jurnalism a Universității de Stat din Moldova (1985-1992).
 Volume publicate: *De azi într-o săptămână* (1997), *LA BLOG*, scrisă împreună cu Sergiu Beznițchi (2014), *Vinil* (2015), *Bine* (2017), *Adio, lucruri, poeme* (2018), *Vinil Collection* (2018), *lubi*, poeme, prezentă în top 10 cele mai citite cărți ale anului 2019, realizat de Biblioteca Națională a Republicii Moldova, *Îi cuvânt. Jocurile foamei de cuvinte*, scrisă împreună cu Sergiu Beznițchi (2019), *Mai bine* (2021).

Te sărut, România!

Sărut Gura Portiței.
 Sărut Gura Humorului.
 Sărut Gura Ialomiței.
 Sărut Gura Văii. Sărut Gura Teghii. Sărut Gura Șuții. Sărut Gura Ocniței.
 Sărut Gura Caliței. Gura Padinii. Gura Foi. Gura Viitoarei.
 Te sărut, Buza. Te sărut, Buzești.
 Sărut Podul Doamnei. Sărut Podul palmei Doamnei.
 Sărut Vârfurile.
 Sărut Genele. Și Cheile Genelor.
 Sărut Urechea. Sărut Râul.
 Îți sărut și Gura Râului.
 Sărut Brațu. Sărut Brațele. Dunării.
 Sărut Picioarul. Sărut Picioarul de Munte.
 Sărut Talpa.
 Îți sărut Întorsura. Și Întorsura Buzăului.
 Îți sărut Hotarele.
 Îți sărut Livezile.
 Îți sărut Izvoarele.
 Îți sărut Luna și Luna de Sus.
 Îți sărut Lumina.
 Rotunda.
 Își sărut și soarele care răsare de două ori pe zi la Rimetea.
 Îți sărut Neaua.
 Îți sărut Apa.
 Îți sărut Marginea.
 Îți sărut Curtea. Îți sărut Curtea de Argeș.

Îți sărut Arsura.
 Te sărut și pe tine, Sărata.
 Sărut Frumoasa.
 Sărut Frumușica.
 Sărut Mândra.
 Sărut Mica.
 Sărut Vișina.
 Sărut Garoafa.
 Te sărut și pe tine, Bătrâna.
 Te sărut, Tăcuta.
 Sărut Bogata.
 Sărut Obârșia.
 Vă sărut pe toate Vinerea.
 Sărut Sâmbăta.
 Sărut și Miercurea. Ciuc.
 Sărut Joia Mare.
 Și ce bucurie imensă e să aud o mie de șoapte ca răspuns!
 Te sărut, Șieu.
 Te sărut, Șieu.
 Te sărut, Șieu ...
 Și cred că Bistrița-Năsăud niciodată ceva mai frumos în viață.
 Oh, și toate aceste sărutări ale tale sunt atât de-atât de ...
 Dulcești.
 Românești.
 Căci toate sunt din dragoste.
 Orbeasca.

Abstract

I kiss you, Romania!

The author proposes to the readers a poem dedicated to Romania, based on locality names.

Vasile GRIBINCEA

Îmbrățișatele voci

„nu unu-i jumătatea din doi. Ci doi sunt jumătățile lui unu”¹ (e.e. cummings)

1

VG – poet. La Facultatea de Litere a Universității din București a absolvit licența (Limba română – Limba engleză) și masteratul (Studii literare), iar actualmente își face studiile de doctorat. Este redactor la Muzeul Național al Literaturii Române. A publicat poeme, studii, eseuri, cronici de carte și de film, interviuri în mai multe reviste din Republica Moldova și din România, precum și cartea de poezie *Coerența Labirintică. Volum alternativ/Continuu* (2003). Este laureat al Premiului Național pentru Tineret în domeniul Culturii, oferit de Guvernul Republicii Moldova.

Înțelegerea²

Înțelegerea posibilităților multiple,
a pluralului care ești
dincolo de ceea ce poate trece drept
nepotrivire
(dintr-o poziție
pe care ai depășit-o)

Diferențe
care se multiplică
în diferențe care se multiplică în
diferențe ca oglinda în oglindă – firesc³,
făcându-te să devii (tot
mai mult)
cine ești

1 ½

Firescul,
Firescul tău
ce nu se confundă cu banalul

1 $\frac{2}{3}$ $\frac{2}{3}$

Viu,
deci
în acord
cu discernământul tău

(cu atât
mai mult
în „epoca post-
post orice”)

1 $\frac{3}{4}$ $\frac{3}{4}$

Încrederea,

încrederea într-o ordine subtilă, strălucirea ei
discretă, surprinzătoare

Detaliile,

detațiile care încetează
să fie simple
detalii când le privești cu atenție ca
într-o lumină pe care nu simți nevoia s-o schimbi

(ca o spirală pe-întinsul căreia orice
punct e gata să devină centrul unei noi spirale)

(ca un *sistem flotant de coordonate*)

1 $\frac{4}{5}$ $\frac{4}{5}$

Atenția,

Atenția
ca filosofie
de viață,

Atenția – șansă
 de a intra (de a rămâne)
 în intimitate
 cu experiența,
 cu rețeaua fină
 a elementelor care o
 compun,
 recompun

Atenția ca bază continuă,
 peste și
 dincolo de conglomeratul stimulilor –

cea ce contează și rămâne
 și ceea ce contează fără
 să rămână

1 $\frac{5}{6} \frac{5}{6}$

Delicatețea ca o formă nouă de avangardă

Curajul și delicatețea intensificându-se
 reciproc

1 $\frac{6}{7} \frac{6}{7}$

Dezvăluire continuă, dar nu dezvăluire totală

1 $\frac{7}{7} \frac{7}{7}$

Să (poți
 să) intri în
 rezonanță⁴
 cu cel care ar
 spune

am tot
 așteptat

să găsești
timp și
pentru mine. să ai curaj.

Să înțelegi că nu ai nevoie de alte motive –
motivul sunt eu, ceea ce e totuna cu motivul ești tu.

Să începi deci să fii
aici, să-ți dai
voie să fii cu
adevărat prezent.

În mine nimic nu e întâmplător.

E loc poate pentru ceea ce oricine e
în stare să vadă.
E loc poate pentru ceea ce oricine alege
să arate.

În ce măsură
mă controlezi?
În ce măsură
te controlez?

E un echilibru incomparabil,
mai greu de explicat
decât de trăit (cu toate
că rămâne
un privilegiu
să-l trăiești.
o regăsire
diferită oricând se repetă,
dincolo de ceea ce se întâmplă
să găsești, să te faci
să continui
căutarea)

îți vorbesc în măsura în care îmi vorbești –
vorbești prin mine, îți vorbesc.

Pot vorbi oricui se apropie.
Poți vorbi (prin mine) oricui se apropie.

*Te pot
face să spui
ce nu știai că ai
de spus.*

Eu sunt un fel de a privi
în tine, prin tine, spre orice,

sunt un fel de a pătrunde
în tine, prin tine, spre orice dincolo
de ce
se vede (aude
atinge etc.). sunt – în
măsura în care îmi dai
șansa să fiu și
îți dau șansa să
fii mai mult – dincolo și dincoace
de ce
între-
vedei până să mă
deschizi, să
te deschizi în mine (cu tot
cu părțile care a
deschidere nu aduc).

Sunt. rămân
în așteptare.

Nu iau locul nimănui.

Sunt poate
cum vrei.

Sunt cum poți

(fără ca asta
să depindă
neapărat
doar de tine)

φ

să accepți ca să poți înțelege
să înțelegi ca să poți accepta
să găsești ordinea potrivită
mai ales când nu e doar una

Vocile
tale
conținându-te
mai limpede fiecare decât cealaltă

nu mă reduce

nu mă reduce
la trupul meu
mai ales la
părțile pe care
le-am dezvăluit
doar pentru tine

nu mă reduce
la mintea mea
mai ales la
cuvintele și faptele
potrivite când e greu

nu mă reduce
la amintirile care
te fac să vrei
să se repete

nu mă reduce la
zâmbet
la răbdare
la surprize

nu mă reduce la ce n-ai
trăit împreună
cu nimeni
altcineva

la faptul că
m-ai cunoscut ca (pe) nimeni altcineva

cea ce ne face
de neînlocuit
nu ne poate
ține locul

nu lăsa
greșelile mele
să ocupe
mai mult loc decât mine
în mintea ta
în viața ta

limită exactă

ne-am dăruit
 ce nu
 se poate
 lua
 înapoi
 nici da
 altcuiva

**Texte din Coerența labirintică. Volum Alternativ/Continuu,
 Editura Cartier, 2023**

Note ■ ¹ V. *Poezie americană modernă și contemporană*, Selecție, traducere, note și comentarii de Mircea Ivănescu, Prefață de Ștefan Stoenescu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 184.

² & Alegerea
 & „Lege,
 Lege, Lege,
 Labora, Ora
 et Relege”

³ „Do I contradict myself?
 Very well then I contradict myself,
 (I am large, I contain multitudes.)”
 (Walt Whitman, *Song of Myself*, 51)

⁴ până la identificare

Abstract

In his new verses, the author initiates a subtle but powerful examination of the nuances of personal existence, explores the duality of the self and its inherent contradiction in the human personality.

Andrei PROHIN

Coordonatele perene ale istoriei

A.P. – doctor în istorie, absolvent al Facultății de Istorie și Psihologie, Universitatea de Stat din Moldova. Cercetător științific, Secția Etnografie, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Publică studii și articole de istorie, literatură, etnografie, în periodice și culegeri științifice din Republica Moldova și România.

La 31 iulie curent, împlinește 80 de ani me-dievistul Tudor Teoteoi, unul dintre cei mai avizați cunoscători ai civilizației bizantine și influenței acesteia în spațiul românesc. E vicepreședinte al Societății Române de Studii Bizantine, alături de acad. Andrei Pippidi, dr. hab. Ioana Feodorov și Pr. Emanoil Băbuș. A activat întreaga viață, în calitate de cercetător științific, la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române. În paginile revistei institutului („Revue des études sud-est européennes”), precum și în volumele editate sub egida lui (*Etudes byzantines et post-byzantines, Nicolae Iorga – istoric al Bizanțului ș.a.*), vom întâlni numele domnului Teoteoi ca autor de studii referitoare la epoca Bizanțului tardiv (sec. XIII-XV), la perioade anterioare, la manuscrise grecești și personalități de origine greacă din Țările Române. În paralel cu activitatea științifică, a predat pe parcursul multor ani la Facultatea de Istorie a Universității din București. A îngrijit câteva ediții de referință din domeniul istoriei bizantine și românești: *Izvoarele istoriei României*, vol. IV: *Scriitori și acte bizantine (sec. IV-XV)*, volum publicat în colaborare cu H. Mihăescu, R. Lăzărescu și N.-Ș. Tanașoca (1982); M. Caratașu, *Catalogul manuscriselor grecești din Biblioteca Academiei Române*, vol. III, edi-

tat în colaborare cu E. Popescu-Mihuț (2004); N. Bănescu, *Istoria Imperiului Bizantin*, 2 vol. (2000, 2003); I. Matei, *Reprezentanții diplomați (capuchehăi) ai Țării Românești la Poarta Otomană*, îngrijită împreună cu N. Pienaru (2008); Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, trad. Pr. prof. T. Bodegae, ediție revizuită de Prof. T. Teoteoi (2020) ș.a. Între cele mai recente publicații pe care le semnează de sine stătător, se numără *Bizanț, romanitate orientală și români în Evul Mediu* (București, Editura Academiei Române, 2020).

Volumul reunește un șir de studii, rod al câtorva decenii de cercetări, apărute anterior în diverse culegeri. Toate studiile sunt scrise în limba română. Autorul se adresează astfel unui cerc larg de cititori, nu doar specialiștilor, care merită să cunoască mai profund subiecte de interes major din trecutul românesc.

Prin titlul său, cartea profesorului Tudor Teoteoi ne amintește de marea sinteză a lui Nicolae Iorga, *Istoria românilor și a romanității orientale* (titlul versiunii franceze). Comun pentru ambele lucrări e conceptul de „romanitate orientală”. În debutul sintezei sale, Iorga sugera că romanitatea orientală cuprinde un vast areal cultural est-european, multinațional, caracterizat prin continuitatea elementelor civilizației Romei Antice. Acest spațiu e corespondentul Europei Occidentale, locuită de popoarele neolatine: „Cum a fost o «Romania» apuseană, din care s-au desfăcut națiunile francesă, italiană, spaniolă și portugheză, o «Romania» a Răsăritului, adecă un teritoriu locuit de Latini de origine sau de adopțiune, nesupus dominației barbare a regilor germanici sau turanieni, a durat secole întregi în Răsărit, unde urmele-i trăiesc încă...” (Iorga 1936: 14). Numele lui Nicolae Iorga e amintit frecvent în paginile culegerii *Bizanț, romanitate orientală și români în Evul Mediu*. Autorul subscrie unor concepții istorice formulate de Iorga și îi

citează aprecierile, remarcabile prin exactitate și frumusețe literară. Propriile investigații ale lui Tudor Teoteoi, în esență, confirmă justetea viziunii lui Iorga despre romanitatea orientală. Domnia sa relevă continuitatea unui șir de elemente de origine romană în Bizanț și, mai târziu, în Țările Române. Între acestea se numără: „ceremoniile consulare, ipostazele vulturului imperial roman în epoca bizantină și după aceea, poziția suveranului medieval față de reprezentanții autorității religioase în Răsăritul, ca și în Apusul creștin, ca, de altfel, și a autorităților religioase față de puterea laică” (p. 15).

Primul compartiment al cărții („Ipostaze ale romanității orientale în sursele bizantine”) e consacrat istoriei românilor nord- și sud-dunăreni până la întemeierea statelor medievale românești. Tudor Teoteoi abordează o problemă care i-a frământat pe mulți istorici: de ce, în sursele bizantine, aflăm atât de puține referiri la istoria românilor din Peninsula Balcanică și din spațiul carpato-danubiano-pontic? Autorul ne sugerează că asemenea mărturii nu lipsesc. Ele urmează a fi descifrate în textele medievale, luând în considerare specificul vocabularului cu care operau autorii. Elitele bizantine (inclusiv cărturarii) utilizau prestigiosul etnonim „romani” doar pentru sine. În conformitate cu ideologia politică a propriului stat, bizantinii se considerau singurii moștenitori ai Imperiului Roman. „În virtutea acestei viziuni sau optici politice, ei excludeau de la bun început existența altor «romani», chiar dacă aceștia se aflau în sfera lor de stăpânire sau de influență, preferând a-i desemna prin tot felul de noțiuni arhaizante ca acelea de sciți, daci, bessii, geți, masageți, mysi (sau „mysieni”), ori prin alte ipostaze (unele operând încă din Antichitatea târzie), legate de condiția lor reală, cum ar fi cele referitoare la dezertori, fugari, hoți, iscoade, mixobarbari, spioni, tâlhari etc.” (p. 14). Istoricul analizează exemple de menționare „camuflată” a românilor în următoarele studii: „*Desertores și refugoi* – două mărturii despre romanitatea orientală, în latinisme din textele bizantine” (p. 21-38), „Un «scit hoț, fugar» și creștin din veacul al XI-lea, în serviciul unei mănăstiri bizantine” (p. 39-82), „O solie bizantină la Curtea sârbă (1327) și vlahii” (p. 83-117).

Dincolo de faptul că demonstrează continuitatea poporului român, aceste atestări documentare relevă circumstanțele vitrege în care le-a fost dat să trăiască românilor pe parcursul mileniului marilor migrații.

Frecvent, erau nevoiți să se refugieze în Imperiul Bizantin, salvându-se din calea invadatorilor. Puteau presta servicii de mercenari („hânsari”) în armatele altor țări. Printr-o meticuloasă analiză, T. Teoteoi argumentează că românii au contribuit la răspândirea termenului „hânsari” (de origine gotică) în mediul grecilor și slavilor sudici, de unde l-au preluat apoi maghiarii și polonezii (p. 53-54). În epoca medievală, hânsarii reprezentau „corpuri militare cu misiuni speciale, mai dificile decât cele ale oștenilor obișnuiți. Pentru străini însă, s-a păstrat în oarecare măsură imaginea proastă lăsată de textele bizantine asupra românilor: hoți, sperjuri și răufăcători” (p. 54). Din această perspectivă, presupune autorul, poate fi explicată interpolarea făcută de Simion Dascălul în *Letopiseșul* lui Grigore Ureche, vizând „tâlharii” aduși de la Roma, de către „Laslău craiul ungurescu”, pentru a lupta contra tătarilor (p. 55). După alungarea tătarilor dincolo de Nistru, regele maghiar i-a răsplătit pe acei „tâlhari” cu moșii în Maramureș, de unde a venit ulterior Dragoș, descălecătorul Țării Moldovei. Legenda citată are un evident caracter defăimător pentru întemeietorii Moldovei și descendenții lor. Ea a stârnit criticile cronicarilor Miron și Nicolae Costin și Dimitrie Cantemir. Legenda tâlharilor de la Roma reflectă un clișeu bizantin aplicat contingentelor militare străine.

Al doilea compartiment din volum se intitulează: „Suveranul în Bizanț, Țara Românească și Moldova”. Cuprinde studii de caz, dedicate unor detalii semnificative din ceremonialul imperial bizantin (la încoronare și sărbătorile bisericești), simbolurilor și terminologiei asociate împăratului. Cunoscând profund izvoarele grecești, în original, autorul evidențiază amănunte ce relevă continuitatea, secole la rând, a unor mentalități, cunoscute, concepții de origine bizantină. Astfel, tradiția *basileilor* de a arunca bani mulțimii adunate cu prilejul încoronării ilustrează reminiscența unei practici a consulilor romani. Persistența acestui gest de generozitate ostentativă până în Bizanțul veacurilor XIV-XV, iar apoi în practica domnilor români, reflectă păstrarea unui element al civilizației romane. Alte detalii similare sunt: vulturul imperial (p. 144-165), simbolismul împăratului călare (p. 166-181), termenul latin *domnus*, de la care provine cuvântul *domn* în română (p. 195-217).

De la atributele simbolice ale împăratului, autorul se adresează câtorva personalități care, prin propria activitate, ilustrează deopotrivă conti-

nuitatea și limitele concepțiilor politice bizantine. Biografia împăratului Ioan al VI-lea Cantacuzino (1341-1354) e analizată într-un capitol aparte (p. 182-194). Datorită culturii sale enciclopedice, atașamentului față de Biserică, preocupărilor teologice și credinței în superioritatea Imperiului Bizantin față de alte țări, suveranul menționat devine o figură reprezentativă pentru idealurile politice bizantine. Concomitent, domnia sa coincide cu o perioadă sumbră pentru existența Bizanțului: un război civil îndelungat, expansiunea Serbiei, veleitățile țarului Ștefan Dușan de a cuceri Constantinopolul, creșterea pericolului din partea otomanilor. Făcând un bilanț al domniei lui Ioan al VI-lea Cantacuzino, pe care îl consideră „un bizantin autentic”, Tudor Teoteoi conchide cât de mult se distanțau idealurile politice de realitățile istorice: „discrepanța dintre o teorie politică foarte înaltă, [...] raportată la condiția atât de umilă a unei realități sumbre și înjosoare, definește dramatismul epocii în care a trăit acest împărat, precum și tragismul personalității sale” (p. 194).

Mai multe elemente ale simbolicii imperiale bizantine au supraviețuit în activitatea domnilor Țărilor Române. În amplul studiu „Ștefan cel Mare între tradiția bizantină și cea apuseană” (p. 218-270), T. Teoteoi examinează trăsăturile care-l apropie pe domnul Moldovei de Bizanț și de catolicism. Concluziile din încheiere relevă că, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, Țara Moldovei se afla la interferența câtorva arii culturale: „Cea mai mare parte a formelor ei de viață se situează sub semnul moștenirii bizantine, pe care voievodul începe să o etaleze cu oarecare aplomb câteodată, dar într-o lume europeană dominată de creștinătatea occidentală, în cadrele căreia Renașterea și Umanismul erau la ordinea zilei” (p. 268).

În Țara Românească, un domn care, aparent, a încercat să-și asume tradiția imperială, este Șerban Cantacuzino (1678-1688). Își trăgea vița din celebra familie Cantacuzino, care a dat câțiva împărați bizantini (între care, Ioan al VI-lea). Cronicarul Ion Neculce scria, ulterior, că „gândul și gătirea lui Șerban Vodă era să fie împărat la Țarigrad” (p. 306). Pe zidurile edificiilor care le-a înălțat, domnul muntean a reprezentat acvila bicefală a Bizanțului. Cu toate acestea, analizând politica lui Șerban Cantacuzino, în contextul rivalității dintre Otomani și Habsburgi, istoricul conchide că suveranul a reieșit mai curând din

realitățile Țării Românești și ale epocii în care a trăit. Familia Cantacuzino, pe care o reprezenta, a reușit să se integreze în mediul românesc. Însuși prenumele domnului (Șerban) e specific românesc. El a contribuit la impunerea limbii române în Biserică și în societate, sprijinind tipărirea, în 1688, a primei traduceri complete a Sfintei Scripturi în română (supranumită *Biblia de la București* sau *Biblia lui Șerban*). Pentru Cantacuzini, concluzionează istoricul, „domnia într-un principat românesc nord-dunărean le era mult mai aproape decât rarefiatele fumuri și îndepărtatele visuri bizantine” (p. 306).

Ultima secțiune are în vizor „Modele bizantine în viața și organizarea ecleziastică din Țara Românească și Moldova”. E o tematică de interes major, deoarece, după încetarea existenței statului bizantin, Patriarhia ecumenică din Constantinopol, împreună cu locașurile subordonate, au contribuit la perpetuarea memoriei Bizanțului și chiar au întreținut speranța restabilirii lui. Studiul de debut („Calitatea de *authentēs* a patriarhului ecumenic Dionysios al II-lea (1546)”, p. 323-332) e consacrat fenomenului asumării unor prerogative politice de către înalții ierarhii ortodocși. Savantul pornește de la analiza expresiei „stăpân, împărat și patriarh”, întâlnită într-un izvor grec din secolul al XVI-lea, cu referire la Patriarhul Dionysios, care a ocupat scaunul din Constantinopol între anii 1546-1554. Cumularea atribuțiilor ecleziastice și laice, în persoana unor clerici, este întâlnită și la nord de Dunăre. Faptul se reflectă în titlul *vlădică*, folosit pentru fețele bisericești. Însă, inițial, cuvântul *vlădică* „desemna o stăpânire laică, o *authentia*, termen al cărui echivalent este rusecul «vladyčestvo» din zilele noastre” (p. 329). Dincolo de existența unor precedente în Biserica greacă, autorul admite că românii au reieșit din propria experiență socială atunci când le-au recunoscut ierarhilor o autoritate similară celei a conducătorului politic: „Mentalul popular, colectiv, a remarcat discrepanța dintre scurtimea și provizoratul tot mai evident al condiției de «domn de sine stăpânitor a toată țara și mare voievod», cu relativa stabilitate a demnității deținute de înalții prelați, aflați mai la adăpost de amestecul factorului extern [...] ansamblul corpului social a aplicat termenul de «vlădică» înalților prelați, având în vedere nu numai caracterul mult mai durabil al demnității lor, ci și mult mai venerabil: erau posesori ai unei autorități spirituale, care nu tăia capete, dispuneau de o autoritate destul de extinsă în domeniul dreptului civil, se aflau în fruntea

clerului, prima stare a societății medievale, fapt care le conferea de asemenea o considerație aparte, exprimată și prin dictonul «de la vlădică până la opincă», la care se adăuga locul deținut de mitropolit în Sfatul domnesc” (p. 329).

Alte expresii cu rădăcini bizantine sunt „mama tuturor bisericilor” (p. 345-367) și „marea biserică” (p. 368-381), întâlnite în câteva documente din secolele XVI-XVII, pentru a denumi Mitropolia Țării Românești, cu sediul la Târgoviște. În cazul Moldovei, autorul semnalează un singur exemplu documentar (din 1835), când Mitropoliei din Iași i-a fost conferit epitetul „mamă și protectoare a tuturor mănăstirilor și bisericilor” (p. 383). În diploma bizantină, sintagme identice ori asemănătoare s-au folosit pentru Patriarhia din Constantinopol sau Catedrala „Sfânta Sofia”. Tudor Teoteoi meditează asupra cauzelor reluării formulărilor respective în spațiul românesc. Conchide că aici s-a format „un mediu ortodox dotat cu o mare capacitate de recuperare a tradiției bizantine, favorizată și de o prezență tot mai insistentă a greutății post-bizantine, de la Fanar sau din alte părți, în viața internă a lumii românești nord-dunărene, îndeosebi din Țara Românească” (p. 366). Recuperarea tradiției bizantine poate fi urmărită și în iconografia ortodoxă. Câteva exemple revelatorii se regăsesc în studiile „Arhetipuri bizantine și motive spirituale în viața Sfântului Athanasie Athonitul” (p. 458-466) și „Modelul icoanelor «nefăcute de mână omenească» în iconografia sfinților «noi»” (p. 467-484).

Personalitățile ecleziastice provenite din mediul grecesc al Balcanilor formează subiectul câtorva investigații incitante. În lucrarea „Prelați greci în Țara Românească (sec. XVI-XVII)” (p. 333-344), autorul îi evocă pe mitropoliții greci care au păstorit în Muntenia: Nifon al II-lea (înc. sec. al XVI-lea), Luca de Buzău (1602-1629), Grigore I (1629-1636), Dionisie Iviritul (1672). Lor li se adaugă cărturarul grec Matei al Mirelor, egumenul Mănăstirii Dealu. Estimând amprenta lăsată de acești prelați în cultura românească, autorul scrie: „Personalități de valoare ecumenică, dar și profund integrați în lumea românească a perioadei, prelații și mitropoliții greci din Țările Române în secolele XVI-XVII au îndeplinit diverse misiuni și atribuții, în primul rând pe cele presupuse în virtutea calității lor ecleziastice, context în care nu putem lăsa deoparte rolul lor cultural, în calitate

de copişti, chiar de autori de creații originale, de tipografi, dar în primul rând de transmițători ai unui evantai cât mai divers al creației literare bizantine” (p. 343).

De o atenție deosebită (în patru articole, p. 392-446) beneficiază mitropolitul Dionisie al Ungrovlahiei, provenit de la Mănăstirea Iviron din Muntele Athos. Tudor Teoteoi demonstrează că Dionisie era aromân de neam. Timp de 14 ani (1655-1669) s-a aflat la Moscova, unde a redactat în greacă primul tratat moldo-rus, încheiat în 1656 de Gheorghe Ștefan, domn al Moldovei. A mai scris o istorie a Rusiei, în limba greacă, precum și un tratat împotriva rascolnicilor. Revenit în Țara Românească, Dionisie a fost egumen al Mănăstirii „Radu Vodă” din București, iar apoi mitropolit. Probabil fascinat de personalitatea lui Dionisie Iviritul, autorul a ales, pentru coperta I a volumului, o frescă din clopotnița Mănăstirii „Radu Vodă”, iar pentru ultima copertă – un hrisov din patrimoniul aceluiași locaș.

Volumul *Bizanț, romanitate orientală și români în Evul Mediu* se remarcă prin coerență și enciclopedism. Privit în ansamblu, ne lasă impresia unei monografii consacrate raporturilor dintre români, Imperiul Bizantin, lumea grecească post-bizantină, precum și moștenirii bizantine în diferite domenii ale societății medievale românești. Prin intermediul studiilor de amănunt, autorul creionează un tablou complex al temei vizate. Deși *romeii* (cum își spuneau bizantinii) și românii își revendică descendența de la Roma Antică, scriitorii bizantini i-au menționat rareori pe români, tratându-i mai curând cu superioritate. După 1453, grecii care au activat în Țara Românească și Moldova s-au integrat în mediul local, având multiple legături (inclusiv de rudenie) cu elitele românești. Influența culturală bizantină în Țările Române nu s-a limitat doar la o *aculturație*. Procesul a inclus și unele realități similare în cele două culturi, mentalități comune, precum și o pronunțată afirmare a identității românești. Bizanțul nu e singura arie culturală care și-a exercitat influența la nord de Dunăre. Unele aspecte din viața românilor în Evul Mediu, de la ideologie politică până la arhitectură, au rădăcini și în Europa catolică.

Pe lângă subiectul propriu-zis al fiecărui studiu, autorul zugrăvește personalități și evenimente, explică importante realități istorice din Bizanț și din Țările Române. Lectura cărții devine astfel instructivă

pentru diferite categorii de cititori. Merită să citești integral volumul și să revii la el. Îți oferă un valoros model de analiză a surselor documentare, precum și de expunere academică, virtuți dobândite de autor pe parcursul unei activități științifice îndelungate. Potrivit propriei mărturii, „scopul și însemnătatea fundamentală a studiilor bizantine rezidă în marea lor capacitate de a oferi repere pentru încadrarea trecutului nostru în fluxul general al evoluției istorice, de a ne facilita plasarea unor fapte, fenomene sau procese pe coordonatele perene ale istoriei universale...” (p. 14).

Referințe bibliografice

Iorga 1936 = Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. I, partea I-a, București, 1936

Abstract

The perennial coordinates of history

Keywords: *Byzantine Empire; Romanian Countries; ideology; Church; heritage*

The author of the paper makes a presentation of the book “Byzantium, the Oriental Roman World, and the Romanians in the Middle Ages”, written by the historian Tudor Teoteoi and published in 2020. It is a volume of collected studies dedicated to the relationships between the Romanians, the Byzantine Empire, the post-Byzantine Greek environment, as well as to the presence of the Byzantine heritage in different fields of the Romanian medieval society. Through the study of concrete details, the author sketches a complex image of the topic under study. The Byzantine cultural influence in the Romanian Countries was a complex process that included similar realities, common mentalities, as well as a definite manifestation of the Romanian identity.

Constantin BURAC

Dorin Cimpoeșu:
***Guvernări politice post-totalitare
 din Republica Moldova (2012-2022)***

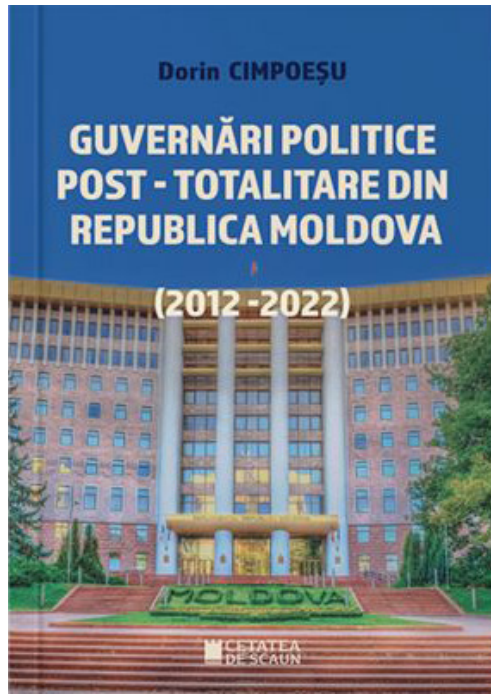

C.B. – prof. univ. dr.,
 Facultatea de Arhivistică
 București. Autor al volumelor:
*Ținuturile Țării Moldovei
 până la mijlocul secolului
 al XVIII-lea*, 2002, premiată
 de Academia Română;
*Așezările Țării Moldovei din
 epoca lui Ștefan cel Mare*,
 2004; editor de documente,
 în colaborare cu acad. Ioan
 Caproșu, a *Documenta
 Romaniae Historica. A.
 Moldova*, vol. XX (1629-
 1631), 2011 și *Organizarea
 administrativ-teritorială
 a Moldovei (1833-1848)*,
 2016; membru al Senatului
 Universitar al Academiei
 de Poliție „Alexandru Ioan
 Cuza”, membru în Comisia
 de Heraldică a Ministerului
 Afacerilor Interne.

Vechiul teritoriu românesc dintre Prut și Nistru a cunoscut timp de peste un secol, începând cu 1812, ocupația intermitentă din partea Rusiei țariste, care i-a dat numele impropriu de Basarabia, iar apoi de către URSS, care i-a dat numele de Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În tot acest timp, populația românească majoritară a fost supusă permanent unui proces de deznaționalizare și rusificare prin introducerea alfabetului chirilic și a limbii slave, precum și prin dislocările unor largi grupuri de români spre regiunile asiaticе, concomitent cu colonizarea teritoriilor rămase libere cu populație slavă. În ciuda acestor măsuri, românii nu au renunțat la limba și tradițiile lor milenare, precum și la dorința de a se afla din nou împreună cu frații lor de dincoace de Prut, așa cum au fost de la constituirea statelor medievale românești.

Odată cu căderea comunismului, s-a deschis și pentru românii de peste Prut ocazia de a-și revendica drepturile lor naționale. Astfel, începând cu anii 1988-1989, alături de alte republici unionale ale URSS, a început pentru românii din RSSM – republică stalinistă, o luptă grea, tenace și complexă pen-

tru câștigarea libertăților și îndeplinirea aspirațiilor lor naționale. De-a lungul celor peste trei decenii, ei au înregistrat, după cum ne arată istoricul și diplomatul Dorin Cimpoeșu în cărțile și articolele sale referitoare la evoluțiile politice din Republica Moldova, victorii după victorii, deși uneori au trebuit să bată pasul pe loc, pentru a-și reface forțele pentru noile confruntări. Evenimentele relevă că românii dintre Prut și Nistru au făcut, cu multă răbdare, pași mărunți, dar siguri în drumul lor spre a-și atinge

aspirațiile și idealurile de libertate și independență. Adoptarea *alfabetului latin* și declararea *limbii române* ca limbă oficială (31 august 1989), adoptarea drapelului național *Tricolorul românesc* (27 aprilie 1990), a *Stemei de stat* (3 noiembrie 1990), a *Imnului de Stat* și *Declarația de Independență* (27 august 1991) sunt doar câteva dintre succesele românilor în bătăliile date „cu forța nomenclaturii comuniste, tributară ideologiei totalitare” (p 18).

În noua sa carte, intitulată *Guvernări politice post-totalitare din Republica Moldova (2012-2022)*, apărută recent la cunoscuta Editură „Cetatea de Scaun” din Târgoviște, Dorin Cimpoeșu, unul dintre cei mai buni cunosători ai istoriei Republicii Moldova din 1990 încoace (dovadă fiind cele 10 volume dedicate evoluțiilor politice din Republica Moldova, fără a mai adăuga zecile de articole publicate) analizează cele mai importante aspecte ale frământărilor politice din cel de-al doilea așa-zis „stat” românesc. În lucrarea amintită, autorul abordează în mod sintetic și obiectiv principalele evenimente și evoluții ale formațiunilor politice care au marcat perioada anilor dintre 2012 și 2022. Datele extreme ale deceniului avut în vedere de

autor indică încheierea unui regim neocomunist sau totalitar-restaurat, marcat prin pierderea puterii de către partidele de stânga pro-ruse, care a fost urmat de mai multe guvernări de centru-dreapta de orientare așa-zis europeană și culminând cu instalarea, pentru prima dată, a unei puteri de dreapta proeuropene, precum și cu acordarea Republicii Moldova a statutului de țară candidată pentru aderarea la Uniunea Europeană.

Istoricul a deslușit pe parcursul perioadei date 17 probleme, concretizate în tot atâtea capitole ale lucrării, care înfățișează zbaterea partidelor politice promoscovite de a nu pierde puterea din mână. Între acestea, amintim constituirea *Coaliției proeuropene* (22 aprilie 2013) care, promovând o politică de apropiere de UE și de delimitare față de Rusia, a dus la câștigarea alegerilor parlamentare din 2014 și „pierderea monopolului politic de către PCRM” (p. 33). Efectul acestora a fost crearea *Alianței pentru Moldova Europeană* (APME) (2015), formată din PLDM și PDM, înscriindu-și ca „prioritate națională” „continuarea cursului strategic de integrare europeană a Republicii Moldova”, prin „implementarea etapelor Acordului de Asociere” (p. 35). Cu toate acestea, *Alianța*, care asigura doar o majoritate parlamentară minoritară, s-a confruntat cu o serie de disensiuni între partidele ce o compuneau. Între acestea amintim negocierile secrete purtate de PDM cu PCRM pentru asigurarea sprijinului parlamentar, acceptând „unele obiective din programul politic al comuniștilor, cum ar fi nerecunoașterea identității românești a Basarabiei, încetinirea procesului de aderare a Republicii Moldova la UE, consolidarea neutralității țării, concomitent cu îndepărtarea de NATO, transmiterea unor semnale pozitive către Moscova etc.” (p. 36). Duplicitatea PDM-ului, dar și a altor factori, a dezlănțuit o instabilitate guvernamentală concretizată prin eșecul Guvernelor Iurie Leancă, Chiril Gaburici, Natalia Gherman și Valeriu Streleț, la care au contribuit și protestele antiprezidențiale și antiguvernamentale. Într-un cuvânt, anul 2015 a fost un an dominat de crize politice, de scoatere din joc a unor politicieni cu state vechi, ce a dus la slăbirea unor partide (PDL), destrămarea AIE și la o nouă reșezare a partidelor politice pe scena politică, având un impact deosebit asupra evoluției acestora în viitor.

A urmat un regim de doi ani (2016-2018), bazat pe *Platforma Social-Democrată*, constituită din PDM și 14 deputați transfugi din PCRM, care, împreună cu PL și cu opt liberali-democrați, au alcătuit o majoritate parlamentară, care l-a propus, după eșecul susținerii lui Vladimir Plahotniuc și a lui Ion Păduraru, pe Pavel Filip ca prim-ministru, primind și votul de încredere al Parlamentului. În timpul acestei guvernări, nu lipsite de frământări politice, dintre care unele cu un impact deosebit asupra societății din Republica Moldova, precum și asupra opțiunilor membrilor partidelor. Se poate spune că sfârșitul acestei perioade a fost unul de „stagnare internă și izolaționism pe plan extern” (p. 70.) și al „statului-captiv” (p. 71) sub conducerea PDM-ului ce devenise „partidul-stat” (p. 71). Aceasta a dus la formarea Blocului ACUM, dar fără PL, deoarece liderul acestuia, Mihai Ghimpu, făcuse dovada lipsei de onestitate și fiabilitate.

Acest lucru, ca și schimbarea sistemului electoral, a găsit partidele de stânga proruse total dezorientate în fața alegerilor parlamentare din februarie 2019, în urma cărora „neîncrederea dintre cele trei partide importante era la cote maxime” (p. 132). Cele trei forțe politice principale din noul Parlament reprezentau direcții de orientare politică diferită: prorusă – PSRM, promoldovenească – PDM și proeuropeană – Blocul ACUM, nereușind să formeze o majoritate parlamentară funcțională timp de două luni și jumătate. Această degringoladă politică postelectorală a luat sfârșit în urma unei vizite subite la Chișinău a unor înalți emisari ai UE, SUA și Rusiei, care a avut ca rezultat constituirea coaliției *Înțelegerea Politică Temporară* între Blocul ACUM și PSRM (8 iunie 2019), care își propunea ca obiectiv „dezoligarhizarea și readucerea statului Republica Moldova în albia constituționalității” (p. 118). Această coaliție a fost „catalogată de unii *contra naturii* și denumită de alții *Alianța Kozak*” (p. 183), în fond o *cacealma rusească* de pe urma căreia a câștigat numai Rusia (p. 185.), fiindcă îi avea sub control total pe președintele Igor Dodon și PSRM.

Crearea majorității parlamentare a făcut posibilă alegerea Zinaidei Greceanii în funcția de președinte al Parlamentului, apoi a organelor de lucru ale acestuia, precum și acordarea votului de încredere Guvernului condus de Maia Sandu. Deși noua putere constituțională a fost recunoscută și de către principalii actori politici internaționali, timp

de șapte zile (8-14 iunie 2019) a urmat una dintre cele mai înverșunate confruntări postsovietice între formațiunile prototalitare, coordonate de PDM, în care a fost implicată și Curtea Constituțională, și partidele proeuropene. Victoria acestora din urmă a fost salutată nu numai de prim-ministrul Maia Sandu, spunând că „În sfârșit, am câștigat în fața răului”, dar chiar și de către președintele Igor Dodon, prorus convins, care, pentru a nu-și pierde cu totul influența, sublinia că „PD, care a uzurpat puterea în stat, astăzi și-a recunoscut înfrângerea”, precum și de către Departamentul de Stat al SUA.

Guvernarea Sandu a fost perturbată de neînțelegerile din cadrul majorității parlamentare cu privire la măsurile înscrise de executivul Republicii Moldova, între care reforma justiției, cu deosebire a numirii unui nou procuror general, ceea ce a nemulțumit foarte mult partenerii de coaliție, inclusiv pe președintele Igor Dodon. Acesta din urmă, pentru depășirea disensiunilor, propune, în speranța că forțele de dreapta vor ceda, încheierea unui nou acord între cele două componente ale coaliției majoritare, având în vedere că cel anterior avea un caracter temporar. După trei luni de negocieri destul de anevoioase, s-a semnat, la 16 septembrie 2019, un nou acord privind constituirea unei noi *Înțelegeri Politice*, care înscrisa ca „obiectiv primordial ... păstrarea majorității parlamentare”, „în scopul respectării unor angajamente democratice comune, care asigură susținerea și stabilitatea actualei guvernări” (p. 155).

Cu toate că alegerile locale din 20 octombrie și 3 noiembrie 2019 au fost câștigate de socialiștii proruși, mai ales în municipiul Chișinău, unde au preluat puterea, ceea ce le dădea unele speranțe, reprezentanții Blocului ACUM au refuzat de a face vreo coaliție cu aceștia, ducând, în cele din urmă, la demiterea Guvernului Sandu, la 12 noiembrie 2019, printr-o moțiune de cenzură, introdusă de socialiști. Eșuarea consultărilor politice în privința creării unei noi majorități parlamentare, inițiate de președintele Igor Dodon, l-a determinat pe șeful statului, pentru a depăși criza politică, să impună un guvern minoritar, de tranziție, până la alegerile prezidențiale, numind ca prim-ministru un consilier al său, Ion Chicu, fost ministru în Guvernul PDM, condus de Pavel Filip. Astfel, puterea politică a revenit socialiștilor, care au încheiat cu PDM *Acordul privind formarea Coaliției „Platforma Social-*

democrată Pentru Moldova”, „... în scopul creării unei majorități parlamentare stabile” (p 190).

Câștigarea alegerilor prezidențiale din 1 noiembrie 2020 de către Maia Sandu, președintele PAS, cu un scor zdrobitor (57,72%) în fața lui Igor Dodon (42, 28%), a declanșat, poate, cea mai cruntă luptă post-sovietică, între partidele de stânga, promoscovite, și forțele de dreapta. Demisia Guvernului Ion Chicu, drept urmare a pierderii alegerilor prezidențiale, din 1/14 noiembrie 2020, precum și divizarea forțelor parlamentare făcea imposibilă crearea unei majorități parlamentare funcționale.

În disperarea de a nu-și pierde pârgھیile puterii, tabăra socialiștilor și a acoliților lor a constituit *ad hoc* o majoritate parlamentară pentru a adopta sau anula, printr-un joc periculos, unele legi importante ce vizau destabilizarea funcționării statului și împotriva noului președinte ales al țării. Era ultima „demonstrație de forță a vechii puteri” (p. 198). Majoritatea parlamentară „toxică”, așa cum o caracterizează autorul, constituită din deputații partidelor PSRM, Partidul Șor și „Pentru Moldova”, a blocat, timp de peste trei luni, toate demersurile șefului statului pentru formarea unui guvern, acuzându-l, într-o *Declarație* a Legislativului, de tentativă de dizolvare a Parlamentului și convocarea de alegeri parlamentare anticipate, uitând că însuși Igor Dodon, liderul PSRM, precum și celelalte formațiuni politice parlamentare pledaseră pentru un scrutin anticipat, cum constata președintele Maia Sandu, în urma consultărilor din 28 decembrie 2020 (p 232). Confruntările dintre cei doi factori politici au ajuns la punctul culminant când majoritatea conjuncturală, pentru a bloca tatonările șefului statului de a depăși criza politică, a aprobat o „Hotărâre prin care a fost introdusă *starea de urgență* pe întreg teritoriul Republicii Moldova” (p. 243), făcând astfel „imposibilă organizarea activităților electorale în eventualitatea convocării alegerilor anticipate” (p. 243-244.).

Curtea Constituțională, declarând neconstituțională Hotărârea Parlamentului privind instituirea stării de urgență, i-a dat posibilitatea legală președintelui Maia Sandu să dizolve Parlamentul și să convoace alegerile anticipate pentru 11 iulie 2021. În final, CEC a confirmat, după finalizarea numărării voturilor, că Partidul Acțiune și Solidaritate a obținut o victorie zdrobitoare de 63 de mandate în fața Blocului elec-

toral al Comuniștilor (10) și Socialiștilor (22) de 32 de mandate și a Partidului Șor de numai 6 mandate. Victoria fără precedent a partidului prezidențial în fața forțelor „retrograde, conservatoare, prorusești și antieuropene” (p. 269) a creat, „după 30 de ani de experimente de tot felul” (p. 269), șansa istorică pentru Republica Moldova de a se integra definitiv pe drumul reformării și al democrației din temelii a societății din stânga Prutului și de a trăi după „reguli europene” „ca parte a lumii libere”.

Odată cu exprimarea voinței poporului, lua sfârșit criza politică, provocată de forțele proruse, iar noul Legislativ urmează, spunea președintele Maia Sandu, să lucreze în conformitate cu „ceea ce ne cer oamenii” (p. 273), cu „mai multă responsabilitate în serviciul public, mai multă implicare și mai multă eficiență” (p. 274). Șeful statului adresa Guvernului Natalia Gavrița, lideră a PAS, la instalarea sa, din 6 august 2021, îndemnul „Să fiți aproape de oameni, să comunicați cu ei și orice decizie pe care o luați să pornească de la interesul și nevoia cetățeanului” (p. 277). Unul dintre cele mai mari succese realizate de regimul puterii de dreapta, la scurt timp după instalarea sa, este obținerea statutului de țară candidată la UE, favorizat și de contextul izbucnirii războiului ruso-ucrainean. Acest lucru a avut un impact intern și extern deosebit, emoționant, confirmat de președinta Maia Sandu, care în discursul său spunea că obiectivul integrării în UE constituie „... farul în aceste furtuni cumplite, ghidând țara noastră pentru anii ce vin”, un drept, pentru că „Noi aparținem Uniunii Europene. Suntem o țară europeană, cu o limbă europeană, o istorie europeană și un sistem politic european” (p. 285).

Stilul antrenant, pe care l-a adoptat autorul în elaborarea acestor interesante pagini din istoria recentă a Republicii Moldova, îi face pe istorici, politicieni și, în special, pe tinerii pasionați de evoluția evenimentelor ce se întâmplă fraților noștri de peste Prut să nu o lase din mână până la ultima pagină. Dorin Cimpoeșu prezintă evenimentele din fuga unui tren Express, fără însă a omite sau scăpa ceva, chiar și cele mai neînsemnate fapte fiind punctate cu deosebită acribie. Totuși nu face uz de cuvinte care ar reduce din importanța întâmplărilor, ce ar pune într-un plan secund unele aspecte, care la o primă vedere ar părea lipsite de însemnătate. Nu există propoziție, frază, paragraf care să nu

atragă atenția analiștilor politici. Se vede limpede experiența istoricului care a trecut și prin școala misiunilor diplomatice.

Lucrarea s-a aflat pe rafturile standului Editurii „Cetatea de Scaun” la târgurile de carte *Gaudeamus* (decembrie 2022) și *Bookfest* (mai 2023), bucurându-se de atenția deosebită a cititorilor interesați de istoria recentă a Basarabiei.

Abstract

Dorin Cimpoșu: *Post-totalitarian political governments in the Republic of Moldova (2012-2022)*

Keywords: *post-totalitarian political governments; Republic of Moldova; period 2012-2022*

In his new book, entitled *Post-Totalitarian Political Governments of the Republic of Moldova (2012-2022)*, published recently at the well-known Cetatea de Scaun Publishing House, in Târgoviște, Dorin Cimpoșu, one of the best connoisseurs of the history of the Republic of Moldova since 1990, as evidenced by the 10 volumes dedicated to political developments in the Republic of Moldova, without adding dozens of published articles, analyzes the most important aspects of the political turmoil of the second so-called “state” Romanian. In the mentioned paper, the author approaches synthetically and objectively the main events and evolutions of the political parties that marked the period between 2012 and 2022.

The engaging style adopted by the author in the elaboration of these interesting pages from the recent history of the Republic of Moldova makes historians, politicians and, in particular, young people passionate about the evolution of events that take place in our brothers across the Prut, not to let go of the last page.

Ion I. IONESCU

Bogăția și complexitatea lumii universitare (II)

I.I.I. – profesor universitar doctor, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Professor Emerit* (2018).

Universități germane. În centrul Berlinului se află Muzeul German de Istorie care expune documente din epoca romană până în zilele noastre. Când vizitatorii ajung în 1949, o pot lua spre stânga (unde sunt întâmpinați de un Trabant, „mașina socialistă”, pentru a intra în Republica Democrată Germană) sau spre dreapta (unde sunt întâmpinați de un Volkswagen, pentru a o lua prin Republica Federală). În 1990, expoziția se reunește...

Ca și traiectoria țării, cea a universităților germane nu este liniară. Unele dintre ele nici nu se mai află pe teritoriul german, de exemplu, Universitatea din Königsberg (unde Kant a predat și a fost rector), Universitatea din Praga (înființată de către Carol al IV-lea, în 1348, cu binecuvântare papală) sau Universitatea din Viena (1365), fondată de Rudolf al IV-lea. Schisma din 1378¹ a dus la înființarea universităților din Heidelberg (1386), Köln (1388), Erfurt (1392). Biserica a pătruns în universități (pe care le administra episcopul regional, acestea fiind, în principiu, supuse împăratului). După înființarea altor universități (Greifswald, 1456 și Freiburg,

Partea I vezi „Limba Română”, nr. 5-6 (283-284), 2023, p. 229-240

1457), acestea s-au „obișnuit” să obțină „privilegii” și de la împărat, și de la papă. Înainte de Reformă, în teritoriile de limbă germană existau cincisprezece universități. Până în 1700, acest număr s-a dublat, dar ele erau mici², niciuna nu domina peisajul academic³ – prin raportare la Bologna, fondată în 1088, Salamanca (1164), Oxford (1167), Cambridge (1209) etc.

Universitățile germane din secolul al XVIII-lea pregăteau tineri pentru medicină și drept, ofițeri pentru armată și preoți. Familiile aristocrate își trimiteau copiii la „școli de cavaleri” (unde învățau „milităria” și „manierele de la curte”), iar meșteșugarii și negustorii își trimiteau copiii să învețe o meserie.

Comportamentul studenților (stări de ebrietate, imoralitate, dueluri...) a afectat adesea reputația universităților. Reformatorul educațional, Joachim Heinrich Campe, scria: „Fac universitățile mai mult bine decât rău? Răspunsul e nu: cei mai buni tineri sunt, dacă nu distruși complet, sălbăticiți în universitățile de unde se întorc slăbiți la trup și suflet, pierduți pentru ei înșiși și pentru lume”... Universitățile erau instituții de provincie, locuri de învățare prin memorare, cu profesori (îndatorați bisericii și suveranului) care recitau texte antice. Numeroși intelectuali germani de frunte și-au construit reputația în afara universității (de pildă, Gottfried Wilhelm Leibniz, care considera universitățile „mânăstiri ce difuzează fantezii sterile” și care l-a convins pe electorul de Brandenburg să înființeze o Societät der Wissenschaften – devenită apoi Academia Prusacă de Științe, nu o altă universitate...).

Au existat și încercări de reformare a universităților germane (datorită nevoilor practice ale statului, cu o birocrație în creștere). De pildă, Universitatea din Halle (fondată în 1694) avea facultăți de teologie și drept, dar personalități iluministe, precum Christian Thomasius, au căutat s-o transforme în „paradis de reflecție și exprimare potrivite statului modern”, cu prelegeri din cele mai diverse domenii ținute în limba germană (nu numai în latină), cu un curriculum care prevedea pregătirea necesară pentru serviciul public. Dar Universitatea din Göttingen (fondată în 1737) a prefigurat apariția universității moderne de cercetare⁴, așa cum Universitatea din Jena a atins apogeul sub Karl August, patronul lui Goethe (când i-a avut acolo pe Fichte, Hegel, Schelling, Schlegel, Schiller...).

La începutul secolului al XIX-lea, ministrul prusac responsabil de învățământul superior propunea schimbarea totală a universității ca instituție. Profesoratul reînnoit a stabilit noi standarde de predare și cercetare. Erau în mod oficial trei grade de bază⁵, iar profesorii cu drepturi depline erau stăpâni în domeniul lor de competență (rectorul conducea nominal universitatea, o reprezenta pe plan extern).

Finanțarea generoasă a contribuit la transformarea universităților de cercetare, care au devenit modele globale în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Dacă exista vreo nemulțumire față de limitele lor, creștea numărul organizațiilor externe de cercetare⁶.

După cum scria Daniel Fallon (într-un studiu despre universitățile germane), reinventarea de la începutul secolului al XIX-lea a fost poate cel mai remarcabil fapt privind universitatea germană. O jumătate de secol mai târziu, primul președinte al Universității din Michigan, Henry Philip Tappan, avea să spună: „Sistemul de instrucție publică adoptat de statul Michigan este copiat după cel prusac, recunoscut a fi cel mai bun din lume”, iar președintele Universității Clark (pe atunci instituție importantă în domeniul ingineriei și științelor aplicate) spunea: „Universitatea germană este astăzi cel mai liber loc de pe pământ... Nicăieri pasiunea de a trece granița cunoașterii umane nu e atât de generală”. După două războaie mondiale, fostul președinte al Harvardului și fostul ambasador american în Germania de Vest, James B. Conant, spunea că „universitatea germană a fost cea mai bună din lume în secolul al XIX-lea”.

Dacă în multe clasamente ulterioare nicio universitate germană nu intra în primele douăzeci (și doar câteva erau în primele o sută), faptul a determinat căutarea unor „strategii ale excelenței”: reactivarea cercetării, recrutarea cercetătorilor internaționali de top, eficientizarea sistemelor de diplome învechite (pentru a fi mai accesibile studenților internaționali).

Dar cel mai bun mod de a înțelege „creșterea, decăderea și renașterea” învățământului superior german, spune Kirby, este urmărirea traiectoriei a două universități din Berlin: Universitatea Humboldt și Universitatea Liberă.

Universitatea Humboldt. Clădirea principală a universității a fost cândva casa fratelui cel mic al lui Frederic cel Mare, vizavi de palatul Hohenzollernilor (construit prin secolul al XV-lea, aruncat în aer de comuniști la mijlocul secolului al XX-lea și reconstruit în secolul al XXI-lea). La intrarea în clădirea principală, un foaier de marmură roșie are o scară ce duce spre un citat faimos al unui absolvent nu mai puțin faimos al universității, Karl Marx: „Filosofii au interpretat lumea în diferite moduri; important este însă de a o schimba?”. La etaj, sunt portretele marilor laureați ai universității (printre care: Fritz Haber, Theodor Mommsen, Robert Koch, Otto Hahn, Max Planck, Albert Einstein...).

Universitatea din Berlin a fost un model de inovare în cercetare, predare și conducere. În 2021 era împovărată de istoria sa: apărută ca universitate de stat, pervertită de național-socialism și antisemitism, căzută în mâinile unei mici burghezii mascate ca marxiste, cu ambiții afectate de mari tulburări politice și de restricții ale libertății academice (în timpul comandaturii sovietice).

După ce Napoleon a învins Prusia pe câmpul de luptă, armatele franceze, intrate prin Poarta Brandenburg, au ocupat Berlinul. O delegație care l-a vizitat pe Frederick Wilhelm al III-lea i-a cerut să deschidă o instituție de învățământ superior la Berlin, fiindcă „statul trebuia să înlocuiască prin forță intelectuală ceea ce a pierdut prin forță fizică”...

Decizia de a înființa universitatea a fost impulsionată de numirea, în 1810, a lui Wilhelm von Humboldt ca director al Secției pentru Afaceri Ecleziastice și Educație din cadrul Ministerului de Interne. Om de litere (prieten cu Friedrich Schiller), filosof, lingvist, filolog, diplomat și reformator al educației, el a propus remodelarea școlilor primare, înființarea unui nou tip de școală secundară și înființarea Universității din Berlin. Ideea că universitatea poate servi și întări statul nu era nouă, dar Universitatea din Berlin a fost în tandem cu transformarea statului german modern⁸. Universitatea, spunea Humboldt, poate servi statul și societatea dacă se concentrează pe cultivarea individuală, pe capacitatea de a se dezvolta liber. Concepția lui era legată de „mișcarea pentru educația națională”, condusă de Johann Gottlieb Fichte. Humboldt voia o școală elementară care să formeze abilități de bază, gimnazii care să învețe tinerii ce să învețe și cum să învețe pentru a ajunge la

independență intelectuală, iar facultățile să dea studenților instrucție și educație din clasiți, istorie, matematici, științe. Universitatea trebuia să fie o comunitate de profesori și studenți „devotați științei”, devotați cercetării științifice la cel mai înalt nivel. În acest scop, Humboldt a formulat câteva principii de bază: unitatea predării și cercetării (responsabilitatea profesorilor de a produce și disemina cercetări proprii), introducerea studenților în metodologia cercetării, protecția libertății academice (*Lehrfreiheit*, libertatea de a preda, și *Lernfreiheit*, libertatea de a învăța), independența financiară a universității (care să aibă propria dotare, să fie o instituție distanțată de guvern), studenții să înceapă cu studiul artelor și științelor, să urmărească evoluția cunoașterii și să continue cu discipline de specialitate.

Universitatea din Berlin și-a deschis porțile în 1810, cu 53 dintre cei mai mari savanți ai Germaniei care predau celor 256 de studenți. Johann Gottlieb Fichte a devenit rector în 1811 și spunea în discursul inaugural: „în nicio universitate din lume libertatea academică nu este mai sigură și mai fermă ca aici” (el a intrat însă în dezacord cu studenții interesați să învețe cât mai repede o meserie⁹)...

Universitatea a crescut, a prosperat, a integrat instituții și infrastructuri existente deja. Aceasta are potențialul de a „inocula germanilor spiritul grec” și de a „umaniza statul” printr-o birocrație bine pregătită, spunea Humboldt. Klemens von Metternich (care a dominat politica central-europeană între 1815-1848) a urmărit restrângerea discursului academic liberal (în fiecare universitate urma să fie plasat un „curator”), restricționarea organizațiilor studențești, cenzurarea ziarelor și periodicelor... Dar, chiar în epoci de represiune, de restricții, majoritatea reformelor humboldtiene au durat, iar modelul s-a răspândit. Ludwig Feuerbach avea să scrie că Universitatea a devenit un templu al muncii (fapt care i-a atras în ea pe Schleiermacher, Hegel, Schopenhauer, Schelling...). A fi profesor la Berlin însemna un mare prestigiu social și cultural. La Universitatea Humboldt, câteva inovații au fost esențiale: „facultățile adjuncte” (unde au crescut mulți „profesori în așteptare”, la îndemâna universității, din ce în ce mai mulți cu doctorat), profesionalizarea carierei universitare (profesorii au devenit oficiali de stat și, treptat, au format o elită care, ca grup, a concurat cu succes chiar în alegerile politice)¹⁰. Deși a rămas conservatoare din multe puncte de

vedere, Universitatea din Berlin a acceptat ca și femeile să fie invitate la universitate (în 1899, Elsa Neumann a obținut aprobarea Ministerului Educației și a devenit prima femeie cu studii doctorale în fizică).

Clasa conducătoare a națiunii germane s-a format în sălile de curs, unde învățau științe politice, drept și administrație publică. Între 1870-1914, Germania și-a consolidat puterea pe scena mondială prin tehnologie și învățământ. Întreprinderile germane și armata cereau cunoștințe și rezultate științifice aplicabile, iar accentul pus de către universități pe științe și tehnologie a făcut din acestea motoarele puterii industriale și militare. Împăratul Wilhelm al II-lea prevedea că „noul secol va fi determinat de știință și tehnologie”. Universitățile, centre ale cercetării științifice, au primit sprijin de la stat, pe măsura originalității și descoperirilor lor. Până la sfârșitul Primului Război Mondial, o treime din premiile Nobel au fost acordate cercetătorilor germani, dintre care jumătate au fost acordate unor cercetători de la Universitatea Humboldt.

Când Althoff a avut putere decizională (conducând Departamentul universitar al Ministerului Prusac al Educației), a mobilizat fonduri mari pentru învățământul superior, în special pentru Universitatea din Berlin (el a jucat și rolul-cheie în aducerea acolo a unor personalități precum Adolf von Harnack, Max Planck, Walther Nernst, Paul Ehrlich, Robert Koch, Ferdinand von Richthofen ș.a.). Berlinul devenea o „mecca” pentru oamenii de știință (punctul culminant al carierei unui profesor universitar era să fie „chemat” în Berlinul care oferea prestigiu și o însemnată compensație bănească¹¹). Se estimează că 9 000 de americani au studiat în universitățile germane în secolul al XIX-lea¹².

Reputația Universității din Berlin a fost în tandem cu cea a Germaniei. Centenarul din 1910 a marcat un punct culminant și de bifurcație în istoria universității (discursurile de atunci conțineau metafore precum: „primul teren de paradă intelectuală al Germaniei”, „fortăreața intelectuală pentru protecția patriei”, „adevăratul arsenal al armelor științifice”...).

Studentii și profesorii universității au reacționat la izbucnirea războiului din 1914 (departamentele de chimie și fizică fiind imediat mobilizate pentru a sprijini armata germană¹³). Până la sfârșitul Primului Război Mondial, 57 de membri ai personalului și 997 de studenți au fost uciși...

Regimul nazist instaurat în 1933 a avut efect și asupra studenților Universității Humboldt (care au ars cărți pe străzi, alături de profesori, de membri ai SA, SS..., au răspândit pamflete, afișe în care se cerea „epurarea elementelor non-naționale” din universități). „Legea pentru restabilirea funcției publice” din 1933 a dus la expulzarea evreilor... Universitatea din Berlin a abandonat mult din tradițiile de predare și cercetare afectate fiind de dogma „sânge, sol, rasă”. Mulți intelectuali germani au îmbrățișat național-socialismul și ideologia aferentă acestuia (mai mult de o treime dintre cadrele didactice din Berlin s-au alăturat Partidului Nazist)¹⁴.

Politicile naziste și răspândirea antisemitismului au dus și la o migrație intelectuală considerabilă în Marea Britanie și SUA (circa 280 de universitari, dar statisticile variază...). Pe măsură ce Berlinul a devenit ținta bombardamentelor aliate, universitatea și-a restrâns funcționarea până în octombrie 1944, când și-a încetat definitiv activitatea.

În 1945, Universitatea Humboldt era în ruine. Majoritatea clădirilor erau distruse. Berlinul a fost împărțit între aliați, iar universitatea a ajuns în sectorul sovietic. Sovieticii au decis redeschiderea și „denazificarea” acesteia (aproape 85% dintre profesorii rămași au fost demiși pe motivul colaborării cu național-socialismul). A urmat reorganizarea în conformitate cu politicile sovietice (de a forma muncitori socialiști, credincioși ideologiei socialiste). Partidul Unității Socialiste (SED), partid de guvernământ în Republica Democrată Germană, a acceptat să facă o universitate de elită socialistă. Studenții trebuiau să urmeze cursuri obligatorii de marxism-leninism, materialism istoric și socialism științific, iar vara trebuiau „să facă practică” (adică stagii de muncă). Conducerea universității a fost „remodelată”, partidul având ultimul cuvânt de spus în toate deciziile esențiale¹⁵.

În vara anului 1961, Zidul Berlinului întrerupea contactul studenților și profesorilor din Berlinul de Est cu Vestul. Serviciul securității de stat („Stasi”) a format un departament special pentru supravegherea universității din Berlinul de Est (iar aceasta a creat un program de licență în „criminalistică” pentru intrarea în Stasi; nu au lipsit colaboratorii studenți și profesori, alături de alți cetățeni ai RDG, între 1950-1989)...

Profesorii și administrația Universității Humboldt au rămas loiali liniei partidului până la căderea Zidului Berlinului în 1989. Aceasta avea bune relații cu instituții de învățământ superior din Uniunea Sovietică, din țări socialiste ale Europei, Africii, Asiei și Americii de Sud.

Reunificarea pașnică a celor două Germanii a însemnat un punct de cotitură pentru Universitatea Humboldt.

În câțiva ani, a fost restructurată și reorganizată. „Fără ideologie, am vrut să ne reinnoim... am inițiat noi programe de studiu... am ales noi comisii... am ales un președinte nou...”, spunea noul rector. „Profesorii marxiști” au trebuit să-și depună din nou candidatura pe posturile pentru care concureau cu colegii din Occident. Au fost reevaluate și redefinite curriculumul, programele, iar departamentele au fost comasate, regrupate. Au apărut tensiuni și în rândul personalului care s-a trezit evaluat, nu reangajat automat. După epurările din 1933 și cele din 1945-1946, au venit cele din 1989... Din 2 755 de angajați în 1989, doar 16% au rămas până în 1997...

Universitatea Humboldt a început o etapă de competiție și colaborare cu Universitatea Liberă din Berlinul de Vest. A fost implementată legislația universitară asemănătoare cu cea a Germaniei de Vest.

Provocările au fost mari pentru Humboldt, având în vedere moștenirea trecutului. Valorile diferite au încurcat președinții, profesorii, personalul și studenții care au intrat adesea în dispute. Uneori, luarea deciziilor devenea aproape imposibilă. Vicepreședintele pentru cercetare spunea: „odată ce se ia o decizie în Senatul Academic, atunci afacerea este încheiată”, dar președintele avea un punct de vedere diferit: „în Universitatea Humboldt, toată lumea ia parte la decizii, dar un număr foarte mic de membri au și responsabilitatea”. În plus, prestigioși membri ai facultăților, de regulă, nu mai căutau posturi în conducere ca să „nu-și murdărească mâinile...” Recrutarea, invitarea savanților internaționali nu era ușoară din cauza constrângerilor bugetare¹⁶, dar nici invitația ca profesor nu mai era chiar ceea ce fusese cândva...

Cu cei 35 980 de studenți înscriși, Universitatea Humboldt este una dintre cele mai mari universități germane în anul universitar 2019-2020 (circa 60% dintre studenți provin din mediul local, universitatea având caracterul unei universități regionale de stat). A fost însă dificilă

echilibrarea „masificării” cu „exceleța”. Politicile de admitere neselectivă au fost menținute de Senatul Berlinului, care determina numărul anual de studenți (rectorul Markschies descria astfel problema: „M-am adresat primarului Berlinului: dă-ne libertatea de a ne selecta studenții și, de asemenea, numărul studenților. A râs de mine, spunând: niciodată, niciodată în viața mea...”

Pe vremea RDG, Universitatea își trimitea studenții mai ales la Moscova și în „țări surori socialiste”. Acele legături s-au „atrofiat” după căderea Zidului. Studenții internaționali erau, în primul rând, europeni; studenții asiatici reprezentau 14%, iar cei din America de Nord, Centrală și de Sud circa 28%. Dacă limba rusă era limbă internațională în universitate în vremea RDG, în 2020, Universitatea Humboldt oferea 33 de programe de licență în limba engleză... În contextul Procesului Bologna, Universitatea Humboldt a luat o serie de măsuri menite să reformeze structura universității în conformitate cu liniile directoare ale Uniunii Europene: să dea diplome acceptate la nivel internațional¹⁷, să îmbunătățească calitatea cursurilor¹⁸, să sporească mobilitatea studenților.

La începutul noului mileniu, pe plan intern, universitățile germane se confruntau cu concurența crescândă a institutelor de cercetare nonuniversitare (Societatea Max Planck, Asociația Leibniz, Asociația Helmholtz a Centrelor de Cercetare Germane)¹⁹, dar și cu „exodul creierelor” (numeroși cercetători au plecat din Germania, în principal în SUA, între care laureați ai Premiului Nobel).

Inițiativa națională a excelenței (*Exzellenzinitiative*), demarată în 2005, a fost o încercare de a orienta învățământul superior german într-o nouă direcție. Bugetul pentru învățământul superior a crescut. Guvernele federale și statul german au lansat inițiativa pentru a ajuta câteva universități să se alăture universităților de elită mondială, cu obiectivul de a face cercetarea mai atractivă, mai competitivă la nivel internațional, de a concentra atenția pe realizările remarcabile ale universităților, ale comunității științifice germane. Prima rundă de finanțare a Inițiativei s-a desfășurat între 2006-2011²⁰. Universitatea Humboldt a intrat cu teamă și în a doua rundă, dar a reușit să pătrundă în cercul universităților de elită grație inclouvir parteneriatului cu Universitatea Liberă și cu institutele Max Planck. Și în a treia rundă

de finanțare, în „Alianța Universitară din Berlin” (cu Universitatea Liberă, Charité și Universitatea Tehnică), Humboldt a avut o strategie de succes. De altfel, potrivit unui studiu al Comisiei Internaționale de Experti privind Inițiativa Excelenței, strategia „a reușit o schimbare structurală în universitățile germane” („excelență” fiind măsurată, mai ales, prin cercetare). La jubileul bicentenar (din 2010), Universitatea Humboldt reflecta asupra trecutului și prognoza viitorul, asupra unei traiectorii profund împletită cu cea a Berlinului (a trăit în cinci regimuri politice: Regatul Prusiei, Imperiul German, Republica Weimar, Germania nazistă și Republica Democrată Germană), pentru a se re-găsi acum în Germania reunificată.

Universitatea liberă din Berlin. În 1963, la doi ani de la ridicarea Zidului Berlinului, John F. Kennedy a fost în Berlinul de Vest. Sutelor de mii de oameni veniți să-l vadă el le spunea: „Toți oamenii liberi sunt cetățeni ai Berlinului și, prin urmare, omul liber se mândrește cu cuvintele *Ich bin ein Berliner*”. S-a adresat și zecilor de mii de profesori și studenți adunați în campusul Freie Universität. Orice universitate este liberă..., dar nu neapărat la Berlin... Universitatea Liberă nu e interesată doar să scoată avocați sau contabili calificați, ci și cetățeni dispuși să-și folosească toate energiile pentru promovarea unei societăți libere... Cărturarul, intelectualul, profesorul au o datorie mai înaltă decât alții, pentru că societatea îi antrenează să gândească pentru a face, pentru a contribui la construirea viitorului în termenii adevărului, dreptății, libertății...

Pe coridorul unde se află biroul președintelui sunt imagini și documente ale vizitei lui Kennedy. Nu departe se află clădirea principală a universității (de două sute de mii de metri pătrați, învelită în sticlă, scaldată în lumină, simbolizând libertatea, deschiderea și transparența), finanțată de Fundația Ford, pentru a rivaliza cu cea a Universității din Berlinul de Est. Universitatea Liberă a devenit o *primus inter pares*, un exemplu de „excelență” în Republica Federală, dar nici traiectoria acesteia n-a fost simplă...

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, bombardamentele aliate au transformat centrul orașului în mormane de moloz. Berlinul a fost împărțit în patru sectoare. Cartierul în care se afla majoritatea minis-

terelor și cea mai mare parte a clădirilor universitare a trecut sub controlul URSS (restul Berlinului a fost ocupat de Franța, Marea Britanie și SUA). Universitatea din Berlin nu a fost subordonată Comandaturii Aliate (organismul oficial de conducere al întregului oraș), ci sovieticilor²¹. Cu 90% din clădiri distruse, cu o mare parte din personal emigrat, expulzat, executat, Universitatea din Berlin a fost redeschisă în 1946. Sovieticii au impus denazificarea, cu scopul de a elimina vechea elită și de a „forma o generație capabilă să instaureze definitiv comunismul”. În „universitatea socialistă”, educația a fost dominată de tema luptei de clasă. Cursurile obligatorii cuprindeau filosofia marxist-leninistă și economia politică a lui Stalin, pentru a „proletariza” universitatea și a schimba structura socială a țării. Profesorii și studenții trebuiau să demonstreze că au fost victime ale fascismului sau că s-au distanțat ideologic de regimul nazist (cea mai sigură modalitate de a face acest lucru era să se înscrie în Partidul Unității Socialiste). A fost redusă libertatea academică, iar protestele studenților înclinați spre democrație au fost reprimate rapid (tribunalul sovietic care găsea „vinovați de activități fasciste ascunse” dădea pedepse cu închisoarea între 10 și 25 de ani)²²...

Cu toate acestea, mulți studenți disidenți declarau că libertatea, drepturile omului sunt valori inestimabile și vor lupta fără încetare împotriva oricui încearcă să le încalce... Era ilegal (în temeiul politicii de ocupație) să critici autoritățile sovietice, dar membrii disidenți ai studenților au organizat o mare demonstrație în aprilie 1948, în sectorul britanic din Berlinul de Vest, și au venit cu ideea de a înființa o nouă universitate în care să poată studia liberi. Un jurnalist american care a scris despre acea demonstrație s-a oferit să-i pună în legătură cu autoritățile americane. Generalul Lucius D. Clay, Înaltul Comisar American pentru Germania, ca și președintele Universității din Indiana, Herman Wells, consilier cultural al Guvernului Militar Aliat, au explorat posibilitatea înființării unei noi universități. Un comitet format din profesori, studenți și politicieni a făcut planul acesteia, străduindu-se să arate că „proiectul va fi (și ar trebui să fie) fundamental german în inițierea și dezvoltarea sa, iar participarea SUA să fie limitată la sprijinul moral și material al ideii germane demne”. Politologul germano-american Carl J. Friedrich (care și-a luat concediu de la Harvard pentru a fi consilierul lui Clay) a concluzionat că o nouă universitate ar putea fi deschisă în toamna lui 1948.

Noua universitate, se spunea, trebuia să păstreze tradițiile onorabile, dar să aibă curajul de a merge în direcții noi, deoarece fiecare generație are dreptul de a-și găsi propria cale... Înscrierea la o nouă universitate a fost ușoară. Până în octombrie s-au adunat 5 500 de cereri. Dacă Universitatea din Berlin a fost fondată de rege, Universitatea Liberă, fondată de studenți, a încredințat acestora un grad mare de influență. Carta universității prevedea că Universitatea Liberă este „o comunitate de savanți, profesori și studenți”. Fiindcă era nevoie de un conducător, FU (Freie Universität) a căutat un „notabil”, o figură eminentă (care nu era ușor de găsit atunci, în Berlinul de după război...). A fost convins octogenarul Friedrich Meinecke, considerat principalul istoric german în viață. El a preluat postul cu condiția să aibă alături un prorector care să se ocupe de administrare. Inaugurarea FU a avut loc pe 4 decembrie 1948. Vremea rea și rece l-a ținut pe rectorul Meinecke la pat, transportul restricționat a limitat participarea rectorilor și a liderilor academici din alte universități, dar ceremonia desfășurată într-o sală publică disponibilă la acea dată a fost una de neuitat. Vorbind de acasă (la postul de radio al sectorului american), Meinecke spunea: „Aud cu bucurie vocea tinerilor și salut apelul lor pentru o nouă universitate care se naște direct din cerințele pasionale ale celor sever testați, iar cel mai bătrân le ia mâna întinsă”. Meinecke a făcut apel la concurență, nu la conflict, între cele două universități din Berlin, încheind cu: „Fie să vină ziua când ne vom putea reuni”...

Dar Universitatea Liberă a fost înființată în apogeul „blocadei Berlinului” (efortul sovieticilor de a face de netrăit viața celor din Berlinul de Vest...). Sovieticii au blocat accesul pe șosele, pe calea ferată și canale către sectoarele de vest. În aceste condiții, forțele aeriene americane și britanice s-au angajat într-un efort imens pentru aprovizionarea părții de vest a orașului, printr-un „pod aerian” (270 000 de zboruri către Berlinul de Vest timp de 11 luni...). Universitatea Liberă avea nevoie de clădiri, mobilier, cărți. Orașul Berlin îi putea oferi sprijin moral și legal, dar mai puțin financiar. În aceste condiții, FU a devenit rapid un simbol al prieteniei germano-americane. Puterea americană a subvenționat universitatea de la înființare, sprijinul crescând semnificativ pe măsură ce Berlinul devenea un câmp de luptă central în Războiul Rece. Universitatea a fost concepută cu un campus de tip american, fapt care o deosebea de alte universități

germane²³. Numărul studenților înscriși a crescut rapid la 6 000 în 1954, 12 000 în 1960, 15 000 în 1968). Profesori erau și dintre cei nemulțumiți de universitățile est-germane. Cu sprijin din partea Bonnului, Berlinului și Statelor Unite, bugetul a crescut între 1958-1968. Programele pentru învățământul general au împrumutat din experiența americană (de la Harvard), Funk-Universität (universitatea radio) a început să transmită cursuri de bază pentru cetățenii Berlinului (la care s-au adăugat cursurile serale), FU devenind recunoscută pe scară largă ca o universitate „inovantă” (deși mulți se opuneau inovației prea rapide și vizau o „restaurare” a excelenței academice din perioada prenazistă...).

Berlinul de Vest a devenit un centru cultural și educațional din ce în ce mai atrăgător. Studenții alegeau FU și pentru că orașul era o alternativă „cool”, contraculturală.

Vizita lui Kennedy în 1963 a fost un punct culminant al sentimentului proamerican. Asasinarea lui în același an și atenția captată de războiul din Vietnam au părut să afecteze acest sentiment al studenților FU (care au protestat împotriva proliferării armelor atomice, împotriva reînarmării Germaniei). Mai mult, studenții de stânga și-au organizat propriile grupuri care participau la demonstrațiile antiamericane²⁴. O universitate fondată ca reacție la extremismul de stânga se afla acum în centrul unor mișcări politice radicale care se răspândeau pe tot globul¹. FU a fost intens politizată. Senatul Academic și Rectoratul au fost ocupate periodic de către studenții protestatari. Noua Lege a Universității din 1969 a dat dreptul instituționalizării grupurilor de studenți radicali (ulterior, când numita lege o fost apreciată ca o mare greșeală, studenții maoiști au vrut să arunce președintele pe fereastră...).

Universitatea Liberă era pe punctul de a se prăbuși la începutul anilor 1970, oficialii Berlinului deplângând incapacitatea universității de a se autoguverna. Dar... cheltuielile guvernamentale pentru educație au crescut, curricula a fost modificată pentru a pregăti studenții pentru piața muncii. Numărul studenților FU a crescut și, la fel ca multe alte universități din Germania, aceasta a devenit o „universitate de masă”. Studenții „zăboveau” mult în facultăți, din cauza scutirii de serviciul militar și a faptului că limitele de timp până la terminarea unui nivel de studiu au fost rareori respectate. Universitatea îi accepta fiindcă bu-

getul era determinat în mare măsură de numărul studenților (iar acest număr a crescut până în 1989 ...).

Odată cu căderea Zidului Berlinului și reunificarea Germaniei, Berlinul urma să fie din nou capitală. Rațiunea inițială de a fi a Universității Libere ar fi încetat să mai existe. De altfel, FU coopera, încă înainte de 1989, cu Universitatea Humboldt (care făcea eforturi de democratizare). Reunificarea Germaniei a fost costisitoare și nu exista bugetul necesar universităților. Fondurile care subvenționaseră Berlinul de Vest în timpul Războiului Rece aveau să fie întrerupte. FU și Humboldt au supraviețuit, alături de Universitatea Tehnică, prin puterea inerției, a rezistenței birocratice, fără o viziune a unei universități unite... Speranța era că va fi stimulată astfel o concurență intercollegială sănătoasă.

În secolul al XXI-lea, Universitatea Liberă trebuia să se reconceapă. Cu toate problemele sale, până în 2017, Times Higher Education o clasa printre primele cinci universități germane de cercetare și printre primele douăzeci din lume în domeniul științelor umaniste. Răspândită în trei campusuri din Berlin, universitatea avea, în 2020, unsprezece unități academice, trei institute internaționale, oferea 180 de programe de licență și master, precum și 50 de programe de studii doctorale. Cum a făcut?

O parte a răspunsului se află la nivelul conducerii acesteia, spune Kirby. Universitatea Liberă este condusă de un președinte cu un mandat de patru ani. Acesta și vicepreședintele executiv sunt aleși cu votul majorității din Senatul Academic extins (care include încă 36 de membri). Ei au o mare influență în alegerea echipei. Contează funcțiile, dar și oamenii care le dețin. FU este recunoscută pentru continuitatea și calitatea conducerii. Savantul Johann Wilhelm Gerlach a condus universitatea între 1991 și 1999, rezistând încercării de fuziune cu Universitatea Humboldt. Dieter Lenzen, expert în sociologia și filosofia educației, a fost ales în conducerea FU în 2003, după ce a predat la Stanford, Columbia și Tokyo. Savantul Peter-André Alt a condus FU între 2010 și 2018 (când aceasta a avut un mare succes în rundele a doua și a treia ale competiției excelenței). Lui i-a succedat matematicianul de renume internațional Günter M. Ziegler, doctor MIT, care a fondat Școala de Matematică din Berlin.

Pe locul doi, după președinte (în privința rolului în FU), este cancelarul, care se ocupă de buget, dar are și multe alte responsabilități. Senatul numește cancelarul pentru un mandat de zece ani. Un „cancelar de fier” al FU a fost Peter Lange. El a venit la FU în 1976, ca student, a lucrat în cercetare, a fost director general al Senatului Academic, șef al biroului prezidențial timp de un deceniu, apoi cancelar în ultimii cincisprezece ani. De-a lungul mandatului, Lange a fost cel mai puternic, dar și cel mai puțin vizibil lider al universității²⁶. El a făcut „aproape totul”, ocupându-se de bugete, personal, controale, planificări cu departamentele academice, de coordonarea proceselor centralizate și descentralizate, de construcția și dezvoltarea campusului, de energie și IT, de angajarea profesorilor titulari, de finanțările de la terți, de (re) amenajări, de librării etc. ... pentru că „știa ce trebuie făcut”. Când Lange s-a pensionat, spunea: „Sunt mândru că am reușit să construim una dintre cele mai moderne și mai eficiente administrații universitare din Germania”.

O altă parte a răspunsului se află în finanțare. Senatul Berlinului a oferit principala sursă de venit pentru universitate (cu condiția respectării anumitor indicatori de performanță, inclusiv a numărului de studenți acceptați, a diversității facultăților și internaționalizării). Guvernul federal i-a oferit finanțare suplimentară prin Pactul pentru învățământul superior din 2020. În ultimii ani, FU s-a concentrat pe strângerea de „fonduri de la terți” (alte secțiuni ale bugetului federal și fonduri de la Uniunea Europeană), pentru care a trebuit să concureze, să le lege de proiecte de cercetare. FU a strâns bani și de la donatori privați și din industrie. Aceste fonduri au făcut universitatea competitivă la nivel național și vizibilă la nivel internațional. Capacitatea de a atrage finanțare a făcut din FU o universitate antreprenorială și managerială. Profesorii titulari au în continuare sarcina de a-și ține cursurile, dar și de a gestiona proiecte de cercetare importante.

Succesul oricărei universități depinde, desigur, de facultăți. FU a avut un corp de profesori care au făcut cercetări de nivel mondial. Din 1948, cinci laureați ai premiului Nobel au predat la FU. Aici au fost și 17 câștigători ai Premiului Leibniz (cel mai înalt premiu din Germania), șapte câștigători ai premiului de cercetare Max Planck, 15 membri ai Academiei Naționale de Științe Germane Leopoldina (una dintre cele

mai vechi asociații în domeniile științe naturale și medicină). Dincolo de profesorii titulari, a crescut procentul celor cu cariere permanente pe lângă FU (cu promisiunea titularizării lor). Dacă unii au plecat, cauza a fost adesea salariul (mai mic în comparație cu cel din Statele Unite)²⁷.

De la înființare, FU a fost recunoscută pentru profilul său internațional. Fondată cu sprijin american, primele parteneriate ale FU au fost cu universități americane, iar ulterior cu universități din întreaga lume²⁸. Desigur că FU s-a centrat pe parteneriate strategice²⁹ și pe înființarea de birouri de legătură pe tot globul³⁰. Conform Serviciului German de Schimb Academic (DAAD), în 2016, FU a primit cea mai mare finanțare dintre toate universitățile germane pentru proiecte internaționale, fiind cea mai populară destinație din Germania pentru studenții internaționali³¹. A fost și este o destinație apreciată și de către cercetătorii internaționali (între 2014-2018, 265 au avut sejururi mai lungi de o lună). În 2019, Comisia Europeană a lansat Inițiativa Universităților Europene pentru a consolida parteneriatele strategice și a crește competitivitatea internațională a lor. Această inițiativă a inclus FU în Alianța Universității Europa, numită colocvial „Universitatea Viitorului” (centrată pe teme interdisciplinare, pe știința datelor, inteligența artificială și moștenirea culturală, pentru a stimula inovația socială și internaționalizarea).

Referendumul din 2016 pentru Brexit a însemnat un șoc pentru studenții și cercetătorii care au trebuit să-și imagineze un viitor cu mobilitate mai redusă. FU a profitat, fiind printre cele mai căutate locuri de studiu și cercetare, cu programe oferite în limba engleză.

Universitatea Liberă este astăzi un „laborator” în căutarea *VERITAS*, *IUSTITIA*, *LIBERTAS*, pregătită să facă față provocărilor actuale și viitoare...

Note ■ ¹ „Schisma apuseană” (1378-1417) a fost o ruptură temporară în cadrul Bisericii Romano-Catolice, o cauză fiind aceea că doi candidați pretindeau tronul papal în același timp...

² Unele universități aveau în jur de 1 000 de studenți, dar cele mici puteau avea 80-100 studenți.

³ La începutul secolului al XV-lea, Erfurt și Köln erau printre cele mai mari și mai cunoscute. Un secol mai târziu, au devenit proeminente universitățile din Leipzig și Ingolstadt. Umanismul și Reforma au adus vizibilitate universităților din Wittenberg, Leipzig, Helmstedt, Frankfurt, Jena, iar în timpul Războiului de 30 de ani, tinerii studiosi s-au îndreptat spre Königsberg, Rostock și Köln.

⁴ Când, în 1789, ministrul prusac raporta regelui Frederic William al II-lea starea universităților germane, el scria despre Göttingen: „Nicăieri altundeva nu am găsit atâta dragoste a profesorilor pentru universitatea lor. Ei susțin că universitatea lor este cea mai bună din Germania. Parcă toți sunt îmbătați de mândrie pentru meritele universității – parțial reale, parțial presupuse, parțial imaginate...”.

⁵ *Ordinarius* (profesor cu drepturi depline), care deținea o catedră (Lehrstuhl); *Extraordinarius* (sau *Außerordentlicher Professor*), profesor asociat (cu speranța de a fi „chemat” la universitates); *Privatdozent*, care nu era oficial membru al facultății, nu era funcționar public.

⁶ Împăratul William al II-lea a înființat societățile științifice pe care astăzi le știm ca Institutele Max Planck, motoare de cercetare, conectate pe anumite linii și cu universitățile germane.

⁷ Regimul comunist a ordonat instalarea celei de-a unsprezecea teze a lui Marx despre Feuerbach, în 1953, când universitatea era într-o mare schimbare. Astăzi, scările care duc spre citatul lui Marx sunt împodobite cu o atenționare satirică: „Vorsicht Stufe”, *Atenție la fiecare pas pe care-l faceți...*

⁸ Finanțele și administrația au fost raționalizate și profesionalizate treptat. Municipalitățile au avut putere de autogovernare și au creat un interes larg pentru afacerile publice. Armata a fost refăcută, iobăgia a fost abolită, evreii au scăpat de o gamă largă de legi discriminatorii, iar educația a fost complet reformată.

⁹ Fichte a fost martor la o controversă cu privire la comportamentul studenților: un student evreu provocat la duel de un student creștin (membru al unei fraternități studențești naționaliste) a refuzat și a suferit umilire publică (lovire cu biciul...). Fichte s-a hotărât să facă un caz din astfel de comportament, dar încercarea lui a fost împiedicată de Senatul universitar. În schimb, cazul a fost „judecat” de o „curte de onoare” studențească și încheiat cu o pedeapsă severă pentru... victimă. Ca urmare, Fichte a hotărât să demisioneze...

¹⁰ Astfel, Adunarea Națională de la Frankfurt, primul organism reprezentativ liber ales pentru toată Germania, care aspira să unifice democratic statele germane, a devenit cunoscută drept „parlamentul profesorilor”.

¹¹ Profesorii erau plătiți bine (salariile medii la Berlin, în 1905-1906, erau cu 30% mai mari decât salariile profesorilor universitari din alte părți ale Prusiei).

¹² Modelându-se după Universitatea din Berlin, Universitatea Johns Hopkins din SUA a fost înființată cu 53 de profesori care au studiat la universități germane.

¹³ În 1915, o unitate specială, condusă de chimistul Fritz Haber (câștigătorul Premiului Nobel pentru chimie în 1918), a lucrat la folosirea clorului și a altor gaze otrăvitoare în armată. Max Weber a reacționat dur: „Libertatea științei există și în Germania în limitele acceptabilității ecleziastice și politice; în afara acestor limite nu există...”.

¹⁴ Un exemplu de implicare a universității în național-socialism a fost Konrad Meyer, profesor de agricultură, numit de Heinrich Himmler planificator șef al „Generalplan

Ost” al SS (un „plan de relocare” a Poloniei ocupate, în timpul expulzării, înrobirii, exterminării a sute de mii de polonezi).

¹⁵ Heinrich Fink, primul președinte al universității după reunificare, amintea: „Președintele nu a decis niciodată nimic fără partid; ordinele veneau de sus”.

¹⁶ În Germania, profesorii sunt funcționari publici, iar salariile lor sunt fixate de stat, nu de către universități, și nu sunt majorate în funcție de vechime.

¹⁷ Printre cele mai dezbătute măsuri de reformă a fost introducerea unui sistem de diplome comparabile, cu programe de licență de trei ani și masterat de doi ani, care a fost o abatere de la sistemul de licență de cinci ani din Germania.

¹⁸ „Competențele-cheie” pentru învățarea pe tot parcursul vieții recomandate de Parlamentul European în 2006 includ: învățarea limbilor străine, tehnologiile informației și comunicațiilor, matematică, știință și tehnologie.

¹⁹ Mulți oameni de știință de nivel înalt au descoperit că institutele independente sunt mai atractive în comparație cu universitățile, fiindcă... nu au predare și primesc mai mulți bani.

²⁰ Competiția pentru finanțare era deschisă pentru „școlile universitare” (sprijinirea tinerilor cercetători absolvenți), pentru „cluster de excelență” (pentru a promova proiecte de colaborare ale universităților cu alte instituții științifice – cum ar fi institutele Max Planck), pentru „strategiile instituționale” (pentru a oferi universităților de cercetare promițătoare finanțare suplimentară pe bază instituțională). În prima linie de finanțare, inițiativa a creat peste cincizeci de școli postuniversitare pentru programe de doctorat mai integrate și grupuri de cercetare îmbunătățite. Grupurile de excelență au promovat cooperarea interdisciplinară în diferite domenii.

²¹ Berlinul a fost guvernat inițial de un Consiliu de Control Aliat format din reprezentanți ai celor patru puteri, cu o conducere prin rotație lunară. Pe măsură ce relațiile Est-Vest s-au deteriorat, sovieticii s-au retras din consiliu și au guvernat singuri sectorul.

²² Studentul la medicină supraviețuise încarcerării în Buchenwald, sub nașiști, după care s-a trezit într-un lagăr de la Sachsenhausen, sub comuniști. A fost eliberat din lagăr în 1956...

²³ La începutul secolului al XX-lea, Dahlem fusese ales de autoritățile germane pentru a deveni „orașul științei”. Aici au fost multe instituții: arhivele statului, muzeele etc. Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft (KWG), precursora Societății Max Planck, a fost fondată în 1911, ca „Oxfordul german” unde, laureații Nobel Albert Einstein, Werner Heisenberg și Max Planck și-au făcut, și-au câștigat renumele.

²⁴ În 1967, studentul FU Benno Ohnesorg a fost împușcat de poliția din Berlin în timp ce protesta împotriva vizitei șahului Iranului (atunci, aliat american). Indignarea a fost universală: 15 000 de persoane au participat la slujbele din campusul FU pentru Ohnesorg, iar moartea sa a fost urmată de demonstrații de masă în Germania de Vest, a radicalizat mișcarea studențească, a dus la demisia șefului poliției și a primarului Berlinului de Vest.

²⁵ La Paris, în mai 1968, au început demonstrațiile studențești care au dus la o grevă generală ce a doborât guvernul francez. În Statele Unite, scindările produse din cauza războiului din Vietnam au tulburat campusurile studențești. În China, revoluția culturală maoistă a perturbat și a închis universitățile (în timp ce „maoismul” își găsea adepți printre occidentalii de stânga). La Berlin, universitatea care a beneficiat de ajutor american a ajuns în centrul politicii antiamericane...

²⁶ O publicație studentească scria în 2011 că „la FU conduce un om invizibil”, o „fantomă”, „unul dintre cei mai influenți” oameni „pe care aproape nimeni din campus nu-l cunoaște”...

²⁷ Salariul de bază mediu pentru profesorii titulari la FU, în 2017, a fost de 107 000 de dolari. Pentru profesorul cu cel mai înalt rang (W3), salariul mediu (inclusiv bonusurile) a fost de 144 000 dolari, în 2018.

²⁸ În 2017, FU avea peste 100 de parteneriate bilaterale și peste 330 de parteneriate universitare în cadrul rețelei programului Erasmus.

²⁹ Cu Universitatea Ebraică din Ierusalim, Universitatea Beijing și Universitatea din Sankt Petersburg (în 2011-2012); în 2014, cu Universitatea Columbia, în 2016, cu Universitatea Berkeley; în 2017, cu Universitatea din Zurich. Parteneriatul cu Universitatea din Beijing a dus la înființarea primului Institut Confucius din Germania (care formează profesori de limba chineză, găzduiește conferințe, ateliere etc.).

³⁰ La New York, Bruxelles, Cairo, Moscova, New Delhi, Beijing, Sao Paulo etc., cu accent specific pe regiune.

³¹ În 2016, 20% dintre studenții FU erau din țări străine (procentul era mai mare pentru doctoranzi, 34%).

Abstract

The richness and complexity of the university world (II)

Keywords: William C. Kirby; book „Empires of Ideas: Creating the Modern University from Germany to America to China”; Harvard University; world of universities; classification system

The author of the article presents a recently published book on the history and sociology of education: William C. Kirby, *Empires of Ideas: Creating the Modern University from Germany to America to China*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts & London, 2022. The eminent academic relied on interviews with several hundred leaders of German, American and Chinese higher education institutions, and that he knew them from personal experience. After presenting various ways of looking at the university and appreciating the world-class university, Kirby makes a historical foray into the worlds of German, American and Chinese universities to draw out some conclusions, lessons and insights.

In this second part of the article is presented the trajectory of German universities, the Humboldt University and the Free University, based on historical and daily data regarding their development in society, regarding teachers and students, management, financing, internationalization, trajectories closely intertwined with those of Berlin and Germany.

Anatol PETRENCU

Propaganda politică a URSS – un instrument de realizare a prevederilor Pactului Molotov-Ribbentrop. Note de lectură

La București, Editura Militară a scos de sub tipar monografia doamnei dr. Daniela Șișcanu *Justificarea unui rapt. Propaganda sovietică în slujba anexărilor teritoriale (1939-1940)* – 336 p., despre rolul propagandei sovietice în timpul anexărilor teritoriale ale URSS în anii 1939-1940.

Problema utilizării propagandei în scopul îndoctrinării propriului popor și a justificării politicii externe este deosebit de actuală în contextul invaziei ruse în Ucraina, al războiului agresiv de mari proporții, început de Federația Rusă la 24 februarie 2022. În acest război sângeros împotriva Ucrainei, Kremlinul utilizează doi factori: cel militar și propaganda agresivă. Dar îndoctrinarea populației ruse și a celei de peste frontierele Rusiei cu idei ce nu corespund adevărului s-a făcut de ruși și până la Vladimir Putin. Cartea ce o vom prezenta în continuare este o bună dovadă în acest sens.

Monografia Danielei Șișcanu beneficiază de un *Cuvântul-înainte* (p. 11-20) semnat de cunoscutul istoric militar dr. Petre Otu, în care a fost prezentată situația României înainte de raptul teritorial sovietic, anexarea propriu-zisă și urmările cotozirii teritoriale, despre care s-au scris multe studii. „Dar subiectul propagandei sovietice îndreptate spre anexarea celor două provincii românești, constată dl Petre Otu, este unul secvențial în toate aceste lucrări. Prin urmare, autoarea (Daniela Șișcanu) are meritul de a pune la dispoziția tuturor celor interesați de soarta tragică a acestor pământuri românești o sinteză cât se poate de reușită a propagandei sovietice din anii 1939-1940” (p. 20).

Monografia Danielei Șișcanu are la bază teza de doctor, susținută la Chișinău în anul 2017. În *Introducere* (p. 21-26) autoarea monografiei a argumentat convingător actualitatea temei: „Înțelegerea corectă a locului și rolului instituției propagandei politice în sistemul totalitar comunist, din perspectiva științei istorice, constituie o problemă actuală, în jurul căreia se iscă polemici științifice, confruntări politice și discuții cotidiene. Caracterul acut al polemicii este generat și întreținut atât de gradul insuficient al cercetării, cât și de utilizarea unor variante ideologice, forme și metode de propagandă politică ce au ca scop amânarea «pentru vremuri mai convenabile», sau împingerea problemei, ca obiect de studiu, la periferia cercetării” (p. 21). Tot aici apare motivat cadrul cronologic și cel geografic al studiului, sunt formulate scopul și obiectivele cercetării.

Primul capitol se intitulează *Propaganda sovietică în faza europeană a celui de-al Doilea Război Mondial – obiect al cercetării istorice* (p. 27-73). Autoarea a examinat publicațiile istoricilor români și străini, care au fost interesați de raptul teritorial sovietic din iunie 1940, și a constatat „existența unui număr mare de lucrări ai căror autori sunt preocupați de evenimentele derulate între Prut și Nistru în 1940 (...)”, și a stabilit că „nu există vreo lucrare aparte care ar fi studiat fenomenul propagandei sovietice privind ocuparea teritoriilor românești în contextul aplicării Pactului sovieto-german de neagresiune în anii 1939-1940” (p. 64). Pentru a înlătura acest gol istoriografic, autoarea monografiei a folosit și a introdus în circuitul științific surse documentare inedite, descoperite în arhivele din Republica Moldova și România (în special în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României), acestea fiind conjugate cu documente publicate deja sau plasate pe suport electronic. Baza documentară folosită i-a permis autoarei să demonstreze care

a fost locul și rolul propagandei sovietice în promovarea politicii externe expansioniste a URSS în anii 1939-1940.

Capitolul 2 este *Propaganda URSS de la semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop la războiul cu Polonia, Finlanda și anexarea celor trei țări baltice* (p. 75-154). Aici autoarea a evidențiat schimbările neașteptate, survenite în desfășurarea propagandei sovietice în legătură cu semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune și a Protocolului adițional secret din 23 august 1939, a analizat motivele ideologice privind participarea URSS la împărțirea Poloniei (cu Germania nazistă), a examinat procedeele întreprinse de propaganda sovietică în „Războiul de iarnă” cu Finlanda, a expus cele mai importante aspecte ale propagandei sovietice în susținerea planurilor Moscovei de cucerire a Estoniei, Letoniei și Lituaniei.

Cel de-al treilea capitol se intitulează *Mesajul propagandistic al Uniunii Sovietice față de România în perioada august 1939 – martie 1940* (p. 155-196) și are două subcapitole. În primul au fost examinate relațiile sovieto-române până la 23 august 1939 și mesajele propagandei sovietice. Al doilea subcapitol cuprinde materiale care se referă la presiunile politice și propagandistice ale URSS față de România după semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop. Daniela Șișcanu conchide: în privința României, mesajul propagandistic al URSS „a fost lansat și modelat în primii ani ai disputei româno-sovietice în legătură cu Unirea Basarabiei cu România” și s-a intensificat „odată cu formarea RASS Moldovenești pe malul stâng al Nistrului, cu scopul declarat și puternic mediatizat de a ocupa teritoriile românești și a extinde revoluția proletară în Balcani și Europa de Est” (p. 269-270). După semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop propaganda sovietică a pus deschis „problema” rezolvării „chestiunii Basarabiei”: „agitatorii Partidului comunist și instructorii politici ai Armatei roșii răspândeau zvonul cum că România va fi obligată să retrocedeze Basarabia”, cum că ea „desfășoară acte de spionaj și pregătește o acțiune armată contra Uniunii Sovietice” (p. 270, 271).

Ultimul capitol al monografiei este intitulat *Uneltirile propagandei sovietice în vederea ocupării teritoriilor românești în perioada 29 martie – 2 august 1940* (p. 197-266). Autoarea a examinat preliminarile sovietice privind soluționarea „problemei Basarabiei” și propaganda rusă, esența *Notelor ultimative* ale Kremlinului (26-27 iunie 1940) și utiliza-

rea acestor acte diplomatice de către propaganda sovietică în vederea justificării cotozirii Basarabiei și nordului Bucovinei.

Urmează *Concluziile* (p. 267-273) studiului realizat. În *Anexe* autoarea a inclus șapte documente care completează textul monografiei. *Bibliografia* și *Indicele de nume* încheie cartea prezentată.

Daniela Șișcanu a demonstrat convingător că propaganda sovietică a ocupat un loc foarte important și a fost strâns legată de ideologia și practica bolșevică și că modernizarea propagandei sovietice, în special a celei militare, se afla permanent în atenția conducerii de vârf a URSS. Astfel, la 21 aprilie 1940, însuși sângerosul dictator Iosif Stalin a dat ordin ca ideologia în domeniul militar să fie adaptată la sarcinile Armatei roșii. Ofițerii și ostașii Forțelor militare sovietice urmau să fie educați în sensul convingerii lor că URSS poartă un război de eliberare, drept, progresist, iar victimele își sacrifică viețile în numele viitorului luminos al omenirii. Autoarea monografiei a demonstrat cum, de la caz la caz, propaganda sovietică aplica standarde duble pentru justificarea politicii expansioniste a URSS. Astfel, pentru ocuparea voievodatelor de est ale Poloniei, propaganda sovietică a trâmbitat despre „datoria” URSS de a sări în ajutorul populației ucrainene și belaruse, a „fraților de sânge”, amenințați, chipurile, de ocupația germană, ceea ce era un fals. Asta pentru că Protocolul adițional secret sovieto-nazist delimita clar teritoriul polonez, supus ocupării, de cele două regimuri totalitare. Nu același principiu a stat la baza motivării ideologice a cotozirii teritoriilor românești, a Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța. În acest caz Kremlinul a invocat legenda restabilirii Puterii sovietice, lichidate, chipurile, de România regală în 1918, eliberării și unirii populației „moldovenești” de pe malurile Nistrului (în cazul Basarabiei). Privind nordul Bucovinei, sovieticii au capturat-o drept „compensație” pentru cei 22 de ani de aflare a Basarabiei în cadrul României întregite.

Monografia prezentată constituie o contribuție reală și substanțială la istoriografia problemei.

Felicitări autoarei, dr. Daniela Șișcanu.

Abstract

The political propaganda of the USSR – a tool for realizing the provisions of the Molotov-Ribbentrop Pact. Reading notes

Keywords: *Soviet propaganda; territorial annexations; USSR; 1939-1940; indoctrination; aggressive foreign policies; Romanian territories; expansionist foreign policy*

The scholarly article under review is a comprehensive examination of the significant role played by Soviet propaganda in facilitating territorial annexations undertaken by the USSR between 1939 and 1940. The author critically analyzes the use of propaganda in indoctrinating the populace and justifying aggressive foreign policies. The discussion is timely, given the recent Russian invasion of Ukraine. The book under review, written by Daniela Șișcanu, is based on her doctoral thesis and fills an historiographic gap by investigating the phenomenon of Soviet propaganda used in the annexation of Romanian territories. The author employs a rich variety of previously unexplored archival materials from Moldova and Romania and demonstrates convincingly the critical role of Soviet propaganda in promoting USSR's expansionist foreign policy during 1939-1940.

Nicolae SUCIU

O carte utilă și necesară

N.S. – prof. univ. dr. în cadrul Universității Tehnice din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare, membru al Asociației Pictorilor Pasteliști din Spania, al Asociației Pictorilor Pasteliști din Polonia și al Uniunii Artiștilor Plastici din România. De-a lungul timpului a avut numeroase expoziții atât în țară, cât și în străinătate. Ca recunoaștere a competențelor profesionale, a primit numeroase premii și distincții. Volume publicate: *Structuri tipologice și modele estetice în pictura de peisaj* (2006), *Tehnici și tehnologii pentru pictura de șevalet* (2009).

Volumul *Nume și imagini: semiotica verbalului pictural* își propune o temă mai puțin abordată, și anume onomastica în pictură. Avem în față o cercetare amplă de 360 de pagini, desfășurată pe parcursul a cinci capitole, alcătuite, la rândul lor, dintr-un număr suficient de subcapitole, precedate de o introducere și încheiate cu o impresionantă bibliografie, un documentar alcătuit din site-uri, surse artistice, anexe, dar și de rezumate în limbile engleză și franceză.

Autoarea Anamaria-Paula Mădăras își întemeiază considerentele pornind de la argumentul că „pe plan național, lipsa unei cercetări onomastice extinse într-un domeniu precum pictura constituie motivul care ne-a determinat să abordăm această temă și să o interpretăm inter- și transdisciplinar” (p. 15).

În primul capitol, intitulat *Onomastica. Aspecte teoretice*, după punctarea semnificației numelui ca o marcă de identificare în societate, autoarea stabilește o definiție și o clasificare a onomasticii și a raportului acesteia cu alte științe. Vehiculând cu flexibilitate un bogat conținut de informații, ea analizează nu doar actul de a numi, ci și definiția nume-

lui propriu din punct de vedere gramatical, semantic, pragmatic și semiotic. Dimensiunea teoretică a termenilor de analiză lingvistică este susținută, în raportul dintre sens-referință-referent de personalități în domeniu, cu dimensiunea practică și trimiterile enunțate în exemplificări din arta picturii. De asemenea, sunt aduse în prim-planul cercetării principalele teorii ale numelui propriu, oprindu-se la cele mai importante:

teoria *numelor proprii fără sens* (Mill), teoriile *descriptiviste* (Frege, Russell), potrivit cărora numele propriu este o *descriere deghizată*, teoria *referinței directe* (Kripke, Soames), teoria *predicativului de denotație* (Kleiber), teoria *cognitivă* (Jonasson), teoria *lexicogramaticală* (Van Langendonck), respectiv teoria *pragmatică* a lui Coates.

Analizele comparative cu numele proprii ale unor creații artistice din domeniul picturii relevă cunoștințele autoarei atât în domeniul artelor vizuale, operând în discurs cu elementele specifice limbajului plastic asimilat în anii de studii la *Arte plastice – Pictură* (licență, precum și în anii de studii masterale din același domeniu), cât și în domeniul filologic. Nume de referință din arta picturii evidențiază caracterul interdisciplinar al cercetării: Édouard Manet, Pierre Puvis de Chavannes, James Whistler, Pablo Picasso, Vincent van Gogh, Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian etc. Într-o primă concluzie, „atribuind un nume unui tablou, artistul realizează un act de vorbire care implică mai mulți participanți, nominatorul și destinatarul” (p. 61).

În cel de-al doilea capitol, *Decriptarea numelor în pictură*, Anamaria-Paula Mădăras aduce prețioase informații utile domeniului picturii, remarcând opera de artă ca fiind un punct de legătură ce unește rațiunea și sensibilitatea, citându-l aici pe Hegel, care susține *trei determinații*: „opera de artă este un produs al activității omenești”, „omul este beneficiarul ei”, aceasta are „scop în sine”. Extinzând aria de cercetare, autoarea opinează că arta poate fi privită atât sincronic, cât și diacronic, oprindu-se la pictură, ca domeniu de analiză, și la artist, ca producător al operei de artă. Subcapitolele *Viața și opera artiștilor și Reprezentări onomastice ale femeii în pictură* propun ca reper de analiză faptul că viața artiștilor se confundă cu însăși opera lor. Abundă reperatele aplicative din pictura românească în structura lingvistică a numelor de tablouri, la subcategoria numelor de femei; aici se poate identifica o componentă generică în titluri denominative precum: *Cap de țărancă* (N. Grigorescu), *Femeie scriind* (Th. Aman), *Nud* (G. Tattarescu), *Portret de bătrână* (Anton Chladeck) și o componentă specifică având o funcție diferențiatoare: *Leda*, *Salomea* (Gustave Moreau), *Maria Maiorescu* (Constantin Lecca).

Relevant este că, din punct de vedere onomastic, numele sunt formate din: prenume (\pm determinanți), \pm determinanți + prenume + nume, antroponim/nume + funcție/poziție socială + toponim, etnonime (\pm determinanți), teonime, hagianime (\pm determinanți), iar incursiunile exemplificatoare în *Istoria artei* măresc dimensiunea științifică a cercetării. La fel de incitante ca informație, dar și demne de a fi reținute ca deosebit de necesare în procesul de receptare, cunoaștere și înțelegere a picturii, este menționat atât impactul călătoriilor în denominația tablourilor, cât și pseudonimele artiștilor (lista acestora este impresionantă), continuând cu nume de curente artistice – care sunt ca un lanț unde fiecare verigă este legată de cealaltă. Propunerea autoarei de a împărți curente/tehnicile/stilurile artistice în două mari categorii adaugă un plus de valoare cercetării, și anume: *isme* – cele care au sufixul *-ism* în componentă, *clasicism*, *neoclasicism*, *romantism* etc. și cele care au în compoziția lor termenul *art*: *op-art*, *pop-art*, *art-deco*, *art nouveau* etc.; bipartiția este întregită de termenul *artă*, care poate îngloba tendințe, grupări, perioade: *artă abstractă*, *renascentistă*, *gotică*, *naivă* etc. Stimulată de tematica doctorală, Anamaria-Paula Mădăras extinde o analiză a principalelor curente artistice din perioada renașcentistă

până în perioada contemporană, oferind exemple de nume de tablouri în strânsă legătură cu trăsăturile specifice fiecărei perioade.

În capitolul al III-lea, *Titlul operei de artă – nume în spațiu public*, metodele de analiză în aprofundarea temei oferă autoarei o continuitate unitară în definirea studiului titlului operei de artă, reprezentat ca un act conștient prin care un artist dă nume tabloului său, numirea fiind în „relație cu două tipuri de câmpuri: *contextual* (tot ce ține de momentul în care este creat tabloul, precum și de sentimentele și experiențele artistului) și *semantic* (alegerea titlului în funcție de reprezentarea obiectului/situației)”. Provocarea lansată de întrebarea „*Care este rolul titlului?*” dezvoltă de la sine alte sensuri ale acesteia: de a atrage atenția asupra picturii, de a elucida, de a impresiona, de a șoca sau imaginea poate rămâne suficientă sieși. Din nou, coerența autoarei, prin care sunt ilustrate exemplele de numire, începând cu desenele rupestre, structurile și reprezentările liniare din America de Sud, Evul Mediu, relevând un adevăr (acceptat în cea mai mare parte de pictori): „Când analizăm un tablou, vom avea în vedere ce desemnează titlul (tema) sau ceea ce este pictat și în ce mod (rema), pentru că limbajul verbal nu acoperă limbajul formelor în totalitatea sa” (p. 99). O perspectivă clară, bine documentată, se leagă în mod firesc de titlul tabloului ales de artist, în contextul cultural al epocii și al spațiului, al mediului pe care îl frecventează. În funcție de locul în care opera de artă este expusă, se delimitează spațiile *convenționale* (muzeul, colonia artistică, galeria de artă, spațiul privat) de cele *neconvenționale* (strada, spațiul natural, spațiul virtual, o bibliotecă, o instituție publică).

Anamaria-Paula Mădăras elaborează o atentă cercetare despre dimensiunea tematică a titlurilor, care este foarte vastă, indiferent de proveniența sursei de inspirație (titluri generice, titluri „tehnice”, titluri numerice, tablouri „fără titlu”, titluri istorice, titluri mitologice, titluri religioase) analizate prin studii de caz, asupra unor creații picturale. Explicațiile acoperă perioade și spații ample din pictura românească și cea universală. Autoarea insistă asupra conceptului de *relație emițător-receptor*, unde *structura verbală cuprinde titlul tabloului, iar cea nonverbală, o componentă iconică*. Titlul pictural și imaginea reprezentată constituie cele două înfățișări duble ale semnului, un ilustrativ exemplu, reprezentat într-o schemă de lectură, este *Cristul galben* de Paul Gauguin.

Capitolul al IV-lea, *Semiotica verbalului pictural*, aduce o contribuție importantă, demnă de a fi luată în considerare, rod al unei documentații ample de specialitate, în care autoarea relevă impactul emoțional produs de un subiect anume, în mintea creatorului, și explicat pe coordonatele semn-sens-referință-referent. Raportându-se la pictură, semnul poate fi tabloul, armonia cromatică, gesturile și tușele de culoare, titlul creației artistice, iar sensul poate fi înțeles semiotic, demonstrând *legătura indirectă* dintre semnul verbal și imaginea picturală care este de tip *inferențial*, având ca rezultat o *interpretare*.

În sprijinul demonstrației sale, în a releva raportul dintre denomiția tabloului și imaginea picturală, autoarea aduce în atenția noastră reproduceri după: R. Magritte, J. Pollock, P. Picasso, S. Dalí, V. Kandinsky, M. Duchamp, Șt. Luchian, care însoțesc cercetarea teoretică, precum și rezultatele a două chestionare – ca metodă de investigație, din perspectiva interdisciplinară a cercetării pe onomastică, sociolingvistică și psiholingvistică.

Autoarea extinde cercetarea teoretică, făcând vizibile cunoștințele din domeniul picturii, în subcapitolul *Receptarea componentei verbale*, prin utilizarea scrierii în opera de artă, inserarea titlului în tablou, inserarea unui text, semnătura ca nume și analiza semnăturii. O selecție de imagini vin să susțină și să ilustreze conținutul științific al cercetării, prin nume de referință ale picturii și creațiile acestora, adăugând, pe lângă cei anterior enunțați, pe M. Chagall, Giorgio de Chirico, P. Gauguin, J. Miró, P. Mondrian, E. Manet etc., evidențiind că opera de artă este constituită dintr-un semn iconic, imaginea picturală, respectiv din semne lingvistice, titlul și scrierea.

În ultimul capitol, *Concluzii și considerații finale*, Anamaria-Paula Mădăras punctează elementele de referință ale cercetării într-o reiterare succintă, dar pragmatică, a conținutului cercetării.

În concluzie, apreciem fluxul și calitatea informațiilor, dar mai ales capacitatea de analiză și sinteză care dau valoare cărții. Autoarea și-a asumat o sarcină dificilă, de pionierat, în contextul preocupărilor de acest gen din țara noastră, constatând că este deosebit de utilă și necesară nu doar domeniului *Filologie*, ci și domeniului *Arte vizuale*.

Abstract**A useful and necessary book**

Keywords: *onomastic; linguistic; psycholinguistic; sociolinguistic; semiotic; pragmatic; title of paintings.*

The book aims at becoming a model of analysis in regards to names in painting, as well as the semiotic relationship that is established between the proprial denomination of the painting and the pictorial image. The author tries to make an interpretation of paintings through the prism of the theories regarding the proper name; to carry out a typology of titles; to examine the artists' pseudonyms; to analyze the signature as name, the etymology of the names of artistic movements, as well as the insertion of the title and texts in the interior of the painting.